

M. Martna „Soome“

1850

A. Martens.

Soome

(Suomi)

Kirjeldused Soome oludest

Miina Sillanpää,

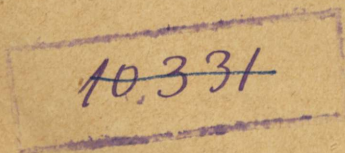
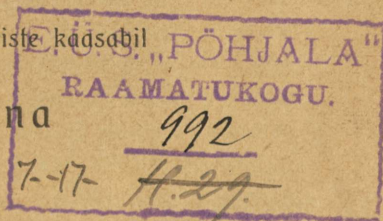
Yrjö Sirola,

Edo. Gylling'i,

Ivar Hörhammer'i

ja teiste käesobil

M. Martna

„Mõtte“ kirjastus

2-64464

A-4749 II

M. Antje trükk, Tallinnas.

Seletuseks.

Soome maa ja rahwas on meie juures — hoolimata keele sugulusest ja maa ligisusest — üsna wõerad, wõib julgeste ütelda, wõeramad kui näituseks Wenemaa ja Wene rahwas, wõeramad ehk koguni kui Saksa maa ja rahwas. Wene- ja Saksamaast toob meie ajakirjandus palju täielikumaid teateid ja kirjeldusi, kui Soomemaa üle. Ja Wene ning Saksa kirjandus on meile ka palju kättesaadavamad, kui Soome oma. Meie keelesugulus ei ulata nõndakaugele, et me Soome kirjandusest otsekohe jagu saaksime. Soome keele õppimine ei seisa aga mitte meie tegewa elu programmis, see jääb enamwähem l õ b u a s j a k s. Maa ja rahwas on wõrdlemisi wäikesed ja ei seisa mitte meie läbikäimise teede ääres. Tegew läbikäimine soonlaste ja eestlaste wahel ei ole nõnda suur, et see mõlemapoolse ligema ja laiema tundmaõppimiseni wiiks.

Nendel põhjustel on Soomemaa meile tänapäewani nagu luulelikuks imedemaaks jäänud. Alles wiimasel ajal hakkawad meie ajalehtede toimetused, ja peaaesjalikult need, kelle toimetajad sõjaseaduse ajal ja selle sunnil endid Soomemaaaga ligemalt pidiwad tutwustama, maa ja rahwa

wastu rohkem huwitust näitama ning oma lugejaid sugurahwa oludega tutvustama. Ja niipalju kui minu silm üle nägema ulatab, näitavad eestlased selles asjas suuremat agarust üles kui soomlased. Eestlased püüavad nimelt oma pool Soome olusid ja Soomes meie olusid walgustada. Meil on seks ka rohkem sundiwaid põhjuseid.

Ilukirjanduse kaudu on meile ju Soomemaad ennegi näidatud. Mitmed ilusad Soome kirjanduslised tooded on Eesti keelde toimetatud. Ilukirjandus ei ulata aga nõndakaugele, et ta meile rahwa igapäewast elu ja wõitlusi tõsistes wärwides wõiks näidata. Ja üksikute Soome-sõbraliste rahwuslaste kõned ning kirjeldused, mis nemad oma Soome wõeruskäikude üle awaldanud on, ei ulata niigi kaugele. Nende tõftu jäi Soomemaa meile ikka imedemaaks.

Lühikene külaskõik ei anna meile maast ega rahwast õiget pilti. Kõik, mis me näeme, näib nagu pühapäewa-ehetes olewat, iseäranis, kui me Soome pealinna hästi kasitud muruplatsisid, puhtamaid uulitsaid ja turgu, nägusamaid majasid ja kauplusi meie omadega wõrdleme. Niisugusel juhtumisel on arusaadaw, et me waimustusega tagasi pöörame ja et meie nõgeste wäljad ning haisewad solgikraawid (Tallinnas) meile palju selgemine silma paistawad kui enne. Täitsa ekslik oleks aga maa ja rahwa üle niisuguse pühapäewase wõeruskäigu järel otsust teha.

Et maa ja rahwa üle otsustada, selleks peaks kauemat aega seal elama, ja peab wõimalik olema neid ligemalt tähele panna; peab ka rahwa keelt oskama, sest muidu oleme nagu kotis. Me näeme küll, aga ei mõista enestele peaasja selgeks teha.

Aga ka siis, kui meil need wõimalused on, ei ole sugugi weel kerge rahwast tundma õppida. Esiteks ei pease wõeras rahwa kodust elu nägema, tutvused puuduwad. Teiseks wõime ikka ainult neid külgesid ja kihtisid tundma õppida, kellega me loomulikult kokku saame puutuda.

Seda huwitust meeles pidades, mis meie rahwal soomlaste ja Soomemaa wastu on, püüdsin mina oma sunni-

wiisilist Soomemaal wiibimist ka selleks farwitada, et oma tähelpanemisi trükiteel awaldada. Arasaadawal wiisil oli ka minul Soome olude wastu suur huwitus ja nii pea, kui ma keelest wähe jagu hakkasin saama, püüdsin sügawamasse olude ja iseäranis põnewate küsimuste sisse tungida. Ma ei taha mitte ütelda, et minu tähelpanekud kes teab kui sügawad ja paljukülgsed oleksiwad! Paljuenam olen julge, et üks osa lugejaid — peaasjalikult politikaliselst „teisest“ leerist — need õige ühekülgsed leiab olewat. Neile tähendaksin ma aga juba otsekohe, et ma igatahes oma tähelpanemistest kõige paremat, s. o. seda, mida ma tõeste tundma wõisin õppida, pakkuda püüan. Mõisnikkudega, waimulikkudega, suurtalunikkudega ning suurokodanikkudega mul niisugust kokkupuutumist ei olnud, et ma sellest seltskonnast suurt wõiksin jutustada.

Peale selle pakun ma oma tähelpanemistest wähem ja lasen rohkem teisi kõneleda, ja nimelt niisuguseid, kes teatawate küsimustega hästi tuttawad on. Ja ma arwan, et see õigem on. Laseme soomlased ise kõneleda. Kahtlemata tunnawad nemad oma olusid paremine, kui meie seda ka terve aastate rea sealwiibimise järel suudaksime.

Mõni sõna sellest, millega ma oma lugejaid tutwustada soowin.

Kõigepealt arwan tarwilikuks tähendada, et ma mitte ajalugu pakkuda ei mõtle! Minu soow on lugejale Soome praegusest politikalisesest „awalikust“ elust ja seisukorrast pilti anda. Ma ei pane sellejuures üksikute sündmuste kirjeldamise peale pea rõhku, waid soowin lugejale suurtes, jämedates joontes üleüldist pilti anda. Oleks wäga huwitaw olnud üksikute asjade, momentide juures kauem wiibida ja järele katsuda, kuida sündmused endid üksteise kõrwale seadisiwad, missugused isikud wäljapaistwalt tegewad oliwad ja missugused iseäralised põhjused edukäiku asteastmelt juhtisiwad. Kõike seda wõisin ma aga ainult suurtes punktides puudutada.

Minul näis Soome awalik, s. o. politikaline elu käesole-

wal ajaloolisel silmapilgul nii põnew ja huwitaw olewat, et ma seda nagu momentpildis soowisin kinni hoida. Seda arwasin ma jälle kõige paremine teha wõima, kui ma sellest elust teatawad, iseenese ette piiratud küsimused wälja wõtsin ja nende ligema kirjeldamise peale rõhku panin. Seisab ju seltskonna elu igal pool teatawates üksikutes, enam ehk vähem tähtsates küsimustes ja just nende üksikute küsimuste arutamine wõib meile elu selles katmata olekus näidata. Üksikuid küsimusi tundma õppides on meil wõimalik neid oma oludega wõrrelda, ja wõrreldes suudame enestele wõeraid olusid kujukamalt ette maalida.

Soome saadikutekogu liikmed ja lugupeetud awaliku-elu tegelased Sillanpää, Sirola ja Gylling on oma siin awaldatud kirjeldused 1906. a. kirjutanud ja nimelt ühes wenekeelses raamatus awaldamiseks. Kui mina ennast nende sõbrade poole pöörasin ja nende poolt teateid ning seletusi soowisin, juhtisiwad nad mind nende tööde peale ja awitasiwad neid mulle käsikirjadena kättesaadawaks teha. Et aga seitsaadik elu edasi jõudnud, mõnes asjas muutuseid ja ligemaid teateid enesega kaasa on toonud, olen ma neid täösid täielikumate teadete ja juurdelisanduste läbi kuni 1909. a. esimese weerandi lõpuni jatkanud, hoolega silmas pidades, et pilt selleläbi täielikum, tõe ruum saaks. Muidugi oleks weel paljugi juurde lisada olnud. Sest mõnigi asjakülg on ainult puudutatud. Ma olin aga sunnitud kitsastesse piiridesse jääma. Kes laiemaid, sügawamaid teateid soowiwad, peawad muidugi Soome kirjanduse poole pöörama.

Ette teades, et mulle ühekülgset ja „õigeusklikkust“ ette heidetakse, juba sellepärast, et ma ainult Soome tööliste partei esitajaid lasen kõneleda, arwan ma tarwilikuks juba siin tähendada, et ma sektantilise kõigekülgse nõudmist pööraseks pean. Seltskonna elu peale tõsiselt waataja wõib oma waatepunktiks ikka ainult üht seisukohta wõtta. Siit ja sealt midagi wõtta, mitmesuguste, üheteise wastu käiwate ilmawaadetega inimeste arwamisi ühe raami sisse mahutada, annaks meile kaleidoskopi

pildi sarnase aime, mis küll mõnele empirilisele nokitsejale huwitaw wõiks olla, minu arwates aga seda ülesannet täita ei suudaks, mis nendel kirjeldustel sihiks on. Nagu inimesed oma majandusliste kasude poolest iseäralistesse kihfidesse langewad, nõnda ka huwide poolest seltskonna elu küsimustes. Ma ei kahtle, et see meie pool hulka inimesi huwitaks, kuida näituseks Soome p a p i d seltskonna elu küsimuste peale waatawad ja missuguste abinõudega n e m a d seltskonna hädasid katsuwad arstida. N e n d e arwamised ei wõinud aga siin mõeduandjad olla, sellepärast on n i i s u g u s e s t seisukohast waadates minu ühekülgsus plaanilik. — Oma seisukohast otsustades arwan aga kinnitada wõima, et need lugejad, kes eesolewatest kirjeldustest mitte kaleidoskoopilist kõigekülgses segu ei otsi, enestele Soome tõsistest oludest kujuka ning tõetruu pildi saawad. Nad õpiwad tundma, et Soomemaa mitte i m e d e m a a ei ole, waid ainult omal wiisil kujunenud oludega kapitalistline maa, kus wõitlused ja heitlused ainult oluliselt teislaadi on, kui teistes kapitalistlikes tööstusemaades. Wõitluse t u u m ja siht on teiste maadega kõigiti ü h t l a a d i. Et aga rahwa majandusline edenemine juba geografialistel põhjustel naabrirahwastest enam-wähem iselaadi on, et õigusline korraldus rahwa edenemisega sammu pole pidanud, et rahwuslised iseäraldused — nimelt keel — Soomemaad naabrimaadest ja -rahwastest nagu iseäraldi seiswaks s a a r e k s — keelelises läbikäimise mõttes — teewad, sellepärast näib nii, nagu oleks meil siin täitsa isesuguste oludega tegemist. Eigemalt waadates leiame aga, et wõitlus just nende iseäraliste olude ärakaotamise peale on sihitud. Nende asemele wõiwad ju jälle küll oluliselt iselaadi nähtused astuda, nagu näituseks naisterahwa healeõigus ja tegelik kaastöö saadikutekogus, ehk sotsialdemokraatia poolt soowitud m a a h a r i m j e s u n d u s e s e a d u s, kui see teoks saaks. Kuid p õ h j u s m õ t t e l i k k u wõderast ei leia meie nendest olulistest iseäraldustest mitte. Need on ainult kinnitawaks tunnistuseks meie üleüldisele seisukohale. Kapitalistline selts-

kond ja k. tööstusewiis kaswatab, loob igal pool olude koha-
sed edenemise rakukesed. Igal pool näeme olude wastaseisu,
s. o. igal pool näeme püüdmist pahemale ja paremale poole,
mis teineteisega wastapidi wõitluses seisawad ja teatawa
sihi poole püiawad. Selles mõttes wahet ei ole.

Seda raugemata eduseadust kinnitawad „S o o m e“
kirjeldused.

30. märtsil, 1909.

I. Soomemaa „iseseiswus“.

1. Ajaloolik ülewaade.

Soomemaa täielikust iseseiswusest muidugi ei wõi juttugi olla. See on igauhele sedamaid selge, kui üht pilku kaardi peale heita. Maa on nii Wene-maa küljes ja ta hommikupoolne piir ulatab nii Wenemaa pealinna ligidale, et suur Wenemaa nii enese külje all iseseiswat wõderast maad kannata ei wõi. Sellewastu on aga Soomemaa ja Rootsimaa waheline meri palju loomulikum piir Wenemaale.

Rootsimaa osa wõis Soomemaa ainult nõndakaua olla, kui Wene riik nõrk oli ja oma jõuga niikaugemale ei ulatanud. Aga nii pea kui Wene riik jõudu awaldama ja nimelt enesele teed mere äärde otsima hakkas, pidi niihästi Soomemaa, kui ka Baltimere-kubermangud Wenemaa külge langema. Baltimere-kubermangud langesiwad sada aastat waremine selle saatuse osaks. Need oliwad Rootsimaast weel kaugemal kui Soomemaa, ja maa walitsew klass ei tundnud ennast mitte rahwusesideme läbi Rootsimaaga ühendatud olewat, nagu Soomemaa kõrgemad seisused. Siin

waadati peajasjalikult selle peale, kes rohkem pakub. . . Ja see ei olnud Rootsimaa. —

„Soome sõda“ algas weebruarikuu lõpul 1808 ja lõppes järgmisel aastal Soomemaa Wenemaa külge liitmisega. Seegi sõda oli üks osa suurtest Napoleoni sõdadest, mis saja aasta eest maailma laastasivad.

Napoleoni käsi rusus waljuste Euroopa teiste riikide walitsuste peal. Napoleon kirjutas neile käskusid ette. Aga Inglismaa, see kindlast maast lahutatud saarte kuningriik, ei alandanud ennast tema alla. Ja Napoleon ei olnud mere peal nõnda wägew, et ta Inglismaa wastupanekut murda oleks suutnud. Ta katsus seda teistwiisi korda saata, ja nimelt sel teel, et ta kõik mannermaa riigid Inglismaa kaupadele ja läbikäimisele kinni pani. Peale Rootsimaa sai Napoleon teised riigid oma nõusse.

Rootsi kuningas Gustaw Adolf IV oma isemeelses juhmuses muidugi ei ulatanud seda aru saama, kui kaugele Napoleoni plaanid ulatawad ja et need ka temale wõiwad kahjulikuks saada. Oma nõrga politikalise nägemisega hoidis ta Inglismaa poole ja Napoleon otsustas Rootsimaad wõimetumaks teha. Napoleon tegi Wene walitsusega lepingu, et see Soomemaa oma alla wõtaks. Sellega pidi Rootsi sõjawägi nõndakaua Soomemaal kinni hoitama, kuni Napoleon mujal talitab. — Aleksander I oli hakatuses selle plaani wastu. Aga 1806 sai leping mõlemate wahel ometi kindlaks ja Wenemaa hakkas Soomemaad sõjawäe ülewõimuga enesele nõudma.

21. weebr. 1808 läksiwad Wene sõjawäed kahest kohast — ilma awaliku ja ametliku sõja kuulutamiseta — üle ida piiri. Neid oli 16,000 meest, soomlasi ja rootslasi wastu panemas ainult 7000. Soome sõjawäe ülemjuhataja Klingspor oli suur argpüks. Ta laskis sõjawägesid aina taganeda, kuna nooremad sagedaste wastuhakkamise poolt oliwad. Juba märtsikuul andis Swartholmi kindlus, Lowiisa linna juures alandawal kombel alla, nõndasama Sveaburi kindlus maikuu 3. päewal. Mõlemate kindluste

käestandmist lugesiwad soomlased ä r a a n d m i s e t ö ö k s. Hoolimata sellest, et nende kindluste langemine sõjawägede peale halvaste mõjus, oli wastuhakkamise waimustus ometi nii suur, et wenelasi mitmel korral raskeste kaugele tagasi löödi, nii et maa saatus ajuti kaalu peal oli.

Klingspor ootas Rootsi abi, aga see wiibis, ja kui ta wiimaks niikaugel oli, et maale astuda, siis oli juba niipalju wenelasi sadamakohtades, et Rootsi abiwäed kahjuga tagasi löödi.

Siiski kestis sõda kuni järgmise aastani. Aga soomlased ei wõtnud sest wiimsel ajal enam osa, ära nähes, et see asjata oleks, nii tugewale pealetungijale wastu panna. Wäga wõimalik, et selleks ka keiser Aleksander I lubadused kaasa awitasiwad, mis see juba enne sõja lõppu awaldas. Isemeelne ja juhm kuningas Gustaw Adolf IV oli rahutegemise wastu. Wene walitsus wõttis sellepärast nõuks sõjawägedega Rootsi maale tungida. Osa wägesid läksiwadgi üle jää Ahwenamaale ja koguni Rootsi randa. Seal tõugati aga Gustaw Adolf IV Stockholmis rewolutsionilisel teel troonilt ära ja ajutine walitsus oli rahu poolt. 17. sept. 1809 kirjutati Soomemaal, Hamina s, rahulepingule alla, mille põhjal Soomemaa ja Ahwenamaa Rootsi küljest ära eraldati ja iseriigina Wenemaa külge liideti.

Juba enne tähendatud rahulepingut oliwad soomlased omapead asju ajama hakanud, nimelt Pori maapäewast 25. märtsist 1809. a. saadik.

Soomemaa riigiõigusliku seisukorra kohta kirjutab professor Dr. R. Hermanson muuseas järgmist:

Asjaolud, mis Soomemaa Wene riigi külge liitmist põhjendawad.

Peale Wene wägede Soomemaale tungimist weebruarikuul 1808, kus ilma ette walmistamata ja halwa juhatusel all olew Rootsi-Soome sõjawägi hakatuses ainult üsna nõrgalt wastu pani, laskis keiser Aleksander I 16/28. märtsil 1808 wäljaantud deklaratsiooni läbi Europa riikidele teada

anda, et ta selle osa Soomemaad, mis sinnamaale Rootsi oma olnud, sõjariistadega wõidetud maakonnana jäädawalt oma riigi külge on liitnud. Soomemaal awaldati juba sõja algul ja selle kestwuse ajal suur hulk proklamatsioonid, teadaandmisi ja muud sellesarnast selle sihiga, et rahwast Wene walitsuse alla andma meelitada. Kuna need aga sihile ei näinud wiima, awaldas keiser ise 5/17. juunil 1808 Soomemaa elanikkudele ühe manifesti, milles ta teada andis, et ta Soomemaa jäädawalt oma riigiga ühendanud, et Soome rahwas sellest päewast peale nende rahwaste sekka on astunud, kes Wene walitsuse sõna kuulewad ja et Soomemaa wanad, s. o. siimaani makswad seadused ja eesõigused ilma muutmata jõusse jääwad.

Äga selle manifesti wäljaandmise ajal ei olnud Soomemaa weel Wene wõimu all. Sõda kestis edasi ja Rootsi-Soome sõjawäed wõitsiwad suwe jooksul suure osa maad tagasi, kuna talupojad selsamal ajal mitmes kohas üles tõusiwad ja Wene sõjawägedele kallale tungisiwad. Manifesti awaldamisega ühtaegu awaldas ka õiguseteaduse professor Caloni us, kes akademia rektori ametist lahkudes ühe programmi-kõne pidas, sellekohta oma arwamist. Tema ütles, et niikaua kui wõitluste lõpp teadmata ja Rootsi kuningas ennast oma õigustest lepingu põhjal lahti üfelnud pole, tema alamad endid oma kohustest kuninga wastu wabastada ei wõi.

Sõjaõnn langes aga peagi ja jäädawalt wenelaste poole ja 19. nowembril 1808 lepi ti O l k i j o e l kokku, et Rootsi sõjawägi Soomemaalt hoopis lahkuma pidi. Keiser soowis maa asemikkude käest seisukorra ja elanikkude arwamise kohta otsekoheseid teateid. Sellepärast andis ta sügisel 1808 käsu, et Soomemaa nelja seisuse asemikud Peterburisse pidiwad minema. Saadikud saadi suure waewaga kokku ja nad jõudsiwad aasta lõpul Peterburisse. Äga seal andis saatkond oma wõimupiiride kohta niisuguse seletuse, et tema mitte nende seaduste järel walitud pole, mis riigipäewa (maapäewa) walimiste kohta makswad on ja selle-

pärast ka enesel õigust ei leia olema niisuguste küsimuste üle aru pidada, mis maa seisuste õiguste piiridesse käivad. Saatkond pani ette, et Soomemaa seisused kokku kutsutaks. Selle peale wastati neile, et üleüldine maapäew „wõimalikult pea“ ära peetakse. Ja 20. jaan./1. weebr. 1809 antigi maapäewa kokkukutsumise eeskiri wälja ja 13/25. märtsil kogusiwad seisuste asemikud Pori linna kokku, kus keiser ise 15/27. märtsil maapäewa awas. Oma awamisekõnes ütles keiser muuseas ka seda, et see seisustekogu Soomemaa politikalise olemise algust pidi fähendama. Järgmisel päewal oli Pori pea- (dom-) kirikus seisuste asemikkude pidulik wandewandumine keisrile kui Soome suurwürstile. Truudusewanne oli peaasjalikult seesama, nagu seisused seda „maaseaduste kuninga raamatu“ järel Rootsi walitsejatele oliwad wandunud, kuid sellele oli nüüd iseäraldi juurde lisatud, et seisused endid kohustawad „Soomemaa põhjusseaduseid ja konstitutsiooni praegu wastu wõetud ja makswal wormil jõus hoida“. Selle peale laeti Keisri „tõotus“ ette, milles ta ennast kohustab Soomemaa põhjusseadust makswusel hoidma. See tõotus on järgmine:

„Soomemaaad saatuse tahtmise järel omale wõtates lubame ja kinnitame Meie, maa usku ja põhjusseaduseid ühes õiguste ja eesõigustega, mis kellelgi seisusel Soome suurwürstriigis iseäraldi ja kõigil elanikkudel ühtlasi, olgu nad kõrged ehk madalad, siamaale maa põhjusseaduste najal on olnud, hoida ja kaitsta ja tõotame ühtlasi kõiki neid eesõiguseid ja seaduseid kindlaste ning wankumata nende täies jõus pidada.“

Warsti peale selle — 23. märtsil/4. aprillil 1809 — andis keiser kõigile Soomemaa elanikkudele awalikult teada, et ta seisuste poolt wande wastu wõtnud ja et tema, keiser, „pühas kijas, seisuste juuresõlemisel pühalikult on lubanud, maa usku ja põhjusseaduseid

kaitsta“ ja et ta seisuste poolt wabalt antud wannet ausaks ning iga Soomemaa elaniku kohta siduaks wandeks peab.

Pori maapäewal selkombel walminenud aktide waral sai Soomemaa seisukord Wene riigiga ühenduses ära määratud. Aga täitsa ilma wastu waidlemata õigust Soomemaa üle walitsemiseks ei saanud Wenemaa keiser siiski weel mitte, sest sõda Rootsi walitsusega kestis edasi ja Rootsimaa ei olnud oma õigustest Soomemaa kohta weel lahkunud. Lõpulikult otsustati asi Hamina rahulepingu läbi 5/17. sept. 1809 ära. Selle lepingu põhjal andis Rootsimaa wõimilikult Wene poolt wõidetud maad Wenemaale ära, mis ühtekokku Soome suurwürsti-riigi sünnitawad. Sellega sai wõitja õigus rahwaswaheliselt kinnitatud.

On selge, et keiser Aleksander I, kui ta Soomemaa põhjusseadused ja õigused, mis maa elanikkudel sinnamaale põhjusseaduste põhjal olitwad, kinnitas, sellejuures ka ja kõigepealt neid põhjusseaduseid silmas pidas, mille järel maad sinnamaani oli walitsetud ja mis Soomemaa elanikkude õiguseid esimeses liinis ära määrasiwad, s. o. 21. aug. 1772. a. kindlaks määratud „walitsemisewiis“ ja „ühenduse- ning kindlustuse-aktid“ 21. weebruarist ja 3. aprillist 1789, mis Rootsi walitsuse poolt Soomemaa kohta maksma oliwad pandud. Wene riigiõiguse seletajate seas on mehi, kes seletawad, et keiser Aleksander I oma „tõotusega“ neid seaduseid mitte pole kinnitanud ja et Wene walitsus sellepärast neid seaduseid tähele ei pruugi panna. Soome riigiõiguse seletajad sellewastu näitawad omalt poolt kindlate tunnistustega, et keiser nimelt ka neid on mõtelnud ja et sellepärast nende kinnitamise juures kahtlust pole. Seda tunnistab muuseas ka üks kiri, mis keiser Aleksander I 14/26. sept. 1810 selleaegsele Soomemaa kindralkubernerile kirjutanud, kus muuseas öeldud on:

„Soome seisukorra korraldamise juures oli minu siht, selle rahwale politikalistiseolemist wõimalikuks teha, nii et ta ennast mitte

nagu Wenemaa poolt wõidetud, waid nagu enese äratuntud kasulikkuse põhjal Wene-maaga ühendatud tundma peaks; sellepärast

1) ei jäetud mitte ainult tema kodanlised, waid ka tema poliitikalised seadused puutumata maksma.“

Soome riigiõiguse tundjate seletuse järel on Soome-maa iseseisaw maa, oma põhjusseadusega ja oma iseseiswa sisemise korraldusega aga lahutamata osa Wene riigist. Wene riigi Keiser on Soomemaa Suurwürst. Tema käes on ülem walitsemise wõim Soomemaa üle, aga mitte kui isewalitsejal, waid nagu walitsejal, kes põhjusseaduste läbi ärapiiratud õigustega walitseb. Kui lahutamata Wenemaa osas on Keisril õigus Wene sõjawägesid Soomemaal pidada, ilma et Soomemaa rahwa-aseikkudel sellekohta misgisugust wahelesegamise õigust oleks. — Seaduseandmise õigus on järgmiselt piiratud:

Walitseja ei wõi muud seadust maksma panna, kui mis rahwasaadikute-kogu wastu on wõtnud, aga ainult walitseja kinnitamise järel wõib uus seadus maksma saada.

Eigemalt selle küsimuse üle: Dr. R. Hermanson — „Finlands statsrättsliga ställning“, ehk sellesama autori „Ein Beitrag zur Beurteilung der staatsrechtlichen Stellung des Grossfürstentums Finnland“, Leipzig, Dunker u. Humblot, 1900.

Siiski, kindlat, wormilikku akti Soome- ja Wenemaa wahekorra kohta olemas ei ole. Mis on, need on üksteisest lahusolewad tunnistused, kelle peale, nagu ülemal lühidelt tähendatud, ühelt poolt üht-, teiselt poolt teistwiisi rõhku pandakse. Et niisuguseid üksikuid paberisi mitmed on, käiwad need ka enam-wähem üksteise wastu, misläbi segadus muidugi ei wähenen. Juba Soome- ja Rootsimaa wahekord, hoolimata n. n. põhjusseadusest, ei olnud igas küsimuses selge. Maa Wenemaa külge saamisega pidi segadus muidugi kaswama, sest et mitmed põhjalikud muutused tingi-

mata tarwilikud oliwad. Nende kohta ei seisnud aga põhjuseaduses midagi.

Äga ka kõige ustavamad ja kõige selgemad dokumendid ning paberile kirjutatud õigused maksawad igal pool muidugi ainult niipalju, kuipalju wõimsam pool neid soovib tähele panna.

Seda tuleb meil Soome ja Wenemaa wahekorra juures silmas pidada.

Mina ei mõtle seda riigiõiguslist küsimust siin pike-male wenitada. See on eri asi. Ma soowisin ainult üle-üldist pilku selle peale heita, et Eesti lugeja mitte täitsa pimedas ei koba, kui ta Soome- ja Wenemaa wahekorra üle midagi kuuleb ehk loeb.

2. Soomemaa riiklise korralduse lühikene ülewaade.

Põhjusseadused. Walitsuse tegewus on põhjuseaduste läbi määratud. Tähtsamad nendest on 1772. a. „walitsuse-worm“, 1789. a. „ühendamise- ja kindlustuse-aktid“ ning 1906. a. „riigipäewa-korraldus“. Nendele lisaks on kõne-, kogumise- ja ühinemisewabanduse seadus 1906. a., 1723. ja 1789. a. määrused kroonutalude päriseks ostmise kohta, wäeteenistusesse puutuwad seaduse kohad 1878. a. ja ametnikkude usuwabanduse määrus 1889. aastast.

Põhjusseadustes kinnitatakse Soome kodanikkudele isiku-puutumatus ja seadusteandmisest osawõtmise ja uute mak-sude määramise õigus rahwasaadikute-kogu läbi. Äga need õigused on teiste seaduste läbi wäga piiratud. Põhjusseaduseid wõib ainult walitseja algatusel ja riigipäewa nõusole-misel ümber lükata ja muuta.

Politikaline heale õigus on järgmiselt ära mää-ratud. Wanadus 24 aastat. Healeõigust ei ole: soldatitel,

hoolekandmise alustel, neil, kes kolmel viimasel aastal mitte Soomemaal pole elanud (Peterburis ja selle ümbruses asuvad soomlased wälja arwatud), neil, kes ilma waesusetunnistusega kahe viimase aasta kroonumaksu maksmata jätnud, kes alaliselt waesteabi saawad, karistatud isikutel, kellele kindel elukoht kohtu poolt määratud, kolm aastat peale töömajast wäljapeasemist ja neil, kes heali müünud, ostnud ehk walimisewabadust takistanud on, 6 aastat kohtuotsusest arwates edasi.

Kodanliste wabaduste kohta leidub 1906. a. seaduses järgmist: „Soome kodanikkude üleüldiste õiguste täiendamiseks ja kaitseks antakse põhjusseaduse jõuline seadus, milles kinnitatakse:

„Soome (riigi) kodanikkudel on sõnawabadus ja õigus trükiteel sõnaliselt ja pildiliselt mõtteid awalikuks teha, ilma et sellele eestakistusi tehtaks.

„Soome kodanikkudel on õigus, ilma luba nõudmata, koosolekutele kokku tulla ja kõigi awalikkude asjade üle kõneleda ja läbi rääkida ning ka muudeks otstarbeteks, mis keelatud pole. Nõndasama on neil õigus ühisusi asutada kõikide sihtidega, mis mitte seaduste ja hea pruugi vastu ei käi.

„Sellekohased eriseadused walmistatakse ja pandakse põhjusseaduses äramääratud korralduse järel maksuma.“

Trükisewabadust kitsendawad määrused, mis 1867 ja 1891 maksuma pandi, peetakse nowembrikuu manifesti ja ülemal ettefoodud põhjusseaduse peale toetades kustunuks. Trükiseadus on riigipäewal teoksil. Kodanlaste mõjul tõotab see aga kitsas saada.

Seltside asjus katsus kindralkuberner seltside põhjuskirjade kinnitamist jälle jõusse tagasi saada, aga senati seletuse järel wabastab põhjusseadus sellest. Ka ühisuste seadus on teoksil. Üksikud tööandjad ja nende ühendused püüawad tööliste organiseerimist uues seaduses takistada.

Koosolekute-seadus sai 20. weebr. 1907 maksuma. Selle järele wõib iga täisõigusline Soome kodanik koosolekuid

kokku kutsuda. Väljas, wabas looduses ärapeetawatest koosolekutest peab vähemalt kuus tundi enne koosoleku algust linnades politseile wõi pormeistrile, maal kroonuwoudile wõi nimismehel sellest teada andma. See nõudmine ei puutu walimise koosolekutesse ega õpekursustesse. — Koosolekule ei tohi sõjariistadega minna.

Koosolek peab juhataja walima, kellel korrapidamine kohuseks on. Tema ei wõi kõnesid ega otsustamisi lubada, mis arusaadawalt „kuriteoline on ehk sellele üles kutsub“. Teatawatel juhtumistel wõib walitsuse-wõim koosoleku ära lõpetada.

U s u w a b a d u s on Soomes rajatud. 1889. a. seaduse põhjal on „protestandi usu alusel seisjatel õigus, kui nad piibli ja apostlite usutunnistuse põhjal seisawad“, eriusuliste kogudusi asutada. Eriusuliste lapsed on koolis lutheriusu-õpetusest wabad, peawad aga oma usuõpetust saada. Ajaloo- ja usuõpetajad wõiwad ainult lutheriusulised olla. Ainult lutheriusku kohtunik wõib usuliste ja kirikliste asjade üle õigust mõista. Walitsus on toimekonnad nimetanud, kes usuwabaduse ja kodanlise abielu seaduste eelplaaniid walmis tegema peawad. Need laiendawad usuwabadust lootuse järele.

Praegu peawad näituseks ka need kiriku-maksusid maksuma, kes usuta on ja kirikut ei tarwita. Et aga kirik riigi-asutus on, nõuab ta maksud wõimuğa sisse.

Peale põhjusseadustes ära tähendatud wabaduste on Soomemaa elanikud enestele ajaloolisel edenemise teel isiklisi ja kihilisi õiguseid nõutanud, mis haritud maades rahwa edenemiseks tingimata tarwilikkudeks wabadusteks peetakse. Neist on nimetada 1879. a. antud käsitõõ-seadus, mis käsitõõ-wabaduse annab ja õigus kohtu-istumistel ning ametikohtades emakeelt, s. o. Soome ehk Rootsi keelt tarwitada.

S e a d u s t e a n d m i n e. Seadusteandmine ja maksumääramine on põhjusseaduste ja wana pruugi järel walitseja ning rahwasaadikute kogu käes. Riigipäew (ehk rahwasaadikute-kogu) walitakse

igal kolmandal aastal uuesti. Riigipäewal on 200 liiget ja tema istumised on iga aasta.

Õigusemõistmine. Kohtumõistmine Soomemaal on iseseiswate kohtute käes, keda ainult seadused juhiwad. Maal on 62 kohtukonda; nende ringkondade kohtunikud on kihelkonnakohtute juhatajad (eesistujad). Linnades mõistawad raekohtud kohut.

Nende, alamate kohtute üle on hoowikohtud Turus, Waasas ja Wiiburis. Kõrgem kohtuasutus on senati kohtu osakond, kelle liikmed senati presidendi abi ja 8 senatori on. Senati juures olew ülem õiguse-ametnik on prokurator, kes seaduste täitmise üle walwab.

Walitsus. Riigi täidesaatew wõim on walitsuse käes, kelle eesotsas walitseja seisab.

Walitseja ligem nõuandja, kes temale Soome asjad ette kannab ja walitseja otsused täidesaatmiseks wastu wõtab, on Peterburis asuw Soome minister-riigisekretär, kellel abiline ja kantselei ametnikud abiks on.

Ülem walitsuse-asemik Soomes on kindralkuberner. Temal on oma kantselei abiks.

Tegelik walitsuse-koht (-asutus) on senat. Senati juhataja on kindralkuberner, tema abi — s. o. tegelik juhataja — on üks senator, kes enamiste senatit juhatab ja nagu Soome „ministerpresident“ on. Põhjusseaduse järel peab senat Soomemaa elanikkudest koos olema. Ka minister-riigisekretär peab soomemaalane olema. — Senat langeb kahte osasse, majandusline ja õigusline osa. Tähtsamaid asju otsustawad mõlemad osad koos. Riigi üleüldist majapidamist ja walitsuse tegewust juhib senati majandusline osa, kes oma otsused majanduslise osatäisistumistel teeb. Selle osakonna liikmeteks on senati abijuhataja ning senatorid, kellest enamiste iseäraliste osakondade juhatajad on. Need osakonnad on järgmised 8:

kohtu osakond,

riigi rahawalitsus

tsiwil- „

kameral-osakond,

põllutöö osakond, teede osakond ja
 kaubanduse ja tööstuse osak., kiriklike asjade osak.

Walitsuse alamad organid. Walitsuse alamad täidesaatwad organid seisawad senati m a j a n d u s e o s a ü k s i k u t e o s a k o n d a d e all, keda iseäralikud kõrgemad ametnikud juhivad. Neid asutusi kutsutakse ülem- ja erivalitsusteks, nende tegewus ja mõjupiir ulatab üle terve maa, mispärast neid ka keskwalitsusteks kutsutakse. Nende alla käiwad mitmesugused alamad ametnikud määratud piirides ja paikades.

Kubermangude walitsus. Mitmesugused tähtsad walitsuse harud ei ole mitte pealinnas asuwa ülema walitsuse alla liidetud, waid kubermangude walitsuste alla, kes n. n. kohalikkude walitsuste eesotsas seisawad. Kubermangude (läänide) walitsuste eesotsas seisawad kubernerid, kes otsekohe kindralkubeneri alla käiwad. Kubeneri tegewuskond jaguneb lääni kantseleiks, kelle esimees lääni sekretär on, ja lääni kontoriks, keda lääni kamrer juhatab. Kubermangu walitsuse asi on kubermangus hea korra eest hoolt kanda; tema all seisab poliitsei ja kohtute tegewus (wangide edasisaatmine j. m.), terwisehoidmine, wäljarändamine, otsekoheste maksude wastuwõtmine ja arwepidamine, teed, sillad, hobustejaamad (kestikiwarid — wõerastemajad), kogukondade omawalitsuste ülewalwamine ja kubermangu majapidamise eest hoolekandmine. Kubermangud wõi läänid on :

Uudenmaa (Helsingi),	Mikkeli,
Turu ja Pori,	Kuopio,
Häme,	Waasa ja
Wiiburi,	Oulu.

Maksude ja muu korralduse tarwis on läänid kihelkondadeks jaotatud, kelle eesotsas kroonuwogdid (kruunuwogdid) ja hingekirjutajad seisawad; kihelkonnad on nimismeele piiridesse jaotatud, kus nimismehed ametnikkudena talitawad. Soomemaal on 51 kihelkonda ja 273 nimismehe piirkonda.

Kogukonna omavalitsus. Kogukondade ühise asjaajamise on riik nende eneste hooleks andnud, kes oma asju walitud usaldusmeeste, ehk palgatud ametmeeste läbi toimetawad. Nende hooleks on rahwakool, terwisehoidmine, waeste hoolekandmine, joogikohtadesse puutuwad määrused, walgustus, weemuretsemine, tulekustutamine jne.

Soome linnadel on juba wanast ajast saadik piiratud omawalitsus olnud (maistraadid ja raekogud). Laiema omawalitsuse õiguse saiwad linnad 1873. a., mis peale selle ettewõetud muudatuste läbi weelgi awaramaks on saanud. Linna kogukondades on healeõigus ainult neil, kes kogukonna-maksusid maksawad. Maksude kõrguse järel wõib walijatel 1—25 healt olla. Ülemwõim on rikaste käes, waesed — töölisel — on täitsa ilma mõjuta. Linna healeõiguslised elanikud waliwad raekojas linnawalitsuse, ja see on linna kogukonna tegelik walitsuse-asutus. Linnawalitsusel on abiks kogukonna ametnikud, laudkonnad ja ametipaigad, nagu rahaasjade toimetus, koolide juhatuskonnad, waestewalitsus, terwishoiu laudkonnad, linna inshenerid, tulekustutuse juhatuskonnad jne. Maistraadil, kelle esimees kogukonnapeamees on, on weel lai wõimupiir tegelikkude talituste ja kogukonna asjade üle walwamises.

Praegune maa kogukondade omawalitsuse seadus mak-
sab 1898. a. saadik. Tähtsamate kogukondade asjade kohta tehtakse otsused kogukondade täiskogudes, kus kogukonna healeõiguslistel liigetel kõne- ja healeõigus on. Healeõigusliste healtemäär ripub siingi maksu- ehk maaomanduse-
suuruse küljes. Kogukonna täiskogu walib kogukonna toimepanewa laudkonna (walitsuse) ja tal on õigus muidgi laudkondi, ametimehi jne. ametisse panna.

Tähendus. Ülemaal-seiswad read on enne uue kogukonna seaduse wastuwõtmist kirjutatud. Rahwaasemikkude-kogu wõttis oktoobri lõpul 1908 uue kogukonna seaduse wastu. Selle järel on nüüd kõigil kogukondade elanikkudel — meeste- ja naisterahwastel, kes 24 aastat wanad, healeõigus, just nagu rahwaasemikkude-kogu walimises. Aga — jõukamate klasside asemikud wiisiwad ühe punkti läbi, mis ometi wäikese wahe jätab. Selle järel on kogukondade

walitsus edespidi „kahekambiline“. Üleüldise kogukonna walitsuse waliwad kõik elanikud. Iseäralise toimekonna, kelle otsustada kogukonna raha- ja muud „tähtsamad“ asjad jääwad, waliwad ainult need, kes kogukonna kasuks maksusid maksawad ja neid mitte wõlgu pole jäänud. Kogukonna-maksu maksawad kõik, kelle sissetulekud maal 300—500 marka, linnades 600—1000 marka suured on. Niihästi maal kui linnades on sissetuleku alamäär — kohtade tähtsuse järel — kahesugune. Teenijatel ja nendel, kelle sissetulek selle summani ei ulata, kogukonna-maksu ei ole. Nendel on aga ka ainult ühes järgus healeõigus, teises mitte. Maksuwõlgelased ja waesteabi-saajad on healeõigusest ilma.

Praegu, weebruarikuul 1909, on see uus seadus Keisri poolt alles kinnitamata ja wana kogukonna seadus maksmas.

Riigi ja kogukondade majapidamine. Walitsuse ülewalpidamine tarwitab raha. Soome riigi sissetulekud jagatakse järgmistesse jagudesse:

sissetulekud riigi omandusest (nagu kroonu maakohad, kroonu metsad, raudteed jne.); need tõiwad 1906. a. sisse umbes 47 miljonit marka;

otsekohesed maksud (maamaksud, tööstusemaksud, hingemaksud), 6 miljoni marka;

kaudsed maksud (tollid, aktsisid jooastawate jookide walmistamise ja mängukaartide pealt), 54 miljonit marka;

segaloomulised maksud (stempelmargid, pidude-maksud jne.), 3 miljonit marka;

sissetulekud walitsuse iseäralistest ettewõtetest (postija koolirahad jne.), $7\frac{1}{2}$ milj. marka;

sega-sissetulekud (trahwirahad, kroonu kohtade pändawaks omanduseks müümise juures saadawad summad, wägijookide wäikemüügist saadaw kasuosa jne.), 4 milj. marka.

1906 oli üleüldine sissetuleku summa 122 miljonit marka.

Riigi wanemad sissetulekuhallikad on kroonu maomandus ja otsekohesed maksud. Uuemad sissetulekud on tollid ja teised kaudsed maksud, riigi raudteed ja alkoholiliste jookide pealt tulewad aktsisi-maksud, mis suurema osa riigi sissetulekufest annawad. Otsekohesed maksud

sellewastu ei too suurt sisse, ega ole oma praeguses korralduses ka õiglaselt rahwa peale ära jaotatud. Suurem osa riigi sissetulekuid on kindlad, seaduslikult juba ammu ette määratud (nagu otsekohesed maksud), ehk walitsuse määrata (näit. tollid, raudteede- ja postimaksud). Riigipäewa määrata on ainult üks wäike osa riigi sissetulekuid, nagu aktsisid, stemplimaksud. Suuremad sissetulekud seisawad täitsa walitsuse wõimuses, ega ole riigipäewal nende kohta midagi õigust. Selles mõttes langewad riigi sissetulekud niisugustesse, mis riigipäewa poolt lubatud on, ja teistesse, mis täitsa walitseja wõimuses seisawad.

Riigi raudteede ehitamiseks on walitsus laenusid teinud. 1906. a. lõpul oli Soomemaa wõlg 139 miljonit marka. Riigi kassade omandus oli raamatute järel selsamal ajal 186 miljonit marka.

Riigi wäljaminekud oliwad 1906. a. 112 miljonit marka. Suurem osa läks walitsuse-asutuste ülespidamise peale, ametnikkude palkadeks ja pensionideks, sõjawäe kuludeks, koolidele ülewälpidamiseks, teede korrashoidmiseks jne.

Kogukondade sissetulekuhallikad on sedasama-laadi. Neil on omandust, mis sissetulekut annawad ja neil on tulutoowaid ettewõtteid; nad panewad kogukonna elanikkudele maksusid peale ja wõtawad ka laenusid.

Walitsuse tähtsamate osakondade tegewus on järgmine.

Kohtu osakond. Selle osakonna ülem jaoskond on senafi majanduse osa kohtutoimekond. Selle ülesanne on seaduste eelplaanisid teha. Tema alla käiwad kõik õigusliised asutused ja küsimused. Tema iseäralised osakonnad on: seaduste- walmistamise toimekond, kes walitsusele seaduste ettepanekud wälja töötab;

wangimajade toimekond, kelle all on Helsingi, Turu, Hämeenlinna ja Lappenranna tuhthooned ja wangi-tööhooned, kubermangu wangimajad kugermangu linnades, kolm kihelkonna wangimaja ning Koivula, Kotiniemi ja Vuorela kaswatusmajad alaealiste wangide tarwis; ja

maa kohtud (administratiw asjus).

Tsiwil-osa k o n d. Selle alla käiswad enne kõik mitte-sõjawäelised asjad. Nüüd käib selle alla korrapidamine jne. Eesotsas on senati majanduse osakonna tsiwil-toimekond, kelle all järgmised kesk-ametikohad on:

Soome passiamet Peterburis;

trükiasjade ülemwalitsus, mis ka otse kindralkuberneri all seisab;

arwustiku pea-amet;

waeste hoolekandmise ülewaatus; see walwab kogukondade waeste hoolekandmise üle ja rewideerib neid; ja awalikkude ehituste ülemwalitsus, kes walitsuse ehituste eest hoolt kannab.

Lõpuks walwab tsiwil-toimekond weel kubermangude walitsuste tegewuse üle korrapidamise, kogukondade jne. asjus.

Terwishoiu asi. Sellesgi asjas on tsiwil-toimekond ülem walitsusline asutus, kuid tegelikult on see asi n. n. arstiwalitsuse käes. Selle all on maakonna (piiri) arstid 53 arsti piirkonnas, riigi awalikult haigemajad Helsingis, kubermangude pealinnades ja weel mitmes muus linnas, riigi nõdrameelsete majad Lapinlahes (Helsingis), Pitkänienis (Tampere lähedal) ja Niuvaniemis (Kuopio l.) ning hoiukohad Seilis, Käkisalmes, rügelima walmistamise koht Helsingis, kubermangu arstid ja aptegid.

Kogukondade terwishoiu teenistuses on terwishoiu l a u d k o n n a d, linnade-arstid, linnade haigemajad, kogukondade haigemajad, kogukondade palgatud ämmamoorid, terwishoiu inspektorid jne. (Terwishoiu seadus a. 1879.)

R a h a s j a d. Soomemaal on oma marga-raha 1860. a. saadik ja 1878. a. saadik on kuld rahawäärtuse alus. Soome walitsusel on kõwaraha lõõmise ainuõigus. Walitsuse rahapada on Helsingis. Paberiraha wõib ainult Soome pank wälja anda. Soome pank on rahwasaadikute-kogu oma ja selle walitsuse-alune, olgugi et ta walitsuse juhtida on.

Riigi rahaasju juhib ja ajab senati majanduse osa riigi wara toimekond. See seab riigi tulu- ja kulu-eelarwed kokku, walwab riigi sissetulekute, wäljaandmiste ja arwete, riigi laenude, pankade ja awalikkude laenuasustuste üle, walmistab walitsuse maksuseaduste eelplaunid jne. Selle toimekonna alla käiwad:

Soome panga 12 abikontorit 12 linnas;

riigi rahakontor, kes riigi hoida olewaid awalikka ja erikassasid hoiab, peab riigi arweid ja talitab ülepea kõiki riigi rahaasju;

rahapaja, stempelpaberi-kontorite, hoiukassade ja laenukassade ning era pankade rewidendid ja awalikud ametnikud.

K a m e r a l - o s a k o n d. Selle hooleks on riigi maade ja riigile tulewate maksude walitsus ja korraldamine. Kameeral-toimekonna alla käiwad riigi wara rewideerimine, maade omanduse dokumendid, rahwalugemine, päranduseasjad, maa-maksud, maa loomus, maa-jagamine j. m. sellesarnased talitused ühes kroonu-kohtade, -metsade ja -kalapüüdmise walitsus, walwamine ja tarwitamine.

Soome riigil on palju maid. Aga need on enamiste harimata maad Soome põhjapoolses osas, enamiste metsad. Maa põldudest ja niitudest on ainult umbes 2, 5% kroonu päralt. Soomemaa harimata maast on aga umbes 48% (kaswawatest metsadest umbes 40%) riigi oma.

Peale metsade on riigil umbes 850 maakohta wõi mõisat, mis enamiste erainimestele rendi peale on antud. Nende järelwaatajateks on hulk ametnikkusid ametis. — Sissetulek kroonu metsadest, maadest jne. läheb peaaegu kõik nende walitsemise kuludeks ära.

Maksude wõtmiseks on maa kolme liiki jagatud, nimelt p ä r i s m a a, mille eest kroonule alalist maksu maksetakse, k r o o n u m a a, mille eest niisamasugust maksu maksetakse, õigusliselt aga riigi omandus on, ja „r ä l s i m a a“, mis maksuwaba on.

Põllufööstus. Suurem osa haritud ja harimiseks

kõlblikku maad on väikesteks ja keskmisteks maakohtadeks jagatud, mida talupoja-seisusest põllumehed omandavad ja hariwad. Maaomanduse ja -harimise korraldamiseks on mitmed seadused maksmas. Maa rendi-seadusel, mis 1902. a. saadik maksab, ja palgateenijate-seadusel a. 1865 on suur tähtsus. Kumbgi ei täida aja nõudmisi. Torparid nõuavad ägedaste uut rendi-seadust. Riigipäew töötab juba 1907. a. saadik selle kallal. Palgateenijad nõuavad 1865. a. seaduse ärakaotamist ja palgateenijate üleüldiste seaduste alla andmist, mis lahendam on. 1865. a. seadus paneb palgateenijad, kelle hulka nimelt kõik maatöölised käiwad, iseäraliku, raske sundusliku korra alla.

Tä h e n d u s. Sügisel 1908 wõttis rahwasaadikute-kogu ka uue rendi-seaduse wastu. See ei saanud küll kaugeltgi niisugune, nagu torparid ja mägitubalased soowisiwad, waid peasjades suutiswad rikkad maaomanikud, Soome suurtalunikud, oma soowid maksma panna. Siisgi tähendab see seadus väikeste rentnikkude kasuks palju. Praegu on aga seegi alles Keisri poolt kinnitamata.

Põlluasjandus on senati majanduse osa sellenimelise osakonna ülema juhatuse all. Selle iseäralised harud on maamõetmise ülem walitsus, põlluharimise õpeasutused, kalapüüdmise inspektor ja põllutöö seltsid.

Põllutöö walitsusel on hulk ametmehi abiks, kes farwiduse järel üle terve maa laiali töötawad, nagu lääni agronomid, künninõuandjad, põlluasjanduse inshenerid, linaharimise õpetajad jne. Peale selle weel katsepõllud, põllu- ja kauba-keemia laboratoriumid ja seemne katsumise kohad.

Maamõetmine on iseäralise ülemjuhatuse all. Kubermangu walitsuste juures on alamad maamõetmise bürood ja nende juhatuse all töötawad maamõetjad kohtade peal. Maamõetjad saawad oma õpetuse politehnikumi põllutöö osakonnas.

Peale ülikooli juures olewa põllumajanduse-teaduslise õpejaoskonna on kõik teised põllutöö õpeasutused ülema põlluasjanduse teimekonna all. Ülemaid põllutöö koolisid on Mustialas ja Kurkijoel. Alamaid pt. koolisid on —

22 kahe- ja 2 ühe-aastase õpekursusega. Peale selle antakse veel põlluasjanduses õpetust n.n. maameeste talwe-kursustel — põllutöö koolide juures, ja peremeeste ning perenaiste koolides, mis siin ja seal rahwakoolide juures ära peetakse.

Karjapidamise edendamiseks peab põlluasjanduse toimekond alalised suguparandamise ja karjaravitsemise konsulendid ametis. Maal on 30 loomaarsti riigi kulul tegewad. Peale selle on mõned kogukonnad omale ise loomaarstid palganud. Karjapidamise koolisid on 32, nendest 4 kahe-, teised ühe-aastase õpekursusega.

Piimatalituse edendamiseks on põlluasjanduse ülemtoimekonna alalises teenistuses 5 piimatalituse konsulenti. Riigi poolt ülewalpeefawaid piimatalituse koolisid — ühe-aastase kursusega — on 16, kahe-aastase k. on 9. Korraliku wõi wäljaweo edendamise tarwis on riik kolm jäämurdat ehitanud, kelle abil mereteel talwe läbi lahti peetakse. Hangos on wõi inspektor ametis ja Inglismaal teised. Nende ülesanne on selle järel walwata, et wõi wäljawedu hästi edeneks.

Ka hobuste kaswatamise eest kannab walitsus hoolt. Helsingi ja Turu hobuserautamise koolid saawad riigi poolt abi.

Wiljapuu aedade ja aiatöö edendamiseks annab riik 8 aiatöö koolile abi.

Metsade hoidmiseks anti 1886 ja kasulikkude metsaloomade hoidmiseks 1898 iseäralikud seadused wälja. Riigipäewal on praegu mitmed uued sellekohased seaduseplaanid teoksil.

Kalapüügi korraldamise seadus maksab 1902. a. saadik. Sellekohane inspektor on ametis. Kalapüügi walwamiseks ja mere uurimiseks on walitsus aurulaewa ehitanud. Helsingis on kalastuse museum ja Ewos kalakaswatuse katsepaik. Ewo metsakaswatuse koolis antakse ka kalakaswatuses õpetust.

Riigi abi saawod 19 kesk põllutöö seltsi. Peale selle weel Soome sooharimise selts, Åura aiatöö sõbrad Turus, Soome metsahoiu ühisus, Metsa

sõbrade selts „Topio“, Soome jahi selts, Kalastuse ühisus ja põlluasjanduse ühistegewust taetaw selts „Pellerwo“, ning Ühiskassade kesk-laenuasutus Helsingis.

Põlluasjanduslisi kinnituse seltsisid on Soomes ainult Turu hobuste- ja Soome loomade-kinnituse seltsid.

Tööstus. Igasugune käsitöö ja tegewus on 1879. a. tööstuse-seaduse põhjal igal Soome kodanikul waba. Tulefikkude, püssirohu ja dünamidi walmistamine ning trükikodade awamine on iseäraliste seaduste lähi korraldatud, nõnda sama ka mäekaewandused ja mineralwete walmistamine. Alkohooliliste ainete walmistamiseks, maale toomiseks ja kauplemiseks on kogukondade ja riigi ametipaikade luba tarwis (seadused 1892. 1895. ja 1902. a.). Margarini walmistamine on täitsa keelatud.

Tööliliste kaitseseadused on alles täitsa lapsekingades. Siia maale on selles asjas järgmiselt hakatust tehtud. 1889: tööstuse inspektorite ametisse seadmise ja alaealiste töötgemise seadus. Ametis on üle Soomemaa ainult 4 inspektorit, üks nendest naisterahwas. 1895: tööstuse tööliste sundusline kinnitamise seadus õnnetuste wastu. 1897: seadus tööliste haiguse-, matuse- ja paiukikassade walitsemisest.

Tööstuse üle walwamine ja sellesse puutu w asjaajamine seisab senati majanduse osa tööstuse- ja kaubanduse- osakonna all. Selle all on ka kõik tööstuse koolid. Kõige kõrgem tehnika kool on Helsingi politehnikum. Sellel on wiis osakonda: insheneri, masinaehituse, arhitekti, keemia ja maamõetmise osakonnad. Politehnikumisse peaseb üliõpilase eksamiga. On weel alamaid tehnika koolisid, kus masinistisid, tööjuhatajaid ja meistrid kaswatatakse. Üleüldist tehnikalist haridust annawad weel ülemad ja alamad käsitöö koolid. Mitmes paigas on ka era käsitöö koolisid meeste- ja naisterahwastele. Enamiste saawad need riigi poolt abi. Nimetada on weel Helsingi kunstkäsitöö kool, kunst-käsitöö seltsi asutatud. Kiidetud õpeasutus.

Tööstuseväljal töötavatest seltsidest olgu iseäraldi nimetada: „Soome kunstkäsitöö selts“, „Tehnikaline ühisus“ (as. 1880), „Soomekeelsete tehnikuste selts“, „Käsitöö sõbrad“ ja „Soome käsitöö ühisus“; kõik Helsingis.

Teed. Maanteede tegemine on maaomanikkude kohus — seaduse järel 1885. aastast. 1900 oli Soomemaal 44,777 kilomeetrit maanteesid, neist 26,264 klm. üleüldiseid ja 18,513 klm. küla-teesid. Hobuste-jaamasid (kestikiewarisi) oli 1902. a. 1,230.

Põhjapool Soomemaal on weeteedel suur tähtsus. Puhastatud weeteesid on 2,940 klm. Aurulaewa kanalisi on ühtekokku umbes 2,900 klm. Sulgusid nendes paarkümmend.

Raudteede, kanalite ja muude tee- ja weejooksude ehitamine ning seesmiste laewateede korrastamine on teede ja wee-ehituste ülemwalitsuse hoole all. Maa on selleks otstarbeks kuude piirkonda jagatud, igas piirkonnas oma inshenerid ametis.

Soome esimene raudtee — Helsingi ja Hämeenlinna wahel — awati 1862. Nüüd on Soomemaal 3,321 klm. raudteesid.

Laewasõidu tarwis on mererannal, saartel ja Laadoga järwes tuleornisid, tulelaewu, ja muid meremärkisid, tollilaewu ja 94 lootsikohta. Hango ja Turu sadamates peetakse laewatee ka talwel lahti. Laewasõitu korraldab sellekohane seadus 1886. a. Laewasõidu tegew korraldus on sõjawäelisel organiseeritud lootsi-ülemwalitsuse hoolde antud. Lootsi-ringkondasid on 9, nendest 3 sisemaa wetes. Lootsiwalitsusel on oma laewad. Riik peab 4 rootsi- ja 3 soomekeelist mere-meeste kooli ülewal.

Postitalitus on Wene postiwalitsuse ülema kontrolli all, muidu aga Soome riigi ettevõtte. Soome sisemaal käiwad Wene märkide sarnased, aga Soome raha hinnalised margid. Wenemaale ja väljamaale saadetawate kirjade peale on Wene margid panna. Telegrafi-liin on umbes 9,000 klm. pikk. See on täitsa Wene walitsuse käes. Telefonitarwita-

mine on väga laialine. Terwe maa on telefoni-traafisid täis. Igaüks võib telefoni sisse seada, ainult walitsuse luba on nõuda. Seda saab hõlpsaste. Telefoni-traatide pikkus on umbes 25,000 klm.

Teed ja kõik läbikäimisesse puutuwad asjad on senati majanduse osa teede jne. toimekonna all.

Kauplemine. Wäljamaalt sissetoodaw kaup on tolli all (1897. a. tolli-taksi järel). Tollid on õige kõrged ja nende waral mõeldakse omamaa tööstust kaitsta ja edendada. Sel põhjusel on mõned wäljamaalt toodawad toored ained tollist wabad. Wilja peal tolli ei ole, muude toiduainete peal madal toll. Suhkru, kohwi, tee, kangete jookide ja tubaka peal on kõrge toll ja need ained toowadgi suurema osa tolli sissetulekust riigi kassasse. Need on aga enamiste ained, mida rahwa suured hulgad tarwitawad.

Sotsialdemokraatia üks nõudmine on sellepärast, et kõik riigi sissetulekud riigipäewa otsustada tuleksiwad. Siis võiks riigipäew ka tollisid nõnda seada, et need waese rahwa peal nõnda raskeste ei lasuks.

Soome- ja Wenemaa waheline kauplemine on 1897. a. seaduse läbi korraldatud. Selle järel võib Wenemaa kaupsid ilma tollita Soomemaale tuua, peale wiina, mille sissetoomine keelatud on, ja suhkru, soola, tubaka, piirituse, linnastejookide ja margariini, kelle eest tolli maksta on, aga see toll on madalam, kui neidsamu kaupsid wäljamaalt tuues. Soomemaalt Wenemaale ilma tollita wiia võib põllutöö ja käsitöö produktisid — sellekohase iseäralise nimekirja järele. Soomemaa tähtsamaid tööstuse produktisid saab ainult tolli makstes Wenemaale wiia, kuid see on n. n. differentiaal- ehk wahe-toll, s. t. ta on kuni teatawa piirini madalam kui wäljamaa toll. Ulatab aga sissewedu üle selle piiri, siis on täis wäljamaa toll maksta.

Tolliasjad on riigi rahatoimekonna ülemwalitsuse all. Selle all on tolli keskwalitsus, kes omalt poolt oma 38 tollikambri üle walwab ja neid juhib. Tolliwahtide kohtasid on rohkeste.

Kodumaa kauplemine on kõigil maa kodanikkudel waba, peale raamatukauba, arstirohtude, kihwtiste ainete (aptegid) ja joowastawate jookide, mille kohta iseäralised määrused maksusel on. Tähtsamad kaubanduse-seadused on aktsiaseltside-seadus (1895), kaubanduseregistri-seadus (1895) ja osäühisuste-seadus (1901).

Maal on 11 kaubanduse kooli. Neist on 6 soome-, 4 soome- ja rootsikeelsed ja 1 rootsikeelne. Kõige kõrgem on Soome ärimeeeste kaubanduse kool Helsingis — era-kool, nagu teisedgi, kuid kõik saawad riigi abi.

Koolid. Koolid on senati majanduse osa kirikuasjade osakonna juhtida, millest juba arwata wõib, misugune waim nendes walitseb. Kooliasjad on nimetatud osakonna aluse koolide ülemwalitsuse käes. See juhib riigi koolisid (mis normal-litseumiteks, klassilisteks ja real-litseumiteks, alguskoolideks, tütarlaste koolideks ja õppimist jätkawateks koolideks jagunewad), 8 rahwakooliõp. seminari (Iyvääskyläs asut. 1863) ja meelewigaste koolisid. Rahwakooli asi on 1866. a. seaduse põhjal korraldatud, mida 1898. a. koolipiirkonna-seaduse läbi täiendati. Rahwakoolide rewideerimise otstarbeks on maa 26 rewideerimise ringkonda jagatud. Üleüldist koolisundust weel ei ole.

Peale riigi koolide on weel mitmesuguseid era-koolisid. Tähtsamad nendest on r a h w a õ p e k o h a d (kansanopisto) — 20 soomlastele ja 11 rootslastele. Nimetada on k a t ö õ l i s t e õ p e k o h a d (työväenopisto), rahwa õpekohtade kursused, suwe-kursused jne. Need saawad osalt riigi abi.

Ametikoolid on tööstusewalitsuse ülema juhtimise all.

Hariduse wanem ja tähtsam asutus on Helsingi ülikool oma kuue teaduse osakonnaga: jumalateaduse, õigusteaduse, arstiteaduse, põlluasjanduseteaduse, filsofia ning ajaloo-keelteteaduse ja fiisika-mathematika osakonnad. Ülikoolil on suur raamatukogu. Selle wenekeelne osa on isepäinise, ja seda peetakse uuema wenekeelse kirjanduse poolst iseäranis rikkaks.

Riigi teaduslistest asutustest on weel nimetada riigi archiw ja rahwusmuseum. Rahwa-raamatukogude ülewalpidajad on kogukonnad ja ühisused. Teaduslistest ja hariduse edendajatest seltsidest olgu nimetada: Soome teaduste selts, Arstide selts ja Arstiteadusline selts „Duodecim“, loodusteaduslised „Societas pro Fauna & Flora fennica“ ja „Vanamo“, Soome maateadusline selts ja Maateadusline ühisus, Soome muinasaja ühisus, Soome ajaloo selts ja Soome kirikuajaloo selts, Soome-Ugriselts ja Kodukeele selts, Õigusteadusline ühisus, Rahwamajanduse ühisus ja Kasvatusteadusline ühisus Kirjanduslistest seltsidest on tähtsamad Soome kirjameeste selts ja Rahwahariduse selts.

Kirik. Soome Lutheri kirikul on lai omawalitsuse õigus. Kiriku walitsuse hõlpsuseks on maa piiskopkondadeks jagatud. Neid on nüüd 4, nimelt Turu peapiiskopkond ja Porwoo, Savonlinna ning Kuopio piiskopkonnad. Piiskopkonnad jagunewad praoskondadeks ja seltskondadeks (kogudusteks). Neid on kirikherra-kogudusi, kabeli-kogudusi, linna-kog. ja wabriku-kogudusi — ühtekokku 531. Nendes peawad hingekarjase ametit mitmesugused waimulikud, näit. kirikuherrad, kabelipapid ja komministerid, abilised. Koguduse kirikuasju korraldawad koguduste kirikukoosolekud ja nendest walitud kirikunõukogud. Suurel hulgal kogudustel on õigus enestele ise pappi walida. Praegune Soome Lutheri kiriku seadus maksab 1869. aastast. Wähemalt iga aasta pärast peawad maa waimulikkude ja koguduste saadikud kiriku parlamenti. Sellel on kiriklistes õpetuste ja raamatute asjus otsustaw wõim, kiriku-seaduste asjus aga ainult ettepaneku õigus, nõndasama ka nende muutmises ja seletamises. Neis asjus on otsustaw wõim rahwasaadikute-kogul ja walitsejal. Kiriku ülem walitsus on suuremalt osalt ilmaliku walitsuse käes. Nõnda on Soomemaa Lutheri kirik riigi kirik.

Kiriku kõrwal töötab hulk usulikka seltsisid ja ühisusi

nagu „Soome missioniselts“ (asut. 1859), „Soome meremissioniselts“ (a. 1879), „Soome kirikusisemise missioniselts“, „Soome pühakooli ühisus“ ja „Lutheriusu ewangeliumi ühisus“.

Soome (umbes 50,000) õigeusulist on kiriklikkudes asjades Wiiburi waimuliku konsistoriumi all.

Teiste usulaste kohta maksab 1889. a. sellekohane seadus.

3. Soome rahwasaadikute-kogu.

Soome Suurwürstiriigi riigipäewaks¹⁾ kokkutulew saadikutekogu on Soome rahwa asemik. Teda nimetatakse sellepärast ka rahwaasemikkude-koguks.

Rahwaasemikkude-kogu on ühekambriline; seal istuwad kakssada saadikut.

Saadikute walimine sünnib iga kolmandal aastal ühel ajal kogu maal. Walimine wõetakse walimiseringide kaupa ette, s. o. terwe maa on nii mitmesse walimise ringkonda jagatud. Healtelugemine on proportsionaliline, s. o. iga partei saadikute arw kujuneb parteile igas ringkonnas antud healte arwu järel. Nõnda ei ole mitte ainult suurtel parteitel wõimalik oma saadikuid läbi wiia, waid ka wähe- matel.²⁾

Saadikute wõimuwald algab sellest pilgust³⁾ peale, kus nad walituks on kuulutatud, ja lõpeb järgnewate walimiste seaduslikuks saamisega.

Saadikutekogu peab oma istumisi maa pealinnas.

1) Soome keeli „waltiopäiwät“, tähendab riigipäewad. Meie tarwitame „riigipäewa“ ehk „rahwasaadikute-kogu“ nime „maapäewa“ asemel.

2) Sotsialdemokraatiline partei oleks 1907 ja järgmistel walimistel rohkem saadikuid saanud, kui üksikutele kandidafidele otsekohe heali oleks antud. Siisgi nõudis sd. partei proportsional-walimist, sest et see õiglase on.

Harilikud istumised algavad iga aasta esimesel weebruaril, kui Keiser ja Suurwürost mända muud aega ei määra, ja istumised lõppewad walitsuse määrust mööda 90. päewal peale istumiste algust, kui Keiser ja Suurwürost oma heaksarwamisel ehk rahwasaadikute-kogu ettepanekul ei määra, et istumised waremine ehk hiljemine lõpetataks.

Kui määratud lõpupäew pühapäewa peale langeb, peetakse lõpetus järgnewal argipäewal ära.

Saadikute täiskogu walib enese keskelt juhataja ja kaks abi.

Juhatuse nõukogu liikmed on juhataja, tema abid ja komisjonide juhatajad.

Sekretärisid ja kantselei ametnikkusid palgatakse saadikutekogu määruste järel — niipalju kui saadikutekogu tarwilikuks arwab.

Rahwasaadikute-kogu istumiste algul annab Keiser-Suurwürost teada, missugused ettepanekud tema saadikutekogule omalt poolt teeb.

Harilikkudele rahwasaadikute-kogudele pandakse istumiste algul raha muretsemise plaanid nendeks otstarbeteks, milledeks walitsuse harilikud sissetulekud ei küüni, ette. Asja selgituseks lisatakse ettepaneku juurde aruanne walitsuse korrapäralistest sissetulekutest ja tarwidustest eestulewaks rahaasjanduse aastaks.

Neid aruandeid ja arweid, mis tähendatud ajal wõimalik ei olnud ära anda, wõib ka hiljem läbikatsumiseks saata.

Siiamaalsete saadikutekogu õiguste järel on harilikudel riigipäewadel õigus Keisrile ja Suurwürostile ettepanekuid teha, mis Keiser ja Suurwürost heaks tunnistab, kui ta need maale kasulikud leiab olewat.

Saadikutekogul on õigus uusi seaduseid wälja töötada, wanu muuta ehk koguni ära kaotada, kuid ainult sel teel, et Keiser ja Suurwürost ning saadikutekogu nende kohta ühemeelisele otsusele jõuawad.

Rahwasaadikute-kogul ei ole õigust omalt poolt ettepanekuid teha põhjusseaduse kohta, ega nende sea-

duste kohta, mis maa- ehk mere-kaitsemisesse ja kiriku-seadustesse puutuvad.

Ettepanekud tulewad 14 päewa jooksul peale saadikutekogu istumiste algust kirjalikult sisse anda.

Harilikud rahvasaadikute-kogud waliwad järgmised komisjonid: põhjusseaduse komisjoni, seaduste komisjoni, majanduse komisjoni ja walitsuse wara komisjoni, kus igas komisjonis vähemalt 16 liiget, ja panga komisjoni, kus vähemalt 12 liiget peab olema. Komisjoni liikmete asemikkudeks walitakse vähemalt neljas osa komisjonide liikmete arwust.

Saadikutekogu wõib ka weel muid komisjonisid walida.

Erakorralistel saadikutekogu koosolekutel walitakse ainult niisugused komisjonid, mis neil istumistel ettetulewate küsimuste läbitöötamiseks tarwilikud on.

Iseäralikkude asjade läbikatsumiseks walib rahvasaadikutekogu weel n. n. suure komisjoni, mille liikmed, keda 60 on, proportsionalilisel wiisil parteidest walitakse.

Komisjonid waliwad oma keskelt juhatajad ja asemikud ja wõtawad sekretärid ning tarwilikud teenijad palga peale ametisse.

Kui komisjoni liikmel wõimata on koosolekust osa wõtta, kutsutakse üks asemik tema asemel koosolekule. Komisjonid ei ole otsuseõiguslised, kui istumistest mitte vähemalt $\frac{4}{5}$ liikmeid osa wõtmas ei ole.

Iga komisjon peab saadikutekogu täiskoosolekule igast komisjonis olewast asjast kirjalikult oma arwamise saatma, mis asja üle selgust annab.

Saadikutekogu juhataja kutsub täisistumistele kokku ja lõpetab koosolekud.

Igal rahvasaadikul on õigus täisistumistel selle järjekorra järel sõna saada, kuidas ta selleks, soowi on awaldanud ja igaüks wõib wabalt kõneleda ja selle protokollil wõtmist nõuda — kõigist kõne all olewatest asjadest — nõnda kuidas riigipäewa korraldus ja pruuk on.

Senati presidendil, abipresidendil ja muudel senati liikmetel on õigus saadikutekogu istumistel wiibida ja läbirääkimistest osa wõtta, kuid need mitte otsustetegemisest, kes saadikutekogu liikmed pole. Kui senati liikmed sõna soowivad, saawad nad seda enne teisi.

Saadikutekogu istumised on awalikud, kui saadikutekogu ise iseäralikkudel juhtumistel teisiti ei määra.

Suure komisjoni istumistel on igal saadikul õigus juures olla.

Asjaajamise keel on Soome ehk Rootsi keel.

Ettepanekuid, mis erainimeste poolt sisse on antud, wõib saadikutekogu otsekohe tagasi lükata, ehk ka komisjonide kätte anda. Walitsuse ja saadikutekogu ettepanekud antakse komisjonide kätte.

Kui komisjoni aruanne Keisri ja Suurwürsti poolt ette pandud küsimuste kohta käib, ehk ka saadikutekogu kaudu efekantud asjade kohta, tuleb asi saadikutekogu täisistumisel kolmel korral läbirääkimise alla wõtta.

Kolmandal korral kas lükatakse seaduse ettepanek tagasi, wõetakse wastu, ehk jäetakse järgmiste uute walimiste järel kokkutulewale saadikutekogule läbikatumiseks.

Otsused tehtakse kas hüüdes, ehk ka salajalt sedelitega healetades. (Hüüdes healetamine sünnib nii, et kõik koosolejad waljuste „ja“ ehk „ei“ hüüawad. Juhataja otsustada jääb, kas ja wõi ei enamuses oli. Kui juhataja otsusega rahul ei olda, wõetakse sedelitega healetamine ette.)

Saadikutekogu otsustele ja ülemale poole saadetud palwetele kirjutawad kõik saadikud alla, muudele kirjadele kirjutawad ainult juhataja ja selle abid alla.

Walitsuse ettepanekute kordadel, kui põhjusseaduse määramine, muutmine, seletamine ehk maksuwusest äraheitmine kõne all on, nõndasama ka teiste niisuguste seaduste maksuwusesse astumise puhul, mille juures Keisri ja Suurwürsti ning rahwasaadikutekogu ühemeelset otsust tarwis on, paneb saadikutekogu oma sellekohase otsuse Keisrile ja Suurwürstile läbiwaatamiseks, kinnitamiseks ja seaduseks

tegemiseks ette. Kui Keiser ja Suurwürst ettepanekut muutmata heaks ei kiida, waid selle tagasi lükkab, antakse seda sellele riigipäewale teada, mis peale Keisri ja Suurwürsti määrust selles asjas kokku tuleb.

Muud saadikutekogu otsused ja seletused, mis Keisri ja Suurwürsti poolt saadikutekogule ettepanud küsimuste kohta tehtakse ja mis saadikutekogu muidu on otsustanud Keisrile ja Suurwürstile ette kanda, on nõndasama kirjalikult teada anda.

Saadikud saawad aastas 1400 marka tasu ja sõidukulud Helsingisse ning tagasi. Saadikud, kes ilma riigipäewa lubata koosolekutelt puuduwad, kaotawad iga puudumise päewa eest 15 marka palgast ja riigipäew wõib neid weel kuni 15 margani päewa eest trahwida. 1400 marka arwatakse 90 istumise päewa eest. Kui riigipäew waremine koju saadetakse (koost ära aetakse, nagu 1907 ja 1908 walitud riigipäew), siis rehkendatakse iga istumisepäewa eest 15 marka.

Parteide tugewus riigipäewal:

Parteid	Walimised:		
	1907	1908	1909 ¹⁾
Sotsialdemokraatia	80	83	84
Suometarlased	60	54	48
Noorsoomlased	24	27	28
Rootsi rahwa partei	24	25	25
Maameeste ühisus	10	9	13
Kristl. tööl. partei	2	2	2

Et n. n. „seisustemaja“, kus waimulikkude, kodanikkude ja talupojaseisuste asemikud wanaste koosolesuid pidawad, wähemate, s. o. iga seisuse saadikute iseäraldi istumise tarwis on ehitatud, puudub seal suurem saal, kus 200 saadikul ruumi oleks. Sellepärast peetakse nüüd riigipäewa istumisi tulekustutajate seltsi pidusaalis,

¹⁾ Wiimased arwud poogna trükkimise ajal, maikuu 1909, juurde lisatud. Kirjastus.

küna selle kõrvalised ruumid nõndasama selleks otstarbeks ümber on muudetud. Uus riigipäewa-maja ehitatakse tähetorni mäele, tähetorni asemele.

Rahwas wõib riigipäewa istumistest ilma misgi takistuse ta osa wõtta — nii suurel arwul, kui palju inimesi kooride peale mahub. Muid takistusi ega „lubasaamisi“ ei ole. — Ajakirjanikkude ruum on kaunis kitsas. All, istumise saalis, presidendi aseme paremal pool on paar wäikest lauda umbes kümne platsiga. Suurem hulk ajakirjanikka peab ülewal koori peal olema, kust nad hästi ei kuule ega terwet saali ei näe. Kirjutama peawad nad seal laua puuduse pärast s ü l e s.

Riigipäewa einelaud on saadikute eneste käes. Hakatuses katsuti era ettewõtjaga, aga warsti asutati saadikute seas toimekond, kes asja ilma era ettewõtjateta talitab, muidugi palgaliste abil. Alkohoolilisi jookisid muidugi nendes ruumides ei ole saada.

Politseid on maja juures ainult niipalju, kui wälimise ukse peale tarwis on, et kooride peale ülemäära inimesi ei tungiks. Enamiste on üksainus konstabler, tähtsamate koosolekute ajal, kus tung suurem, kaks meest ukse peal.

II. Politikaline arenemine Soomemaal.

A. Rahwused ja parteid.

1. Soomlased ja rootslased.

soomlaste ja rootslaste wahekord Soomemaal on suurelt osalt sellesarnane, mis meie maal eestlaste ja sakslase wahel walitseb. Siisgi ainult osalt: 3 miljoni Soomemaa elaniku seas on umbes 350,000 rootslast, ehk $12\frac{1}{2}\%$. Sakslaste arw meie maal ulatab waewalt nelja protsendini. Kuid selle tõttu, et Soomemaa kuni 1808. aastani Rootsi riigi osa oli, saiwad rootslased enestele tähtsad politikalised eesõigused ja wõisidwad nende tõttu ka peale selle, kui Soomemaa Wene walitsuse alla langes, soomlaste üle walitseda.

Nagu kõik eesõiguslised klassid, nõnda tarwitas ka wäike hulgake rootslasi soomlaste seas oma politikalist ülewõimu selleks, et soomlasi majandusliselt eneste kasuks wälja kurnata ja neid politikaliselts ikka allasurutud olekus hoida.

Meie maaga wõrreldes seisab wahe ainult selles, et rootslaste eesõigused mitte meie sakste omadega ühe kau-

gusele ei ulatanud ja et wäljakurnatawate seas ka hulk rootslasi leidus. Suurem hulk Soomemaa rootslasi on nimelt talupojad ja töölised.

Nüüd on Soomemaa juba sada aastat Wene walitsuse all. Need sada aastat ei ole maale ega rahwale kaugeltgi rõemu-aastad olnud. Aga hoolimata kõigist raskustest mis maa ja rahwas seitsaadik kannatanud, peab ometi ütlema, et need sada aastat Soomemaa uuestesündimist tähendawad. 19. aastasada oli, nagu teada, üleüldse rahwaste ärkamise aeg. Ka soomlased ei wõinud selle mõju alt wälja jääda.

*

*

*

Kui Wene walitsus Napoleoni nõuandmise järel Soomemaa 1808. a. Rootsi walitsuse käest ära wõttis, lubas Alexander I Soomemaa seisuste asemikkudele, et Soomemaa sisemine korraldus ja maa omawalitsus muutmata jääb. See tähendab, Soomemaale pidi tema põhjusseadus, mis 1772 tehtud, alles jääma.

See põhjusseadus määras, et Soomemaa neli seisust oma saadikud maapäewadele wõisiwad saata. Maapäew wõis uusi seaduseid teha ja wanu muuta, kuid ainult walitseja nõusolemisega. — Maa walitsemine seisis n. n. senati käes, keda walitseja oma heaksarwamisel Soomemaa elanikkude seast nimetas. Senat oli ja on ainult walitsejale wastutaw, mitte maapäewale.

Olgu küll, et seisuste maapäewade wõimupiirid kitsad ja walitsuse peale mõjumise wõimalus keerulise korralduse põhjal piiratud oli, peab ometi tunnistama, et sellegi korralduse allesjätmine Wene walitsuse poolt Soomemaale palju kasulikum oli, kui kõik wõimalikud uuendused, mis see walitsus oleks wõinud maksta panna.

Oma seadused, oma kohtud, oma meeste walitsus ja oma wäikese maa kohane üleüldine korraldus oli palju wäärt, weel enam aga eduwõimalus, mis selles korralduses peitus.

1772. a. põhjusseadus on selleaegsete waadete kohaselt kokku seatud. Ta annab terve maa ja kõi gi elanikkude tulud seisuste asemikkude kätte. Ja seisuste liikmed saavad selle õiguse osalisteks: mõisnikud sündimise, waimulikud a me ti, kodanikud ja talupojad aga o m a n d u s e põhjal. Ilmawaranduseta rahwakihid loeti kodanikkude ja talupoegade liiki ja — nende kasud pidiwad tähendatud seisuste asemikkude läbi kaitsmist leidma! Iseäraldi neid tähele panna ei tulnud sel ajal weel kellelgi meelde.

Meieinaa seisukohast waadates oli Soomemaa 1772. a. põhjusseadus kuulmata w a b a m e e l n e. On kõigile tuffaw, et meie walitsew klass praegugi weel talupoegadele maawalitsemises sõna kaasa rääkida ei taha lubada. Ja seda silmas pidades on arusaadaw, miks Rootsi ülemwalitsus meie walitsewale klassile ei meeldinud.

Rootsi walitsus, nagu teada, ei olnud mitte ikka üleliia mõisnikkude-sõbraline. Oli see kuningate isiklik tuju, wõi riigimeeste ettenägija riigitarkus, et seal ka teiste klasside edenemise wõimaluse peale rõhku pandi, jäägu siin ligemalt harutamata. Soome talupojaseisus sai aga Rootsi walitsuse mõisnikkude maadekärpimise läbi, mis 17. aastasajal kõigis Rootsi maades ette wõeti, oma iseseiswuse aluse. Sest saadik on Soome talupoeg maaomanik ja tal on edenemise tee wõrdlemisi waba.

Kuid nähtawaste ei teinud walitsus seda mitte iseäralisest armastusest talupoegade wastu. Politikaliskt jäi maa walitsuse jämeots ikka Rootsi soost mõisnikkude ja waimulikkude kätte, kuna talupoegade ja isegi kodanikkude mõju walitsuse peale esiotsa üsna nõrk oli.

Et keskwalitsus ja selle tõftu muidugi ka kõik alamad walitsusekohad rootslaste käes oliwad, walitses nendes igal pool Rootsi keel. See oli üleüldse Soomemaa selleaegne kulturakeel. Kes iganes „kõrgemale“ tahfis peaseda, pidi tingimata Rootsi keele ära õppima. Soomlastel oli aga see ütlemata raske, kaugelt suuremal hulgal wõimata. Isegi suured waimud, nagu kuulus kirjanik, A l e k s a n d e r K i w i,

kes oma lühikesed eluajal unustamata töösid löi, langes nende raskuste all kokku. ¹⁾

Soome talupojaseisuse majandusline iseseisvus sai enesele sellega kindla aluse, kuna walitsus talupoegadele suured maatükid tarwitada andis. Sellest kaswis aegamööda praegune jõukas Soome põllumees wälja, kes oma püüdmiste ja waadete poolest teistest suurmaa omanikkudest kuidagi lahku ei lähe, olgugi, et ta seisuse poolest talupoeg on.

Kaua aega läksiwad aga jõukaks saanud Soome talupojad ja kodanikud Soome rahwusele kaduma. Nad sulasiwad rootslaste sekka ära. Rootsi kõrgem kultura ja rootslaste politikaline ülewõim oliwad nagu püünised, mis „tõusjaid“ soomlasi kinni pidasiwad ja ära neelasiwad.

Äga Soome rahwuse idusid wõib ometi juba õige kaugetl minewikust leida. Sõja ajal 1808 oli seda juba laialt märgata. Talupojaseisuse õigus, oma saadikuid maapäewale saata, toetas omalt poolt rahwuslist enesetundmist märksa. Need pidiwad — tahes ehk tahtmata — ilma Rootsi keelela oma ülesannetest jagu saama. Ja selles pesitses idu Soome keele õiguste laiendamiseks. Pärast tuli sellele idealistlik rahwuse waimustus juurde ja sünnitas wiimaks ägeda rahwuslise wõitluse.

Wene politikused, kelle soow juba wara sinna poole kaldus, et Soomemaad täitsa Wene kubermanguks teha, tarwitasiwad juba hakatusest peale seda abinõu, et nad soom-

---

¹⁾ Waeste wanemate pojana wõttis ta nõuks, seaduslikku hariduseredelit alt ülesse ronida, et oma waimuannetele ka sellest küljest tuge ning lugupidamist wõita. Sest waimuannetel ilma ametlikkude „paberiteta“ on ka Soomemaal raske läbi tungida. Alles „paberid“ teewad tee lahti. Kiwil kui soomlasel oli aga just sellepärast asi iseäranis raske, et ta seda Rootsi keeles pidi tegema. Ilma tarwiliku waranduseta langes ta jõud selle juures kokku, raskused oliwad ära wõitmata. Ta jäi haigeks ja suri noores eas. Ta marmor- ning gipsikuju ehib nüüd mitme kirjandusesõbra tuba, ta hauale pandi mälestusmärk üles ja seda ehitakse lilledega, aga kui ta elawate seas wiibis, ei tuntud teda ega polnud tal abi kusa-gilt saada.!

laste ja rootslaste wahelist waenu katsusiwad suurendada. Soome rahwuslisele ärkamisele oli see sagedaste kasuks.

Rootsi ülemad klassid hoidsiwad loomulikult oma kultura ja rahwuse emamaa, s. o. Rootsi poole ja tundsiwad kurwastusega seda, et neid nende emamaast — Rootsis — lahutati. Nende seisukord oli teine kui Balti mõisnikkudel, kes oma iseäraliste eesõiguste kaitse pärast Wene walitsuse alla ihkasiwad. Soome kõrgemad klassid ei saanud ülema walitsuse wahetusega misgisugust eesõiguste lisa, waid pidiwad alafasa selles kartuses elama, et nende käsi wäikese killuna — oma päris isamaast ja rahwusest lahutatult — pikapeale halwemine wõiks käima hakata. Ei ole sugugi imeks panna, et nende rindu kõige Wene wastu waen tekkis, mis Wene walitsusele mitte saladuseks ei jäänud.

Ka soomlased saiwad sellest waenust osa. Kuni hilja aja eest tagasi wõis Soome rahwa seas awalikku põlgust kõige Wene wastu märgata. Praegugi nimetatakse igapäewases kõnes kõike, mis kuidagi Wenega ühenduses on, heameelega „pergeli ryssä“. Aga soomlaste Wene põlgtsel puudub see põhi, mis tal rootslaste juures on.

Soomlased oliwad rootslaste poolt ainult kannatada ja nende ülbet ülewõimu tunda saanud. Ja see awaldas ennast ikka edasi. Nõnda ei wõinud soomlaste soowid rootslaste omadega kuidagi kokku langeda. Ja astus nüüd Wene wõim rootslaste ülewõimu kitsendajana üles, siis pidi see tahes ehk tahtmata soomlaste poolt lahkemat wastutulemist leidma.

Seda seisukorda ära tundes pidi Wene walitsus oma enese kasude pärast soomlaste iseseiswuse püüdmist toetama, sest selles seisis hea abinõu rootslaste lahkpüüete wastu. Kuid soomlaste iseseiswuse püüdeid pidi piirides peetama, iseäranis seda teades, et nad mitte just suurest sõbrusest Wenemaa wastu ei põlenud.

Kuid raske oli weerewat kiwi soowitawas liikumise graadis hoida: rahwusline wõitlus, mis aastasaja algul wae-

walt nähtawatest wastoludest tõusis, paisus aastasaja keskel juba suuremaks ja wõttis enesele aastasaja teisel poolel wäga elawa kuju. Ta jäi siiski täitsa rootslaste ja soomlaste waheliseks sisemiseks asjaks. — Aga Wene walitsus ei tahtnud ka rootslastega sõbrustamist jätta, ja tarwitas sellepärast soomlaste wastu ajuti raskeid wäewõimu abinõusid. Rootsi soost kõrgemad klassid jäiwad ikkagi maad juhtima ja walitsus püüdis neile igapidi näidata, et neil sugugi põhjust pole üle lahe Rootsimaa poole waadata. Aga soomlaste rahwusline wõidukäik ei lasknud ennast enam kinni pidada.

Kui majandusline edenemine Soomemaa 19. aastasaja keskpaigas kapitalistlisele ärile awas, hakkas Soome kodanikklass, nimelt maaomanikud, jõukuse poolest ruttu paisuma. Metsad, mis sinnamaale ainult oma tarwitada olnud, saiwad puukauba wäljaweo läbi rahahallikateks. Tõusiwad metsade ostjad, saewabrikud, tõusis terve metsatööstus puuraiujate, parwetajate, wabrikute ja sadamatega, Soomemaa põlised metsad hakkasiwad kaduma, need wiidi wäljamaa turgudele, aga raha tuli Soomemaale. Sellega ühes hakkas ka muu suurtööstus kasvama, põllutööstus muutus wähehaawal wõli wäljaweo tööstuseks.

Selle suurepäralise pöörde tagajärg awaldas ka rahwuslise liikumise peale suurt mõju: kus waesus siinamaale takistuseks oli, peasis liikumine suurenewa rahalise jõu abil nagu paisust. Seda teed ei saanud rootslased ega Wene walitsus oma tsensuridega kinni sulguda!

Rikkusega kaswis suurema hariduse nõudjate hulk. Asutati juba Soome keskkoolisid, Soome keel wõitis enesele ikka rohkem õiguseid, asutati seltsisid Soome hariduse tõstmiseks, Soome keele arendamiseks, waimustatud noored teadusemehed astusiwad rahwuslise kultura teenistusesse, asusiwad tõsiste teadusemeestena ametisse ja tegiwad Soome kultura kasuks tööd. Helsingi ülikooli juurde seati Soome keele professorite õpetoolid, ja aegamööda hakati kõiki teaduseid Soome keeli ette kandma. Hakati Soome ajalugu, ise-

ärانى aga rahwa rikast wanawara uurima, Soome sugu keelesid wõrdlema jne. Ændelised kirjanikud lðiwad lühikese ajaga oma kirjanduse. Soome keel sai peagi niisuguse täiuse, et seda teadustes ja tehnikas nagu teisi kulturakeelesid tarwitada wõib. Waimustatud kunstnikud astusiwad „Soome kunsti“ teenistusesse ja sünnitasiwad nõndasama lühikese ajaga oma ise kunsti, nagu luuletajad ja kirjanikud ilukirjanduse. Ja Soome kunst, mis praegu arhitekturas oma kõige tähelpanemise-wäärilisemaid õisi näitab, on terwes haritud ilmas tuttaw, tuttawam kui Soome kirjandus — keele raskuste pärast. Selsamal ajal arenes ka Soome ajakirjandus tähtsaks kultura edendamise abinõuks ja lagunes maal laiali — wõrdlemisi laiemale, kui paljudes teistes haritud maades.

See oli suurepäraline töö, mis Soome rahwas selkombel wõrdlemisi lühikese ajaga korda saatis. Terwe rahwas wõttis sellest raskest tööst osa.

Selkombel tõstis see wäike rahwas enese lühikese ajaga sellesama kultura kõrgusele, kus wanad Europa kultura rahwad seisawad. Ja wististe wõib Soomemaa rahwa julget ja kindlat edusammu ka sellega seletada, et tema püüdmisi mitte wana kultura kõnts ei takista. — Kõneldakse palju noorte kulturarahwaste nõrgast jõust. Kaugele awitada ainult w a n a kultura lemmes—imponderabilid. Ja, need wanad hariduse lemmes wõiwad tähtsad olla; aga jumal hoidku wana kultura k õ n t s a eest! See takistab rohkem kui lemmes edendawad. . . Soomlased sammuwad nõrkmeta edasi. Ærakäidud tee ja kättesaadud wõidud aratawad uutele püüdmistele ja lasewad raskusi unustada.

Rootsi ülemad klassid ja Wene walitsus tegiwad soomlaste kulturatöö sagedaste õige raskeks. Rootslased oliwad iga sammu peal kadedad ja awaldasiwad wihast waenu. Neil oli õigus wihane ja waenuline olla. Tähenas ju Soome rahwa ärkamine ja tõusmine nende wõimu langemist. See oli ju soomlaste rusumise ja kurnamise peale rajatud. Ise teadew, haritud rahwas hakkab aga rõhumisele ja kurna-

misele vastu panema. Sellepärast oldakse igal pool rahwahulkade iseteaduse ja hariduse vastu.

Nikolai I wali käsi awaldas ennast Soomemaal põhjusseaduse kõrwaleheitmises, waljudes tsensuri-seadustes ja kõiksuguses rahwa wabaduste kitsendamises. Wahest näis nii, nagu tahaks seesama walitsus, mis ajuti soomlaste edenemist toetas, nende waimlist elu ja kulturalisi püüdmisi sootuks ära häwitada. Alles 60. aastatel, kui Aleksander II Poola mässu pärast Soomemaal walitsuse käsa wabamaks tahtis teha — sõjawäge oli Poola mässu alla suruma tarwis — lubas ta maad jälle põhjusseadusliku korra järel walitsema hakata ja tegi seega ka soomlastel nende rahvusliku wõitluse kergemaks.

Warsti selle järel ilmusiwad uued seltskondlised kujunemised, rahwas astus kapitalistlise ajajärgu läwest üle ja sellele omane klasside arenemine ilmus ka soomlaste seas.

---

2. Suometarlased.

Rahvuslises wõitluses kujunes Soome kodanlik klass ikka enam iseloomulikumaks ja asus peagi kodanlusele omase koha peale. Wahe kõrgema ja alama soomlase wahel sai tuntawaks, tööstuse edenemisega tärkas palgatööliste-klass, kelle kasud mitte needsamad pole, mille eest kodanlus wõitleb.

Hoolimata soomlaste üleüldisest edenemisest ja osalistest wõitlustest rahvuslises mõttes, oliwad rootslased ikkagi weel kaugel ees. Niihästi keskwalitsus kui ka kõik kõrgemad ja madalamad ametikohad, kellel wähegi mõju ja sisetuleku wäärtust oli, oliwad alles rootslaste käes. Kogukondade walimise-seadus annab kõik wõimu rikkamate kätte. Neil on walimistel sagedaste kuni 25 ja enamgi healt, kuna waesed täitsa ilma walimise-õiguseta on. Selle tõttu oli linnawalitsustes wõim täitsa rootslaste käes ja andis ikka

edasi asja rahvusliseks waenuks ja wõitluseks, ja see on siia maale endises olekus.

Kui Soome kodanlus enese nõnda tugewat tundis olewat, et ta maa walitsuse enese õladele arwas wõtta wõiwat — ja soomlaste suurema hulga pärast tundis ta enesel selleks loomuliku õiguse olewat —, wõttis ta sisemise rootslaste wastu wõitlemisele wõlimese abinõu — diplomaatia — appi. Ta otsis enesele Peterburi walitsuse ringkondadesse tagatreppide kaudu teed. Sagedaste ei olnud seda tarwisgi; Wene-politikused otsisiwad ise Soome kodanluse asjaajajatega läbikäimist. Soome kodanlised politikamehed püüdisiwad Wene walitsuse ringkondasid Rootsi ülemate kihtide wastu enesetele appi wõita. Aga soomlaste ilusate silmade ja heade sõnade pärast ei mõtelnudgi wenelased seda teha. Neil oliwad muidugi oma iseplaanid. Ainult nende plaanide läbiwiimiseks oliwad nad walmis soomlastele kätt pakkuma.

Milles seisiwad aga wenelaste iseplaanid? Soomemaa lihtsaks Wene maakonnaks tegemises! Sellele oliwad rootslased wastu ja sellepärast ei meeldinud rootslased wenelastele. Oli käpuga katsutaw, et soomlased Wene sõbruse ainult selle tingimisega wõita wõiwad, kui nad Wene politikale selles mõttes peri on.

Ja soomlasi leidus, kes sellega peri oliwad. Wälispidi kujutasiwad nad asja nii, et rahwas sellega ainult wõita wõiks: Wene walitsus jätaks maa ja rahwa rahule ning põhjusseaduse puutumata, kui rootslased wõidetud oleksiwad, kui soomlased ise maawalitsuse eneste kätte wõtta wõiksid. Nende seletuse ja — wõib olla — ka nende arwamise järele pidi Wene rõhumise politika ainult rootslaste kõlbmata politika wastu sihitud olema. Ja see pidi kohe lõppema, kui soomlased walitsust eneste kätte saades „tarka“ politikat ajama hakkawad. Ja selleks tundiswad nad enõid wõimsad küllalt olewat.

See oli „sobimise-politika“. Soomlased arwasiwad oma head sõnad rohkem kaaluwat kui rootslaste omad — kui nad ausad oliwad. Tahtsiwad nad aga ainult wa-

litsuse häid kohti eneste kätte saada — ja see põhjus on kaaluwam —, siis oli neil ainult kõlawaid efekäändeid eneste ja teiste rahustamiseks waja, maa tulewik jäi hea õnne asjaks.

Meie ei mõtlegi rootslaste seisukohta kaitsta ega loomulikuks tunnistada! Oleme juba selle peale tähendanud, et nad oma wõimu ainult eneste kasuks tarwitasiwad, rahwa kaugelt suuremat hulka hoolimatalt tähele panemata jättes. Kui rootlased ausamad oleksiwad olnud, oleksiwad nad seda tähele panema pidanud, et Soome kodanline klass juba tugewaks oli kaswanud ja et ta kui arwurikkama rahwuse esitaja õigusega walitsust rootslaste käest enese kätte nõudis. Aga niisugune meelegaustus wõimu käest-äraandmises on kaunis kuulmata asi. Iga wõimukandja, olgu see kui tahte wäike, hoiab küünte ja hammastega sellest kinni.

Nõnda ei jäänud walitsusehimalistel soomlastel muud üle, kui weel suurema wõimukandjaga niisugust politikat sobitada, mille kaudu walitsusewõim Soomemaal soomlaste kätte pidi libisema.

Rahwa suurte hulkade seas sügawale juurdunud põlgust „Wene“ wastu ei pannud Soome politikused tähele. Kuid rahwas omalt poolt ei tunnistanud seda sobimise-politikat mitte heaks, ära tundes, et see rahwale aina õnnetusi kaela wõib tuua. Rahwa suured hulgad oliwad sellele täitsa wastu.

Aga ka kodanlaste eneste seas leidis see sobimise-politika wõrdlemisi ägedat wastuseismist. Wabama waadetega soomlased läiwad endid sellest lahti ja sünnitasiwad iseisewa, n. n. „N o r s o o m e“ woolu, mida me warsti iseäraldi fundma õpime.

Sestsaadik nimetatakse sobitamise ja Wene walitsusega sõbrustamise poolehoidjaid soomlasi „s u o m e t a r l a s t e k s“, nende healekandja „S u o m e t a r i“ järel. Nende wanameelse seisukoha tõftu nimetatakse neid ka „w a n a s o o m l a s t e k s“.

Praegu tuleb selle rahvuslik-wanameelse partei poliitikalisteks juhtideks pidada: professorid Danielson-Kalmari, von Palmén, Nevanlinna, „Suometari“ peatoimetaja, ja terve rida teisi õpetatud mehi igasugustes elukutsetes, advokatisid, artsisid, kooliõpetajaid jne. Enamiste kõik waimulikud on selle partei liikmed, mis läbi partei peale kõige muu veel oma ametlik-kirikliku wärwi ja waimu saab.

Läbielatud rahwuslises wõitluses paniwad soomlased arusaadawalt rõhku ka kantslite eneste kätte wõitmise peale. Ja nad wõitsiwad need aegamööda suuremalt osalt enestele.

Et Soome jõukas maapidajate-klass selle partei poole hoiab, on loomulik. Nõndasama ka suur hulk puruwanameelseid ja tagurliki rikkaid ettewõtjaid, pangajuhtijaid ja ametnikkusid, kodanikkusid, kaupmehi, aga ka terve trobikond wäikemaa-pidajaid, käsitöölisi, mitmesuguseid muid wäikekodanlisi elementisid ja isegi suur osa töölisi — hoiawad „suometarlaste“ poole. Sagedaste puudub neil poolehoidjatel ühtlane ilmawaade. Aga selles on nad kõik ühes nõus, et wõitlus rootslaste wastu tingimata tarwilik on.

Kiriku kõrwal on ka koolid selle partei teenistuses. Soome kooli korraldus on niisama wana ja ajast ära, nagu palju teisi seaduseid. Koolide juhtimine seisab suurelt osalt kiriklik-wanameelsete rahwuslaste käes, ja selle juures on „suometarlistel“ rahwakooliõpetajatel hea tööd teha. Kuna needsamad kooliõpetajad ja waimulikud peale selle veel arwurikastes karskuse seltsides tegelastena ja juhtidena üles astuwad, on nende kaswatusline mõju wäga laialine ja nad tarwitawad seda mõju wäga wabalt oma partei kasuks. Kui me kõigele sellele veel juurde lisame, et ka suurhulk ülikooliõpetajaid suometarlased on; et „Soome kirjanduse selts“, „Rahwahariduse selts“ oma rikka kirjastusega, 1908. a. algusest peale ka karskuse seltside keskwalitsus jälle nende mõju all on, siis saab meile selgeks, kust see tuleb, et seda parteid kõige suuremaks ja tähtsamaks Soome

poliitikaliseks parteiks nimetatakse—kodanlistes ringkondades muidugi.

Ja ka „suometarlaste“ wastased tunnistawad seda õigeks, et neil rohkeste hästi haritud mehi on, kes asjatundjatena lugupidamist on wõitnud. Seega on neil siis ka rohkeste jõudusid, kelle seast nad niihästi senatorisid, muid ametnikkusid kui ka maapäewa-saadikuid hõlpsaste wõiwad walida ja wälja saata.

Soomemaa iseäralik — demokraatlik iseloom, rahwa wärskelt wõidetud kultura ja majanduslise edenemise selged tagajärjed ei lase aga „suometarlaste“ mõju nõnda kõrgele kaswada, kui nad ise heameelega soowiksid. Rahwa suured hulgad ei toeta suometarlaste poliitikat. Nende klassiline omakasupüüdmine paistab wäikesel maal wäga selgeste wälja ja hirmutab suured hulgad eemale.

Suometarlastel paniwad walimiste peale juba 1907, weel enam aga 1908 iseäranis suuri loofuseid. Nad näisid kindlaste uskuwat, et rahwa suurem hulk nende poole, s. o. nende „targa“ sobimise-poliitika poole hoiab. Aga nad eksisid selles niihästi 1907, kui ka — ja weel enam — 1908 ja 1909.

1907. a. saadikutekogu walimisel said suometarlastel 889,347 makswalt äraantud healtest kõigest 243,573 healt, ehk 27.1%⁰. Nad said 60 saadiku kohta, s. o. 29.5%⁰ 200 saadiku kohast. Enamuse saamise loofus oli seega wette langenud.

Maapäewa istumiste põnewuse ajal, 1908. a. algul, mõtlesid suometarlastel, et rahwas sotsialdemokraatlaste „rumalusi“ juba küllalt näinud ja nendest tüdinud peaks olema. Suometarlastel ei soowinud mitte ainult isekeskes rahwasaadikute-kogu laialesaatmist, waid tegiwad ka kindral-kubernerile ja Peterburi walitsuse ringkondadele sellekohaseid tähendusi, et uus maapäew arwatawasti „parem“ saab. Selles arwamises nad endid ka riigipäewal 5. aprillil 1908 sotsialdemokraatliselt poolt ettepanud resolutsioni healetamisest eemale hoidisid. Nõnda sai sotsialdemokraatlaste poolt walitsusele määratud laituseawaldus enamuse, kuna ta

wähemusesse oleks, jäänud kui suometarlased ka healetanud oleksiwad.

Maapäew saadeti laiale ja uued walimised wõeti selle hirmutusega ette, et kui sotsialdemokraadid saadikutekogus ei wähene ja oma politikat ei muuda, terwel maal selle all kannatada tuleb.

Aga suometarlaste lootused läksiwad hoolimata sellest weel vähem täide. Üleüldse äraantud healtest — 806.212 — saiwad suometarlased seekord kõigest 205,990 healt ehk 25,4⁰/₀ ja pidiwad 60 saadiku koha asemel seekord 54-ga leppima!

Sellewastu saiwad sotsialdemokraadid — kõigist walijate hirmutamisest hoolimata — 3 saadikukohta endise 80-le lisaks.¹⁾

See löök mõjus nii, et suometarlased teiste kodanliste parteidega ühendust sobitama hakkasiwad. Sellel eesajärjel kujunes juulikuul 1908 tuttaw ühendatud kodanlaste fraksi-sonat E. Hjelti juhatusel.

---

3. Noorsoomlased.

Nimi „noorsoomlased“ peab ilma pikema seletuseta üttelema, et selle kandjad mitte „wanasoomlased“ ei ole.

Noorsoomlaste partei tekkis lõhest kodanlaste seas „suometarlaste“ sõbruse pärast Wene walitsuse wastu.

Suurele hulgale noortele, haritud Soome kodanlastele, kes endid Europa kultura kõrgusel teadsiwad olewat, kellele en-nast wabameelsuse rikas waimuelu-ilm oli awanud ja kes oma wabameelsust mitte ei tahtnud kitsendada lasta, ei

---

¹⁾ Praegu ilmunud ametlise teate järele saiwad suometarlased 1909. a. walimistel 199,639 healt ehk 23,5⁰/₀. Sotsialdemokraadid saiwad weel ühe koha juurde.

meeldinud suometarlaste kitsapäraline ilmawaade, eluwiisid ja tuttawad wäikekoodanlise morali peal põhjenedad elunõudmised. Nad oliwad harjunud elu wabamalt maitsema. Suometarlaste kitsarinnaline ilmawaade ähwardas nende wabamat elumaitset, nad löiwad sellest lahku ja wedasiwad wabama, materialistlikuma ilmawaate Soome koju. Puhkew looduseteadus wabastas paljude südametunnistuse kiriklikust patukartusest, ja wajutas noortele tundlikkudele hingedele rõemsa elumaitse pitseri peale.

Anderikkad luuletajad, ilukirjanikud ja kunstnikud oliwad esimesed uue woolu kuulutajad. Tuletame meele ainult Juhani Ahot, Santeri Ingmanni, Eino Leinot. Nende tööd kõnelesiwad uuest ajast ja näitasiwad elu uuest küljest. Neid peeti wabaduse kuulutajateks ja suured hulgad laskisiwad endid nendest kaasa tõmmata.

Politiikalisest rõhumisest, mis nüüd Wene walitsuse poolt uuel ja järelalusrikkal kujul algus, sai see luuleline wabaduse hoog uut jõudu. Kirjanikud kujutasiwad soomlast mitmes teisendis kangelasena, kes harjunud oludest kinni hoiab ja pealetungijatele loamusunnilise kirega ja wisadusega wastu panab. Siht oli see, et Wene walitsus Soome wisadusest jagu ei saa. Soome wisadus sai enesele luulelise hiigla kuju.

Põlgtusega waadafi suometarlaste peale, kes wäewõimu ees roomasiwad ja effekujutatud mehisisuse ning wisaduse asemele lipitsemise seadisiwad. Ja see põlgtus kerkis leekiwaks wihaks, kui suometarlastes senatisse astusiwad ia walitsuse eneste kätte wõtsiwad, peale selle, kui endine rootsimeelne senat sellepärast tagasi astus, et Wene walitsus määrusid maksma pani, mis Soome põhjuseadusega kokkukõlas ei olnud, waid selle wastu nähti sihitud olewat. Endine senat tunnistas awalikult, et Soome põhjuseadus rikutud, kõrwale heidetud ja wäewõimuwalitsus selle asemele asetatud on. Rootsimeelne senat ja hulk ametnikkusid seletasiwad, et nemad ametisse edasi jäädes endid

põhjusseaduse rikkumises kaassüüdlasteks teeksid ja — et nad seda ei tahtnud — astusid tagasi.

Kuna suometarlased selle järel walitsust eneste kätte wõttes awalikult mõista andsid, et asi nõnda halb ei ole, äritasid nad terve rahwa eneste wastu wihale. Nende ajalehti ja ärisid hakati boikoteerima, läbikäimine nendega lõpetati ära, nende juhid langesid awaliku pilkamise ja naeru alla, nii et nad sagedasti uulitsal politsei kaitset pidid, tarwitama nende majasid ja korterisi määrati poriga ja pilluti koguni aknad puruks.

Suometarlased ise olid aga selles arwamises, et rootslased Wene poolt rusumise politika wälja kutsunud ja et nüüd weel suurema õnnetuse ärahoidmiseks nende — suometarlaste — taktika just maale õnnistuseks olla. Tulla walitsuse wastu sellega wastutulewat olekut näidata, et kõiki tema sammusid otsekohe hukka ei mõisteta, ja mõistlikkude manõwritega kõige halvemat ära hoida. Aegamööda olla wõimalik loomulikkude olude juurde tagasi pöörata. Sellejuures olla aga rootslaste wihatud üleõimu murdmine nüüd wõimalik.

Soome rahwa enamusele paistis aga nõnda selgeste wälja, et suometarlaste walitsuse oma kätte wõtmise kõigepealt seda tähendas, et Wene bürokraatia omale soomlaste eneste seast niisugused paenduvad kaasawitajad sai, kelle abil tal hõlpsam näis olewat oma rusumisepolitikat lõpuni läbi wiia. Soome omameeste senat oli ametis ja pidi rahwa ees wastutuse kõigi kindralkuberneri määruste kohta oma peale wõtma ja need määrused teoks tegema. Sellega taheti põhjusseaduse rikkumist ja seadusliku korra ümberlõkkamist warjata ja kõigile seaduslikkuse wärw anda.

See ajajärk andis „Noorsome“ parteile suurt hoogu. Tema poolehoidjate hulk kaswis jõudsaste.

Ühes kaswamisega poolehoidjate poolest sai ta enesele aga ka teise iseloomu: ta muutus rohkem wõitluseparteiiks, kuna ta alguses enam wabameelsete idealistide keskkohaks oli.

4. Põhjusseaduslased.

Soome „Põhjusseaduste partei“ sündis seeläbi, et need rahvahulgad endid ühendasiwad, kes põhjusseaduslist korda tagasi igatsesiwad.

Peasjalikult ühendasiwad endid „noorsoomlased“ Rootsi meestega, kes põhjusseaduse rikkumise pärast walitsusest taganesiwad.

Rootsi soost kõrgem klass¹⁾ — mõisnikud, waimulikud ja rikkad kodanikud — kes siamaale Wene walitsuse abiga suurema wõimu eneste käes hoidnud ja teiste klasside tõusmist takistanud oli, nägi enese esimest korda wõimust eemale tõugatud olewat. Ta astus sellepärast Wene walitsuse vastu awalikult opositsioni — hoopis teisiti kui enne.

Et noorsoomlased käesolewal pilgul tagurluse ja wäewõimu walitsuse vastu wõitlemist kõige tähtsamaks pidasiwad, sobis mõlemate ühinemine hõlpsaste, liiati, et rootslased nüüd „h a a w a t u d õ i g l a s t“ mängisiwad, kes ennast „terwe rahwa“ kasude pärast rahwa sekka astunud ütlesiwad olewat.

Rootslased nimetasiwad endid rahwa kõige truimateks sõbradeks. Midagi ei olla neile tähtsam, kui terwe maa hea käekäik. Soomemaa kõige suurem õnnetus „olla põhjusseaduse ümbertõukamine olnud. Nüüd pidada põhjusseaduse maksmapanemine iga isamaalase kõige püham kohus olema. Et nad sedasama põhjusseadust aina oma kasuks ja soomlaste surumiseks oliwad tarwitanud, sellest muidugi ei lausunud nad sõnagi! Aga

1) „Rootsi rahwa parteid“ ei maksa meil iseäraldi kirjeldama hakata. Selle iseloom ja kokkusead selgub teiste kõrwal iseenesest. Lisame siis ainult seda weel juurde, et see partei täitsa seda loomu on, nagu meiemaa saksad. Ainult selles on wahe, et Soomemaal rootslasi rohkem on. — Rootsi talupojad, kalamehed ja tööliised, kui wäike rahwa kild, hoiab — rahwuse tuhina wangis olles — Rootsi errade poole. Need on enamiste wäikese haridusega inimesed ja arwawad, kõik see, mis Rootsi herrad teewad, ka nende kui rootslaste kasuks sünnib.

kuna nad endid ise nüüd ilma õigusteta tundsiwad olewat, asusiwad nad nende juurde abi otsima, keda nad siamaale plaanilikult õigusega olekus awitasiwad hoida, ja mida nad otsekohe uueste algasiwad, niipea kui nad wõimu tagasi eneste kätte saiwad.

Noorsoomlastele oli nendest sõnadest küllalt. Nende „wabameelsus“ rohkem ei tarwitanud Nagu iga wabameelsus — sai ka noorsoomlaste oma rootslaste ilusatest sõnadest hõlpsaste waimustatud ja oli walmis ühendusesse astuma ja — põhjusseaduse eest wõitlema.

Nõnda sündis „Põhjusseaduslastepartei“. Põhjusseadus sai nende hüüdsõnaks. See oli nagu pühadus, kõige kõrgem ja kõige ülem. Kõik, mis põhjusseadusega kuidagi ühenduses oli, seda edendas, see tõusis iseäralikku aulikkusesse. Endiseid põhjusseaduse kaitsjaid hakati jumalikult austama ja neid eeskujuks seadma.

Kui sotsialdemokraadid põhjusseaduslastele selgeks tegiwad, et 1772. a. põhjusseadus, olgu küll, et see ülekohtusel kombel ümber lükatud ja piirita wäewõim selle asemele seatud ning see tegu sellepärast hukkamõistmise wäärt on — ometi seda wäärt ei ole, et terve rahwas selle jalale seadimiseks wälja astuma peaks, ja et rahwa suured hulgad uut, ajakohast, kõigirahwa õigusi tähelepanewat ja kindlustawat põhjusseadust nõuawad, seadisiwad põhjusseaduslased endid nagu rikutud ja haawatud õigluse kaitsjateks ja seletasiwad selle wastu, sotsialdemokraatide püüdmine olla teistsugune õiguslise korra rikumine. Sotsialdemokraatide tegu, kui see korda läheks, oleks niisamasugune seaduserikkumine, nagu põhjusseaduse ümbertõukamine Wene walitsuse poolt Bobrikowi läbi. See olla samasugune taores wäewõim, ainult teistsuguse otstarbega. Wäewõimu tarwitamist ei wõida nemand lubada, tulgu see kust poolt tahes. Põhjusseadus tarwitada küll ajakohaseid muutuseid ja parandusi, aga neid wõida ikka ainult seaduslikul teel ette wõtta ja läbi wiia.

Nüüd, kus nad ise wäljapool põhjusseadust seisi-

wad, tunnistasiwad nad ta wanaks ja puudulikuks. Aga ametis olles ei teinud nad midagi, et seda uuendada ja parandada.

Niisuguse kõrge ja suurepäralise õigustlusega lootsiwad põhjusseaduslased terwe ilma eneste poole wõita, igal pool pidi neist kui seaduslikkuse kaitsjate eeskujust räägitama. Sellega lootsiwad nad oma kõlblikku kõrgust, mis kaugete üle Wene walitsuse pidi ulatama, terwele ilmale näidata wõivat. Ja sellele — lootsiwad nad — pidi ka Wene walitsus wiimaks alla andma.

Nad ise oliwad oma aatelisest õigusekaitsja seisukohast wäga waimustatud, ning leidsiwad ka tõe ste terwe ilma wabameelsete seas wastukõla.

Soomemaal pandi üleüldine allkirjade korjamine toime. Põhjusseaduslaste juhid seadisiwad märgukirja kokku, milles Soome põhjusseaduse rikkumise halbade tagajärgede peale tähendati ja selle uueste maksmapanemise soowi awaldati. Sellele korjati terwel maal kõikide liikide seas allkirju, ka nende käest, kellel märgukirja kokkuseadimises vähematgi osa ei olnud. Allkirjade hulgaga taheti selle märgukirja sisu mõju tõsta. Terwed koormad allkirjadega täidetud raamatuid wiidi Peterburisse.

Wäljamaal agiteeriti selsamal sihil. Haritud ilmas tuttawad teadusemehed, kuulsad kirjanikud, kunstnikud jne. walmistasiwad üheskoos suure kogukirja, mis rikkalikkude kurnistustega ehitud wälja anti. Kõigi maade kuulsused awaldasiwad seal oma mõtteid Soome rahwa ja maa õnnetuse kohta ja sihtisiwad oma soovidega sinnapoole, et Soome põhjusseadus jälle maksma saaks.

Seegi raamat juhiti Peterburisse. Aga need ilusad ja ilustatud soowid jäiwad paberisteks. Need ei awaldanud misgisugust mõju selle politika peale, mis Wene walitsuse poolt Soomemaal sihiks oli wõetud.

Aleksander II ausammast Helsingi Senafi turul ehiti põhjusseaduslaste poolt arutihti wärskete, ilusate lilledega — selle eest, et Aleksander II põhjusseaduse maksma pannud.

Tema piltisid ja kujusid osteti ja peeti igal „pool nagu jumalikus aus. Sellewastu ei olnud nende piltisid ega kujusid, kes põhjusseaduse wastu oliwad, kusaqil näha.

Selle „lillepolitikaga“ püüti Bobrikowile ja teistele mõista anda, et nad nõnda tehku, nagu lilledega kroonitud ja ehitud walitsejad tegiwad... Aga ka „lillepolitika“ jäi selles mõttes tagajärgedeta.

Põhjusseaduslised kunstnikud maalisiwad sümbolilisi piltisid, kuidas Wene kotkas Soome põhjusseadust lõhub. Neid rohkendati lugemata hulgal ja laotati Soomemaal ja ka Wenemaal laiali. Soome wapp, tähendatud pildid, Aleksander II mälestusekuju pildid ja palju muid asju oliwad põhjusseaduslaste käes heaks agiteerimise abinõuks. Iseäranis Wenemaal ja eestlaste juures waadati nende Soome kannikeste peale osawõtliku tundega. Ja sellepärast peab tunnistama, et Soome põhjusseaduslased agiteerimise abinõude leidmises osawad oliwad. Et nad nendega nii kaugele ulatasiwad, tunnistab, et nad ülewõimu eneste käes hoides m a m m o n a kagumiseks mitte w ä h e m o s a w a d ei olnud. Niisugenne laialine kihutus nõudis palju raha ja seda pidi neil olema.

Aga kõik see kihutus awitas niisama wähe, nagu terwe ilma soe kaasatundmine buuridele, kelle iseseiswusele Inglise walitsus nõuks oli wõtnud otsa teha.

Parem tagajärg oli põhjusseaduslastel nekrutite asjus. Siin langes nende seisukoht r a h w a omaga kokku.

Põhjusseaduse järel peawad Soomemaal oma sõjawäe osad olema. Need seisawad muidugi Wene sõjawägede ülema walitsuse juhatusel all. Aga need n. n. Soome bataljonid asuwad rahuajal Soomemaal. Soome walitsus peab nad ülewäl, Soome ohwitserid on siin ülemateks ja iga soomlane pruugib põhjusseaduse järel ainult S o o m e m a a l, S o o m e w a l j o n i d e s teenida.

See korraldus ei meeldinud Wene walitsusele. 90. aastate lõpul kaotati need bataljonid ära ja hakati nõudma, et soomlased Wenemaale wäeteenistusesse läheksiwad. Kindral-

kuberner Bobrikow, kes 1903 täieliku wäewõimu walitseja woli sai, nõudis selle määuse täitmist iseäralise rõhuga.

Misgi teine Bobrikowi määrus ei mõjunud rahwa peale halwemini kui see. Sellega ei tahtnud keegi leppida, et Soome noored mehed Wenemaale, wenelaste sekka wäeteenistusesse peawad astuma. Niihästi ülemad kui alamad seltskonna-kihid oliwad selle wastu. Ametnikud ja isegi waimulikud ei täitnud selles asjas kindralkubeneri nõudmist, endid sellega wabandades, et see põhjuseaduse wastu käib. Waimulikud jätsiwad nekrutite nimekirjad kokku seadimata, ametnikud ei ilmu nud neid wastu wõtma, peasjalikult aga jäiwad nekrutid tulemata. Nad hoidsiwad endid Soomemaal peidus, ehk rändasiwad wälja.

Ametnikud ja kogukonnad langesiwad suurte rahatrahwide alla. Aga see ei awitanud midagi, nekrutid jäiwad ikka ilmumata. Bobrikow katsus kõik teha, mis ta wõis, aga see pähkel oli tema hammastest kõwem. Soomlasi Wenemaale wäeteenistusesse minema ei suutnud ta sundida.

Raskel Bobrikowi ajal oli põhjuseaduslaste seas ka teisi woolusid, kes nimelt mitte tuimast, tegewuseta, passiwilisest wastupanekust küllalt mõju ei oodanud, waid kes ka tegelikku — aktiivist — wastupanekut soowitasiwad ja seda katsusiwad organiseerida. Nende soow ja siht oli aktiiviliseks wastupanemiseks sellekohaseid seltsisid organiseerida, seltsiliikmeid sõjariistade tarwitamises harjutada ja sõjariistu maale tuua. Sedawiisi organiseeritud ja sõjariistu tarwitama harjutatud mehed pidiwad tarbekorral wäewõimu walitsusele tegelikult wastu hakkama.

Isegi juhuslist terrorismust ei põlanud kõik ära. 16. juunil 1904 laskis Eugen Schuman wihatud kindral kubeneri Bobrikowi senati hoone trepil maha, kuna warsti peale selle keegi Hohenthal selleaegset prokuratori Johnsoni surmawalt haawas. — Prokuratori ülesanne on selle järel walwata, et seadused põhjuseaduses äramääratud wiisil täidetud saaksiwad. John-

soni süüdistati selles, et tema suometarlastega ühes Bobrikowi sõbralikku poliitikat ajada, ega põhjusseaduse rikkumisest midagi ei hoolida. — Schauman ja Hohenthal oliwad mõlemad põhjusseaduslased-aktiivistid. Aktiivistideks nimetati kõiki tegeliku wastuhakkamise poolehoidjaid.¹⁾

Terrorismuseks tuleb ka mitmekülgsel lõhkeainete ja pommide tarwitamist lugeda. Sagedaste lõhkes siin ehk seal mõni pomm, ehk leiti niisugune.

Enamiste oli see pommimäng ilma otsekohe kahjuta. Neid tarwitati enamiste hirmutuseks. Nende waral püüti näidata, kui ebakorraliseks Soomemaa elu on muutunud. Kuid selle ebakorralise oleku peale näidati kahes mõttes; Wene politsei püüdis nende „pommide“ waral seletada, et Soomemaa mässuleekides seisab ja et waljus hädapärast tarwilik on. Teiselt poolt näidati jälle, et pommid ja lõhkeained politsei teenistuses olewate isikute pandud on, ja nimelt selles mõttes, et oma tegudega rahwast kahtlustada.

Nendel sündmustel oli aga see kahjulik mõju, et rahwas seas tõeste mõte tärkas, nagu oleks seesuguse wäewõimuga midagi ära teha. Isegi tööliste seas tõusiwad mõned salaorganisatsioonid elule, kes aktiivistide poole hoidiswad. Saladuslised lõhkeainete wargused hoidiswad rahwa meeoleu alati ärewil.

Walitsuse wäewõimulised määrused äritasiwad rahwa põhjani üles, ja niisugusel korral ei ole ime, kui mõistuse külm järelkaalumine kahaneb.

Põhjusseaduslaste read kaswasiwad sel ajal jõudsaste.

1) Ka Schauman ja Hohenthal saidwad kangelastena kuulsaks ja põhjusseaduslased tarwitasiwad neid kihutuse abinõuna: nende piltisid ja kujusid hakati nõndasamasuguse lugupidamisega laiale laotama, nagu eelpool teiste niisuguste agiteerimise abinõude kohta nimetatud. Schaumani pildid jaujud ehivad mitmes teendis Soome kaupluste aknaid ja põhjusseaduslaste kodasid. Postkaartidena on mõlemate piltisid määratul hulgal laiale laotatud.

Laiialised rahwakihid hoidsiwad endid nende poole. Isegi tööliste ringkondades oli neil poolehoidjaid ja ühendusi.

Kuidas põhjusseaduslus pärast edenes, seda õpime teises kohas tundma. Nüüd olgu ainult weel seda juurde lisatud, et peale selle, kui üleüldine heale õigus kätte wõidetud ja seisustasemikkude-kogu ühe kambri liseks rahwaasemikkude-koguks ümber muudetud oli, põhjusseaduslased jälle lahus, s. o rootslased „Rootsi rahwa-partei“ nime all ja „noorsoomlased“ oma endise nime all walimise wõitlusesse astusiwad. Seda tegiwad nad lootuses, et neil sedawiisi rohkem heali wõimalik on wõita. Sihtide ja põhjasmõtete poolest jäiwad nad ühte.

Rootslaste kõlaw nimi „R. Rahwa-partei“ peab nagu wõrk olema, mis Rootsi keelt kõnelejate talupoegade ja tööliste healed rahwuslises waimustuses Rootsi herrade kasuks kinni peab püüdma! Ja tõeste, herrad ei plaanitsenud mitte walesti: peale sotsialdemokraatliste Rootsi tööliste püüdis nende wõrk teised rootslased tõeste kinni!

Noorsoomlased saiwad 1907. a. walimistel 121,604 (13.5%) healt ja 24 saadikukohta; rootslased — 112,267 (12.5%) healt ja nõndasama 24 saadikukohta. 1908 walimistel wõitsiwad nad suometarlaste ja (wäike) maameeste ühisuse kulul 5 kohta juurde. Noorsoomlased saiwad nüüd 113,372 (04.1%) healt ja 27 saadikukohta; rootslased — 101,036 (12.8%) healt ja 25 saadikukohta¹⁾.

Nüüd on põhjusseaduslaste nimel ainult weel programmiline tähtsus.

5. Wäikesed kodanlised parteid.

Kirjeldatud suuremate kodanliste parteide kõrwal on weel paar wähemat nimetada.

„Maalaisliitto“ — maameeste-üeping — tahab talu-

¹⁾ Täna wu, 1909, saiwad ametlise teate järele noorsoomlased 122,639 (14.5%) healt ja 28 saadikukohta; rootslased saanud 104,010 (12.4%) healt ja 25 saadikukohta.

poegade kasude eest välja astuda. Aga päris suurmaaomanikud ei näi nende seas olevat, vaid ainult väikesemaa-pidajad. „Maalaisliitto“ sai 1907. a. 51,242 (5.7%) healt ja 10 saadikukohta; 1908. a. sai ta 51,376 (6.4%) healt ja 9 saadikukohta.

Esimese saadikutekogu istumiste algul olivad „Maalaisliitto“ saadikud õige käremeelsed. Nad panivad sõrdlemisi demokraatlisi nõudmisi ette ja mõned arvasivad, et nad paljudes küsimistes sotsialdemokraatidega ühes healetaavad. Aga otse ümberpöörduvalt: nii pea kui üleüldisfähtsusega küsimuste üle tuli otsustada, nagu politsei küsimus, 10 miljoni maks Wene sõjawäe heaks jne., see healetasivad nad teiste kodanlastega ühes sotsialdemokraatide vastu.

Mõned waimulikud ja teised ärda südamega ristiiinimesed asutasivad ka Soomemaal n. n. „Kristliku tööliste partei“. See partei tunnistab tööliste eluparandamise püüdmised osalt õigeks. Kuid see „parandamine“ ei pea klassi sõditluse alusel sündima, vaid rahulisel, sõimalikult kristlik-leplikul wiisil. — Nagu mujal, nii on sellel parteil ka Soomes sotsialdemokraatia wastane siht. Kristlik tööliste liikumine peab töölisi sotsialdemokraatlise kihwitamise eest hoidma. — See partei sai 1907. a. 13,801 (1.5%) healt ja 2 saadikukohta. 1908. a. walimistel tõusis tema healte arv 19,478 (2.5%) peale ja kaswis seega sõrdlemisi hästi. Ta sai aga siiski ainult 2 saadikukohta.¹⁾

Kristliste tööliste praegune teine saadik on tuttaw karskuseliikumise eestwõtja — Dr. Matti Helenius-Seppälä.

Dr. Seppälä on iseäralik mees. Ta elab ihu ja hingega karskuse-liikumisele. Ta on wäga usklik mees. Tema korteri seinu ehivad mitmesugused usulikud pildid ja kujud,

¹⁾ 1909 saanud „Maalaisliitto“ 56,650 (6.8%) healt, 13 saadikukohta, Kristlik tööliste-partei — 23,019 (2.8%) healt ja 2 saadikukohta.

tuletawad nagu kirikut wõi palwemaja meelde. Homikuti algab ta ja tema abikaas, Ally Trygg-Helenius-Sepplä, oma päewatööd palwe ja lauluga. . . Sügisel 1905 astus Dr. S. Soome sotsialdemokraatlise partei liikmeks, wõttis suurstreigist tegewalt osa, kuna tema juhatuses alla trahterite ja naislõbumajade ülewaatamine anti. Ta oli selles tegewuses streigi kestwuse ajal püsimate ja osaw tegelane. — 1907 soowis ta sotsialdemokraatlise partei poolt saadikutekotta walitud saada. Sotsialdemokraadid ei toetanud aga tema kandidaturat. Nad pidasiwad teda nõrgaks ja ilma järjekindlusega poliitikuseks. Siis seadis ta oma kandidatura karsklaste kandidadina üles. Aga karsklased ei wõtnud mitte kui iseäraline partei walimistest osa, waid healetasiwad teatawate parteide poolehoidjatena. S. sai siis ainult 477 healt, ega peasenud saadikutekotta. Nüüd on ta, wõib olla, õigemasse kohta sihtinud. — Tuleb ära oodata, kas ta kristlikule tööliste-partei-le iseäralikku tähtsust suudab anda.

Weel wähemaid parteikillukesi, kes walimiste ajal ühepäewa-liblikatena poliikalisele päewawalgele ilmusiwad, aga misgisugust tähtsust ei leidnud, ei maksa nimetada.

Sellewastu on aga nimetamisewäärt suurmaaomanikkude parteiline liikumine, mille eesotsas noorsoomlaste juhid Jonas Castrén ja Heikki Renvall (kuulsa laulja Aino Akté mees), mõlemad rikkad adwokaadid ja saadikutekogu liikmed, seisawad. Talwel 1907/08 peeti mitmed maaomanikkude koosolekud ära ja harutati neid küsinusi, mis maaomanikkude kasusid ähwardawad, nimelt torparite liikumist, uut maarendi-seadust jne. Koosolekutel peetud kõnedest ja läbirääkimistest wõis selgeste näha, et maaomanikud walmis on, eneste kasusid ühiselt kaitsema.

Sellest wõiks järeldada, et agrarlaste ühinemine ühiseks poliikaliseks parteiks mitte wõimata ei ole. Kuid on ka wõimalik, et nad oma kasusid suuremate kodanliste parteide läbi üsna hästi kaifstud leiawad olewat, nii et neil iseäralise

agrarlaste lipu all wälja astuda ei farwitse. Siimaale ei ole nad seda mitte teinud. Ja saadikutekojaja komisjonide töö kohta wõib ütelda, et need agrarlaste kasusid ilma iseäralise parteita wäga agaralt kaitsewad.

6. Sotsialdemokraatline tööliste-partei.

Et selle partei tekkimise ja edenemise üle täielikum kirjeldus iseäraldi ilmub, paigutame siia ainult lühikesed tähendused.

Soome sd. tööliste-partei tekkis täitsa tööliste ridades. Harilaste mõju partei sündimise juures oli koguni wäike. Ainult Dr. N. R. af Ursin'i wõiksimine haritlasena nimetada, kes sel ajal töölistesid kirjanduslist propagandat tegi.

Nagu me juba eelpool tundma õppisime, ilmus kapitalism 19. aastasaja keskpaigas Soomemaale ja hakkas laienema. Suurtööstuse edenemisega tekkis iseäralik palgatööliste liik, mis sestsaadik päew-päewalt suuremaks kaswis. See klass nägi warsti ära, et ta olewik ja tulewik suur-tööstuse läbi äramääratud on ja et ta seisukorra paranemine ainult ta enese õla peale langeb. Ühinemine näis ainus tee olewat, mis paranduste peale lootust toetada wõis!

Hakatuses astusiwad töölisel selleaegsetesse kodanlistesse tööliste seltsidesse, mis kodanlised ette wõtjad enamiste käsitööliste olewad asutanud ja kelle juhtimine kaudu nende käes seisis. Need oliwad need seltsid, kus töö ja kapitali wahelisest kokkukõlast jultustati ja kus Soomemaad sellepärast õnnelikuks kiideti, et seal n.n. töölisteküsimus tundmata asi on, kus „tööline ja tööandja käsikäes töötawad“.

Kuid see ei kestnud kaua.

Juba 90. aastate alguses tekkisiwad nendes seltsides kokkukõlata sekeldused. Töölised ei olnud seltside juhtidega, kes tööandjad oliwad, enam rahul, nende sõbruse juures tööliste wastu hakati haktlema. Ja 90. aastate lõpul

oli lugu sellepolest juba nõnda kaugel, et herrad seltsidest wälja astusiwad. 1899 Turus koosolewad 34 tööliste seltsi 82 saadikut asutasiwad „Soome sotsiaaldemokraatlise tööliste-partei“. Warsti peale selle astusiwad weel 30 seltsi parteisse, nii ei seltside arw 64 ja liikmete arw 9446 peale tõusis. Nelja aasta jooksul peale selle ei kaswanud partei. Aga 1903 a. peale hakkas ta õige jõudsa kaswama. Iseäranis tõiwad 1905. a. rewolutsionipäewad palju uusi liikmeid juurde, nii et liikmete arw 1906. a. lõpul juba 85,000 oli. 1907. a. walimistel sai partei 329,946 (36.7⁰/₀) healt ja 80 saadikukohta. 1908 oli saadud heali 307,891 (38.2⁰/₀) ja partei wõis 83 asemikku saadikutekotta saata.

(Walimistest osawõtmine oli 1908 üleüldse 10.4⁰/₀ wõrra nõrgem. Suwine tööaeg hoidis palju walijaid tagasi, wõib olla ka see, et lootused esimese saadikutekogu peale täide ei läinud. Aga wõrdlemisi sai sotsiaaldemokraatia partei 1.5⁰/₀ heali siiski rohkem ja wõitis seega 3 kohta. ¹⁾)

Töölisepartei mõjust walitsuse politika peale wõib ainult alles kõige hiljemas minewikus juttu alla. 90. aastate algul, kui tuttawa rusumise ajajärk, mis Bobrikowi ajajärgu nime all tuttawa on, algas, ei olnud töölistel iseseiswa parteina sugugi mõju. Aga seitsaadik, kui töölised sotsiaaldemokraatlise programmi eneste ühiste püüdmiste aluseks seadisiwad, millega partei üleüldse kaswama hakkas, on ta mõju ikka enam ja enam kaswanud. Mitte üksi, et partei kaudselt walitsuse tegewuse peale nähtawat mõju awaldab — terwe uuendus 1905. a. sügisel tuleb suuremalt osalt tööliste-partei mõju wiljaks lugeda.

¹⁾ Ametliste teadete järele saiwad sotsiaaldemokraadid 1909. a. walimistel 336,384 (40⁰/₀) healt, 84 saadikukohta. Walimistest osawõtmine oli jälle elawam kui 1908. Walimistel käinud 847,465 inimest (a. 1908—817,337, a. 1907—890,990). Sotsiaaldemokraatiale antud healte arw on 25,000 rohkem kui eelmistel walimistel ja 6000 rohkem kui 1907. a.

Nii pea kui sotsialdemokraatlikud kõnelejad ja kihutajad tegewusesse asusid, tuli neil suometarlaste ning põhjusseaduslaste poliitikat kriitiseerida ja näidata, kuidas kodanlikud parteid aina omakasu poliitikat ajavad ja missugust osa bürokraatia seal juures etendab. Kuna ühed Wene walitsusega sõbrustades oma kasusid kätte saada lootisid, seadsid teised eneste sihiks 1772. aasta põhjusseadust uueste ülesse upitada, sellest hoolimata, et rahwas ikka õigusega olekusse pidi jääma. Küll aga awatlesid mõlemad pooled rahvast ilusate sõnadega eneste poole.

Sotsialdemokraatidel tuli siin näidata, et maawalitsemine täitsa uueste korraldada tuleb. Muidugi tuli põhjusseadus omawoli asemele seada. Aga see pidi põhjusseadus olema, mis mitte enam rahwa suuri hulkasid näputäie eesõigusliste seisuste kurnata ei jätaks, waid misterwelerahwale õiguse annaks maa walitsemisest ja seaduste andmisest osa wõtta.

Selle juures põrkasid sotsialdemokraadid muidugi niisasti suometarlastega kui ka põhjusseaduslastega, kõigepealt aga maad oma käpa all hoidwa walitsewa bürokraatiaga kokku. Igast küljest langeti sotsialdemokraatide peale ja nad pidid endid aegsaste igakülgse enesekaitse peale ette walmistama ja harjutama. Kuidas see sündis ja missugune mõju sellel oli, seda õpime teisal tundma.

* * *

Kui meie tundma õpitud wõitluse peale Soomemaa elanikkude keskel tagasi waadates peapunktid otsime, siis paistab meile kõigepealt silma, et wõitlus rikaste ja waeste, rõhujate ja rõhutute wahel rahwuslise iselaadi sai, sest et rõhujad ja rõhutawad teine teisest rahwusest olid. See, et siin kaks teineteisele keele poolest täieste wõderast rahvast kõrwa elama pidid.

ja peawad, on mõju küllalt poliitikalisele ja majanduslisele mõitlusele rahwuslist iselaadi anda.

Rootsi walitsew klass nimetas omal ajal Soome rahwa wabastamise mõitlust loomuwastaseks ja ilma õiguslise põhjata mässamise katseks — oma õigusliste ülemate wastu. Nende meelest oli see ülekohtune tegu, et seitse kaheksandikku Soomemaa elanikkusid endid ikka edasi ühest kaheksandikust rõhuda ja kurnata ei tahtnud lasta.

Soomlaste peale awaldas aga see mõitus wäga kaaskiskuwat mõju. Mõitlusel oli alguses niipalju rahwalikka külgesid, et terwe rahwas sellest osa mõttis. Sellepärast pole ime, et rahwalik mõitlusehüüe weel tänagi oma külgetõmbawat mõju awaldab, olgu küll, et seltskond ennast juba nõnda on muutnud, kus rõhujate ja rõhutute laagrid mitte enam keele ega rahwuse järel ei jagune, waid hoopis teistel põhjustel. Paljudel ei ole see weel selge, et esialgselt rahwalik mõitus, mis terwet rahwast wabadusele ja wabadedenemise mõimaluse juurde pidi wiima, sellesama mõitluse sees elule tõusnud Soome kodanluse käes hoopis rahwa wastaseks sõjariistaks on saanud. Wabastaw aade on rahwusliste kodanlaste käes rahwa suurte hulkade kohta selleksamaks kütkestamise kõiteks saanud, mis ta enne mõitluse algust oli. Wahe seisab ainult selles, et enne rootslased, nüüd soomlased ja rootslased s. o. suguwennad ühes wõderastega seda kõidet oma kasuks farwitawad.

Teistpidi näeme, et rahwuse waen majandusliselt ühesuguste kasude osalisi kodanlisi kihtisid osalt weel lahus hoiab.

Edenew majandusline elu sünnitas soomlaste pool niisamasugused ettewõtjad ja jõukuse kihid, nagu rootslaste pool osalt juba enne oliwad, osalt aga ühtaegu sündisiwad. Kuid edenemise tasandaw käsi ei ole weel mitte igal pool niikaugele jõudnud, et need ühesugused kihid endid ka fäitsa ühed tunneksiwad olema.

Seal ilmus hirmutaw tont töölistepartei näol ja kohe langesiwad muidu waenulikud elemendid üksteisele kaela! Warsti on rahwuse waen unustatud ja käsikäes astuwad eilsed waenlased oma ühise wastase wastu wälja, wastase wastu, kes nende mõlemate rusumise jo kurnamise wõimu wahettegemata piirata tahab, selle wastu, kes ennast üleüldse rusumise ja wäljakurnamise alt wabastada tahab, olgu need suguwennad ehk wõerad.

Me näeme peagi, et eilsed waenlased warsti koguni sellepolest ühinewad, et enne nii wihatud Wene bürokraatiat selle ühise wastase wastu appi wõtta. Mitte üksi soometarlaste, waid ka põhjusseaduslaste poliitika kubiseb nüü sugustest sündmustest.

B. Soome poliitika wiimastel aastatel.

1. Bobrikowi aeg.

Kui panslawistide ja teiste „fõsiste Wene inimeste“ arwamise järel otsustada, siis peaks arwama, et Soomemaa Wenemaale õiete ristiks kaelas on. Soomemaa on neil nagu karw supi sees, pea-asjalikult aga see, et Soomemaal soomlased elawad. Midagi ei ihka nad palawamalt, kui et soomlased wõimalikult üle õõ fõsisteks Wene inimesteks muufuksiwad.

Hoolimata sellest, et soomlastel kunagi mõttesse pole tulnud Soomemaad Wenemaast eraldada wõi misõisuguse iseseiswuse jalale seada — Soomemaa geografiline seisukoht ei luba teda kusagil mujal kui Wenemaa küljes olla — näewad fõsised Wene inimesed Soomemaa sisemises iseseiswuses ometi Wenemaale suurt hädaõhtu.

„Iseseisaw Soomemaa“, ütlewad nad — „mille piirid pealinna naabrusesse ulatawad, mille rahwas mitte üksi Peterburis, waid ka terwes Peterburi kubermangus wäga

tihedalt elama on asunud, ja kellele rahwuse poolest sugulased eestlased teinepoolt Narwa jõge kätt pakuvad, wõib Wenemaa pealinnale kardetawaks saada. . .“

See Soomemaa iseseiswuse kartus ja Soome-Eesti riikluse tont on nii pentsik-lapsik, et seda ainult kartlikkudele memmedele tõeasjana ette wõiks kanda. Aga ometi tarwitawad tõsised Wene mehed ja teatawatel aegadel ka Balti mõisnikud heameelega seda kanepifonti teatawate ringkondade hirmutuseks. Nad ei soowigi muud, kui et ajakirjandus sellest räägiks. Ja ajakirjanduse kätte üht asja närida anda ei ole raske, sest kapitalistline ajakirjandus on — ostetaw.

Tõsisem põhjus, mispärast sisemiselt iseseisaw Soomemaa Wenemaale kardetaw wõiks olla, on wast see, et tagurlusest kinnihoidjad Wene poliitikused demokraatlise Soomemaa näitlikku eeskujut kardawad. Soomemaa järjekindlam kulturaline edenemine, rahwa suuremad wabadused, üleüldise põhjusseaduse peale rajatud riikline korraldus wõiksid wabaduse järele ihkajate wenelaste peale kihutawalt mõjuda, ja neid niisamasuguseid olusid nõudma ajada!

Ja tõeste! Kui looduseannete poolest hoopis kehwe mine õnnistatud Soomemaad rikkalikult õnnistatud Wenemaaga wõrrelda, siis peab igaüks tunnistama, et rahwal, kes Soomemaa praegusele kultura astmele tõstis, Wene rahwast midagi ees pidi olema. Ja see, mille poolest Soome rahwas ees oli ja on, ongi tema sisemine iseseiswus, rahwa iseenese walitsemise laialisem wõimalus; rahwa enesemääramise õigus.

Ja see ongi, mis tõsisel Wene meestel südame peal põleb.

Sellel põhjusel on Soomemaa ikka kannatama pidanud. Laastawa sõja järel 1808 kulus enne kaua aega, kui rahwas hariliku edenemise teele peasis. Peale selle jõudis Aleksander I lahendam walitsus mööda, millele wali tagasikiskumine järgnes. Suur osa maad — Wiiburi kubermang — oli koguni päris Wene korralduse all. See jäi mitmetpidi suurest Soomemaast maha ja kannatab alles tänapäewani

selle tagajärgede all. — Aleksander II walitsus tõi ajutise pöörde paremale poole. Aleksander III walitsus, mida terwel Wenemaal tagasikiskuwaks nimetatakse, andis ennast ka Soomemaal selwiisil funda. Sissejuhatawa ajakirjanduse pealetungimisele järgnes tegelik rusumise-politika Soomemaal. 90. aastate algul langesiwad esimesed löögid. Kõigepealt wõeti post ja telegrahw Soome omawalitsuse käest ära, Wene walitsuse juhtimise alla. Sellele määrusele järgnesiwad teised, mis kord-korralt ikka terawamaks läksiwad ja maa omawalitsust samm-sammult piirasiwad.

Keiser Aleksander III surma puhul saiwad Soomemaa kõrgemad ametnikud Keiser Nikolai II käest lubaduse, et temagi Soomemaad põhjusseaduse järel tahab walitseda.

Niipea kui see lubamine tuttawaks sai, peasis tagurlikes Wene ajakirjanduses kära lahti — soomlaste jultunuse ja häbematususe üle selles asjas. Nad rahustasiwad endid alles peale selle, kui keiser ühel juhtumisel seletas, et ta kõigis asjus oma õndsas isa politikast kinni pidada tahab.

Soome wastased politikused saiwad walitsuses ülewõimu peagi eneste kätte ja wähe peatama jäänud rusumise-politika algas uuel hool.

Kui Soomemaa iseseiswusest ainult weel kahwatu wari järel oli, kutsuti suwel 1898 erakorraline seisuste maapäew kokku. Maapäewale pandi ette, Soome pataljonide ära lõpetamist, mis ülemal pool otsuseks oli tehtud, heaks kiita ja nekrutite asjus seadust teha, et need seitsaadik Wenemaale teenistusesse peawad minema.

Terwel maal kaswis ärewus kuulmata hooga. Senat astus tagasi, palju ametnikkusid tegiwad senati eeskujuga järel. Seisusteamikud tegiwad maapäewal järgmise otsuse:

„Ilma Soomemaa põhjusseaduse rikku miseta ei ole mitte wõimalik Soomemaa elanikkude kohta keisririigi wäeteenistuse-seadust maksma panna ehk walitseja poolt kin-

nitada, ilma et maapäew selle wastu oleks wõtnud.“

Wene poolt wastati selle peale sellega, et Bobrikow augustikuul 1898 Soome kindralkuberneriks nimetati.

Bobrikow tuli selle ülesandega Soomemaale, et soomlaste wastupanemist lõpulikult murda ja maad täitsa Wene bürokraatia walitsuse alla heita. Weebruarikuul 1899 ilmusgi juba sellekohane seaduslik määrus. Seda nimetataksegi Soomes põhjusseaduse murdmiseks. 1903 sai kindralkuberner Bobrikow täielise diktatori õigused Soomemaal walitsemiseks.

Nõnda läks ikka edasi, kuni Wene rewolutsionini.

Kui rootsimeelne senat 1898 ametist ära astus, et ta ennast põhjusseaduse murdmises kaassüüdlaseks ei tahtnud teha, oli suometarlaste tunnike tulnud! Nemad astusiwad nüüd wabaks saanud senatoride toolide peale, wõtsiwad nimekaudu maa walitsemise eneste kätte ja seadisiwad oma mehed ka wabaks saanud ametnikkude kohtade peale.

Wõimalik, et see silmapilk, kus maa iseseiswuse käsi nii halvaste käis, neile walitsusepukile asumiseks just soowitaw ei olnud. Aga walimine oli wõimatu. Bobrikow tarwitas neid ja — nad wõtsiwad pakkumise wastu, mis neile ammu ihaldatud ametikohad kätte andis. Nad saiwad isegi aru küll, et Bobrikow neid oma plaanide läbiwiimise juures wastutawaks kilbiks tarwitas. Aga rõemustades oma päikese tõusu üle lootsiwad nad eht kodanlaste wiisil, et neil wõimalikuks saaks maawalitsemist põhjusseaduslistesse roobastesse tagasi wiia. Inimene on ju nii kerge uskuma ja lootma.

Me teame juba, et suometarlased siiamalaseid Soome politika juhtijaid rootslasi süüdistasiwad, nende rumala politika pärast tulnudgi maale õnnetu rusumine kaela. Kui rootslased soomlaste, tähendab Soome kodanlaste ja Wene walitsuse õiglastele nõudmistele aegsaste wastu oleksiwad tulnud, ei oleks Wene walitsusel asja olnud waljusega Soome asjade sekka segada. Et rootslased seda ei märganud, pidi Wene walitsus oma seadused appi wõtma.

Bobrikow muidugi oli „tark“ küllalt seda suometarlaste arvamist toetama. Ta kinnitas alati, et tema ajutised määrused ainult rootslaste ülbuse vastu sihitud olla ja et ta nende ülewõimu soomlaste kasuks murda tahta. Soome rahwa käekäigu vastu olla tema püüdmised kõige paremad ja õiglasemad.

Seda arvamist püüdis ta ka maal maata inimeste ja waeste rentnikkude seas oma agentide läbi, kes rändajate paunameestena maal liikusiwad, laiale laotada ja kinnitada. Nimelt pidiwad maata inimesed Wene seaduste abil Soome maal nõndasama oma maaosad saama, nagu Wene maal maata rahwas maad saanud! Et neid õhukujutusi kindlustada, laskis ta senafi seks otstarbeks teatava summa raha määrata, et maata inimestele maad osta awitada. See kadus muidugi nagu ilk wett merde. Tõsise maaolude korraldamise peale mõtles Bobrikow selle juures niisama wähe, nagu Wene suur-bürokraatia seda Wene maal siinamaale teha on mõtelnud.

Äga rahwawabaduste vastu ettewõetud sõjakäik sai ikka rohkem hoogu. Tsensuri olud muutusiwad Wene omade sarnaseks. Ajalehtede kiusamine, kinnipanemine, toimetuste läbiotsimine, toimetajate karistamine õiguste ärawõtmisega ja maalt wäljasaatmisega sai nõndasama igapäewaseks asjaks, nagu raamatukirjanduse tagakiusamine, raamatukaupluste läbisõrimine jne. Trükiasjade ülemus andis iga päew uusi eeskirju selle üle wälja, mille üle mitte kirjutada ei lubatud. Sotsialismuse ja sotsialdemokraatia nime tust ei tohtinud tarwitada. Toimetajate ja toimetuste elu tehti nii kibedaks, et hale oli. Põlewate päewaküsimuste asemel oliwad lehed sunnitud juhtkirjasid sõniku w e o ja wasikate kaswatamise üle kirjutama. Nõndasama kitsendatud oli seltside asutamise ja koosolekute pidamise õigused. Isegi seltside eestseisused ei tohtinud ilma iseäralise lubata kokku tulla. Ja luba selleks ei antud. Seltside piduõhtute eeskawad tsenseeriti waljult läbi. Peale fantsu ja mõne wedela naljalaulu midagi

ei lubatud. Keelatud olivad kõned, ilulugemised waimukamatest raamatutest ja kõik, mida waimukosutuseks peetakse. Ei jäänud siis muud üle kui tantsida. Ja praegu kannatawad weel Soome rahwa seltsid selle all: tantsimine on selletõttu niisuguseks „tarwiduseks“ saanud, et tööliste seltsid selle wastu plaaniliku wõitluse ette wõtsiwad! Nõnda mõjub selleaegne surumine weel tagajärel. — Nuuskurid tungisiwad igale poole, nende eest ei wõinud kusagil julge olla. Üleüldine umbusaldus kaswis kõige kõrgema graadini ja ähwardas rahwa hinge sootuks ära kihwtitada. Politsei-asutused olivad igal pool nagu nuuskurite keskkohadeks saanud, kuhu walgust häbenewad elemendid sisse ja wälja käisiwad. Politsei oli seal juures täitsa Wene asutuseks muutunud ja seisis äraproowitud politsei-inimeste juhatusel all. Kirja saladuse hoidmisest ei olnud posti peal ammugi enam juttu. Ka seal komandas ja walitses nuuskur. Sandarmid tungisiwad igale poole. Ööseti tungisiwad saladuslised kujud kaetud nägudega ja moonutud riietega nõiduslikus saladuses elukorteritesse, paniwad seal wäewõimulisi läbiotsimisi toime ja kadusiwad jälle, nagu keskaja romanid jutustada teawad. Õigustest ja wabadustest, mida rahwas sinnamaale wõrdlemisi awaralt maifsnud, ei olnud enam muud järel kui — mälestus. Terwe kulturaelu oli järsku wõimatuks tehtud.

Kes tahaks selle üle imestada, et niisugune olukord oma Schumannid ja Hohenthaliid wälja kutsus? See on harilik nähtus, et kodanlik seltskond enese sees anarchistlised nähtused ette toob, kui wäewõim tawalise elutee kinni paneb.

2. Soome suurstreik 1905.

Kuidas põhjusseaduslased Bobrikowi rusumise-politika wastu wõitlesiwad; seda õppisime eelpool fundma. Siin tahame endid organiseeritud tööliste wastupanemisega tutvustada.

Peale selle, kui Plehwe Peterburis ja Bobrikow Helsingis langenud, tuli würst O b o l e n s k i Soomemaale kindral-kuberneriks. Plehwe surmale järgnes Wenemaal lühike „pehmem wool“, mis ennast ka Soomemaal tunda andis. Aga et see mitte põhjalik pööre ei olnud, see sai peagi mõlemil pool wäga selgeks ja sellepärast ei rahustanud see Swjätopolk-Mirski aeg ka kummalgi pool. Selle asemel ilmus üks rewolutsioni ettekuulutaja märk teise järele ja opositsioni waim sai hoogu siin pool ja seal pool Raja jäge.

O b o l e n s k i l oli siisgi ülesandeks Soomemaad „teist wiisi“ rahustada katsuda. Ta astus ka aegsaste põhjusseaduslastega „läbi rääkima“, mille tagajärjel põhjusseaduslaste ninamehed pärastise senati abipresidendi L e o M e c h e l i n i eestwõttel Peterburi wõimumeestega Soomemaa tulewiku kohta kokkuleppimist sobitamas käiswad. Kuulu järel olla ka seal esimene lubamine 10 miljoni sõjawäe ülespidamise aastamaksu kohta antud — nii ütelda tasuta põhjusseaduse uueste makspanemise eest. Sõjawäe küsimuse lõpulikku korraldamist ei nõudnud Soome herrasmehed seekord mitte, waid ainult lubadust, et soomlasi enam Wenemaale wäetee-nistusesse ei sunnitaks.

Wene walitsus astus seekord sellest nõudmisest tõeste tagasi ja ka wastikute kohtunikkude lahtilaskmine jäeti seisma. Aga maad rahustada ei suutnud see, ega ka aprillikuu maapäewa kokkukutsumine, olgu küll, et töölistele nüüd luba anti kodanikkude seisusega ühes omalt poolt mõned saadikud walida. Tööliste meelest näis sellel lubadusel ainult see otstarbe olewat, et nad enam ütelda ei wõiks, seisuksine maapäew ei olla terve rahwa asemikkude kogu...

Aprillikuu maapäewa kokkutuleku ajaks saatsiwad tööliselised terwelt maalt oma saadikud Helsingisse, et seal ühes pealinna töölistega suurte meeleawalduste läbi seisuste asemikkude peale, kes sellel maapäewal walimiseõiguse laiendamise üle aru pidiwad pidama, mõju awaldada ja neid üleüldist healeõigust seaduseks tunnistama sundida. 13. ja 14. aprillil 1905 paniwad -tööliselised Helsingi senati turul suured

meeleawalduse koosolekud kõnede ja rongikäikudega toime, siinamaalset maawalitsemise wiisi ülekohtuseks klassiwalit-suseks nimetades ja üleüldist healeõigust nõudes.

Tööliste üleüldise soowi wastu oli ometi mõnest kohast tööliste poolt asemikkusi seisuslisele maapäewale walitud. Üks niisugune saadik, pärastine sotsialdemokraatline senator K a r i, pidas kodaniku-seisuse asemikkude seas tulise ja waimus-tatud kõne üleüldise healeõiguse kasuks. Aga kasu ei olnud sest midagi. Kodanikud ei wõtnud seda küsimust kõne allagi! Nõndasama tegi ka aadeli-seisus. Herrad streikisiwad. Nad wõitlesiwad s e l l e g a wäewõimu walitsuse wastu, et nad seaduseandlist tööd enne põhjuseaduse uueste maksuma pane-mist ette ei wõtnud! Waimulikud otsustasiwad ainult meeste-rahwastele healeõigust anda, naisterahwale mitte. Ainult talupoja-seisuse asemikud oliwad üleüldise healeõiguse poolt m õ l e m i l e s o o l e.

Seisuslise maapäewa korraldus nõudis aga, et uus sea-dus kõigi nelja seisuse poolt wastu wõetud pidi saama. Mui-du ei wõinud seda keisrile kinnitamiskes ette panna.

Nõnda oli selge, et seisuste maapäew rahwa soowid tähele panemata jättis!

Kui seisustemaja ümber kokkukogunud määratu rahwa-hulk selle otsuse teada sai, tõusis ärewus järsku nii suureks, et majasse sisse taheti tungida. Sotsialdemokraatlise partei juhil W a l p a s e l läks oma wahaleastumise läbi korda, seda sammu ära hoida. Ta seletas, et walitsus midagi pa-rema meelega ei näeks kui niisugust tegu tööliste poolt. Sest see annaks temale asja töölistepartei wastu kõige wal-jusega wälja astuda.

Rahwahulk rahustas ennast. Aga 14. aprilli nimeta-takse seitsaadik Soome kodanlaste h ä b i p ä e w a k s.

Suwel wõis juba sedawõrt wabamalt hingata, et töö-listel terwel maal korda läks suuri meeleawaldusi toime panna. Politsei wõim hakkas raugema. Siin ja seal wõeti küll sõjawägi appi, et tööliste meeleawaldusi takistada. Kot-kas piiras sõjawägi töölistemaja ümber, et meeleawalduse-

rong uulitsale ei peaseks. Wiiburis, Tamperes jne. ajas sõjawägi tööliste koosolekuid laiale. Oli, nagu walitseks sõjaseadus.

Selsamal ajal rändasiwad herrasagitatorid rikaste aktiwistide kulul mööda maad ümber ja õpetasiwad rahwast mõjuwaks löögiks walmis olema. . .

Septembrikuul 1905 oli põhjusseaduslastel Helsingi tulekustutajate saalis praeguse saadikutekogu esimehe, noorsoomlase Svinhoufudti juhatusel suurem nõupidamise koosolek maal walitsewa wälja kannatamata olukorra pärast. Kindralkuberner laskis sellegi koosoleku sõjawäe poolt laiale ajada. See kihufas kodanlaste meeoleolu weel enam üles ja würist Obolenski kahetses pärast oma „liig agorust“.

Wenemaa liikumine sai ikka jõudsamaks, alalised poliitikalised streigid ja muud wabaduswõitluslised sündmused andsiwad tunnistust sellest, et rahwa seas uue ajajärgu rajamise kallal tööd tehtakse.

Soomemaal pandi Wenemaa sündmusi terawalt tähele. Lugupidamine Wene rahwa vastu hakkas järsku kaswama ja see arusaamine maad wõtma, et Soome olud ainult ühes Wenemaa oludega jäädawalt ja kindlalt paraneda wõiwad. Sellepärast wõitis Wenemaa seisukord Soomes iseäralise tähtsuse. Peaasjalikult hakati selle peale rõhku panema, et oma püüdmissi Wene wabaduse wõitlusega kokkukõlasse seada ja otsustawaid sammusid wenelastega ühes astuda.

Wenemaa oktoobri-streigid leidsiwad Soomemaal nii laialist wastukõla, et Wene raudteelaste üleüldine oktoobri-streik terwe Soome rahwa kaasa streikima tõmbas.

Niipea kui üleüldise streigi sõnumed Soomemaale jõudsiwad, algas ka siin streik, esialgu raudteelaste ja tööliste seas. Aga ta sai siin peagi palju üleüldisema iseloomu. Õppiwo noorsugu, ametnikud, üleüldse kõik rahwakihid wõtsiwad sellest osa. Streik oli wõimsalt maal walitsewa wäewõimu vastu sihitud. Olgugi, et kõik rahwakihid streigi lõpusihi kohta kaugeltgi ühel arwamisel ei õlnud, aga selles oliwad kõik ühel meelel, et wihatud wäewõimu walitsu-

sele lõpp tuleb teha ja et käesolewat silmapilku tarwitamata mööda minna ei wõi lasta.

Kõigepealt jäiwad raudteed seisma, telegrahi ja telefoni fraadid lõigati walitsuseasutuste wahel katki, ametnikud astusiwad streigi teenistusesse ja püüdsiwad selle eest hoolt kanda, et streigi otstarbeks niihästi raudteesid kui ka muid läbikäimise abinõusid wõiks tarwitada. Wabrikutes, töökodades, kauplustes ja kontorites jäi tegewus seisma, linnad jäiwad walgustamata, awalik elu oli korraga surnud — ei! elu sai uue awalduse wiisi, ainult wanad elu awaldamise asutused lõpetasiwad oma tegewuse!

Politsei ja sandarmid kadusiwad. Kus nad endid iganes weel julgesiwad näidata, wõeti neil sõjariistad käest ja kihutati hurjutades minema.

Maa pealinn, Helsing, sai suurestreigi keskkohaks. Küll oliwad igal pool kohalised komiteed tegewad, aga igalt poolt saadeti saadikuid Helsingisse, et siin üheskoos maa tulewiku heaks mõjuda.

Et ühendus kaugemate kohtade wahel puudulik oli, jäiwad mõned kohad rohkem iseenese hooleks, mille tõttu need kohad sagedaste üsna iseäralisi sammusid astusiwad. Nõnda kuulutati näit. Oulus wabariik wälja! Arwatawaste oli see aga niisamasugune wabariigi asutamine, nagu sellest Saksa ajalehed Eestimaalt teawad jutustada.

Soomemaad Wenemaast lahutada ei mõeldud kusagil. Hoopis selle wastu oldi igal pool selles arwamises, et uus Wenemaa ka Soomemaale lootusrikkaks pandiks oleks.

Soome suuremas tööstuselinnas, Tampere, sai suurstreigi aegne liikumine wäga elawa kuju. On ju seal tööstuse töölisi wõrdlemisi rohkesti koos. Aga ka intelligenz ei puudunud.

Rahwa poolt walitud toimekond seadis seal nõudmised järjekindlalt üles, mille üle pärast koosolekutel ligemalt arutati. Need otsused annawad liikumise sisemisest waimust selge pildi, mispärast me need siin tõlkes awaldame:

„Rahwa edenemise ja õiguste heaks töötama walitud toimekond paneb koosolekule järgmised otsused heakskiitmiseks ette:

1) a. Need kurjad maod, kes Wene walitsuse ees roomates kodumaa walitsuse liikmeteks peasenud ja walitsuse hoopis ümber muutnud ja kes mitte ainult seaduseid, waid ka rahwa kõige pühamaid õiguseid jalgade alla on tallanud, tulewad sedamaid ametist ära saata.

b. Selkombel minemasaadetud walitsuse asemele waligu Helsingi elanikud ajutine walitsus niisugustest meestest, kellest teada on, et nad seadust ja õigust kaitsewad, kellele isamaa suur asi kallis ja kellel võimalikult terve rahwa usaldus on.

Walimist toimetatagu awalikul rahwa-koosolekul awaliku healetamise läbi. Healeõiguslised olgu kõik 21 aastat wanad pealinna elanikud mõlemist soost. Selkombel walitud walitsus astugu sedamaid tegewusesse.

c. Ajutise walitsuse esimene töö olgu rahwaasemikkude-kogu kokkukutsumine, ja enne seda ärgu wõtku ajutine walitsus midagi uut ette, mis suuremal määral rahwa wara tarwitaks; selle wastu olgu aga walitsusel täielik riigi wara tarwitamise õigus maa sise-mise iseseiswuse kaitsemiseks. Walitsuse tegewus olgu võimalikult awalik ja ta olgu kohustatud oma tegewuse üle rahwasaadikute-kogu ees aru andma.

2) Kuna eesõiguslised klassid igast luagrist neil päiwil agaraste selleks tööd teewad, et maa asemikkudekogu kokku kutsutaks, awaldab proletariat, et ta milgil tingimisel niisugust rahwaasemikkude-kogu heaks kiita ei wõi, mis praeguse maapäewa korralduse põhjal walitaks. Kui sellest hoiatusest hoolimata klassiasemikkude-kogu kokku kutsutaks, siis äritaks see woolusse peasenud klasside meeli nõnda, et praegused sündmused weel mõnda korda uueste korduwad, nii pea kui maapäewa kokkukutsumine awaldatud on.

Selle asemel kutsutagu põhjusseaduseandew rahwuskogu nüüd kohe kokku. Uues põhjusseaduses määratagu rahwaasemikkudekogu ühekambriliseks. Rahwuskogu kokkuseadel olgu igal 21 a. wanal ausal Soome kodanikul, nii meeste kui naisterahwal, ühesugune ja otsekohene heale- ja walitudsaamise-õigus.

Linnade magistraadid ja maa kogukondade walitsused pidagu aegsaste selle ees hoolt, et misgisugused takistused ega wiwitused rahwuskogu kokkufulemisel ees ei oleks.

3) Meie austame ja armastame Wene kõrgepüüdelist rahwast, ja südame põhjast wiikame seda saastast ametnikkude frobikonna walitsust, kes wiimasel ajal Wenemaad on walitsenud. Meil ei ole soowi endid suurest Wenemaast ära eraldada, aga me soowime, et Wene rahwa paremad osad maawalitsuse oma kätte wõtaksiwad ja

et juhtumised ning sündmused niisugust eraldamist tarwilikuks ei teeks. Igal juhtumisel nõuame aga, et Soomemaa, olgugi Wene-maa lahutamata osana, ise-riigiks tunnistataks, kellel täielik oma-walitsuse- ja seadusteandmise-õigus on.

4) Rahwawabaduse põhjusemõtteid silmas pidades peame meie tingimata tarwilikuks ja nõuame:

a) rahwa-koosolekud, seltskonna asjade üle nõupidamine, olgu sest ajast peale takistamata. Misgisugust walitsuslist walwamist, olgugi see ainult wormiline, ärgu sallitagu;

b) rahwal olgu õigus ilma takistamata asutada seltsisid ja ühisusi, olgu need oma iseloomu poolest politikalised, majanduslised ehk hariduslised. Ainult teadaandmise kohustus nende asutamise juures peetakse tarwiliseks;

c) Niihästi kõne- kui ka trükisõna olgu seitsaadik waba. Misgisuguseid seaduseid ega määruseid, mis kõige vähemalgi wiisi seda inimeste ja waba rahwa loomulikku õigust kütkestada tahawad, seitsaadik ärgu sallitagu.

* * *

Me pöörame endid selle manifestiga terwe Soome rahwa poole paludes, et kõik politikaliseelt ja seltskondliselt allasurutud ja kannatajad inimesed endid ühemeelisel nende wägewate aadete ümber koguksiwad, mille waimline lipp eesolew awaldus on. Siin on kõik see wälja üteldud, mis iganes kellegi inimeste õiguste ja wabaduse armastaja rinnus — olgu aru saades wõi aru saamata — on mõlkunud. Surutagu siis kõik need enam wõi vähem õnnistanud plaanid tagasi, mis kuulu järel neil päiwil siin ja seal on sepiitsetud ja oldagu, kui tarwis, walmis kõike seda, mis siin üteldud, südame werega alla kirjutama.

Tampere, 1 nov. 1905.

Eeltähendatud komitee poolt walitud toimekond:

Yrjö Mäkelin.

Eetu Salin.   Mihtori Kosonen.

Heikki Lindroos.   Siiri Lemberg.

Selle ettepaneku on rahwa edu walwuseks walitud suurstreigi-toimekond ühel meelel heaks tunnistanud.

Suurstreigi toimekonna poolt:

A. Lagerström.

Juhataja.

Yrjö Sirola.

Sekretär.

1. novembril 1905 mitme tuhande hulgalisele rahvakögule ette loetud, kes selle vägewa waimustusega, „hea“- ja „elagu“-hüüetega heaks kiitis.

Manifesti luges ette :

Kössi Lindström.

Need otsused awaldati „Punase manifesti“ nime all ja laotati suurel arwul laiale. Pärast ilmus manifest „Työväen Joululehti“ sees, mis 1905 Tampere wälja anti.

* * *

Me tähendasime, et kõik tegewus ja hariliku seltskonna elu awaldused seisma jäiwad. Selle asemel walitses aga igal pool suurem elawus kui kunagi enne. Kuna harilikud seltskonna korraldamise organid kõrwale oliwad lükatud — Helsingi politsei keskwalitsusesse ilmus üliõpilane Nyman rahwahulga saatel ja kihutas niihästi ülemad politseiametnikud, kui ka alamad politseiwahid minema, wene-lased põgenesiwad maalt ära, soomlased ja rootslased lõiwad endid rahwa poole ja hakkasiwad streikima — tuli streigikomiteedel ka üleüldise heakorra eest hoolt kanda. Kui kunagi, siis oli see nüüd tarwilik, kus määratu suured rahwahulgad pimedatel uulitsatel äritatud olekus liikusiwad.

Nagu mujal, nõnda walisiwad ka Helsingi organiseeritud töölisel n. n. streigikomitee. See sai nüüd keskkohaks, kes kõige eest hoolt kandma, kõik ette nägema pidi. Komiteel oli niipalju tööd, et ta õöd ja päewad ühtesoodu pidi töötama. Ta alaline asupaik oli karskuse seltsi „Koitto“ wanas majas, Urjõn katu otsas.

Warsfi asutati korrapidajate salk, mis pärast „punaseks kaardiks“ muudeti Korrapidamist juhtima kutsuti endine ohwitser Johan Kock. Seesama waliti ka pärast „punase kaardi“ juhiks. Peale Wiaburi (Sveaborgi) mässu õnnetut lõppu, sügisel 1906, põgenes Kock Amerikasse.

Kock sai omale abiliseks üliõpilase Eero Haapalaise, kes praegu amefiühisuste keskoimekonna juht on, ja weel teisi. Kahjuks olivad kõik oma ametis uued ja töötundmatad. Nad asusiwad endisesse politseiwalitsuse ruumidesse ja jäiwad sinna streigi lõpuni.

Huwitaw on, kuidas seal töötati. Järgmine juhtumine kujutagu seda.

Juba hakatusest peale olivad töölised selle eest hoolitsenud, et alkoholi müügi-kohad kinni olivad. Aga oli karta, et mõnes kohas salawiisil müüma hakatakse. Selle tagajärjed oleksiwad väga kurwad wõinud olla. Karsklased, Dr. Matti Helenius-Seppäläga eesotsas, olivad selle üle mures ja läksiwad korrapidamise keskwalitsusesse kuulama, kuidas selle eest on hoolitsetud, et alkoholi sala müümise läbi korrarikumist karta ei oleks.

Et Kock sel pilgul saadawal ei olnud, siis wõttis Haapalainen saatkonna wastu. Haapalainen on väga wähese jutuga. Ta kuulas Dr. Seppälä kõne ära ja küsis ainult, kas temal, Seppäläl tahtmist oleks üleüldise korra kasuks tegew olla. Muidugi wastas S. jaatawalt, sest ta oli ennast juba teiste korrapidajate ritta seadinud.

Haapalainen läks teise tuppa ja tuli sealt wähese aja pärast ametlikult walmistatud tunnistusekirjaga tagasi, millega Dr. Matti Helenius-Seppälä politsei tsiwil-osakonna juhatajaks oli nimetatud. Seda Seppälä kätte ulatades ütles Haapalainen: „Nüüd Teie olete selle osakonna juhataja, mille alla tawaliselt niisuguste asutuste üle walwamine käib ja ma olen julge, et see asi sedawiisi kõige paremine korraldatud saab!“

Ja Haapalainen ei eksinud tõesti mitte. Seppälä korraldas seda asja nii hästi, et terve kaheksapäewase streigi ajal selle kohta midagi kaebada ei olnud. Ei olnud joobnuid, ei tulnud kakelusi ette, mis harilikul ajal igapäewased nähtused on.

Ka awalikkude naisterahwaste üle „walwamine“ langes seega Seppälä hooleks. Ka nendega sai ta paremine

Suurstreigi keskkomitee Helsingis, 30. X — 6. XI 1905.

Nimed pahemalt poolt. Ülemine rida: M. Haikarainen, V. ja E. Perttilä, K. G. K. Nyman, E. V. Hytönen, K. f. Hagman, S. Hellsten, J. Grönholm, J. Heitto, G. Johansson, M. Hälleberg. Alumine rida: A. Rissanen, A. Caselius, M. Kanervo, J. Kock, P. Leppänen, C. Lindstedt, J. Ahlstedt.

joonde, kui tavaline, mundris politsei oma hariliku waljuse ja hoolimatusega. — Seppäläl ja tema abilistel ei olnud misgisugust ametlikku fundemärki, ainult karkslaste sinine lint. Aga kuhu nad iganes ilmusiwad, seal wõeti neid trahteritepidajate poolt suure lugupidamisega ja kartliku argfusega wastu, ning tõtati kinnitama, et nad seesugusel ajal alkoholi müümise peale — iseenesest mõista — ei mõtlegi. Ka suurtes herrastetrahterites wastati nõnda ja — seekord peeti tõesti sõna, alkoholimüük seisis täitsa.

Seppälä on praegugi oma tsiwil-osakonna juhataja tegewuse üle waimustatud: ta on uhke, et tal ühes teistega sel tähtsal ajal wõimalik oli kaasa töötada, sedaenam, et see töö ühel tähtsamal silmapilgul Soome ajaloos sündis.

Üleüldse oli korrapidamine sel pilgul kole raske ja keeruline ülesanne, see on korrapidamine selles mõttes, et äritatud rahwahulgad ja Wene sõjawägi, keda kõik kasarmud täis oliwad, mitte kokku ei põrkaks. Sõjawäed oliwad walmis.

Soomemaal, iseäranis aga eemal teati palju muinaslugude sarnast jutustada. Terwe Soome rahwas pidi sõjariistus olema, wastuhakkamine olnud „kõige paremine“ korraldatud ja sõjawägi olnud streikijate nõus, nii et sealt poolt midagi karta pole olnud. . .

Kõik see oli unistamine

Aga et suured hulgad nõnda unistasiwad, oli kokkupõrkamine seda wõimalikum. Sest need, kes „oma jõu“ peale niiviisi julged oliwad, wõisiwad hõlpsaste oma ettewaatuseta ja kõrgi olekuga sõjawäe väljasaatmiseks põhjust anda.

Kui seisukord sellepoolest kellelgi selge oli, siis oli see J o h a n K o c k. Wilunud soldatina oli tal selge, et Helsing täitsa sõjawäe wõimuses seisis. Soldatid nagu ka ohwitserid oliwad täieste walmis wälja astuma, kui kindralkuberner oleks käskinud. Wiaburi kindlus oleks linna silmapilguga puruks wõinud lasta, üks ainus wäike sõjalaew oleks selleks küllalt olnud. Paari kuulipritsiga oleks Helsingi õigeid

uulitsaid ka tõsise wastuhakkamise korral hõlpus „puhastada“ olnud. Aga wastuhakkajaid, kes sõjariistade peale tõsiselt ja teades oleksivad lootnud, ei olnudgi. Kõik niisugused jutud olivad tühi kõmu. Soldatid, kes Soomemaal täitsa keeleoskamata on ja rahwale juba sellepärast wõeraks jääwad, oleksivad siin niisama sõjariistu tarwitatud nagu Wenemaal.

Kõik see oli kapten Kockil teada ja ta mõtles alati hirmuga selle peale, et kokkupõrkamisi ei sünniks.

Wüst Obolenski ei tarwitunud sõjawäge. Silmapilk oli niisugune, et sõjawäe tarwitamise tagajärg küsitaw oli. Wenemaal walitsesiwad, niipalju kui üleüldise äranägemise järel otsustada wõis, niisamasugused olud — homse päewa saatus oli teadmata. Sellepärast tuli täna ette w a a flik olla.

Peale selle oli wabaduseliikumise mõju walitsuse teise sihi peale sundinud, rahwa nõudmistele taheti wastu tulla. Sellepärast ei olnud tarwis wana korda werewalamisega kaifsta . . .

Juhtumisi ja põhjuseid sõjawäe wäljasaatmiseks oleks mõni teine igatahes leidnud, näit. Lopuhin Tallinnas. Juba politsei äraajamine ja Soome lipu ülestõmbamine oleks põhjusteks wõinud olla! Kuid rahwahulgad olivad — hoolimata suurest ärewusest — kained küllalt ise kardetawat olekut silmas pidama.

Nüüd peeti igal pool koosolekuid, kohati keetsiwad need päewa läbi. Maa tulewik oli üleüldine kõneaine. Et wäewõimu walitsus nüüd taganema pidi, see oli igauhel selge. Rahwas nõudis niihästi senati kui ka kindralkuberneri tagasiastumist.

Kord oli senat kindralkuberneri juures koos. Määratu rahwahulk kogus uulitsale kokku ja nõudis waljult senati ja kindralkub. tagasiastumist. Alles siis jäiwad rahwahulgad rahulisemaks, kui üks senator ilmus ja teatas, et senat tagasi astub. Sedasama teatas ka kindralkuberner.

Peeti koosolekuid ajutise walitsuse walimise pärast. Nimetati ka juba nimesid. Aga ärewuse ja sellekohase korralduse puuduse pärast edenes see asi ainult pikkamisi. Põhjusseaduslased oma parema organisatsiooniga ja „seaduslikkusega“ jõudsiwad ette.

Kui kindralkubeneri poolt põhjusseaduse maksmapanemine lubatud ja suometarlaste senati tagasiastumine kindel oli, astusiwad põhjusseaduslased kohe uute senatoride nimekirjaga ette ja kindralkuberner saatis selle Peterburisse kinnitada. Rahwale ei antud seda teadagi, enne kui kinnitus juba kindel oli.

Tööliste meelituseks oli uute senatoride seas ka sotsialdemokraatlise partei sekretär Kari.

Kapten Kock, tööliste walitud korrapidamise ülemjuht, etendas selles asjas igatahes teistsugust osa, kui temale tööliste poolt oli määratud. Tema seisukoht oli wastutusrikas ja tema kui wilunud sõjamehe silm näitas talle selgemine kui see teistel näha oli, et linn täitsa sõjawäe wõimuses seisis. See teadmine sundis teda mõndagi sammu astuma, mis tööliste suurte hulkade soowidega mitte kokkukõlas ei olnud.

Kuna rahwa-koosolekutel ajutise walitsuse walimist nõuti, ei astunud Kock sellele küll awalikult wastu, aga ta oskas asja ometi mitmesuguste kõrwal tehtud ettepanekute ja wiiwituste läbi takistada. Seal kõrwal toetas ta põhjusseaduslaste uue walitsuse plaani juba iduna, olgugi ainult salaja. Tal oliwad selleks tähtsad põhjused, mis temal kui peakorrapidajal iseäranis südame peal seisiwad, sedaenam, et ta kindralkubeneri ja teiste walitsuse meeste juures pidi käima ja sellepärast paremine kui teised teadis, kuidas nendes ringkondades rahwa rewolutsionilise liikumise peale waadati.

Kindralkubernerile oli asja nõnda kirjeldatud, et liikumine mitte keisri wastu sihitud ei ole, et rahwas mitte keisrit wäewõimu walitsuse pärast ei süüdistada, waid ametnikkusi. Kocki arwates ei oleks seda efekäänet enam tarwi-

tada wõinud, kui rahwas ajutise walitsuse oleks walinud. Tema arwates oleks see kindralkuberneri silmis nii paistnud, et rahwas sellega keisri senati nimetamise õigusesse oleks puufunud. Ja sel korral oleks kindralkuberner sõjawäge wõinud tarwitada, ta oleks seda oma seisukohalt pidanud tegema.

Et seda kokkupõrkamist ära hoida, ajas Kock oma käe peal „tarka olu-politikat“.

Uue walitsuse kokkuseadimine sai ruttu tuttawaks ja seda püüti nii armsas läikes näidata, et see rahwale meeldima pidi. Isegi selle kinnitamine sai imekspanemise wäärt ruttu tuttawaks. Aga seal ei olnud midagi imeks panna, kuna asja plaanilikult nii aeti. Selsamal ajal awaldati ka 4. nov. manifest, mis kõik kodanlikud wabadused ja põhjusseaduse jaluleseadimise lubas. Lubaduste kindlustuseks awaldati ka kohe seisuslise maapäewa kokkukutse ja — et rahwa meeli ikka enam rahustada — anti teada, et seisuste maapäew wiimast korda kokku tuleb ja nimelt peasjalikult uut walimise-seadust wälja töötama, mis seisuste maapäewa üleüldiseks rahwasaadikute-koguks muudab ja wõimalikult terwele rahwale walimiseõiguse annab.

Nõnda jäi ajutise walitsuse walimine soiku. Põhjusseaduslased rõemustasiwad, et nende nõudmine täide läks: Wene walitsus oli sunnitud põhjusseadust maksma panema.

Sellega hakkas streigi waimustus alanema.

Töölistepartei poolehoidjate arw kaswis iga päewaga. „Työmiehe“ lugejate arw tõusis ühe ainsa nädalaga 12,000 pealt 18,000 peale. Aga partei ei olnud ometi mitte tugew küllalt, et kõiki oma nõudmisi läbi wiia, pealegi nüüd, kus põhjusseaduslased oma soovide täidemineemisega järsku streigi lõpetamist nõudsiwad. Kindralkuberneriga kokku leppides astusiwad nad otsekohe tööliste w a s t u.

Töölised ei olnud ju ennegi põhjusseaduslaste toetuse peale suurt lootnud. Mõlemate püüdmised oliwad ainult teatawa momendini kokkukõlas, s.o. wäewõimu walitsuse kukutamiseni. Peale selle nõudsiwad põhjusseaduslased „seadus-

liiku" asjakäiku. Nemad oliwad nüüd jälle pukil ja kes sellega rahul ei olnud, neid lugesiwad nad ma a w a e n l a s t e k s. Töolistel ei jäänud muud üle, kui poole wõiduga leppida, täitmata jäänud nõudmisi tulewiku wõitluste hooleks jättes.

Koosolekuid peeti edasi ja põhjusseaduslastele üfeldi kibedat tõtt ning protesteeriti ägedaste nii hõlpsa streigi lõpetamise wastu. Paljud nõudsiwad edasistreikimist. Kuid kindralkuberner, kes nüüd põhjusseaduslastega käsikäes käis, ähwardas juba sõjawäega, kui streiki esmaspäewal 6. novembril ära ei lõpetata. Ja kapten Kock toetas ka omalt poolt streigi lõpetamise mõtet. Ta peasis sellega suure murekoorma alt sõjawäega kokkupõrkamise pärast, mis temal nagu kardetaw font silmade ees seisis.

Streigi tüdimus andis ennast ka juba funda. Oli palju inimesi, kes juba tööajal puudust kannatasiwad. Nüüd, kus kõik tegewus kaheksa päewa täitsa seisis, kaswis abitarwitajate hulk suureks. Raha, mis linnawalitsus selleks otsustarbeks andnud, ei ulatanud kaugele. Toiduainete puudus sai tuntawaks, sest kauplused oliwad kinni ja turule ilmus ainult vähe inimesi.

Kõike seda tähele pannes otsustasiwad töölised streiki 6. novembril pidulikult lõpetada. Aga enne kui töölised nikaugale jõudsiwad, pidiwad nad kodanlaste poolt weel häbemata wäewõimulist kallaletungimist kannatama.

Nagu töölised „punase kaardi“, nõnda asutasiwad ka kodanlased omalt poolt n. n. kodanlise kaitsesalga, kelle ridades nimelt palju üliõpilasi leidus. Töölised nimetasiwad seda kaitsesalka warsti lihuniiku kaardiks. — See kodanline kaitsesalk tungis esmaspäewa hommikul senati turul tööliste peale, kes politsei hoone juurde kokku oliwad kogunud, et sealtpidulikuse rongis streigilõpetamise koosolekule minna ja sellega ühes ka korrapidamise keskohta eneste käest ära anda.

Wihaselt seisiwad töölised ja kodanlased üksteise wastu, paljudel sõjariistad farwitusele wõtmiseks käes. Werine kokku-

põrkamine jäi ainult selletõttu tulemata, et Kock „punasele kaardile“ liikumise käsu andis ja nõnda tööliste hulgas teisele poole juhtis.

Nõnda mõisivad töölisel ka sellest juhtumisest õppida, kui suur põhjusseaduste rahwa sõbrus oli, millega nad enne streiki nii awalikult kiitlesivad.

Olgu küll, et töölisteklass selle suurstreigi läbi kõike seda läbi ei saanud wiia, mis tal sihiks oli ja et palju, mis ta sel ajal tõeste mõitis, peagi jälle tagurluse ohwriks langes, peab siiski tunnistama, et streik niihästi oma mõitude kui ka mõju läbi, mis ta rahwa suurte hulkade peale awaldas, otse suurte tagajärgedega oli. . . Siin awitasivad ka kodanlised kihid küll kaasa, aga asja eesotsas seisivad töölisel. Töölisel alustasivad streigi ja kodanlased asusivad ainult oma isiklikkude plaanide täitmise nõuga juurde, et tööliste jõudu ka siin oma kasuks tarwitada. See läks neil ka korda. Nagu töölisel mujal ilmas kodanlaste poolt wabaduse mõitlustes petta on saanud, nõnda ka Soomemaal.

Partei edenemises oli suurstreigil wäga suur tähtsus. Mitte ainult selleläbi, et endisegi põhjusseaduse maks-masaamise läbi waba töötamine ja organiseerimine võimalikuks sai, waid kodanlaste äraandlik teguwis awas paljudel töölistel silmad politikalise elu kohta, ja partei sai arwamata palju läbi tungiwat kihutuse materjali. Igal pool ilmus nähtuseid, millewaral töölistele ikka jälle uute näitustega selgeks mõis teha, mis neil kodanliste klasside poolt oodata on.

Peale selle õppisivad töölisel oma jõudu tundma ja sellest lugu pidama. Juba see, et nad alkoholi müügi streigi ajal ära keelasivad ja selle keelu tegelikult läbi wiisivad, oli suur samm keeluseaduse kasuks. Suured rahwahulgad ei jõudnud mitte küllalt seda lühikest ilma alkoholita aega kiita ja saiwad sellest uut julgust, alkoholi lõpuliku ära-keelamise nõudmiseks. — Mitte wähem tähtis ei ole see asjalugu, et tööliste organisatsioonid sel ärewal ajal terwel maal eeskujuliku korra alal suutsivad hoida — ilma

igasuguse ametliku politsei wõimuta, ilma sõjawäeta ja ilma wangistusteta. Isegi kodanlased ei saa sellest muidu mööda, kui peawad töölistele hea tunnistuse andma. Sellepärast mälestawad täölisel waimustusega suurstreigi aega, see tõi otse uue elu Soome täölistepartei ridadesse.

C. Põhjusseaduslaste walitsus peale 1905.

Suurstreik tähendab Soome uuemas ajaloos nagu uut ajajärku. Seda peeti terwel maal nii tähtsaks, et sellest kui tähendusrikkast sündmusest räägitakse, ja mitte ainult tööliste ringkondades. Kodanlised ringkonnad peawad kõwaste sellest kinni, et suurstreik terwe rahwa, nõnda siis ka „nende“ kaastõetusel läbi wiidud. Isegi suometarlaste kohta peab seda ütlemä, et ka nemad „kaasa tõmbasiwad“, ja ka suometarlaste senat ei olnud selle wastu, olgu küll, et ta awalikult selle kasuks wälja ei astunud.

Ulus senat, mis nüüd suometarlaste käest jälle istmed omale sai, leidis muidugi terwe maa niisuguses olekus, et wäga palju uueste luua oli. Mitte ükski wiimse aja wäewõimu walitsus ei olnud kõike korralagedusesse saatnud, waid ka maa seadused oliwad wananenud. Nüüd, kus rahwa suured hulgad politika elust niisuure hooga osa tuliwad wõtma, oliwad wananenud seadused igal pool nagu kammitsad jalgus.

Kahjuks juhtis aga uus senat liig wähe tähelpanemist selle wäga tõsise asjaolu peale. Tal näisiwad teised asjad tähtsamad olewat.

Täölisel ei pannud uue senati peale juba hakatusest saadik suuri lootusid. Leo Mechelin oli juba tutaw. Olgu küll, et ta suometarlaste senati ajal palju sotsial-seadustest ja kõiksugustest uuendusteplaanidest kõneles — see oli kõik ainult kõmu. Aga põhjusseaduslased ootasiwad uuel senatilt palju.

Kuid kes oliwad põhjusseaduslased?

Me teame, et põhjusseaduslased oma kihutusega suometarlaste senati ajal ka väga palju neid eneste poole tõmbasid, kes ainult seaduslikku korda jalule tahtsid seada, kelle kasud aga sellepärast kaugeltgi nendega kokkõlas ei olnud, kes põhjusseaduslaste juhtivad kihid olid. Nende seas oli väga palju töölisi, pisikesi maarentnikkusid, väikekodanikke jne., kes mitmesuguseid uuendusi ootasid.

Peale suurstreigi lõppu jäi maal lahe wabadus maksma. Koosolekute, kõnede, seltside, ajakirjanduse ja kõik muud niisugused kitsendused jäiwad sedamaid kõrwale. Politsei organiseeriti uueste, täitsa omamaa inimestest omamaa inimeste juhatuse all. Streigiaegsetest korrapidajatest astusid paljud politsei teenistusesse ja politsei teenijad asutasid koguni oma ametiühisuse. Nad tahtsid oma „töökasusid“ nõndasama kaitsta, nagu teisedgi töölised ja nad seisid teiste töölistega heas läbikäimises. — Aga see ei waldanud kaua.

Soome senati tegewus ei seisa mitte uute seaduste andmises, waid seadusteandmine on maapäewa asi. Senat ainult walitseb maad makswate seaduste järel. Selle kõrwal on aga küll tema asi uusi seaduseplaanisid wälja töötada ja maapäewale walitseja kaudu sellekohaseid ettepanekuid teha. Sagedaste saamad seadused senati poolt tehtud ettepanekute sarnased ja uute seaduste rutemaks maksmasamiseks wõib senat sellega ja ka muul wiisil palju kaasa awitada, kui ta walitseja juures uue seaduse kinnitamist omalt poolt soowitab ja selleks tarwilikud seletused ruttu annab. Selles asjas oli aga põhjusseaduslaste senat nii tahtja ja wõimejõuetu, et ta midagi walmis ei saanud.

Diplomatide wiisil astus nüüd, nagu juba tähendatud, ka kindralkuberner würst Obolenski tagasi ja tema asemele tuli von Gerhard, kes kuni 1908. a. alguni selle koha peale jäi.

Gerhard oli üks niisugustest „headest meestest“, kes mitte räpakalt peale ei tungi, waid kellel aega on. Ka

O b o l e n s k i oli sedalaadi mees. Aga tema oli suurstreigi läbi „wõimataks“ saanud. Gerhardil ei olnud „minewikku“, ta wõis wärskelt peale kakata.

Gerhard ei seganud ennast hakatuses suurt walitsuse asjade sekka. Senat talitas enam omapead põhjuseaduse järel. Isegi punane kaart ja kodanlaste kaitse kaart wõisiwad oma harjutusi pidada, ilma et kindralkuberner selle wastu midagi ütelda oleks teadnud. Oliwad ju need harjutused ka ainult marsimängud keppidega, ilma sõjariistadega. Ja nende peale pidi nagu teistegi rahwa koosolekute ja mängu- ning spordi-harjutuste peale waatama.

Aga warsti peale selle, kui rewolutsion Wenemaal ikka rohkem alla suruti, hakkas Soomemaale seisukord muutama.

Peale selle kui karistusesalgad Eesti- ja Liwimaale ilmusiwad, kui paljud sealsed elanikud sõjaseaduse kartusel oma kodupaika sunnitud oliwad maha jätma, algas põgenejate salkade ilmumine Soomemaale. Soomemaale oli Peterburist hõlpsaste käffesaadaw, ja ka Tallinnast peasis hõlpsaste sinna. Eestlastele oli ta ju koguni meelitam pelgupaik, sest toetasiwad endid ju paljud Soome „suguwendade“ lahkuse ja keele arusaadawuse peale.

Tõepoolest oli ka Soome rahwas hakatuses põgenejate wastu wäga lahke. Muretseti ja püüti ka muul wiisil abiks olla. Isegi Soome kodanlised klassid tegiwad „kæe lahti“ ja awitasiwad mitmed waesed edasi, kaugemale. Aga see sündis juba selle sala soowiga, et põgenejad Soomemaale mitte peatama ei jääks. Kuid see soow ei awitanud peaaegu midagi, sest põgenejate laene aina kaswas. Kui Läänemeremaade salgad kahanesiwad, hakkas Sisewenemaalt seda rohkem lisa tulema. Wiiburi kubermangu, nimelt Peterburi ja Wiiburi wahelise raudtee äärde, suwitamisepaikadesse, kogus Peterburist ja igast Wenemaa äärest inimesi kokku.

Kindralkuberner hakkas senatile tähendusi tegema, et seesugust asjalugu sallida ei wõi. Nõnda saada ju Soome-maa Wene rewolutsionäride pelgupaigaks. Kuid kerge ei olnud asjalugu muuta. Rahwas oli enesele praegu alles wabaduse wõitnud. Passide ja korteri elanikkude politsei poolt rewideerimine oli kõrwale saadetud ja politsei oli rahwa nõus, ta kaitses põgenejaid kahtlaste isikute eest, nuuskurid ei julenud endid näidata, nende käsi oleks halwaste käinud.

Seal tuli weebruarikuu lõpul Helsingi Wene panga rööwimine Läti ekspropriatorite läbi. See walas nagu õli tulesse. See andis juba Soome walitsusele asja ohje pingumale tõmmata. Igal pool wõeti sel puhul inimesi kinni ja — Soome nuuskurid hakkasiwad põgenejaid terawamine silmas pidama.

Selsamal ajal rohkendati Soomemaal seiswate sõjawägede hulka, Helsingisse saadeti hulk kasakaid juurde ja ajalehed teadsiwad sagedaste mäesuurtükkide ja muude sõjariistade rohkendamisest sõnumid tuua. Asi kujunes igapäewaga senatile täbaramaks.

Põhjusseaduslased ei jõudnud enne oma eelkäijaid suometarlasid mitte küllalt Wene sõbruse pärast noogutada, aga nüüd pidiwad nad ise õige ruttu sellesama tee peale astuma. Ei olnud midagi parata, senat pidi Wene walitsuse soowisid igapäewaga rohkem täitma hakkama, olgu küll, et need sagedaste Soome seaduste wastu käisiwad. Aga mitte üksi seda. Warsti wõis senatit ka päris iseseiswalt tagurliste radade pealt leida.

Kõigepealt hakkas senat politseid „rawitsema“. Juba kewadel 1906 seati Helsingis politseikool käima, kus politseiteenijatele muu kõrwal ka seda õpetati, et politsei tööliste klassi wastu osawõflik ei tohi olla. Asi läks selles nii kaugele, et mehed nurisema ja Helsingis koguni streikima hakkasiwad ning oma õpetaja Schumannit lahtilaskmist nõudsiwad. See oli senatile uueks funnistuseks, et politseid tarwis on puhastada ja uuendada. Asi lükati sel puhul ainult sellepärast ajuti edasi, et uus

Helsingi politseimeister, von Berg, weel kohale ei olnud jõudnud. Ta oli alles Kaukasias, sealsete karistusesalkade seas teenistuses, wõi sealt tulemas.

Augusti algul tuli uus juhtumine, mis asja iseäranis kiirustas, nimelt *W i a b u r i m ä s s*.

Kapten Kock püüdis nähtawaste mässulisi toetada. Ta kuulutas omapead suurstreigi wälja ja punase kaardi poolehoidjad töölistes jätiswadgi töö seisma ja asusiwad osalt Helsingi lähedale metsa laagrisse. 2. augustil juhtus punase kaardi ja kodanikkude kaardi wahel werine kokkupõrkamine, mille tagajärjel kaheksa kodaniku kaardi liiget surma saiwad. Punase kaardilased püüdsiwad streiki üleüldisemaks tehes elektri-teede liikumist seisma panna. Kodanikkude kaitsewägi asus uulitsateede wagunisi kaitsema. Iga waguni kaitseks asusiwad mitu meest, walgesinine pael üle õla, browning-rewolwer kaasas. Lõuna ajal läksiwad aga punase kaardi mehed elektri wabrikusse ja seadsiwad seal elektri woolu traadid nii, et uulitsa-wagunid seisma jäiwad. Kodanlaste kaardi mehed kogusiwad endid kiiresti suurel hulgal elektri wabriku ette, kus palju rahwast koos oli. Nad laskisiwad seal oma rewolwritest wabrikusse, seal töölisti trehwata lootes, ja ka rahwa hulka olla lastud. Punase kaardi mehed kutsusiwad loomaia metsast omale küttisid appi. Need oliwad kiiresti paigal, nad laskisiwad, ja tagajärg oli kohutaw.

Kodanlaste poolt süüdistati selles asjas politseid, et see mitte küllalt agarasti tööliste peale polla tunginud. Asetäitja politseimeister *M a l m* sai lahti ja kui von Berg kohale jõudis, algas põhjalik politsei „puhastamine“. Kõik töölistesõbralikud mehed lasti lahti ja teenistusesse wõeti ainult niisuguseid, kes mitte töölistepartei poolehoidjad ei olnud. Politseiteenijate palk tõsteti ka sedawõrt kõrgemaks, et kodanlise ilmawaatega inimesed sellest elanuks saiwad. Seda arwati nimelt tarwilikuks, sest wiletsa palgaga inimesed olla sunnitud tööliste poole hoidma.

Ärewuse tõttu, mis keisririigis walitses, sündis sel ajal ka Soomemaal rohkem kuritegusid. Sagedaste oli rööwimise katsetest kuulda, dünamidi wargused kestsiwad edasi jne. Aktiwistide „asutuste“ järelkaja ei tahtnud waikida. Sagedaste oli ka nii, et neist waimudest, keda sel ajal wälja kutsuti, nüüd enam lahti ei tahtnud saada. Need talitasiwad nüüd „oma käe peal“ edasi.

Kõik need sündmused wõeti ilusaste arwesse ja põhjendati nendega politsei suurendamise plaanisid. Sügisel 1907 luges Jonas Castrén, noorsoomlaste juht, üle kahe tunni maapäewal neist asjust ette ja andis kõik need kuriteod sotsiaaldemokraatiale süüks. Kõik olla sotsialdemokraatlise kihutuse wili ja selle wastu ei olla muud abinõu, kui — politsei!

Senat õppis juba suurstreigi ajal töölisteklassi wõimu tundma. Peale streigi awaldas see ennast iseäranis seisusliste maapäewade koosolekute ajal, kus töölistes suurte koosolekute ja meeleawaldustega katsusiwad mõjuda, et üleüldist healeidigust kätte saada.

Need koosolekud oliwad põhjusseaduslastele, kes endid enne suurstreiki küll kõlawate sõnadega rahwasõbra deks nimetasiwad, wäga wastumeelt. Mitte ükski rootslasest, waid ka noorsoomlaste wabamadgi waimud, nagu näit. Juhani Aho, kirjutasiwad ägedaste tööliste nõudmiste wastu. Juhani Aho kirjutas „Helsingin Sanomates“, tööliste koosolekud peaks senati turult wäewõimuga laiale aetama, sest et need oma lärmiga senati nõupidamisi takistawat!

Nõnda oli siis senatil juba hakatusest peale kartus „sisemise waenlase“ wastu olemas, ja ta otsis selle wastu abinõusid.

Suwel 1906 pani senat kindralkuberneri kaudu walitsejale ette, et see politseid suurendada ja politsei wahtidele püssid kätte anda lubaks. Politsei suurendamise põhjuseks kanti pikk kuritegude rida ette. Muidugi ei oldud Peterburis

politsei suurendamise vastu. Aga püssisid ei arwatud neile kätte waja olewat. . .

Selle järel suurendati siis Helsingi politseid 300 mehe pealt umbes 1000 meheni, kellest muist ratsamehed on.

Kui kaugele see politsei suurendamine ulatab, näitawad järgmised arwud.

Alles nelja aasta eest, s. o. 1904, seega siis Bobrikowi ajal, kus politsei üle igal pool kaebati, oliwad linnapolitsei aastased kulud $1\frac{1}{2}$ miljonit marka, nüüd aga $3\frac{1}{2}$ miljonit m.

Schweitsi pealinnas Bernis on ainult 120 politseiwahti ametis, s. o. iga 10,000 elaniku kohta umbes 13 politseinikku. Helsingis peaks selle järel 175 mehest küllalt olema.

Aga asjalugu on see, et senat enesele wäikest truud ja sõnakuulelikku sõjawäge tarwitas. Wene sõjawäge ei taha ta „sisemise waenlase“ vastu tarwitada. Seal wõidak üfelda, et ta korrapidamisega üleüldse toime ei saal

Ja senat tarwitab seda sõjawäge ka õige awaraste. Lauko torparid tõstis ta selle abil esiteks talwel, pärast kewadel nende majakestest wälja ja lõhkus majad maha, ta laseb streigimurdjaid töölisi sadamates, nagu Kotkas ja Turus 1907, ning igal pool wabrikutes, kus streik lahti peaseb ja kus streigimurdjaid leidub, politsei kaitse ja wahi all tööd teha, ajab tööliste koosolekuid laiale, teeb ühe sõnaga kõike seda, mis feised suuremad riigid sõjawäe abil teewad.

Soome senat teadis wäga hästi, et töölisteklasi poolehoidjate hulk kaswama ja põhjusseaduslaste oma päewpäewalt kahanema pidi, sest et põhjusseaduslaste poolehoidjate hulk ainult petlikkude efekujutuste tõttu nii suureks oli kaswanud ja nüüd loomulikult kokku sulama hakkas, kui need hulgad nägiwad, et neid nende lootustes oli petetud. Selle kaswama „hädahoju“ vastu otsis walitsus politsei suurendamisest abi.

Politsei suurendamise põhjuste seas oli üks muidugi ka see, et Wene põgenejate wool lõpma ei näinud. Ja selle peale toetades oli walitsusel seda hõlpsam nõuda, et Soome ametikohad Wene põgenejate asjus, keda Wene ametikohad

kätte tahtsiwad saada, Wene ametnikkude nõudmisi täitma pidiwad. Nende seaduslikust iseseiswusest jäi ainult weel kahwatu wari järele.

Senat kirjutas kuberneridele ette, et nad Wene ametnikkudel nende Wene alamate ülesotsimise ja kinniwõtmise juures abiks peawad olema, kes Wenemaal eneste tagaotsimiseks põhjust on andnud. Ka Wene politsei ametnikud pidiwad senati effekirjutuse järel niisugust abi saama, kuna neil Soome seaduse järel seesugust õigust ei ole. Selle tõttu sai Wiiburi kubermang peaaegu täitsa Peterburi politsei ametnikkude wõimu alla. Raudteeäärsetes külates ja suwitusekohtades saiwad läbiotsimised ja kinniwõtmised niisama igapäewasteks sündmusteks nagu Wenemaal. Wenelased on seitsaadik Soomemaal weel vähem julged kui Wenemaal, sest et nad seal suure hulga sekka ära kaowad, siin aga sedaenam wälja paistawad. Passi järelwaatamine on juba ammu nõnda korraldatud, et see waewalt Wenemaa omale midagi järele annab.

Aga ei mitte üksi wenelastega ei ole lugu nii, waid ka soomlastega. Soomlasi wõetakse Wenemaal kinni ja saadetakse administratsiooni poolt koguni Siberisse, nagu näit. üliõpilased *Stänböck* ja *Tidermann* sügisel 1907. Nad sõitsiwad Helsingist Peterburisse, wõeti seal kinni, ega lastud enam lahti, olgu küll, et igal soomlasel õigus on Soome kohut ja Soome kaitsemise-õigust nõuda, kui teda süüdistatakse, et ta Soomemaal seadustest üle on astunud.

Kui põhjusseaduslased suometarlastele ette heitsiwad, et nad Wene walitsusega sõbrustawad ja selle juures Soome seaduste rikkumist miksgi ei pannud, siis wõidakse neile enestele nüüd niisamasuguseid etteheiteid teha.

Ja — nagu juba tähendatud — uute, eduliste seaduste kasuks, nagu rahwas neid ootas, ei teinud *Mechelini* senat oma ligi kolme-aastasel walitsuse ajal niihästi kui mitte midagi.

Alkoholi keeluseadust, mida terwe rahwas nõudis ja nõuab ja mille läbiwiimist ka suurem hulk rahwasaadikuid

lubas, ei walmistanud mitte senat ette, waid saadikutekoda ise ¹⁾). Augustikuul 1908 oli saadikutekojas arupärimine ees, miks senat oma seletust weel Peterburisse saatnud ja seaduse makswusele saamiseks sammusiwad astunud pole. Mechelini järeltulija E. v. Hjelt seletas, senatil pole aega olnud asja lõpule wiia. Wiivitamisest kui ka Hjelti seletusest paistab selgeste küllalt, et senat asja edendada ei taha. — Nõndasama wähe on senat kogukonna walimise-seaduse ja käsitöö-seaduse uuendamiseks, tööliste kinnitamise- ja kaitse-seaduste algatuseks, maarendi-seaduse, kodanlise abielu-seaduse jne. läbiwiimiseks teinud. Need on aga kõik seadused, mida rahwas pikkisilmi ootab.

Selle wastu on senat nende seaduste juures, mis sest-saadik uueste maksma saiwad, omalt poolt kaasa awitanud, et need wõimalikult tagurlised saiwad.

Üleüldise walimise-seaduse juures awitas senat kaasa, et wanaduse piir wõimalikult kõrgesse kruwitud sai — 24 a. peale, nõndasama ka, et mõnesugused wäikesed põhjused healediguse ära wõtawad, nagu hingemoksu maksmata jätmine, waesteabi saamine jne. — Ka seltside- ja koosolekute-seadus sai halwem, kui see siinamaale oli. Senat paneb nüüd koguni koosolekute juhatajad wastutama, kui keegi kõneleja koosolekul oma sõnadega kaugele läheb! Uut seadust seletatakse nii, et mitte-Soome kodanikud Soomemaal selle seaduse alla ei käi, s. o. neil, wõerastel, Soomemaal neid wabadusi ei ole! Wõeraste koosolekutest ja meelegaaldustest osa wõtmine wõib politseile koguni koosoleku jne. laialeajamiseks põhjust anda. Enne neid kitsendusi ei olnud. Need on muidugi wene laste pärast Soomemaal maksma pandud. Wene tööliste seltsid, mis juba mitu aastat wanad on, keelatakse nüüd ära. Helsingi Soome tööliste selts kogus juba peale 10 aastat ka wõeraid töölisi enese ümber, ja ta tegi seda ilma keelamata. Nüüd keelatakse see ära. Wene-

¹⁾ Wõrdle: „Karskuseliikumine“.

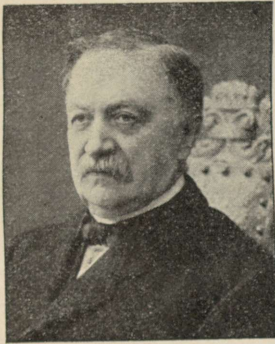
kui ka Eesti tööliste osakonnad lõpetati, esimene 1907, viimane 1908 selle seaduse seletuse põhjal ära. — Hoolimata sellest, et uuendatud põhjusseadus 20. aug. 1906 igale soomlasele õiguse annab ilma iga walitsuse poolse takistusega trükiföösid avaldada, nõutakse nüüd ometi, et toimetajad endid kinnitada peavad laskma ja et ajalehtede väljaandjad kindralkubernerilt luba peavad paluma, kui nad uut lehte tahawad välja andma hakata. Kohtud on kaebusealused siinamaale küll wabaks mõistnud. Aga walitsuse juures on ülem walwuse koht, kes trükiasjade üle walwab, sagedaste efekkirjutusi teeb, iseäranis aga kaebusteks põhjuseid annab. Viimasel ajal on tööliste lehtede, nende kaastööliste ja toimetajate vastu niipalju kaebusi tõstetud, et wist kõik lehed juba läbi trahwitud on. Mitmed toimetajad istuwad järele mõõda kinni, mõned koguni 10—12 kuud! Rahatrahwid on niisama rasked. Töölised katsusiwad toimetustel neid protsessisid sedawiisi kergitada, et nad rahakorjandusi toime paniwad ja üht kapitali asutada soowisiwad, millest tähendatud trahwid ja kohtukulud maksetud saaksiwad. Selle keelas kindralkuberner ühe 1849. a. seaduse põhjal ära. Selle seaduse järel ei ole lubatud rahakorjandusi ilma kindralkubeneri nõusolemiseta toime panna.

Wäga huwitaw oli märtsi lõpul 1908 rahwasaadikutekogu koosolekul tuttawa Soome-Wene wahekorra arupärimise aegu kuulda, kuidas suometarlased Mechelini senatit süüdistasiwad, et see mitte küllalt politikalikult tark pole olnud Wene walitsuse nõudmistele vastu tulema. Soome senatil ei olla sugugi asja olnud Wene põgenejaid ja rewolutsionärisid kaitsta püüda, waid oleks need täitsa Wene ametnikkude hooleks wõinud jätta. Seda ei olla aga senat teinud. Senat olnud poolelti põgenejate poolt, poolteed püüdnud ta aga pooliku südamega Wene walitsuse soowisid täita. — Mechelin oma wastuses näitas aga suometarlastele ära, et senat selles asjas kõigile Wene soowidele vastu tulnud, nii et temale selle poolest midagi ette heita ei olla.

Kindr.-kub. Bobrikow.

Min.-riigisekr. Plehwe.

Kindr.-kub. Gerhard.

Kindr.-kub. Böckmann.

Prokurator W. Johnsohn (Soininen).

Sellest seletusest hakkasivad sotsialdemokraadid kinni ja näitasiwad terwe rea näituste waral, kui tagurlises waimus Mechelini senat maad walitsenud. Iga samm oli rahwa kasude wastu sihitud olnud. Sellepärast oli ka senat rahwa usalduse kaotanud ja tal ei jäänud muud nõu üle, kui sealt tuge otsida, kust rahwas seda mitte ei soowinud.

Sellest hoolimata püüdis senat siisgi weel teatawat oppositsiooni paistet alles hoida. Aga see oli nii kahwatu, nii üdita, et hale selle peale mõelda.

Kui kindralmajor Seyn sügisel 1907 Soome kindral-kuberneri abiks sai, pandi põhjusseaduslaste poolt protesti-koosolekuid toime. Seyni nimetamisega ei oldud rahul, et Soome ametikohtadele sellest enne midagi teada pole antud. Ta oli ka üks Bobrikowi agaramatest ametnikkudest olnud. Sellepärast kardeti temaga endiste aegade algust. Aga nimetatud protesti-koosolekud ununesiwad peagi ära, senatorid läksiwad ametimundris kindralmajor Seyni juurde wastuwõtmise külaskäigule ja — protestid jäiwad protestideks.

Nõndasama oli kindralkuberner Gerhardi lahkumise ajal.

Gerhardi tegewus ei leidnud tõsiste Wene meeste silmade ees enam armu. Ta oli oma töö ära teinud, nüüd pidi keegi agaram asemele astuma. — Kui Gerhardi lahkumine Helsingis tuttawaks sai, algas lillepolitika. Igast ilmakaarest saadeti lahkujale lillesid, laulukoorid käisiwad üksteise järel lahkumise kurwastuse awaldamiseks laulmas, pidusõõkisid pandi toime jne. Ja seda kõike sellel sihil, et näidata, kuidas põhjusseaduslased Gerhardi politikast lugu pidasiwad ja järeltulijale mõista andsiwad, et soomlased ainult niisuguseid mehi meeles peawad.

Gerhardi järeltulijaga kõneldi nende lillede läbi, mis Gerhardile annetati. Kuid politika ei ole armastus, et siin lillekeelt mõistefaks!

Saadikutekogu arupärimise lõpp oli (märtsi lõpul 1908) see, et sotsialdemokraatide ettepanek, senatile laifust awal-

dada, selleläbi healeenamuse sai, et suometarlased mitte kaasa ei healetanud. Nende ettepanek, senatile teises mõttes kaetud wiisil laitust awaldada, kukutati läbi. Põhjusseaduslastega ühes nemad senatid kiita ei tahtnud. Suometarlaste juhtide seletuste järel ei olnud see neil sugugi wastumeelt ega tulnud ootamata, et selkombel saadikutekogu laialesaamiseks põhjus oli leitud. Nende arwamise järel oli selleks juba paras aeg käes. Ühes saadikutekojaga pidi ju nende arwates ka Mechelini senat langema. Ja Mechelin andisgi ametist äraastumise kirjad ära. Aga ta jäeti weel ametisse. Kuid ta mõet oli siisgi täis.

Prokurator Grotenfeld lasti ametist lahti, et ta „Woima“ seltside asja mitte küllalt südilt ei olnud uurinud, ega süüdlasi karistada lasknud. Selle süüdistuse wari langes muidugi ka senati peale ja — juunikuul 1908 lahkus Mechelin ühe osa senatoridega walitsusest.

Põhjusseaduslaste senat astus keerulisel ajal walitsuse tüürile. Ta saatus oli keisririigi sündmustega ja politikaga ühenduses. Oma enese kahjuks ei katsunudgi ta ennast nende jõudude peale toetada, kes tema õieti tüürile oliwad awitanud. Hoopis selle wastu hakkas ta warsti nende wastu waenulisi abinõusid sepitsema. Aga kui kodanliste klasside esitajal tuli temal tööliste wastu wõitlusesse astuda, seda ta pidas oma esimeseks ja loomulikuks ülesandeks, ilma milleta ta walitsusel „ajakohast“ põhja ei oleksigi olnud. Ta suri seega päris loomulikku surma.

Sealjuures püüdis Leo Mechelin oma walitsusele ikka niisugust läiget anda, nagu oleks tema senat Soome parlamentline walitsus. Ta lubas ju, kui ta 1905 ametisse astus, parlamentlisi walitsuse wormisid tähele panna, hoolimata sellest, et ta küllalt teadis, kuidas tema ja ta ametiwennad senatis parlamendi poolt walitud ega ka sellele wastutawad pole. Mechelin tahtis aga näidata, et ka niisugusel wiisil parlamentliselt walit-seda wõib.

Tema partei, s. o. rootslased ja noorsoomlased, ei

olnud parlamendis mitte tugewad küllalt teda toetama. Suometarlastes seda jälle igas tükis ei tahtnud teha. Mechelin oli neile esiteks rootslane ja teiseks liig wabamaelne! Liig wähe Wene-sõbralik... Kewadel 1908 ei olnud temal siis parlamendis enamust ja — ta andis walitsejale tõe este tagasiastumise kirja ära, tähendades, et ta mitte enam maa efektsa ei wõi jääda, äranähes, et parlamendis enamus tema wastu on.

Weel mõneduandwam wõis aga see olla, et Mechelin isegi ära nägi, kuhu ta sobimise-politika teda wiis. Parlamentlik maawalitsemine ja Wene politsei nõudmiste täitmine ei passinud igas punktis siiski kokku.

Mechelini senati riismed — ainult senati majandusline osa lahkus ametist, kuna õigusline osa paigale jäi — täiendasiwad endid peasjalikult suometarlaste läbi. Loo poolest jäi enamus nüüdgi n. n. põhjusseaduslaste kätte. Aga praeguse senati põhjusseaduslise partei poolehoidjad liikmed kannawad ainult weel seda nime, tegelikult juhib Hjelti senatit suometarlaste waim. Suometarlane Danielson-Kalmari, kes Mechelinile oma partei arwamised Soome-Wene wahekorra järelepärimise ajal — aprilli algul 1908 — rahwasaadikute-kogus selgeste wälja ütles ja senatile laifust awaldada soowis, et see mitte küllalt Wene-sõbraline pole olnud, täidab praegust senatit oma waimuga. Iseenesest mõista, et ta Mechelini „wigasid“ tähendatud sihis „parandada“ püüab.

Hjelti senat seletas siis ka weebruari algul 1909 ühe saatkonna tähenduse peale, et senat kui parlamentline walitsus rahwasaadikute-koja otsuseid tähele peab panema ja neid mitte nõnda põhjendada ei tohi, et walitseja neid mitte ei peaks kinnitama, nagu senat keeluseaduse asjus tegi — senat ei olla parlamentline walitsus. Soomemaal ei wõi parlamentlisest walitsusest juttugi olla. Senat olla ainult Keisrile ja mitte rahwasaadikute-kogule wastutaw. Senat kui Keisrist nimetatud nõuandja olla walitsejale kohus-

tatud oma heakstuntud nõu andma, ka siis, kui see rahwa arwamise ja soowide wastu käib...

Niisugune on siis Soome praeguse politika juhtijate arwamine rahwa ja walitsuse wahekorrast. Herra Hjelt on nimekaudu põhjusseaduslane ja Mechelini senati tähtis liige... Tema arwamine peab siis muidugi terve walitsuse-ringkonna arwamine olema.

Sellest näeme, kuhu põhjusseaduslaste politika juba 3¹/₂ aastaga on jõudnud.

(Trükkimise ajal — juunikuus 1909 — kirjutatud lisa).

Edvard Hjelt ei ulatanud oma bloki-senatiga kaugele, olgu küll, et see suometarlase, poolpimeda professori Danielson-Kalmari Wene-sõbruse waimus katsus ujuda. Soome asjade Keisrile ettepanemine Wene ministrite nõukogu läbi sai sellele komistamisekiwiks. Põhjusseaduslaste paenduwus ei ulatanud nõnda kaugele, et nad selle põhjusseaduslise õiguse sõnakuulelikult oleksiwad ohwerdanud, õiguse, et Soome asjad Soome minister-riigi-sekretäri kaudu Keisrile ette pandakse, ilma et asjad enne Wene ministeriumi otsustada läheksiwad. 20. mai (1908) määruse järele on see asjakord muudetud ja senati ning rahwasaadikute-kogu ettepanekud endise korra kasuks — tähele panemata jäetud. Põhjusseaduslased nägiwad ära, et Soome asjad sel teel täitsa Wene ministeriumi mõju alla langewad ja nad profesteerisiwad selle wastu — senatist tagasi astumisega. Suometarlased on nüüd jälle üksi senatis, s. o. tegelik walitsusewõim on nende käes.

Nagu Mechelin oma sõbradega senatist tagasi astudes enestele ilusa paiuki wälja nurus, nõnda tegi muidugi ka Hjelt oma sõbradega. Me wõime sellepärast ütelda, et põhjusseaduslaste 3¹/₂-aastane walitsus hea paiuki-noosiga lõppes. Nad jätsiwad walitsusewankri just niisamasugusesse

porisse, nagu ta suometarlaste juhtimisel enne suurstreiki 1905 oli jõudnud.

Praegu juunikuus 1909 hakkab n. n. „segakonferents“ Peterburis Soome ja Wene wahelisi asju arutama. Seal peawad nõu 6 Soome-waenulist, Wene walitsuse poolt nimetatud herrat ja 5 Soome senati poolt nimetatud kõikawat suometarlast, kellest kaks täis- ja kolm pool-suometarlased on. See konferents peab otsusele jõudma, kuidas niisuguseid seadusid anda, mis Soomemaa olude kohta käiwad, aga selle juures üleriiklise tähtsusega on. Peale selle arutada konferents küsimust, kas, kuidas ja missuguste õigustega Soomemaa oma esitajaid riigiduuma ja riiginõukogu nõupidamistest ja otsustamistest osa wõtma wõiks saata jne.

Kuna sellesarnane Soome seadustesse puutu w tegewus põhjusseaduse järele Soome rahwasaadikute-kogu asi on, waadatakse selle peale soomlaste poolt kartusega. Kardetakse, et selle konferentsi otsuseid teisel teel, kui mis Soome põhjusseadus määrab, maksuma tahetakse panna. See oleks siis aga täielik põhjusseaduse kõrwale tõukamine ja uus Bobrikowi ajajärk tuleks kätte.

Aga kuigi see tulemata jääb — põhjusseaduslaste ajajärk, 4. now. 1905 peale, on üks alaline langemine kuni wiimase silmapilguni olnud. Soome liberalismus oma poliitika on pankrot. Kui kaugemale suometarlased tuigerdawad, seda näitab tulewik.

D. Uus, ühekambriline rahwasaadikute kogu.

Uus, üleüldise healeõigusega walitud rahwasaadikute-kogu oli kaua aega rahwa suurte hulkade soowide tipp. Palju asju, mis maal halwad oliwad, loefi selle süüks, et maa asemikkude kogu ainult jõukamate seisuste kasude peale waatab ja niisugused seadused maksuma paneb, mis neile kasulikud on. Sellele loodeti otsekohe paranemist, kui saadikutekogn terwe rahwa poolt walitud saab.

Selle tõttu jäi ka maal kõik politikaline mõitlus vaiksemaks, kui esimese uue saadikutekogu walimine märtsikuul 1907 mööda jõudis. Rahwas oli nagu wäsinud. Aastad otsa kestis raske rusumine ja hoidis rahwa tähewpanemise ja hinge kõige suuremas põnewuses. Suurstreigi ajal tõusis see põnewus kõige kõrgema graadini. Rõemuhelinatega wõeti uus ajajärk wastu. Aga seegi ajajärk ei tähendanud hakatuses muud kui ägedat mõitlust. Alles kui walimised mööda, näis aeg tulnud olema, kus rahwa suured hulgad mõtlesiwad: nüüd oleme meie oma suure töö teinud, edasi mõitlema ja edasi ehitama peawad nüüd meie walitud asemikud!

Rahwa-asemikud asusiwad ka tõeste selle wastufuse tundmisega ja tööagarusega, mida walijad nende poolt ootasiwad, tööde kallale. Aga tööd ei edenenu ega edene kaugelegi nõnda, kuidas rahwas ootab ja kuidas suur osa saadikuid soowiksid.

Saadikutekojade töökorraldus on liig keeruline ja takistab tööd wäga, liitati siis, kui mõned saadikud tööd plaanilikult takistada tahawad.

Niihästi walitsuse kui ka saadikute eneste ettepanekud ja soowid antakse peale esimest lugemist saadikute täie kogu ees komisjonide kätte. Saadikutekogu ise otsustab, missuguse komisjoni kätte asi läheb. Komisjonis tõetatatakse enamiste kõik ettepanekud kolmele korrale läbi. Mõne küsimuse ligemaks uurimiseks wõib weel alamkomisjon walitud saada, kes asja läbikatsumiseks jällegi aega tarwitab. On komisjon kolmandama lugemise lõpetanud, siis teeb ta asja üle, nii nagu ta selle omalt poolt nüüd walmis on teinud, oma arwamise ehk seletuse, kus ta ferwe asja ja selle üksikute osade üle, oma poolt etteõõtetud muudatuste, juurdelilanduste, protestide jne. kohta saadikute täiskogule seletuse annab. Seikombel on ettepanek saadikutekogule teiseks lugemiseks ette walmistatud. Teisel lugemisel wõib saadikutekoda asja uueste komisjoni kätte tagasi saata, kui ta leiab, et komisjoni töö puudulik on.

Ei tee ta seda mitte, siis saadab ta asja suure komisjoni kätte. Seal võetakse asi jällegi kolm korda läbi, kõneldakse ja selgitatakse asja, aga viidetakse ka aega õige rohkesti. On asi siin oma kolm lugemist üle elanud, siis läheb ta saadikute täiskogu ette kolmandale lugemisele. Siin võetakse ta nüüd vastu, ehk lükatakse tagasi. Ka sel korral, kui enamus vastuvõtmise poolt on, võib vähemus teatava hulga healtega seaduseplaani kuni peale uute valimiste, s. o. uuele saadikutekogule uueks harutamiseks edasi lükata.

Viimane määrus on iseenesest väga hea. Selle abil võib vähemus niisugust seadust, mis tema arvates hea pole, veel kord arutamise alla lükata.

Me näeme sellest, et uued seadused kõige vähem üheksast lugemise tulest läbi peavad käima. Komisjonide kätte tagasisaatmise ja alamkomisjonide läbi võib lugemiste rida veel hulga kaswada.

Kõik ettepanekud, seaduseplaanid jne., mis saadikutekogu istumiseaja lõpul walmis ei saa, tulewad järgmise istumise aja algul, nagu uued asjad uueste ette panna ja nad peavad sellesama tee otsast lõpuni uueste läbi käima, olgugi, kui seal ainult veel wiimast korda kätt külge panna oli.

Peaseb aga seadus õnnelikult 9 lugemisega läbi, siis saadetakse ta teiste asjapaberitega kindralkuberneri kätte walitsejale kinnitamiseks ettepanemiseks. Peterburist saadetakse ta siis alles senati kätte ja nõutakse, et senat omalt poolt asja kohta seletuse annaks. Senati kui walitsuse usaldusasutuse seletusel on Peterburis muidugi suur tähtsus.

Põhjusseaduse muutmise, kiriku-seaduste muutmise, wälimine politika ja maa kaitsemine võib ainult walitseja ettepanekute kaudu saadikutekogus kõne alla tulla.

Harilikud riigi sissetulekud, nagu tollimaksud jne. ei käi saadikutekogu otsustamise alla. Sellejärele ei saa siis ka saadikutekogu nende üle arutada ega nende wäljaand-

mist järele walwata. Ainult arukorralised sissetulekud käiwad saadikutekogu ette.

Nõnda on saadikutekogu mõju piir koguni kitsas.

Äga weel tähtsamad kui siin tähendatud pikaline tee on klassitulude wastolud, mis uute seaduste makswusele peasemist takistawad. Walimiste wõitluse ajal ei teadnud selle peale suurt rõhku panna. Äga nii pea, kui uute seaduste eelplaanide juurde astuti, tuliwad need raskused nähtawale. Ja need tulude wastolud oliwadgi see jõud, mis kodanlised parteid, olgugi et nad muidu üksteisega nägelewad, sotsialdemokraatia wastu kokku ajas, ühiseks koguks tegi.

Komisjonidesse walitakse liikmeid parteide suuruse järele. Nõnda on sotsialdemokraatide hulk igas komisjonis suurem, kui teiste parteide oma — iga partei üksikult wõttes. Äga kõik kodanliste parteide saadikud kokku on alati enamuses. Sellest siis tuleb, et wõimata on seaduseid läbi wiia ja maksuma panna, mis kodanlistele parteidele wastumeelt on.

Maarendi-seaduse kallal wõideldi juba saadikutekogu esimesest kokkutulemisest saadik. Esimese saadikutekogu istumiste ajal wiitis noorsoomlane Jonas Castren ja ka teised selle partei liikmed oma pikkade kõnedega nii palju aega, et seadus walmis ei saanud. Nad soowisiwad wiivitamist. Teise saadikutekogu esimeste istumiste ajal hakkasiwad sotsialdemokraadid selle wiivituse wastu sellega wõitlema, et nad täiskoosolekutel ja ka ajalehtedes awalikult teada andsiwad, kui mitu korda kodanlased ja sotsialdemokraadid kõnelesiwad. Sellest selgus, kuidas kodanlased aega wiita katsusiwad. Kuna nad walimiste aegu sunnitud oliwad mõndagi lubama — muidu ei oleks nad niigipalju heali saanud — ei jäänud neil lubamiste täitmise ajal muud üle, kui asja wõimalikult kaua edasi lükata.

Edasilükkamine oli ja on neil ka sellepoolest kasulik, et nad siis oma täsisst, tagurlist seisukohta awalikult näidata ei pruugi ja järgnewate walimiste aegu ikka edasi lubada ja lubamistega heali petta wõiwad. Määratu suurt rahwa hulka tähele pannes, kes enesele seaduste

uuendamisest kergitusi ootab, peawad need, kelle tulud wade seaduste läbi wõidawad, selle peale waatama, et need wõimalikult kaua maksuma jääwad.

Meil saab mitmes kohas weel saadikutekogu seaduse- andelisest tööst juttu olema, nii et me siin näitusi tooma ei hakka. Kokkuwõttes wõime ütelda: Saadikutekogu on wõitlusepaik, kus kaks suurt mõjukonda, kelle kasud risti wastakute käiwad, teineteise wastu seisawad. Ühel pool seisawad ilma waranduseta rahwahulkade asemikud — iseteadwusele jõudnud tööliste-kihtide saadikud, teisel pool kõikide nende asemikud, kes oma waranduse ja tööliste kasude wastaste seaduste najal ilma waranduseta rahwahulkasid ikka edasi eneste wõimu all pidada tahawad. Iga seadus, mis töölistele kasulik, mis näit. nende tööpäewa lühendab, neid õnnetuste, haiguste, wanaduse, tööpuuduse jne. wastu kindlustab, mis neid jõukate klasside mõju alt wõib wabastada, on jõukate klasside kasude wastu ja nad püüawad sellepärast niisuguste wastu sõdida, nii kaua kui iganes wõimalik.

Kui wastupanemine tawaliste abinõudega enam ei lähe, wõetakse teised abinõud kätte. Keeluseaduse juures näeme, kuidas niihästi Mechelini, kui ka Hjelti senat aega oskas surnuks lüüa ja wiimaks seaduse kinnitamata jätmist walitsejale soowitas.

Kõige selle kõrwal ähwardab rahwasaadikutekogu tööd kõige suurem hädaoht Wene walitsuse poolt.

Sealt seletatakse nimelt, et laialesaadetud saadikutekogu otsused ja nende poolt walmistud uued seadused walitseja poolt kinnitust ei wõi leida, sest et laiale saadetud saadikutekogusid seaduslikkudeks rahwaesitusekogudeks ei peeta. Sellega põhjendades on mitmed saadikutekogu otsused juba kinnitamata jäetud ja uue maarendi-seaduse kinnitamise juures lisas walitsus niisuguse seletuse juurde, et Soome senat seadust otsekohe awaldada ei julgenud, sest et ta seda põhjusseadusega kokkukõlas ei leidnud olewat. Walitsus seletas nimelt, et seadus õiguse nimel

kinnitust saada ei wõiks, sest et rahwaasemikkude-kogu, kelle poolt see tehtud ja wastu wõetud on, tagajärel laiale saadeti Aga et seadus Soome waesemate rahwakihtide kasudesse puutub, leiab ta selle tõttu arukorraliselt kinnitust.

Soomemaal tunnistatakse, et seesugune põhjusseaduse seletamine ühekülgne on, juba seda tähele pannes, et see ilma rahwaasemikkude-koguta sünnib. Ja ta on täitsa uus. Niisugust seisukohta pole weel ükski walitsus enese poolt laiale saadetud parlamendi töö kohta wõtnud. Nõnda saab iga parlamentline töö wõimataks. Soome kaks esimest saadikutekogu on mõlemad walitseja õiguse põhjal enneaegu koju saadetud, sellega poleks Soomes nagu parlamenti olnudgi. Ja kes seisab selle eest, et ka järgmiste saadikutekogude käsi nõndasama ei käi? Ei jää muud, kui rahwas walib iga aasta saadikuid, näeb waewa ja kannab kulusid, aga see kõik on asjata!

Soome kodanlased wõiksid seesuguse olukorraga üsna rahul olla, sest sellega pole neil misgi kartust, et uued, neile kahjulikud seadused maksma peaseksiwad. Aga sellega kaotawad ka nemad oma wõimu. Ka need seadused, mis neile kasulikud, lähewad niisuguse praksise juures paberikorwi. Sellega ei wõi nad leppida. Palju ennemine lepiksid nad üleüldise healeõiguse kitsendamisega ja umbes niisuguse parlamendi sünnitamisega, nagu Wenemaa kolmas duuma on. See annaks wõimu nende kätte ja oleks seaduse pühadusega kaitsitud. Me wõime üsna julged olla, et Soome jõukad rahwakihid endid sugugi ei pahandaks ega äritaks, kui nende kasuks riigi-tõuge toime pandaks.

Jseäraliste olude tõttu ei ole aga mitte wäga tõenäoline, et Wene walitsus Soomemaal riigi-tõuget just Soome kodanlaste kasuks kawatseks. Mõlemate politika ei lange — hoolimata kõigest sõbrusest — ometi mitte igas tükis nõnda kokku. Wene politika sihhib Soome iseseiswuse täieliku allasurumise peale. Soome kodanlus ohwerdab sellest

heameelega ja õige palju, aga niipalju soovib ta siiski jätta, et ta selle najal enesele ikka wõiks ette kujutada, nagu oleks tema iseseisaw!

Nõnda ei tähenda ühekambriline saadikutekogu Soome- maal weel kaugeltgi wõitluse lõppu. See pidi parem wõitluse abinõu olema. Aga wäga wõimalik, et nendel kihtidel, kes selle järele kõige rohkem igatsesiwad, see abinõu käest ära kistakse ja et nad oma wõitlust teistwiisi peawad korraldama.

III. Soome töölistepartei tekkimise lugu.

Kirjutanud **Yrjö Sirola**.

1. Esimesed püüdmised.

Möödaläinud aastasaja 70. ja 80. aastates teadsiwad selleaegsed kodanlised ajalehed ainult wäljamaa osas sotsialismuse punase fondi hirmulugudest jutustada. „Jumalale tänu, et meie maal seda pole“, ütlesiwad nad ja kinnitasiwad, et meie maa rahulikkudes ja kõigiti korrapäralistes oludes sellel aset ega asu ei ole. Aga siiski ilmusiwad juba kartuse awaldused, et see paharet ka Soomemaale wõib ilmuda.

Ja kui kodanlased, kes maa „rahu“ pärast nii mures oliwad, ümber waatasiwad, siis wõisiwad nad juba julgeste sotsialismuse algidusid tähele panna: töölised algasiwad juba ajuti rahutumat olekut näitama — pidi arwama ja tunnistama, et neil selleks põhjuseid oli, ja et kõik ometi nii hea ja korrapäraline ei ole, kui ette kujutati.

Kapitalismus oli juba maale tunginud ja hakkas enesele küünarnuku wabadust — turgusid wõitma. Aastal 1850 oli Soome 143 wabrikus ainult 3,064 töölist. Nende arw kas-

wis kiireste, kuid hoolimata sellest ei olnud omegi kõigil töölistel, kes põllumajanduse halwa seisukorra ja käsitöö suurtööstusele ohwriks langemise tõttu uulitsale sattusiwad, võimalik tegewust ja peatoidust leida. Selle tagajärg oli wäljarändamise laienemine, tööta olek, palkade alanemine ja — rahunus.

Soomemaa oli ja on praegugi selles mõttes põlluharija maa, et kaugelt suurem hulk rahwast maal elab ja ennast maaharimisest elatab. Aga et linnade elanikkude hulk wõrdlemisi kiireste kasvab, seegi tunnistab juba tööstuse kasvamisest. Mõõdaläinud saja aasta jooksul oli rahwaarw maal ja linnades järgmine:

		%			%	
1805	maal	848,908	94,49	linnades	49,456	6,5
1835	„	1,313,109	94,22	„	80,618	5,78
1865	„	1,720,126	93,32	„	123,119	6,68
1875	„	1,764,292	92,31	„	148,355	7,76
1885	„	2,008,767	90,96	„	199,751	9,4
1895	„	2,246,041	88,93	„	279,517	11,7
1905	„	2,493,291	86,21	„	398,797	13,79

Need arwud näitawad meile selgeste, kuidas linna elanikkude arw üleüldise rahwaarwu protsendina tõuseb.

Soome maapind on 373,604 ruutkilomeetrit suur, sellest 41,660 r.km. wett, s.o. 11.15% kogu maapinnast on wee all. Maa on, nagu mujalgi, kapitalistlisel wiisil üksikute ehk riigi omandus, kuna sajad-tuhanded maatöötajad ilma maata tööd otsides peawad ümber uitama.

Haritawat maad on Soomes 33,230,643 hektarit. Sellest on 13,093,461 hkt. kroonu, 312,367 hkt. mõisniku-seisusest isikute, 292,137 hkt. waimulikkude ja 18,494,253 hkt. teiste erainimeste omandus. Maaomanikkude arw, walitsust tähele panemata jättes, on 1901. a. arwustiku järel 118,617. Nendest on 1746 ainult alla 2 hektarit maad.

Üksikuid põlluharimise-kohtasid on järgmisel arwul olemas: üle 100 hkt. suuri on 1855; 25 hkt. ja 100 hkt. wahel—27,269; 5 hkt. kuni 25 hkt. — 106,204; alla 5 hkt.

suuri on 135,826; kokku 271,154 kohta. Nendest on 160,525 forparid, s. o. wäikesed rentnikud, kes oma rendi suuremalt osalt orjusetööga tasuwad, ja neid, nagu numbrid näitawad, on üle poole kohtade üleüldisest arwust.¹⁾

Need arwud kõnelewad meile selget keelt küllalt: 2,493,291 maa elaniku kohta on ainult 271,154 iseseiswa majapidamise wõimalust olemas! Walitsuse poolt wäljaantud arwustiku järel on 1,555,357 inimest (ühes töowõimetute, wanade ja lastega) maaharimise juures tegewad, neist ainult 3544 teiste teenijad ja teenijate perekondade liikmed. — Nende seas loeb ametlik arwustik 426,401 töötegijat. Järele mõteldes leiame kergeste, et põllutöötajate seisukord kuidagi hea ei wõi olla. Me näeme, et suurema hulga majapidamiste kohta enam kui üks perekond tuleb.²⁾

Kõike seda tähele pannes on kerge aru saada, et tung linnadesse ja tööstuse-kohtadesse suur peab olema. Sest kus põllutöös nii kitsad olud walitsewad, on töowõimalus wäike ja palgad madalad.

Suurtööstuse seisukorda ja selle tõusmist kujutawad meile järgmised arwud.

Aasta	wabrikute arw	tööliste arw
1850	143	3,064
1884	2930	35,188
1904	8679	101,621
1905	9054	107,828

Sugu järel oli töölisi 1905 a.:

	mehi	naister.	kokku
Nendest alla 15 a. wanad:	81,388	26,440	107,828
15 — 18 a. wanad	1,059	459	1,518
	5,660	3,077	8,737

1) Wõrdle: Maaküsimus.

2) Majapidamisi, kellel oma maa, oli 1901. a. 110,629

„ „ rendi „ „ 160,525

„ ilma maata „ „ 206,988.

Tööstuse-töölise arw üleüldise rahwaarwuga wõrreldes oli 1905 3,58% ja 1906 3,75%. Töölise keskmine arw tööstuse-kohtades oli 1904 8, 1905 12 ja 1906 üle 12. 1887 tarwitati 456 aurumasinat, 1902 aga juba 1092 aurumasinat 44,406 hobuse jõuga. 1905 oli 1014 aurumasinat 45,942 hobuse jõuga käimas, iga masin 45,3 hobuse jõuga. 1887 tarwitati iga aurumasinat hobuse jõu kohta 4,5 töölise, aga 1904 ainult weel 2,1 ja 1905 2,3 töölise. Tähtsamad wabrikud on saewabrikud. Neid oli 1903 kogu maal 684 20,963 töölisega. 1905 oli wabrikute arw 598 peale langedud, töölise arw aga 21,640 peale tõusnud. (Wabrikute arw on arwustikus selle tõttu langenud, et vähemaid saeweskid enam ühes pole loetud.) Auru-saewabrikuid oli 400, weega käiwaid 187 ja muid 9. Nendes walmistatud kauba wäär-tus oli 1905. aastal 79,127,500 Smk. Paberiwabrikuid, puu-uhtumise- ja tsellulosewabrikuid oli 63 7414 töölisega. 1905 oli neid 68 9168 töölisega ja nende aastane kauba-walmistus oli 41,190,800 Smk. Masinawabrikuid ja walamisewabrikuid oli 1904 54—9696 töölisega. 1905 oli nende wabrikute arw 53, töölisi 9655, walmistuste wäärtus oli 28,096,500 Smk. Puuwilla kedramise ja kudumise wabrikuid oli 1905. a. 6—6611 töölisega, walmistatud kauba wäär-tus — 25,410,000 Smk. Kõigi tööstuse-harude kaupade wäärtus oli 1904. a. 369.000,000 Smk., 1905 aga 392,544,700 Smk.

Maaproduktide aastane wäärtus sellega wõrreldes on 143,870,000 Smk. keskmise wiljasaagi järel 1897—1901 aastatel. Siia juurde wõti wäärtus nendel aastatel 23 $\frac{1}{2}$ milj. Smk. aastal, kaswab maaproduktide wäärtus 167,370,000 Smga peale, mis ikka weel vähem kui pool tööstuse-produktide wäärtusest on.

Iseäranis selge pildi kapitalismuse edenemisest annab puukauba wäljawiidumise tõusmine. Aastatel 1865—95 tõusis wäljawiidud puu kantmeetrite arw $\frac{1}{2}$ miljoni peale. 1895—99 oli see aga juba ligi 2 miljonit kantmt. ja 1905 koguni 2 $\frac{1}{2}$ miljonit kantmt.

Maalt väljaviidud ja sissetoodud kaupade väärtust näitavad järgmised arvud:

Aastal	viidi välja miljoni Soome marga	toodi sisse eest
1860	22,7	43,4
1880	123,1	138,8
1890	92,4 (kriisise mõju)	146,6
1900	197,7	270,7
1904	215,6	267,1
1905	247,8	268,2

Ühes kapitalismuse edenemisega kaswis muidugi palga-töölise arw ja sellega ühenduses seisis tööliste-liikumise ärkamine ja kaswamine. Lõuna-Soome tööstuse keskkohadest lagunes see ka põhja poole laiale, ulatas põhjamaa põlistesse metsadesse, Põhjalahe rannale, hommiku poole wastu Wene rada ja Olonetsi kallastele.

Me läheme nüüd esialgse tööliste-liikumise juurde tagasi.

80. aastates, kus tööstuse-töölise arw juba 30 tuhande ligidale jõudis, asutati esimesed tööliste seltsid, Waasas 1882 ja Helsingis 1884. Uueste asutatud seltside siht pidi olema halbade, tööliste olude peale mõjuwate seaduste kõrwa lesaatmine ja töö juures niisuguste juhtumiste ja wahekordade kõrwahoidmine, millest pahandus ja nurisemine wõiksid tekkida. Peale selle pidiwad seltsid selleks kaasa awitama, et töölisel ja tööandjad seltsides üksteisega läbi käies sellele arusaamisele tuleksiwad, et tööandjate ja tööliste kasud ühesugused on! See püüdmine jäi muidugi tühi. Need mõned tööandjad, kes iseendid nendes tööliste seltsides selles mõttes waewasiwad, ei puutunud seal töölistega kokku, keda 1888 juba 45,655 oli. Nende seltside juhatajad, sotsiaalpolitikaga tegemist tegewad magistrid ja partei hingede püügil väljas olewad ajalehtede kirjutajad, ei suutnud muidugi kõige pisemaidgi soovisid selles mõttes täita ega seadusid kuidagi tööliste-sõbralikumaks muuta.

Nende tööliste seltside üheks sihiks oli weel „tööliste waimlise ja waranduslise seisukorra parandamine“, mis tööd ka tõeste wähe püüti teha. Asutati lugemisetubasid, abikassasid, toimetati laulu- ja kõneharjutusi, pandi piduõhtuid ja koosolekuid toime, kus julgemad seltsi liikmed endid seltsielus harjutada wõisiwad. Mitmed nendest astusiwad hiljemine, kui tööliste-liikumine iseseiswatesse roobas-tesse peasis, selle etteotsa. Ettekannetes ja trükitöödes (igaaastased kalendrid ja wäike nädala-lisalehekene suurte kodanliste lehtede kaasas!) selgitati tööliste seaduseid ja omaabi asja. Tööliste seltside herraswaderid muretse-siwad seltsidele isegi majakesed, millest küll mitmed, kui tööliste-liikumine iseteadwamaks sai ja töölised endid oma hoolekandjate olt wabastama hakkasiwad, tagasi katsuti wõtta, kui herraswaderid seltsidest lahkusiwad. Seesugust wõitlust wõis kuni wiimase ajani igal pool tähele panna.

1890 taheti tööliste seltside saadikute üleüldist koosolekut ära pidada, kuid kindralkuberner keelas selle ära, sest et „walitsus oli juba isegi tööliste olude parandamiseks sammusid astuma hakanud“ ja kuna „koosolek hea korra rikkumiseks asja wõib anda“! Ülemuse poolt siis takistati neidgi lepitamise katseid tööliste ja tööandjate wahel, mis tööliste seltsidele sihiks oli antud! — Kolm aastat hiljemine kutsus Helsingi tööliste selts siiski teiste tööliste seltside saadikud kokku. Neid ilmus 20. Koosoleku juhataja, wabrikant W. von Wright, ütles oma terwituse kõnes muuseas, et „ei mitte isiklikud kannatused ega nendest sünnitatud leppimata olek pole wõinud Soome tööliste liikumisele oma pitserimärki peale suruda“. Klassiwõitlusest siis muidugi juttu ei olnud, ega leidnud ka ettepanud koosoleku programmis midagi sotsialistlist. Nõuti muuseas healeõiguse olude parandamist, koolisundust ja ilma- maata inimestele abi maasaamiseks, awaldati hulk soovisid, otsustati muuseas kümnetunnilist tööpäewa wahl nõuda! Tööliste seltside tegewuse edendamiseks waliti tööliste toi-

m e k o n d, kelle tegewusest järgnewal kolmel aastal niipalju ütelda on, et ta tööliste seltside aasta-aruandeid kalendrisse nõufas, mis seltsid järjekorralikult wälja andsiwad, kogus teateid tööta oleku üle, tööaja üle, wabriku sisemiste seadluste üle, kutsus tööstus-inspektorisid streigi wahemeeffeks — streikisid ta ära hoida ei suutnud — ja nõudis inspektorifelt mõjukamat rewideerimist, palus tööliste wabrikantide poolt suwel puhkeaega ja walitsuse poolt kodaniku-seisuse healeõiguse asjus statistikalist uurimist ette wõtta. — Soomes oliwad sel ajal alles seisuslised maapäewad maksmas, mis Rootsi ajast päritud ja kuhu neli seisust, mõisnikud, papid, kodanikud ja maaomanikud talupojad oma saadikud saatsiwad — Soome rahwa asemikkudena. 1863 wärskendati seda wananenud korraldust uuesti, millega — Poola mässu ja sisemise wabaduslise liikumise ajal — soomlasi rahustada soowiti, mis ka osalt õnnestas. Peagi hakati aga rahwa poolt healeõiguse parandamist nõudma, sest kodaniku-seisuse seas tööliselised healetada ei saanud ja jõukatel oli ja on kogukondade walimistel 25 ja enamgi healt; talupojaseisuses wõisiwad ainult maaomanikud walida ja nemadgi walijameeste kaudu. Need nõudmised walmistasiwad 1906. a. saadikutekogu ümbermuutmist ette, millest me edespidi ligemalt kõneleme.

2. Püüd mised lähewad elawamaks. — Bobrikowi wäewõimu aeg.

Tööliste toimekond walmistas tööliste seltside saadikute teist koosolekut ette, mis 1896 Tampere ära peeti. Saadikuid oli juba 24 linna ja 10 maa seltsist, kokku 70 saadikut. Juba haarasiwad tööliselised ise asjast kinni. — Eelaastal algas juba „Työmies“ nädalalehena ilmuma, — ja juba mindi siimaalsete juhtidega wastakute. Koosolek wõttis 30 healega 17 heale wastu ettepaneku omaks, mille

järel kodanikkude-seisuses healeõigus 400 marga ja talupoja-seisuses 200 marga sissetulekuga pidi algama ja et ka sõjawaes teenijad ning palgalised ühes healetada wõiksid. See „kuulmata“ nõudmine näis toimekonna ja koosoleku juhi v. Wrightile nii „kardetaw“ olewat, et ta oma ametist tagasi astus. Mõõdamannes olgu tähendatud, et ta peale selle tööandjaid organiseerima hakkas! Temaga ühes lahkusid ka „wanasoomemeelsed“ asjaajajad ja järele jäiwad ainult „noored“, kes healeõiguse asjus weel radikalsemaks saidwad ja ka muidu wabameelsemad oliwad. Wõeti mitmed küsimused arutamise alla: tööliste statistika, korteriküsimus — mida olgugi ühes era wasta-resolutsionis kogukondade poolt muretsetawateks soowiti tunnistada, — töökuulamise wahetalitus, wäljarändamise- ja alkoholiküsimus, mis asjas Soome töölistel ikka täielist alkoholi keeluseadust on nõudnud. Küsimuste ettepojad oliwad mitmete eri parteide poolehoidjad haritlased, aga selgeste oli näha, et klassiteadwus töölistes ärkamas oli. See selgus õige pea, — „Työmiesgi“ hakkas 1898 igapäew ilmuma ja 1899 oli seisukord n.n. Kurikka tüli ajal juba õige teraw, tõsine ja kindel.

Juba mitme aasta eest eli Wene bürokraatia oma „korraldawad“ käed ka Soomemaa järel wälja sirutanud, ja see tahtis nüüd wiimastgi rahwa isemääramise-õigust lõpetada, omawalitsusest ei pidanud enam juttugi olema. Juba posti ja telegrahi Wene asutusteks muutmine 1890. aastate algul sünnitas maal palju rahutust, mis aga suureste kaswis, kui suwel 1898 erakorraline maapäew kokku kutsuti ja sellele ette pandi, et see rahwa sõjawäe osad hoopis ära kaotaks. See oli just esimese Haagi rahukonferentsi järel.

Kuna üleüldine meeleolu kõwaste selle wastu oli, muretses Bobrikow, kes ette oli wõtnud Saome nõrka iseseiswust täitsa lõpetada, n.n. weebruarikuu manifesti, millega Soomemaa täitsa Wene seaduste aluseks, see on täieste isewalitsuslise meelewilla alla taheti saata. See ära-

tas maal nii suure wastupaneku üles, et kõigiti selle manifesti tagasiwõtmiseks tööd katsuti teha; walmistati salaja n.n. adressi, mida ära wiima „suur saatkond“ waliti. Seda adressi sepitsedes jätsiwad kõrge-
 mad klassid selleaegse „Työmiehe“ peatoimetaja, Matti Kurikka, tähele panemata ja kui wiimaks mõnele tööliste asja eestwõtjale märku anti, et tööliste seas kihutuse-tööd teha, et nad featud päewal kodu oleksiwad ja adressile alla kirjutaksiwad, awaldas Kurikka kirja pealkirja all „L a e w a õ n n e t u s t u l e m a s“, kus ta seletas, kuidas Soome kõrgemate klasside politikaline pimedus neid kardetawasse kohta juhtinud, ja hoiatas töölisi paberile alla kirjutamast, mille sisu organisatsioonides läbirääkimise all ei ole olnud. See „äraandmine“ äratas isamaalaste ringis hirmsa kisa, Kurikka tunnistati ä r a a n d j a k s, Bobrikowist palgatud tööriistaks ja tema wastu hakati suurt isiklikku waenu pidama, mis aga warsti boikotiks „Työmiehe“ wastu muutus, kellele enam paberit ega elektri-jõudu ei antud. Aga see töölisi siiski ei surmanud. Nad muretsesiwad oma lehele ikka paberit ja masinat ajasiwad nad elektri puudusel käsitsi ümber. Töölised austasiwad Kurikka, olgugi, et maa pool- ja täis-kodanlistest tööliste seltsidest protestisid saadeti, ja Helsingis ärapeetud tööliste koosolekutel tunnistati, et see tüli tööliste asjale kasulik on, „kuna see walitsewaid klassisid edespidi wähe demokraatlikumalt ja wennalikumalt asju ajama sunnib, mille tagajärjel loota wõib, et töölised tulewikus maale ja rahwale tähtsates asjades kaasa mõjuda ja asjaajamisest osa wõtta saawad“. — Wõib ütelda, et see boikoti taktika kodanlaste poolt selle tee algus oli, mille peale astudes töölised wiimaks saadikutekogu uueksmuutmise kätte saiwad. Aga ka muidu walitses tööliste keskel kiiduwääriline isamaaline meel. Riigipäewa asjus soowiti, et tööliste „iga tegu ja otsus niisugune saaks, et ferwe rahwa suur enamus seda toetada wõiks“.

Helsingi töölised otsustasiwad „wastufusrikkast maa-päewa tööst osa wõtta, kui neile seal ausal kombel ruumi

antaks". Tampere töölistes selleasemel nõudisid maapäewa boikoteerimist. — Organiseeritud tööliste seas oli palju neid, kes niihästi selles kui ka teistes küsimustes Kurikka liig omawoliliseks pidasid. Kurikka teadis seda ja ta wõttis selsamal aastal nõuks maalt wälja rännata. Kurikka kogus enese ümber salga waimustatud aate-seltsilisi ja asutas nendega Ameerikas wäikese sotsialistlise seltskonna, mis õndus, nagu palju teisigi niisuguseid katseid enne ja pärast seda. Sügisel 1905 tuli ta Ameerikast tagasi ja algas marxistilise sotsialdemokraatia wastu teosofilist sotsialismust õpetama ja seadis ennast partei wastu wõitluse-jalale. Selle tagajärele heideti ta Oulu kongressil 1906 parteist wälja.

1899 jäi „Työmiehe“ toimetajaks A. B. Mäkelä, täielik Kurikka wastand, klaar, hammustaw tõsise elu naljatooniline ajakirjanik, kes sedamaid isamaalsuse ja passiwilise wastupanemise nõrkuseid paljastama hakkas, ja peagi kuuldus kõrgemate klasside seas arwamist, et „on arusaadaw, et need inimesed, keda seadused ei kaitse, ka seaduseid eneste kohta sidu waks ei pea“. Tsensor, kes — osalt Soome kõrgemate klasside tagaajamisel! — ikka kõwemine „Työmiest“ suruma hakkas — leht keelati korraks koguni äragi — tegi poliitikalistest asjadest kirjutamise preaaegu üsna wõimatuks. Passiwilise wastupanemise wõitlusewiisi arwustamise korral tembeldati töölisi otsekohe suometarlaste poolehoidjateks, kui sellega ametnikkudele pealetungimine mitte ühendatud ei olnud. Sellest leiti siis ja ka pärast põhjusid, tööliste ette heita, et tööliste-liikumine järelandlikku teed käia, olgu küll, et keegi ütelda ei wõi, nagu ei oleks töölistes ka tegeliku wastuhakkamise korral walmis olnud sedasama tegema.

Suwel 1899 peeti tööliste seltside saadikute koosolek Turus ära, kus weel mõned „radikaalid“ töölistepartei asutamist takistada ehk vähemalt wiivitada tahtsid. Juba Tampere koosolekul oli Dr. N. R. of Ursin, üks Soome tööliste esimestest õpetajatest, asjata seda küsimust päewa-

korrale tahtnud tuua, nüüd aga oli tema koosoleku juhataja ja „Soome tööliste partei“ asutamine otsustati 55 healega 3 heale vastu. Saadikuid oli 34 seltsi poolt 82 saadetud, kellest aga mitmed ei healetanud. Programmis tähendati, et partei „asutatakse üleüldise tööliste-liikumise põhjusemõttel“ ja et ta „kõigis asjus Soome tööliste klassi majanduslise ja sotsiaalse vabastamise eest võitlema saab“. Programmi 13. punkti käisivad Soomemaa üleüldiste olude kohta, ja avaldati seal järgmisi nõudmisi: üleüldine healeõigus, seadusteandmise- ja maksude äramääramise-õigus rahwale, ühenduste (seltsi)-, koosolekute-, kõne- ja trükiwabadus; 8-tunniline tööpäew ja walitsuse ning kogukonna töödes sedamaid palga alam määr kindlaks määrata, koolisundus, sõjawäe-koormate vähendamine, ühesugune õigus naisterahwale, keeluseadus kangetejookide asjus, tööliste kaitseaduste ja tööstuse-inspektorite ametite korraldamine, aste-astmelt tõusewad maksud, tööliste kinnitamine walitsuse asi, makсута adwokadi ja tohtri abi, lahtiste inimeste, rentnikkude ja wäikekohapidajate seisukorra parandamine. — Programmis on siis juba sel ajal pärastise tegewuse peajooned ära määratud, üleüldise healeõiguse kättevõitmise abinõuna waadati juba seal üleüldise streigi peale. — Koosolekul waliti 18-liikmeline partei walitsus, 9 liiget Turust, 9 mujalt; selle juhatajaks waliti Dr. Ursin, sekretäriks J. K. Kari.

Partei walitsus hakkas kohe agitatsiooni-tööd toime panema, kogus streikide toetamiseks abi, pani ette igal esimesel juunikuu pühapäewal meelevalduse koosolekuid toime panna, pani seltsides tööstuseaduse ümbermuutmiseks protestikoosolekuid toime, nõndasama ka streigiwabaduse kitsendamise ja tsensuriseaduse meeletuste vastu, ning toimeatas riigipäewadele (seisuslistele maapäewadele) ettepan kuid tööliste olude parandamise asjus ja walmistas wiimaks uut parteikoosolekut ette.

Järgmine parteikoosolek tuli 1901 Wiiburis kokku — 64 saadikut 26 partei külge liitunud ühisuse poolt. Wiiburi koosolekul wõeti parteile uus põhjuskiri vastu. Selle järel

maksavad partei kassasse maksu linnades elavad seltsimehed 60 ja maal elavad — 30 penni aastas, saadikuid wõiwad ühisused iga algawa saja liikme kohta ühe partei koosolekule saata, partei eestseisuses on 7 liiget linnadest, 14 maalt.

Wiiburi koosolekul otsustati wõimalikuks püüda teha, et 1. mai üleilmilises töölistewõitluse mõttes tööwabaks saaks, kuna üleüldise meeleawalduse päewaks — ilma pä-rast — edasigi juunikuu esimene pühapäew jäeti. Partei taktika asjus tehti otsuseks, et teiste parteidega ühendusi ainult sel juhtumisel wõib sobida, kui „partei programm sellest puutumata jääb“, — millele juurde lisati, et sellesarnast seisukorda ette ei wõi tulla. Mõnda programmi punkti katsuti uuesti läbi (maksud, wanaduse-kinnifus, korteriküsimus, torpariküsimus) ja otsustati üleilmilise sotsialistlise büroo liikmeks astuda.

1902 a. lõpul oli partei liikmeks 59 ühisust 8151 liik-mega, nendest 1496 naisterahwad. Väljaspool parteid oli umbes 30 tööliste seltsi. Järgnewale parteikoosolekule wastu minnes peeti agitatorite kursuseid ja pandi mõned agitatorid ametisse, kes maal ümber reisisiwad ja sotsialdemokraatlisi agitatsiooni kõnesid pidasiwad. Aga sel ajal anti Bobrikowile diktatori wõim kätte ja see algas organiseerimise tööd takistama. Bürokratia püüdis waesid inimesi tühiste lubamistega enese poole meetitada. Lubati kõigile maad, nagu Wenemaal! Seal juures seletati, et surumine ainult „Rootsi herrade“ wastu olla sihitud. Bürokratia agitatsioonil oli oma mõju. Hulk rahwast pidas neid seletusi tõeks, „surumine“ oli täies hoos ja rahwa seast hakkas juba surujale abilisi saama. Aga seitsaadik peale, kui Sotsialdemokraatia jalule sai, ei olnud niisugusel peffusel enam püsi ja rahwa iseteadwus hakkas kaswama, nagu ka see hulk ikka peale kaswas, kes bürokratia wastu oli.

Järgnewa partei kongressi ärapidamine kippus raskeks minema, kuid ta peeti siiski Forssas 1903 a. ära — esimest korda awaliku, ametliku ülewalwuse all. Siin wõeti par-

tei nimeks „Soome sotsialdemokraatline partei“ ja laiendati programmi. Selle teorialises osas astuti nüüd täitsa Marxi-waimlisele sotsialdemokraatlisele alusele, kuna ligemate nõudmistele osas weel mõned punktid juurde lisati, nagu ühekambriline rahwasaadikute-kogu, rahwahealetamine (referendum), kooliõpilastele ülespidamist koolides, usk isiku era asjaks, kirik riigist lahku ja rahwamiilitsa; mõnes punktis töölistekaitse-, kogukonna- ja maaküsimuse osas wõeti põhjalikumaid muudatusi ette. Agrar asjus olgu nimetada, et seal riigimaade müümist ära keelda, nende ostu teel laiendamist aga nõuda ja selle haridandmist rahwale ja sunniwiisil ostmise õigust kogukondadele. Maa rentnikkudele nõuti täit renditud maa tarvitamise õigust ja rendi ajal rentniku töö läbi kaswanud maawäärtuse eest tasu. Iseäralise pere-seaduse ära kaotamist nõuti seitsaadik järelejätmata.

Koosolekust wõib kõige tähelepanemise wäärilisemaks pidada kindlat otsust healeõiguse saamise kohta, milles partei seda awaldas, et ta „ei wõi neid seaduseid pühaks pidada, mis klassi saadikutekogu poolt tehtud on ja et ta sellepärast nende seaduste kohta misgisugust kohustawat siduwust maksuks ei wõi tunnistada, muudkui mis wälimine sundus peale paneb“. Tähendati ühes ka selle hädaohu peale, et „see asjalugu wõib wiimaks nii kaugele wiia, et töölisteklass enesel misgisuguseid kõlblisi toetuse kohustusi maa walitsusliste, ühiskondliste ja majandusliste olude wastu ei tunne olema“. Nõndasama tunnistas koosolek partei nende tagajärgede kohta süüfaks, mis maale sellest halbtusest järgneda wõiwad, et ta sunnitud on olewate olude wastu wõitlema.

Üleüldise healeõiguse küsimus sai parteis suure tähtsuse ja selle tõttu sai fiktatura tagasisurumine nii üleüldiseks nõudmiseks, sest et see tööliste ühinemise- ja koosolekute-pidamise ning iseäranis trükiwabadust hoopis ära lammata ähwardas.

Üleüldiseid koosolekuid ei saanud pidada, iga ühisuse eestsisuse koosolekut luurati, urkijad tungisid ühisustesse ja iga silmapilk oli politsei segamas. Lute seltside põhjuskirja ei kinnitanud, aga hoolimata kõigest sellest tärkas kogu maal „Rootsi tööliste leping“ elusse, kelle õigus oli üle maa osaühisusi asutada. Selle kaitsel peasiwad sajad maaühisused awaliku tegewuse wäljale. Veel raskemine rõhus tsensura. Partei programmi põhjusemõtteline osa oli politsei poolt ära wõetud, ligemad nõudmised saadi awaldada, kuid ainult „järeletrüki“ nime all, sotsialismuse sõna tarwitamine oli keelatud ja tsensura kandis selle eest wäsimata hoolt, et trükiasjade ülemwalitsus oma tsirkuläridega iga silmapilk tülitamas oli. Wäewõimulised keelud ja takistused trükiasjus tõiwad tuntawaid kahjusid ja tegiwad toimetuse töö raskeks. Suurte raskustega oli wõimalik tööliste lehtedest — „Työmies“ Helsingis, „Kansan Lehti“ Tamperes, „Länsisuomen Työmies“ Turus ja rootslkeelne „Arbetaren“ Helsingis elus hoida, üht ja teist kirjutades, kuna pea-juhtkirjade kohta sagedaste uurimised radiumi üle täitma pidiwad.

Piirita surumine ja diktatura wäewõim, mis kodanlistes kihtides aktiwilised (tegelised) wastupaniijate organisatsioonid eluse oli kutsunud, mõjus ka tööliste seas sala-organisatsioonid sünnitades, mis seda kaugemale ulatasiwad, mida enam surumine kaswis. Juunikuu tööliste meelesalduste kõikudel laotati kõrwaliste isikute poolt üleskihutawa sisulisi lendlehti laiali ja kogu maalt teatati äritatud oleku märkidest. — Saadeti Bobrikow ja minister-riigisekretär Plehwe wägiwaldsel wiisil surma. Kindralkuberner Obolenski algas uut taktikat, maad wäikeste wabaduste abil rahustada püüdes. See õnnestas ainult osalt.

3. T a k t i k a s e k e l d u s e d.

Sügisel 1904 peeti Helsingis erakorraline parteikongress ära, mis wäga ägedaks muutus. Koos oliwad 107 saadikut 73 ühisuse poolt. Praegu oli seisulise maapäewa

kokkukutsumine awaldatud, ja Soome ülemad klassid oliwad otsuseks teinud walitsuslist seisukorda kõne alla wõtta ja tööliste klassi saadikutele kodanikuseisuse saadikute seas maapäewadest osawõtmise wõimalust anda. Kuid tööliste seas oli kibe waen terwe seaduste andma asutuse wastu suur, ja et walitsewad klassid töölistele waremalt seal paika polnud soetanud, soowitasiwad Helsingi töölisel Ida-Soome tööliste toetusel walimise-streiki. Aga Tampere, Turus ja Oulus oliwad töölisel walimistest osawõtmise poolt ja oliwad juba sellekohaseid toimetusi ette wõtnud, ja mõnelt poolt peeti parteikongressi asjatakse. Niisuguseid mõtteid awaldati Tampere „Kansan Lehti's“ ja „Länsi-Suomen Työmiehes“ Turus.

Küsimuse alustuseks kõneles Eetu Salin seisuliste maapäewade peale pilku heites ja selle peale tähendades, et töölisel walimistest osa wõttes seda seisulist asutust toetaksiwad, mis sugusi soowitaw poleks. Palju enam peaks selle asutuse kõrwalesaatmiseks tööd katsutama teha ja selles mõttes oleks walimise-streik soowitaw, selle peale tähendades, et see asutus mitte Soome rahwast ei esita, olgugi, et seaduses nõnda üteldud on. Selle wastu kõneles „Kansan Lehti“ toimetaja Yrjö Mäkelin. Tema ei pidanud walimisest osawõtmist mitte forssa otsuse tühjaks tunnistamiseks, ega oleks see ka asutuse toetamine, kui sinna mindaks ja seda just wõitluse abinõuks tarwitataks, sest see oleks hea agiteerimise abinõu; ta toetas seda mõtet, et partei osad wõiksiwad wabalt walimistest osa wõtta selle wõimalusega, et iga (põhjusseadusline) partei oma asjaks teeks töölistesaadikuid maapäewale wiia. E. W. A. P. a. s., „Työmiehe“ toimetaja, kujutas terawaste üksikute parteide wiletsat faktikat healeõiguse asja kinnipidamises terwe healeõiguse liikumise ajal ja näitas, et walimistest osawõtmise mitte soowitaw pole. Aga partei ühemeelsuse hoidmise põhjusel soowitas ta ettepanekut, milles üteldakse, et „partei maa politikalist olukorda ja demokraatlikkude püüdmiste edendamist tähele pannes“ awitab walimistes seda demokraatlist parteid, kes

selleks tööd lubab teha, et kodaniku- ja talupoja-seisuse walimisel kõigil 21 aastat wanadel Soome elanikkudel üleüldine, ühesugune ja otsekohene healeõigus osaks saaks. Kui keegi partei seda ei taha lubada, siis tuleb walimistest eemale jääda ja partei liikmeid mitte walida lubada.

Healetades oliwad 26 tingitawa walimisestreiigi poolt, 65 oliwad walimistest osawõtmise poolt. Selle üle healetades wõitis Walpase ettepanek 55 healega 15 heale wastu, kes ainult tingimisi tööliste walimisest osawõtmise poolt oliwad.

Sellest järgnewad ajalehtede waielused oliwad ägedad ja saiwad kohati isikliku laadi. Oulu töölistes tegiwad eelmise otsuse wastu, kuna nad J. K. Kari, wastu selle enese tahtmist, saadikuks walisiwad. Tamperelt waliti H. Lindroos — Mäkelin oli ka walimise all, aga ei läinud läbi — ja Turust waliti Salmi n. Helsingis, Ida-Soomes ja mujal jäädi walimistest eemale. Maapäew wõttis esimeseks tööks n.n. suure ettepaneku, millega diktatura wastu wälja astuda mõeldi, ja siis otsustasiwad nad parlamentlikule streigi seisukorrale asuda, tarbekorral ainult riigi raha küsimusi tähele pannes, mille kohta maapäewal ainult nõrk õigus on.

Kewadel anti Peterburist teada, et nekrutite Wenemaale teenistusesse minemist enam ei nõuta ja et kohtunikkusid ei saa administratiwliisil teel lahti lasta. Maapäew määras 10 miljonit marka keisririigi sõjawäe rahawalitsusesse maksta ja tegi muidgi otsuseid, nii et töölistes — kodanlaste eneste streigirikkumist silmas pidades — nõudma hakkasiwad, et healeõiguse asi ette wõetaks. 14. aprillil jäiwad Helsingi töölistes töölt koju, maalt kogus palju saadikuid linna ja üheskoos peeti suurepäraline meeleeawalduse koosolek ära, kus rahwuskogu kokkukutsumisega ähwardati, kui maapäew ei paendu. Õhtul piirati seisustemaja rahwahulgast ümber. Waimulik seisus otsustas üleüldist healeõigust meestele anda, talupojaseisus meestele ja naistele, aga kodaniku- ja mõisnikuseisused seletasiwad endid „streikima“.

See sünnitas rahwa seas suurt formi ja oli raske teda wäewõimu tarwitamast tagasi hoida.

Nõnda oli iga lootus seisuslise maapäewa peale kadunud. Need paendusiwad küll walitsuse ees, aga streikisiwad rahwa wastu. See tõstis wägewaste klassitunnet ja edendas tööliste ärkamist. Arwamiste lahkuminemised kadusiwad, üksmeel tõusis ja lootusrikkalt hakati ikka enam ida poole waatama.

4. Wenemaa wabaduseliikumine. Suurstreik.

Soome iseseiswuse alleshoidmise ja töölisteklassi wabastamise wõitlus oli juba kauniste selginud, aga sellest ei wõinud weel awalikult juttu teha. Näituseks wõtame järgmise lookese. See on A. B. Mäkelä „Unenägu“, mis 1899 „Työmiehe“ westeosas ilmus.

Tema oli unes Wenemaal, kus töömees temale hüüdis: „Kõik appi! Siin sinugi asjad otsustatakse. Waeste wõitlus surumise wastu wiib üleilmalise õiguse wõidule. Kiwi pihku, mees!“ — „Kiwi ei kõlba sõjariistaks.“ — „Siisgi parem kui adressid. Pane tähele, kuidas need mõjuwad!“ — Tõeste — kohe purskas tuli püsside suust, pauk raksatas, püssitikud wälkusiwad. — „Mina lähen ära — koju.“ — „Mine, mine“, hüüti järele. „Aga kanna seal selle eest kuidagi hoolt, et sõjawägi meie selga ei saa tulla!“

See mõte, et meilgi oleks tarwis edespidi wähe liigutada ja „midagi teha“, oligi juba „Peterburi werepäewadel“ Helsingis toime pandud „liikumisel“ olnud, ja selle mõjul jäi sõjawägi Helsingist Peterburisse sel korral saatmata. Soomemaal oli organiseeritud „aktiwiline wastuhakkajate partei“, kes Parisi kongressil suwel 1904 mitme Wene organisatsiooniga ühendusesse oli astunud. Ka oliwad sala organisatsioonid tööliste seas, kes seal rewolutsionilist waimu

kaswatada katsusiwad. Pandi Helsingi politsei wastu mee-
leawaldusi toime. Hämeenlinnas pidasiwad töölistes sõja-
wäe patrullide ja kasakate „auwahtide“ juuresolekul mee-
leawalduse koosoleku ära, Kotkas takistas sõjawägi mee-
leawalduse rongikäigu töölistemaja ümber piirates, Wiiburis aeti
protestikoosolek laiale. Ärewus tööliste seas kaswis alatasa,
rewolutsionilise rahwuskogu (põhjusseadust-andew kogu)
propaganda laienes ikka kaugemale ja wiimaks puhkes kõik
äkki awalikuks, kui Soome töölistes endid Wene tööliste
suure oktobrikuu streigi aegu wenelastega ühendasiwad.
Kui Soome sisemaal kuulda saadi, et Peterburi Soome raud-
tee töölistes wenelastele wastanud, et nemad ühes streikida
ei mõtle, äratas see piirita pahandust. Teati Wene seltsi-
meeste poolt wastatud olema, et nemad soomlasi enestega
ühinema ei sunni, kui neil enestel selleks kõlblist tarwidust
ei fundu olema, et ühes wõidelda. Telegrafi teel anti neile —
Soome raudteelastele — mitmelt poolt otsekohe teada, et
neil kohus on ühte liituda, peeti suuri koosolekuid ja —
juba käisiwad streigitated nagu kulutuli üle Soomemaa.
Isegi kodanlased ühendasiwad endid — muidugi esite kartlikult
ringi waadates — töölistega, et diktatura wäewõimu alt wabaks
saada.

Äga kuna kodanlased seaduslist seisuslist maapäewa
soowisiwad, nõudsiwad töölistes põhjusseaduse and-
wat kogu ja üleüldise healeõigusega walitud
rahwasaadikute-kogu ehk riigipäewa. Põne-
wus kaswis Helsingis ääretumaks, liukal kaalumise politi-
kal pidas Obolenski Helsingis seniks tasakaalu, kuni
Peterburis wõitlus lõppes ja nowembri manifestiga wäewõimu
walitsusest ja tsensurast lahkuda ja koosolekute-wabadus
tagasi anda lubati, ühes sellega kinnitades, et seisuslise
maapäewa kaudu uus riigipäewa walimise seadus üleüldise
healeõiguse põhjal maksuma pandakse. Peale selle lõppes
see nädalane suursfreik, mis piirita ärewust oli sünnitanud,
aga ometi ilma werewalamata mööda läks. Nende päewade
ajalugu on alles põhjalikumalt walgustamata ja nende tähele-

panemisewäärt wõitude saamine, mis nii mõnestgi küljest waadates nagu õnneasi näib olevat, ja nende üksikute tegelaste töö ning teenistus alles uurimata.*)

Seks puudus ka aeg; seitsaadik peale kaswis igasugune parteiline töö Soome proletariadi seas sedawõrt suureks, et kõik jõud selleks ära kulusiwad. Tööliste tungorganisatsioonidesse oli suur ja uusi organisatsioonid asutati igale poole. 1904. a. lõpul oli partei liigete arv 16,610 — 99 seltsiga; aasta jooksul tõusis aga nende arv 177 seltsi ja 45,298 liikme peale, nendest 9572 naisterahvast. Ja 1906. a. lõpul oli juba liikmete arv üle 85,000.

5. Uue riigipäewa ootel. „Rahutu talw“.

Kohe peale suurtstreiki kutsuti partei-kongress Tamperesse kokku. Erutus parteikoosolekul oli uue rahwaasemikkude-kogu asjus nõnda ärew, et 191 healega 96 heale wastu otsustati — suur hulk iseäranis ülesäritatud asemikkusi oli selle poolt — teiste parteide poolt maapäewal tõotust nõuda, et nad ühekambrilise süsteemi ja kõigi 21 aastat wanadele Soome rahwa liigetele healeõiguse andmise poolt oleksiwad.

Seitsaadik wahetati troaditeel Soome ja Wene seltsimeeste wahel terwitusi. Tehti wastakute tutwusi, millele elaw kirjaded wahetus järgnes ja elawaks sõbruseks arenes. Ikka paremine hakkasiwad töölistes siin pool ja seal pool raja aru saama, et see mitte fühine sõnakõlks pole: „kõigi maa de proletarlased, ühinege!“ mis hüüde Wene seltsimehed Karl Marxi suurele pildile allkirjaks andsiwad, mida nad Helsingi tööliste seltsile kinkisiwad.

Selle juures peab ka seda meele tuleutama, et see sõbruse kaswamine wennasparteide wahel Soome ülematele klassidele suurt peawalu tegi. Oma hirmutäis efekujutuses

*) Wõrdle: Politikalik edenemine. Suurstreik.

nägiwad nad selle tõttu weel kord rewolutsioni weripunast fonti üle ida raja Soome poole hiilima, soomlaste „kultura-ehitust“ ümber tõukama.

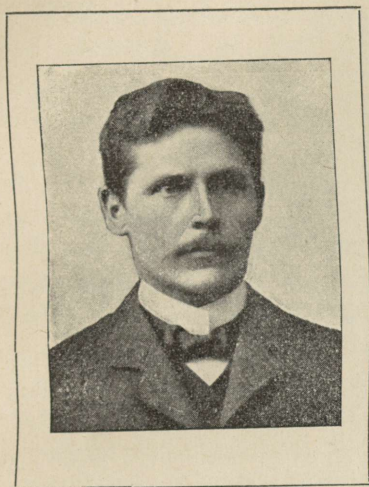
Siamaale Turus asunud partei walitsuse asemele waliti uus ja see asus seitsaadik Helsingisse. Kuulujutud, et endine partei sekretär J. K. Kari senatoriks astunud, oliwad tõeks saanud ja see sai ka parteipäewal kõnealuseks. Kuid asjale anti siin kõrwaline tähtsus. Aga üleüldine arwamine parteis waatas hukkamõistwalt selle peale, mis seda rohkem kaswis, mida enam senati lugupidamatus ennast rahwa wastu awaldas.

Senati üks esimestest töödest oli rahwasaadikute-kogu komitee asutamine, kuhu ka kolm partei liiget: Walpas, Lindroos ja uus partei sekretär Sirola osa wõtma kutsuti. See komitee walmistas eelplaani, mille järel ühekambri-süsteem saadikutekogu moeks ja proportsional-healtelugemine suurtes walimise piirides healetamise aluseks pidi saama. Peale selle töötas ta iseäralise seaduse walitsuse liigete õiguslise wastutuse kohta wälja. Kahekambri sisteemi jätisena jäi 60-liikmeline suur komitee seisma kelle ülesanne on eri komisjonide lisaks tähtsamaid asju enne täiskogule lõpuliikuks ettepanekuks healetamisele tulemist läbi katsuda. Sotsialdemokraatlikud komitee liikmed protesteerisiwad selle wastu, et healeõigust piirati, nagu ka selle wastu, et arupärimise-õigus üsna nõrgaks määrati ja et rahwasaadikute-kogule sala healetamine heaks arwati. Selle eelplaani põhjal walmistas senat siis lõpuliiku eelplaani wälja, kus see tähtis seaduseprojekt weel narrimaks tehti. Kuna komitee saadikutekogu õiguseid, riigi kulude ja tulude asjus kõigiti laiendada püüdis, arwas senat paremaks seda endiseks jätta; nõndasama tõstis ta walimise-õiguse wanadusepiiri 21 aasta pealt 24 a. peale, nõndasama ka, et kroonumaksude maksmatajätmine walimise-õigust tarwitada ei luba, ja weel muid põhjused kitsendusi. Sündisiwad ägedad waielused ja rahwa meeolu kaswas päewpäewalt kannatamataks, kuna aeg edasi wenis ja tagurlus Wene-

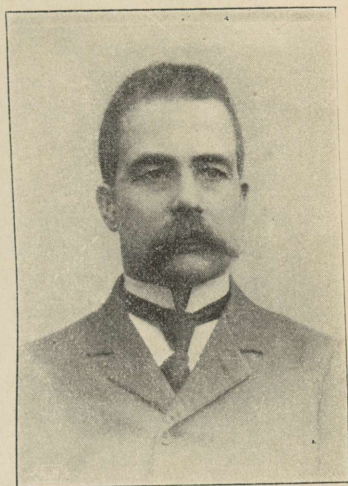
maal päewpäewalt ikka wõimsamaks paisus. Üsna loomulikult oodati selle ulatavust ka Soomemaale. See algasgi, kuid tagasihoidlikumalt ja aeglasemalt kui Wenemaal. Kõrgemad klassid oliwad, kuna nad nüüd oma põhjusseaduse kindla arwasiwad olewat, walmis hoolekandmist selle eest oma peale wõtma, et töölisel rahu peaksiwad. Seks otstarbeks soetati tagawara politsei ja asutati üliõpilaste kaitseskaart, mis juba suurestreigi aegu tööliste punase kaardiga peaaegu weriselt kokku põrkamas oli. See laienes peagi üleüldiseks kodanikkude kaardiwäeks. Ka punane kaart jäi alale. Selle peale hakati juba aegsasti kui kardetawa rewolutsionilise jõu peale waatama, nagu me edaspidi näha saame.

Talw oli üli erutu. Wenemaa sündmused pidasiwad kõikide meeled ärewil, hakkas warsti kõigepealt Läänemere-maakondadest põgenejaid Soomemaale ilmuma ja rahwa meeolelu ähwardas iga pilguga ärewuse kõrgema tipuni tõusta. Streigid ja töölt lahti laskmised oliwad alalised nähtused, dünamiidiwargused kohutasiwad kartlikumaid ja Helsingi Wene riigipanga osakonna rööwimine näitas, et Soomemaa wägise Wenemaa seisukorrast osa saab. Sealt ühtelugu uuesti teada antud sõnumed tapmistest ja pommitamistest ei lasknud meeli rahulikuks saada, iseäranis tööliste seas, kus niisuguseks ärewuseks põhjust enam kui palju oli. Rahutused oleksiwad Soome nõrga autonoomia hõlpsaste hukka wõinud saata, sellepärast oli neid kõigest wäest tarwis tagasi hoida. Wene wabaduse-liikumisele oli väga kasulik, kui seegi wabadus, mis Soomes kätte oli saadud, siin maksma jäi.

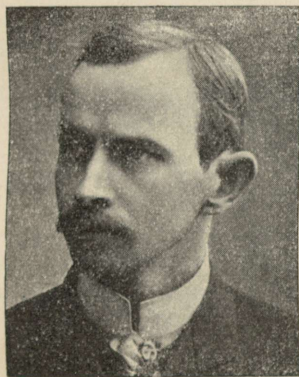
Meiemaa agrarküsimuses on tähtsamad punktid ilma-maata inimestele maa muretsemine ja torparite seisukord. Paari aasta eest uueste maksma saanud rendiseadus kaitseb neid väga puudulikult maaomanikkude meelewalla ja surumise eest. Seda funnistawad suur hulk streikisid, mis wiimase paari aasta jooksul ette tuliwad ja 1906 aprilli kuul ärapeetud torparite saadikute koosolek, kus üle 50,000 maarentniku poolt saadikud kokku oliwad tulnud, kus rent-

E. Walpas.

M. Paasivuori.

O. V. Kausinen.

E. Haapalainen.

nikkude halba seisukorda põhjalikult läbi katsuti ja otsuseks tehti m a a h a r i m i s e s u n d u s e s e a d u s t n õ u d a.

Tööstuse- ja lahtiste-töölise streikidest olivad ka mõned sedalaadi, et nad ametiühisustesse liitumiseks hõugu andsiwad. Juuni algul 1905 peeti Tampere tööstustöölise saadikute koosolek ära, kus mitme ametkonna ühendamisele alused pandi. Sel ajal kogutud arwustiku järel oli maal juba 20 mitmesugust ametkonna ühendust ehk liitu, kõigil osakonnad üle maa. Suuremates linnades ühendasiwad ametkonnad endid kohaliselt kohaliste sekretariatide ümber. Kewadel 1906 walisiwad ametkondade ühenduste juhatused k e s k t o i m e k o n n a, mille kaudu kõik ühendused üks- teisega läbikäimisesse astusiwad. Kesктоimekonna sekretäriks palgati M. P a a s i w u o r i. Järgmisel aastal waliti Paasiwuori asemele, kes ametist lahkus, E. H a a p a l a i n e n, kes praegugi selles ametis on.¹⁾ — Kesктоimekonna ülesanne on ametiühisusi streigikordadel awitada ja üle maa ametiühisuste asufamist edendada, toetada ja korraldada. Ametiühisuste asjade korraldamiseks peetakse igal talwel saadikute koosolekuid. 1. juulist 1908 peale on kesктоimekonnal oma kuukiri „Suomen Ammatijärjestö“.

Äga pöörame nüüd jälle saadikute-kogu juurde tagasi. Maikuu lõpul 1906 jõudis wiimaks ettepanek Peterburist tähtsate muudatustega tagasi ja 29. mail wõttis seisuste asemikkude maapäew selle wastu. Töölised paniwad jälle suuri protestikoosolekuid healeõiguse kitsendamise wastu toime. Äga suuremateks mõjuawalduse katseteks ei olnud aeg kohane. Koosolew seisuste maapäew wõttis weel uue koosolekute-, ühisuste- ja trükiwabanduse seadused wastu, keda kõiki sotsialdemokraatia poolt ägedaste arwustati.

Suwi waibus põnewate ootuste all Wenemaa sündmuste pärast. Tuli esimene duuma laialeajamine ja Viaburi mäss. Et Wenemaal sel korral iseäralist liikumist

¹⁾ Juulikuus 1909 astus Haapalainen tagasi ja Paasiwuori waliti jälle kesктоimekonna sekretäriks.

märgata ei olnud, tabas see sündmus soomlasi ootamata wälguna — ja mõjus wäga Soome olukorra peale. Hulk wabaduse poolehoidjaid, peaaesjalikult punase kaardi liikmed, tõttasiwad Viaburi saartele appi, teine salk katsus sõjawäe rongide Helsingisse peasemist takistada — kummalgi pool ei õnnestanud. Punase kaardi ülem, Johan Kõk, kuulutas omapead suure streigiwälja, mis Helsingis ruttu edenes, sest metallitööstuse tööliselid oliwad ennegi töölt ära heidetud. Juba talwel walitud suurstreigi komitee oli rahuliku streigi poolt, mida ka partei walitsus nõusolemisega toetas. Kodanlaste kaardi ülbe ülesastumine wiis Hakasalme turul werisele kokkupõrkamisele.

Selle streigi tagajärjel hakkasiwad tööandjad hulka töölisi boikoteerima ja sündis mitmesuguseid soowimata asju. Senat hakkas terwel maal punase kaardi pärast koosolekute wabadust kärpima. See muidugi ei wähenanud seda rahulolematust, mis juba enne senati ja walitsewate parteide wastu olemas oli.

See tuli Oulu partei kongressil selgesti nähtawale, mis augusti 20—26. p. ära peeti. Seal tuli senatori Kari asi kõne alla ja terwe rea kõnelejate poolt awaldati selgesti, missuguse rahulolematusega senati peale waadati. Otsustamise alla tuli Kari wäljaheitmine parteist. Midagi ei kõneldud tema senatoriks olemise kaitseks, waid pandi temale ainult ette, senati ja partei wahel walida. ¹⁾

Politikalises taktikas otsustas kongress, et partei ilma teiste parteidega ühendusi tegemata walimisele läheb, mis juba proportsionalilise walimise wiisi pärast fähtis ei olnud. Siin selgus ka partei wahekord Wene wabaduseliikumise wahel. Kongress otsustas, et partei ja Wene wabaduseliikumise wahe sõbralik, solidariline peab olema, olgugi, et taktikas siin pool neid olusid tähele peab panema, mis Soome iseäralik poliitikaline olukord ära määrab. Omapealised kaht-

¹⁾ Et Kari ise senatist tagasi ei astunud, tunnistati ta parteist wäljaastunuks.

lased ettevõtted keelati ära. Oli nimelt üksikuid „eksproprieerimisi“ rewolutsioni nime all päewawalgele tulnud. — Soome sõjawäeküsimuses wõeti militarismuse wastane seisukoht, ja otsustati rahwamiilitsa organiseerimist nõuda. Punase kaardi kohta otsustati partei poolt awalikult teada anda, et see koost ära mingi; ühel hoobil awaldati aga senati tegewuse kohta punase kaardi ärakeelamises waljut protesti. — Kogukonna asjus otsustati kuni üleüldise healediguse saamiseni kogukondade walimistes kohalikkude organisatsioonide otsustada jätta, kas walimistest osa wõtta wõi mitte.

Parteile wõeti uus organisatsiooni worm wastu, nii et parteis edespidi on: tööliste seltsid, ametiühisused ja mitmesugused muud ühisused ja klubid, kuna kõik politikaline tegewus walimiste organisatsioonide kaudu talitatakse. Iga kohaliku walimise wähempiirkonna organiseeritud seltsimehed waliwad piirkonna toimekonna, need ühinewad kogukonna walimise organisatsiooniks ja waliwad kogukonna walimise toimekonna ning, kui tarwis, suurema nõukogu. Kogukondade organisatsioonid waliwad iga 250 liikme kohta ühe saadiku walimise ringkonna koosolekule ja 500 liikme kohta ühe saadiku partei kongressile. Walimise ringkondasid seega partei agitatsiooni ringkondasid on terwel maal 15, partei kongressid peetakse iga kolmandal aastal, ringkonna koosolekuid iga aasta. Partei tegewuse eesotsas on 7-liikmeline partei toimekond ja partei nõukogu, mille lisaks weel iga walimise ringkonnast üks saadik ja üks rootsikeelne seltsimees neljast walimise ringkonnast. Partei liikmed jagunewad rahwusliselt soomlasteks, rootslasteks je wene lasteks. Wenelaste poolt kutsutakse üks seltsimees partei nõukogusse. See keeleküsimus ähwardas rahwusliselt poolt põnewaks minna, kõnedes astuti aga selgesti tõu- ja keeletuhina wastu.

Agitatsiooni asjus otsustati esimest maid üle maa wabana pühitseda ja määrati üleüldine parlamendi päew, mil lal demokraatlise politika põhjused selgitatakse. Nooresoo ühisusi otsustati agaramine asutama hakata ja kõlblik-

kude agitatorite ning toimetajate ettevalmistamiseks otsustati agitatorite seminar asutada. Streigiasjade arendamine otsustati täitsa ametiühisuste asjaks jätta ja neid takтика-küsimustes partei organisatsioonist iseseiswateks jätta. Partei usaldusmeestelt sooviti karsket olekut nõuda. Juhtiti ka tähelepanemist selle peale, et partei liigetel ei kõlba kodanliste ajalehtede toimetustes ametis olla. — Æsjakohane walimise programm wõeti wastu.

Partei toimekonda waliti: juhatajaks E. Walpas ja A. Järvenpää, sekretäriks M. Turkia, rahahoidjaks E. Perttilä ja liigeteks Y. Sirola, Miina Sillanpää, G. A. Johansson ja asemikkudeks: J. Hörhammer, O. W. Kuusinen, S. Alanne ja Jussila. Üleilmilise sotsialistilise büroo liigeteks waliti E. Walpas ja Y. Sirola ja otsustati suwel 1907 üleilmilisest sotsialistide kongressist osa wõtta.

Oulu kongressi wäljapaistwaks küljeks wõib seda nimetada, et partei seitsaadik täitsa klassiwõitluse alusel seisab ja olupolitika (opportunistmuse), utopialise sotsialismuse ja anarchismuse wastu wõitleb. Uus organiseerimise wiis löi soovitawa ühtluse, kuna peale selle kättejõudew walimise kihutusetöö agiteerimisele suurft hoogu andis. Æga ka wastased walmistasiwad endid. Kõlawatel sõnadel kokku seatud walimise programmidega püüawad nende agitatorid meiega wõistelda. Æsutati kristlisi ja põhjusseaduslaste tööliste seltsisid ja Matti Kurikka juhtis teosofilist reformisotsialismust sotsialdemokraafia wastu. Ærewust sünnitasiwad sügisel 1906 pomilõhkemised, tuleõfitamised ja mõrtsukafööd, mis arwatawaste mustasajaliste organisatsioonide prowokatorite tegudeks tulewad pidada. Need juhtumised andsiwad Soome tagurlistele wõimudele põhjust sedasuurema hooga sotsialdemokraafia wastu wälja astumiseks ja sotsialdemokraatiat süüdistada, nagu oleksiwad tähendatud teod sotsialdemokraafia tegewuse wili. Need mustamised saiwad muidugi tagasi lükatud.

Lõpuks weel mõni sõna 1907. a. walimistest.

See asjalugu, et sotsialdemokraatia 80 saadikukohta sai, on elawaks tunnistuseks, et see partei rahwa partei sõna tõsisel mõttes on, proletarlaste partei, kes oma kiire edenemisega on tunnistanud, missugune wõim rahwa sügawates ridades peitub. Wõetagu see asjaolu ligema waatluse alla: Seda mis Soome töölised siamaale oma wõitlemise wiljaks wõiwad lugeda, ei ole nad mitte teiste klasside abil saanud, ehk teiste klasside abi arwele wõib ainult üks wäikene osa langeda. See asjalugu on küllalt tähtis, et seda mitte unustada. See on ju muidugi loomulik, aga kui me näituseks Soome sotsialdemokraatia edenemist Wene wennasparteiga wõrdleme, siis wõime ütelda, et Soome töölistepartei „intelligentsi“ poolt mitte seda toetust pole leidnud, nagu seal. Soomes ei ole „intelligents“ mitte parteid juhtimas. „Sotsialdemokraatline üliõpilaste selts“, mis paari aasta eest asutati ja mille liigetest praegu küll 10 seltsimeest rahwasaadikute-kogu liikmed on, ei ole siiski mitte suutnud palju „isamaa lootust“ enese ümber koguda, kuna kodanliste parteide agitatoritena sajad üliõpilased maal ümber rändawad ja agiteerivad. See asjaolu seletab meile ka, miks Soome algupäraline sotsialistiline kirjandus mitte wäga rikkalik ei ole. On pea-asjalikult ümberpanekute peale rõhku pandud. Ümberpanekutena on aga suur osa tähtsamatest kirjanduslistest töödest, mis sotsialdemokraatiasse puutuwad, Soome keeles kättesaadawaks tehtud, nii et tööliste liikumine sellepoolest mitte ilma aluseta ei ole. Lõofuse järel ilmub nüüd ka Karl Marxi „Kapital“ Soome tõlkes õige pea. Soome kirjanduse selts laseb raamatu selle abiraha kulul ümberpanna, mis saadikutekogu kirjanduse edendamiseks määras. Wäljoandmine jääb „Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö“ — tööliste ajalehe osaühisuse kirjastuse hooleks, kes Helsingis asub. — Selle kõrwal on Soome töölistepartei enesele õige laialise ajakirjanduse loonud, ja see kasvab aasta-aastalt ikka tugewamaks. Selle eesotsas ilmub „Työmies“, Helsingis, partei kesk-healekandjana. Lehel on umbes 50,000 tellijat. Toimetuses töötawad partei kõige paremad ajakirjanikud, näit. Ed. Walpas, Yrjö Sirola,

O. W. Kuusinen, Väinö Toikka, Voitto Eloranta; Emil Elo on vastutaw toimetaja. Nende kindlate toimefuseliigete kõrwal teewad lehe juures hulk tähtsaid partei tegelasi alaliselt kaastööd, näit. Sulo Vuolijoki ja tema abikaas Hella Murrik, Miina Sillanpää, Mäkelä, Oskari Lylykorpi, Matti Turkia jne.

1909. a. algul ilmusiwad järgmised ajalehed ja ajakirjad:

N i m i j a k o h t.	Mitu korda nädalas.	Mitu korda kuus.	Hind aastas.	
			Marka.	Penni.
Työmies, Helsingis	6		10	
Kansan Lehti, Tampere	6		10	
" " "	3		5	
Kansan Tahto, Oulus	6		6	
Sosialisti, Turus	6		9	
" "	3		5	
Työ, Wiiburis	6		9	
" "	2		3	50
Eteenpäin, Kotkas	3		4	50
Hämeen Voima, Hämeenlinnas	3		4	
Kansan Ääni, Lappeenrannas	3		4	50
Raivaaja, Lahtis	3		4	
Rajawahti, Sortavalas	3		5	
Savon Työmies, Kuopios	3		5	
Sorretun Voima, Jyväskylä	3		4	
Sosialidemokraatti, Poris	3		4	50
Socialdemokr. Helsingis, Rootsi k.	3		5	
Työläinen, Porvoos	3		4	
Vapaa Sana, Vaasas	3		5	
Vapaus, Mikkelis	3		4	
Juna, Helsingis	1		4	
Satamatyömies, Lahtis	1		3	
Työläisnainen, Helsingis	1		4	
Osterbottensfolkb., Kokkolas, Rootsi k	1		3	

N i m i j a k o h t.	Mitu korda nädalas.	Mitu korda kuus.	Hind aastas.	
			Marka	Penni
Gutenberg, Helsingis		2	5	
Kirjansitoja „		2	1	
Kurikka „ naljaleht		2	4	
Suomen ammatijärjestö, Helsingis, ametiühis. keskoimek. ajaleht		1	2	
Folktribunen, Helsingis, Rootsi k. teadusline kuukiri		1	2	50
Metallityöläinen, Helsingis				
Sosialistinen Aikakaasleht, Helsin- gis, ajakiri		1	4	
Tuohus, nooresoolleht		1	2	
Jhanne, lasteleht (Työläisnaisen kaasas)		1		
Lastu (laast), Helsingis				50
Maalarin Viesti „				
Peruskiwi (müürisseppade-leht) „			2	
Sahateollisuustyöläinen, (saewabr. tööline), Helsingis				
Toveri (tee- ja weef. ajal.), Helsingis				
Jalkinseppä (kingsep) „				
Tähkä, (pagarite-leht.) „				
Amerika Soome sd. lehed:				
Raiwaaja, Sitkehburis				
Toveri, Astorias				
Työmies, Hancockis				

Nagu näeme, 42 isesugust ajakirja. See on tähelepanemisewäärt suur arw. Aga see arw kaswab iga aasta weel suuremaks.

Suurema hulga lehtede lugejate arw on 15 ja 5 tuhande wahel. Odawa hinna tõttu wõidawad kõik omale lugejaid.

Rahwas soovib, et tal kodukohta leht saadaval oleks. Lehed on enamiste tööliste poolt kokkupandud rahaga asutatud ja on sellekohaste väikeste aktsiaseltside omad, kelle osatähtede hind enamasti 5—10 marka on.

Tulewiku kohta on wõimata midagi ette ütelda, pealegi, et meie olud suurelt osalt keisriiriigi oludega ühenduses on. Sealt poolt ei näi praegu proletariadile midagi head loota olema. Sellepärast ei jää meil praegu muud üle, kui alati oma seisukohal walwas olla ja seda, mis tuleb, oodata. Oma taktikat peame selle järel seadima, kuidas meie wastased meid seda tegema sunniwad. Esimeses liinis käib Soome sotsialdemokraatia siht sotsialdemokraatia aadete laialelaotamise ja selgitamise peale. Meie partei ajakirjandus ja agitatorid on ka püsimate agarusega alati selle kallal ametis. Ja et see wilja kannab, seda tunnistab partei kaswamine.

Soome töölistepartei keskel walitseb kindel klassi-wõitluse waim, seda wõime kindlaks pidada. Seda pidiwad wastased juba aastate eest pahameelega tõeks tunnistama, ära nähes, et see waim töölistes nende vastu ühte liidab.

* * *

Peale selle, kui Sirola eelolewa kirjatüki kirjutas, ilmus täielikum walimise statistika, mis Soome töölistepartei kohta õige huwitawaid tõeasju nähtawale tõi. Nimelt sai ilmsiks, et töölistepartei riigipäewa kandidatidele antud healtest suurem hulk maalt on tulnud. Ära antud healte hulk, nagu lugeja feisalt näeb, on muidugi palju suurem kui partei kindlate liigete arw. Aga healte andjad on feistpidi väga tähtsad ja näitawad, mida parteil silmas tuleb pidada. Partei liigete suurem hulk on kahtlemata tööstusetöölised, proletariat, kapitalismuse sünnitus, kes, nagu feistesgi maades, kapitalismuse vastu wõitleb. Aga Soome kapitalism on alles wõrdlemisi noor. Selle vastu on sotsialdemokraatiline partei wõrdlemisi suurem kui feistes maades, kus kapitalism juba wanem ja tugewam on. Siin tekib küsimine,

kuidas seda seletada. Seletus on kerge, kui me teame, missugused kihid maalt sotsialdemokraatlasti toetavad. Arvustik näitab, et maalt antud healed nendest valimise ringkondadest on, kus rohkesti torparisi, mägitubalasi ja teisi väikesi maarentnikkusi on. Nende kihtide seas on ka juba kindlaid partei organisatsioonide sündinud, nagu me „Maaküsimuse“ juures ligemalt fundma õpime.

Aga torparid ja teised väikesed rentnikud, maata töölistes jne., kas on need kapitalismuse sünnitus? Selle peale kostab igaüks „ei“. Nende tekkimine ulatab 18. ja 17. aastasajasse tagasi. Soomemaa väikesed rentnikud on väga sedalaadi, nagu teiste Euroopa maade talupoegade seisukord mõisaherrade vastu 150, 100 ja — meie maal alles umbes 50 aasta eest oli, ainult selle wahega, et Soome torparid mitte maaomanikkude isiklikud pärisorjad ei ole. Teistes maades lõpetas ärkaw kapitalismus selle seisukorra ära ja lõi kiratseja, väikemaaomaniku-klassi. Soomes elutseb see feodalismuse jäti enesele täitsa mõra — kapitalistilise — ümbruse keskel edasi. Torparid jne. on praeguse aja inimesed, nad näewad selgeste, et kodanlikud klassid neid oma tööorjadena ainult edasi wälja tahawad kurnata. Seal pool ei ole neil midagi oodata. Sellepärast hoiawad nad endid sotsialdemokraatia poole. Sotsialdemokraatia on enese ülesandeks teinud seda jäti ära kaotada. Ta teeb selleks agarasti tööd. Ja need, kellesse asi otsekohe puutub — torparid ise — astuwad sotsialdemokraatiale appi.

See asjalugu teeb tarwilikuks, et töölistepartei maaküsimuse peale iseäranis rõhku peab panema. Sellepärast oli ka uue rendiseaduse küsimus riigipäewal üks tähtsamatest, mille kallal töölistepartei saadikud iseäralise agarusega tööd tegiwad.

Teiste maadega wõrreldes annab see asjalugu Soome töölisteparteile hoopis parema seisukoha. Kuna teiste maade sotsialdemokraatlikud parteid raske wahewaga teed põllutööliste, s.o. talupoegade sekka otsiwad, on see Soomemaal nagu

iseenest kätte näidatud. Teiste maade väikepõllupidajad on ikka enam-wähem ettewõtjad, iseseiswad, s.o. see wiis, kuidas kapitalismus neid wälja kurnab, ei paista neile nii kätte. Sellepärast on sotsialdemokraafia õpetusel raske juuri ajada. Soomemaal on wäikerentniku ja maaomaniku wahekord nii selge, torpar näeb seda ja tunneb seda, kuidas teda wälja kurnatakse, päewaselgelt, ja ta läheb lahtiste kätega sotsialdemokraafia poole, ära tundes, et mujalt abi pole loota.

Niisugune on praegune wahekord. Tulewikus wõib see muidugi muutuda. Ja muutumine kujuneb muidugi selle järel, kuidas uus rendiseadus rentnikkudele enam ehk vähem kasulik saab.

Kui sotsialdemokraafia nõudmised maaküsimuses läbi läheksiwad, siis sünniks Soomemaal kümmeaasta jooksul oma olukorraga rahulolew maaharijate klass. Nende perekondade hulk, kes maaharimisest julget peatoidust saawad, kasvaks wäga suureks. Maa ja rahwa kultura tõstmises oleks sellel määratu tähtsus. Tööstus tõuseks, sest et selle produktide tarwitajate ringkond kasvaks ja warandusliselt tugewamaks saaks. See oleks muidugi ka praegustele maaomanikkudele, kes oma silmapilkse kasu pärast praegu sotsialdemokraafia nõuete wastu on, suureks kasuks. Sest sotsialdemokraafia nõudmised maaküsimuses ei ole mitte sotsialistlikud, waid ainult demokraatlikud. Nende nõudmiste läbiwiimine sünnitaks maal oma olukorraga rahulolewa põlluharija-klassi, ja see klass saaks tulewikus ennem kodanlastele kui sotsialdemokraatiale otsekohest tuge pakkuma. Sellepärast peaksiwad kodanlikud parteid, kui nad nii lühikese nägemisega ei oleks ja mitte ikka ja ainult oma silmapilkseid kasusid silmas ei peaks, heameelega niisuguse korralduse poolt olema.

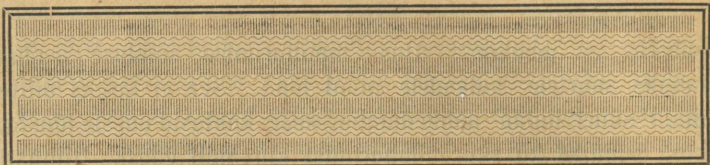
Waatame selle peale wähe ligemalt.

Tööstuse suurepäraline edenemine tooks muidugi selle nähtuse kaasa, et tööstusetöölised oma nõudmistest ikka rohkem läbi jõuaksiwad wiia, mis seda loomulikum oleks, kuna maalt enam nõnda suuri hulkasid töölisi tööstuse pai-

kadesse ei woolaks. Uus maaharimise sunduse seadus annaks suurtele hulkadele maal tööd. See ei laseks mitte ainult suurt hulka wäikemaaharimise kohtasid uueste tõusta, waid sunniks ka suurpõlluharimist kiiremalt edasi. Niihästi tööstuse- kui ka maatöölised nõuaksiwad selle järel paremaid töötingimisi, paremaid ja kaugemale ulatawamaid kinnituse-seaduseid, paremat kooliharidust, korterite ja tervishoiu paremat korraldamist jne. Kahtlemata tõuseksiwad selle läbi riigi kulud, ja walitsus peaks uusi sissetuleku hallikaid otsima. Maksuwõimulisteks tuleksiwad muidugi oma olukorraga rahulolewad maapidajad pidada. Nende maksud tõuseksiwad. Tõuswad maksud kihutawad aga maksudemaksjad ikka nende wastu üles, kelle pärast maksud kerkiwad. Siin oleks hõlpus näidata, et maksud tööliste nõudmiste pärast kaswawad, kuna nende nõudmised endid ka muidu majapidamistes funda annaksiwad. See wiiks aga praegused torparid teise seisukoha peale, nimelt sotsialdemokraatia wastu, just nagu wäikemaameeste ühisus seda juba praegu on.

Soome sotsialdemokraatia teab seda, et edukäik niisugune oleks. Ta jääb aga siisgi selle juurde, seda praegu kõige paremaks pidades. Ta teab selle juures ka seda, et kodanlased oma silmapilklikkudest kasudest küünte ja hammastega kinni pidades oma wõimuga selle wastu on, ja asja wägise enam-wähem teise tee peale lükkawad. Ja see teine tee wõib wäga hõlpsasti niisugune olla, mille peal Soome torparid, kuna nad kord sotsialdemokraatia juurde on jõudnud, sellele kauemine ehk koguni jäädawalt truuks jääwad.

IV. Rootsi tööliste liikumine Soomemaal.¹⁾

Kirjutanud Ivar Hörhammer.

ui Helsingi tööliste ühisus (Helsingin Työväenyhdistys) 1884. a. asutati, oli selle liikmete hulgas ka Rootsi keelt kõnelejaid töölisi. Ilma ligema seletuseta on ju tuttav, et selts hakatuses sugugi tööliste seltsi tõsisel iseloomu ei avaldanud. Selts oli selles mõttes asutatud, et töölised ja tööandjad sedaparemine kokku lepiksid ja et leplik vahetõrge võimalikult sõbralisel laadil oleks. Kui viimaks töölised 80. ja 90. aastate vahel oma iseteed hakkasid sammuma, astus hulk rootslasi tööliste ühisusest välja ning asutasid „Arbetets Vänner“. See selts on hakatusest saadik väikekodanlikele seisukohale truuks jäänud ja ikka sotsialdemokraatia ning tõsise tööliste

¹⁾ Soomemaal elas rootslasi 1900. a. 249,733 hinge. Suurem hulk nendest on talupojad ja töölised, vähem hulk sünnitab maa kõrgemad ja rikkamad klassid. — Hoolimata vanemast kultuurist on Soomemaa rootslased soomlastest maha jäänud. Kuna soomlased allarõhutud rahvana edasi hakkasid rühkima, jäid Rootsi talupojad ja töölised wana koha peale seisma. Nad olid selle teadmisega rahul, et rootslased maal võimukandjad on, just nagu

liikumise vastu olnud. Soome tööliste seltsi jäi ainufl vähe rootslasi liikmeks. Ja kuna Soome tööliste liikumine sest saadik alatasa wõimsamaks ja laiemaks paisus ning aegamööda kindlale iseseiswuse alusele jõudis, jäiwad Rootsi töölistes jõuta ja abita maha. Osalt langesiwad nad wäikekoodanlaste, osalt rahwusliste keele wõitluse kangelaste mõju ning juhtimise alla.

Nõrk Rootsi tööliste liikumine, kui seda, et nad vähe aega tööliste ühisusega ühes sammusiwad, üleüldse liikumiseks wõib nimetada, rauges selle järel pikemaks ajaks. Alles 90. aastate lõpul, kui Soome tööliste liikumine juba wõrdlemisi tugewaks oli paisunud, algasiwad ka Rootsi töölistes wäheaawal feiste eeskujul nihkuma.

1898. a. algul püüdsiwad mõned agaramad Rootsi töölistes oma suguwendi seltsimehi ühendama hakata. Wõitlustest ja takistustest hoolimata, läks neil wiimaks õnneks „Helsingi Rootsi tööliste ühisust“ asutada. Peale selle, kui senat ühisuse põhjuskirja 11. weebr. 1899 „esialgselt“ kinnitas, mis aga alles 1. okt. makswaks wõis hakata, asuti kewadel 1900 suurema hoolega uue ühisuse kasuks tööle. 22. weebr. peeti esimene üleüldine koosolek ära ja waliti kesktöimekond. — A. Veudel eesistujaks,

---

oleks neil sellest wõimust misgisugust osa olnud. Ja Rootsi kõrgemad klassid ei mõtlegi selle peale, et talupoegi ja töölisi edu teele ja iseseiswusele awitada. Nad teewad kõigi abinõudega selleks tööd, et neile nende alandus ja sõnakuulelik olek kõrgemate klasside vastu alles jääks. Rootsi emamaa edulised woolud ja wõitlused ei ole Soome rootslaste peale misgisugust mõju awaldanud. Ainult kõrgematel klassidel on Rootsimaa omasugustega ühendusi. Töölistes ja talupojad seisawad sellest niihästi kui lahus. Sellepärast on Soome rootslaste waimline seisukord wiletsam kui soomlaste oma. Ka wiinajoomist on nende seas weel palju suuremal määral leida, kui soomlaste seas. Nõnda ei ole siis ka ime, kui me tööliste liikumise kohta sedasama kuuleme. Tööliste wõrdlemisi wäike arv on edule suureks takistuseks. Ei ole jõudu ajakirjandust ega ka seltsisid elus hoida. Ilma nendeta ei wõi aga tööliste liikumine edeneda.

Jean Boldt kirjatoimetajaks ning A. Käcklund warandusehoidjaks.

Ühisuse esimene töö oli kolme organisatsiooni asutamine — Helsingi Rootsi tööliste selts, Metallitööliste ametiühisus ja Hermannlinna (üks Helsingi kaugem linnaosa) tööliste selts. Need kolm seltsi astusiwad kokku. Nimetamisewäärt juhtkawa ei tehtud ja organiseeritud tööliste hulk ei kaswanud esimese aasta jooksul kuigi suureks.

Tähtsamaks keskoimekonna tegewuseks peab igatahes rootsikeelse tööliste ajalehe „Arbetaren“ asutamist pidama. See sai luba 1. jaan. 1901 ilmuma hakata. Sõbrade poolt kardeti ja wastaste poolt rõemustati, et Rootsi töölisteliikumine surnult sündinud on, kui ta enesele healekandjat ei saa. Ja kuigi kartused kahjude pärast ei puudunud, siis loodeti omegi ka ohwrimeelsuse peale ja astuti asja kallale. R. Dröckila ja A. Veüdel saidwad lehe toimetuse oma hoolde ja nad töötasiwad nii, et see neile auks on ning selle hoolsa töö küljes oli ka lehe ilmumise wõimalus. Juba algusest peale tehti lehele suuri takistusi, selle juurde weel raha puudus. Juba mõne kuu pärast oli lehe wäljaandmine 1000 marka kahju toonud. See oli katta ja ka tulewiku tarwis oli raha muretseda. Waimustus wõitis kõik takistused. Pidasid pandi toime ja muud sellesarnast wõeti ette, selle lisaks tuli keskoimekonna liigete wastutus — ja leht ilmus edasi. Lehte trükiti kõigest 900 eksemplari, ja ta ilmus üsna wäikeses kaustas üks kord nädalas.

1901. a. algul asutati mitmed uued ühisused, aga need raugesiwad peagi selle järel. Rootsi tööliste ühisuse esimese aastakoosoleku ajal — weebruaris 1901 — oli ühisuses 7 seltsi, nimelt 5 Helsingist, 1 Hangost ja 1 Vaasast. Kui suur ühisuse eluwõim oli, sellest annab tunnistust see asjalugu, et, kuna otsuseks tehti igalt meesterahwalt 50 penni lisamaksu nõuda, ainult—14 Helsingi Rootsi tööliste ühisuse liiget selle otsuse täitsiwad.

Aga hoolimata raskustest ja sellest, et Rootsi kõrge-
mad klassid 1901. a. peale kõiki ühisuse liikmeid koledaste

kiusama hakkasiwad, edenes liikumine siisgi pisi-tasa. Taali, Fiskarsi ja Billnäsi wabrikute walitsused läksiwad tagakiusamises nii kaugele, et nad oma töölistel „Arbetaren“ lehe lugemise ära keelasiwad ja keegi ei tohtinud tööliste seltsi liige olla. Kes seda ei kuulnud, lasti lahti.

Olgu küll, et leht kahju tõi ja et ta tellijatehulk ainult pikkamisi kaswis, suurendati teda ometi 1902. a. peale kuue-weeruliseks, kuna ta sinnamaale wiie-weeruline oli. Keskoimekond oli kuludekandjaks seltskonnaks muutunud ja esiotsa katsufi Rootsi käremeelsete kodanlaste poolt abi saada. Sel ajal astusiwad Uudenmaa üliõpilased ühisusesse, andsiwad liikumisele uut hoogu ja toetasiwad ka „Arbetaren“ toimetust. Aga juba maikuul kitsendati lehte, sest kulud tuliwad liig suureks. Sel ajal oli lehe tellijatearw küll juba 1400 peale tõusnud ja ühisuses oli 15 osaseltsi 1500 liikmega.

1902. a. lõpul wõtsiwad üliõpilased, kellest iseäraldi nimetada on Oskar Rosenqwest, Arvid Mörne Georg Schauman j.t. „Arbetaren“ toimetuse täitsa eneste hoolde. Aga suwel 1905 sündis ühisuses lõhe. Ühisuse radikalsem osa oli forssa koosoleku otsuste poolt, wähemus selle wastu. Selle tagajärjel lahkusiwad mõned üliõpilased „Arbetaren'ist“. 1903. a. teisel poolel toimetas lehte A. B. Sarlin. Sellesama aasta lõpul asutati „Ajalehe osauhisus Arbetaren“, kes 1. jaan. 1904 lehe oma hoolde wõttis. Toimetajaks [wõeti Sil. Tiderman. Lehte suurendati nüüd jälle. Juba poole aasta pärast lahkus Tiderman toimetusest ja tema järele wõttis Karl H. Wiik toimetuse oma peale, kes lehte wäga hästi toimetas. Aga juba aasta lõpul astus tema asemele A. Käcklund. 1. jaan. 1905 hakati lehte 3 korda nädalas wälja andma. Aga sisemiste tülide ja halwa toimetuse tõttu alanes lugejatearw 600 peale! Juunikuul lahkus Käcklund toimetusest ja K. G. K. Nymän ning Karl H. Wiik wõtsiwad toimetuse eneste peale, aga lehe wiltsa majanduslise seisukorra pärast pidi ta jälle nädalaleheks tagasi muutuma. Parema toimetuse tõttu tõusis lugejatearw 1906. a. algul 1200 peale. Nüüd astus ka Sil. Tiderman

jälle tolmetusesse, aga lahkus sealt warsti — Oulu kongressi järel, sest et partei programm temale täitsa ei meeltnud. Waheajal oli leht sügisel 1906 2 korda nädalas ilmutama hakanud ja kui T. Jansson, kes praegugi toimetuses on, ühes tööle astus, hakkas lehe lugejatearw kasvama, nii et see 1905 lõpul 2800 peale tõusis. Selle tõttu hakati lehte 1806 algusel jälle 3 korda nädalas wälja andma. Kewadel tõusis lugejatearw weelgi ja ühisus otsustas omale trükikoda muretseda, et leht päewaleheks wõiks muutuda. Raha saadi laenata ja 1. juulist 1906 muutus „Arbetaren“ päewaleheks. Tellijatearw oli nüüd 3000. 1907. a. peale oli A. E. U s e n i u s peatoimetaja.

„Arbetareniga“ ühes edenes ka Rootsi töölisteliikumine, olgugi nõrgemalt kui soowitaw oleks. Organisatsioonid on wähe ja need on enamiste nõrgad, sest et Rootsi ülemate klasside käsi nende peal raskeste lasub. 1905 katsumi Rootsi tööliste liikumist Soome omast lahutada. Elawad waielused oliwad kewadel 1905 selle üle päewakorral, ja suwel peeti Rootsi tööliste kongress ära — esimene! 60 saadikut oli 25 ühisuse poolt koos. Soome töölisteparteist lahkumise ettepanek lükati ühel meelal tagasi. Aga selle kõrwal otsustati uus ühisus — leping — asufada, kuna wana ajanõudmistele enam wastu ei tulnud. Keskwalitsusesse waliti 14 liiget, nendest 7 Helsingist. Kongressil oli ka agitatsiooni peale suur mõju. See sai seitsaadik uut hoogu. 1907. a. riigipäewa walimistes saiwad Rootsi töölistes 10,000 healt, Uudenmaa walimise ringkonnas üksi 6109. Kaks Rootsi tööliste asemikku peasesiwad sotsialdemokraatlaste seas riigipäewale. Nõndasama on ka 1908. aastal walitud saadikutekogus kaks Rootsi tööliste asemikku — Georg Viktor Johansson ja V. Lundström. — Walimiste eel tegiwad ka Rootsi tööliste ühisused agaraste kihutusetööd. Hulk kõnelejaid käis maal ringi, lendlehti anti 50,000 eksemplari wälja, millest suur osa ilma maksuta laiale laotati. Maikuul 1907 oli Turus teine kangress, millest 29 organisatsiooni poolt 43 saadikut osa wõtsiwad.

Seal sai awalikuks, et wiimasel tegewuseaastal 25 uut ühisust oli asutatud, olgugi et mitmed nendest warsti peale asutamise jälle surmaunele suigwad.

Koosolekul otsustati maa neljaks agitatsioni ringkonnaks jagada, igaüks oma juhatusega, mis koosolekul waliti. Ringkonnad on Helsingi, Turu, Waasa ja Pietarsaare omad.

1907. aasta otsa kestis elaw agiteerimisetöö edasi. Kewadel pani ühisuse walitsus agitatsioni kursused toime, millest waimustusega osa wõeti. Suwel oliwad hulk agitatorisi tööl, nii et uusi ühisusi lisaks tuli.

Kaswawa liikumise tunnistuseks wõib sedagi nimetada, et 1907. a. algusest peale rootsikeelne teadusline partei kuukiri „Folktribunen“ — J. Hörhamperi eestwõttel — ilmuma hakkas. 1908 a. algusest saadik on lehe toimetajad: J. Hörhammer, wastutaja Yrjö Sirola, Ture Janson, Karl H. Wiik ja Runar C. Öhman. Loodame julgeste, et Soome seltsimehed lehte omalt poolt toetawad. „Folktribunen'i“ lugejatearw tõuseb küll kõigest 600 peale. Aga oma lühikesel eluajal on ta ometi juba kodu- ja ka wäljamaal tähelepanemist leidnud.¹⁾ „Folktribunen“ saab Rootsi tööliste ühisuse ja ka partei nõukogu poolt toetust.

1907. a. lõpul oli Rootsi tööliste lepingu seltside arw umbes 50 ja organiseeritud liigete arw 3500. Kui Soome seltsimehed majandusliselt Rootsi tööliste seas tehtawat kihutuse- ja silmaselgituse-tööd toetawad, siis on loota, et see edenema hakkab ja ikka laiemale laguneb. Suureks kahjuks Rootsi tööliste walgustamise- ja kihutusetöös peab seda pidama, et „Arbetaren“ leht 1907. a. lõpul majandusliste kahjude, s.o. rahapuuduse tõttu seisma pidi jääma. Trüki-koda müüdi ära. Lehe lugejad pidiwad kartma, et rootsikeelse tööliste lehe elu üleüldse küsitaw on. See mõdedus tööliste peale halwaste.

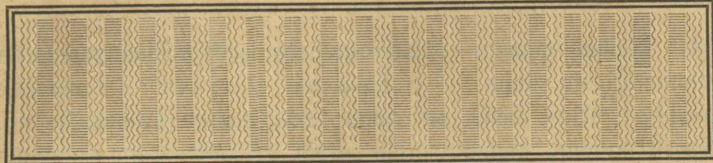
¹⁾ „Folktribunen“ on ka meiegi oludest oma weergudel mõnda awaldanud. Ü.p.

Ülemate klasside waen sotsialdemokraatia wastu langes muidugi ka wangistamise karistusena „Aarbetaren“ toime-tuse peale. 1907. a. lõpul mõisteti kolm toimetajat wangi ja teised protsessid on lõpetamata, kust sedasama ootama peab. 1907. a. lõpul istusiwad A. E. Usenius — 3 kuud, Primus Nyman 7 kuud ja Karl H. Wiik mõisteti ka kol-meks kuuks kinni!

Rastawahetusel sai siisgi jälle wõimalikuks uut Rootsi töölistelehte asutada ja wälja andma hakata, mis nüüd V. L u n d s t r ö m i wastutusel „Social-Demokraten“ nimega ilmub. Leht ilmub nüüd jälle „Työmiehega“ ühes trükikojas.

Hoolimata kõigist raskustest wõib ometi loota, et Rootsi tööliste liikumine Soomemaal mitte enam ära ei sure, waid edasi elab ja kasvab.

V. Naisterahwa-küsimus Soome tööliste ja kodanlaste juures. ¹⁾

Kirjutanud **Miina Sillanpää.**

Soome naistöoliste-liikumine on täitsa tööliste keskelt tõusnud, ilma et kodanlikud naisterahwaste wõi prouade õiguste eest wõitlewad seltsid selleks midagi oleks teinud. Kodanlike naisõiguslaste seltside püüdmised on nõndasama selle peale sihitud, et naistöolised ja teenijad iseeneste klassi ega poliitikaliste küsimustega tegemist ei teeks, waid selle kõik ilusaste prouade ja preilide hooleks jätaksiwad, nagu ette wõtjad herrad seda oma tööliste seltsides mees-töölistele soowitasiwad. Mitte naisõiguslaste soowil, waid otse selle w astu sai naistöoliste-liikumine ka Soomemaal iseseiswaks.

Enne kui meie naistöoliste-liikumist ligemalt tundma õpime, heidame lühikese pilgu kodanliste naisõiguslaste seltside ja nende sihtide peale.

¹⁾ Eelolew kirjeldus tutvustab meid peaasjalikult Soome naistöoliste-liikumise ega, kodanliste naisõiguslaste püüdmiste peale wähem rõhku pannes. — Miina Sillanpää, eelolewa artikli kirjutaja, tunneb Soome naistöoliste-liikumist hästi. Ta ise on üks

Kõige wanem naisterahwaste selts Soomemaal on suometarlaste oma — „Soome Naisterahwaste Selts“. See selts on juba 30 aasta ümber wana. Seltsil on oma ajaleht, mida preili Aleksandra von Griepenberg toimetab. Griepenberg ei ole mitte üks üks tähtsam suometarlaste partei naisterahwas, waid ta on ka teistes Europa maades kui kodanlik proudade õiguste eestwõitleja tuttawa. Tähendatud ajaleht ilmub Soome keeles ja ta püüab naistöoliste, teenijate ning herrasrahwa wahel ühendawaks sidemeks olla, s.o. tööliste juures seda arwamist toetada ja kaswatada, et nende ja herrasrahwa wahel misgisugust klassi wahet ei ole. — Seltsi eesmärk on põhjuskirja järel: naisterahwa politikalistide ja seltskondliste õiguste laiendamine. Naisterahwal peab wõimalik olema ülikoolis haridust saada ja sellega ühes ka õigus riigi ametite peale. Selle juures mõeldakse aga kodanliku naisterahwa — daamede — ja mitte tööliste peale. Alama rahwa tarwis on seltsil oma ise programmi punktid. See on liikuvad koolid söökide walmistamise ja õmblemise õpetamiseks ning — heategewus. Heategewusega loodawad nad laiemate rahwakihtide seast rahulolematuse ära kaotada ja nendele selgeks teha, et nende ainsad ja tõsised hoolekandjad kõrgemast soost proudad on

Kuidas need nais- ehk proudade-õiguslased naistöoliste

---

selle liikumise sünnitajatest ja juhtidest. Töolisest ja teenijast tüdrukust on ta agara töö ja wäsimata püüdmise läbi selle tähtsa liikumise etteotsa tõusnud. Juba esimeses teenijate tüdrukute Helsingi organisatsioonis waliti ta usalduse ametisse. Ta sai töökuulamise kontori ja sellega ühenduses seiswa teenijate tüdrukute efwõtte juhatajaks. Kui teenijate tüdrukute ühisus oma ajalehe asutas, sai Miina Sillanpää selle toimetajaks. Leht muutus pärast üleüldiseks naistöoliste leheks, „Työläisnainen“, kelle kaastoimetaja S. praegugi on. Sillanpää on ka kaugemal tuntud ja lugupeetud inimene. Ta oli esimese ja on ka teise rahwaasemikkude-kogu saadik, töölistepartei juhatusse liige, nõndasama ka „Karskuse sõbrade“ keskjukatuse liige.

liikumise peale waatawad, seda kujutab järgmine lugu õige wärwikalt.

Æustrias on praegu päewakorral üleüldise healeõiguse nõudmine naisterahwale. Kewadel 1908 käis Aleksandra von Griepenberg Wiinis sealsetele naisõiguslastele selle üle kõnesid pidamas, missugust õpetust Soome üleüldine healeõigus annab. Preil von Griepenberg teadis sellest aina halba jutustada, et Soome naistöölised eneste seast saadikuid riigipäewale saadawad. Mis kasu olla näituseks wabriku naistöölisest ehk pesijast seaduseandmise ehk rahaasjade komisjonis? Need ega nende taolised ei suuta seal ometi misgisugust kasu saata, waid olla aina koormaks!

Teine, wabameelsem kodanline naisterahwa selts, „Union“, asutati 1882. See jagu naisterahwaid, kes suometarlaste seltsi sihid ja põhjused kitsad leidsiwad olema, lahkus nendest ja asutas uue seltsi. „Union“ wõttis noorsoomlaste politikalise programmi wastu. Selle seltsi tähtsamad eestwõtjad on Lucina Hagman, Anni Suru-hjelm ja Dr. Maikki Friberg. Lucina Hagman on tuttaw oma agaruse poolest ühiskoolide eest wõitlemises. Ta on ise ühe niisuguse erakooli omanik ja juhataja, mida kiidetakse. Ta on „wabameelne“ naisterahwas. 1907. a. walitud riigipäewa saadikuna näis ta oma parteile liig wabameelne olewat. Teda ei walitud 1908 enam tagasi. Ta oli komisjonides mõnikord tööliste kasuks healetanud. Seda ei wõinud partei andeks anda.

„Unioni“ põhjuskiri on sõnade ja sihtide poolest „Soome Naisterahwa Seltsi“ omaga sedawõrt sarnane, et töölisel selle seltsi püüdmissi mitte õigemaks ei pea, olgugi, et see selts oma faktikas wabameelsem on. Ta on näit. naistöölilistele sagedasti ette pannud, et nad endid nendes püüdmistes, kus kokkukõla olemas on, ühendaksiwad.

Nüüd läheme naistööliliste-liikumise juurde. Selle juures puudume nimetatud kodanliste seltsidega weel kokku.

Esimesed elujõulised naistööliliste ühisused tõusiwad

1898 elusse. Waremad katsed ei awaldanud elujõudu. On wäga iseloomulik, et naistööliste-liikumine just sel ajal fugewamaid juuri hakkas ajama, kus üleüldine töölisteliikumine ennast sotsialdemokraatia lipu alla kogus. See tunnistab, et naistööliste-liikumine ainult iseäraline osa üleüldisest tööliste-liikumisest on. Ja kui üleüldine Soome töölisteliikumine sotsialdemokraatlist programmi wastu wõttes kindlale klassi-wõitluse alusele asus, oli naistööliste wõitlusesseastumine ainult selle täiendamine.

1898 asutati Helsingis ja teistes linnades esimesed naistööliste ühisused.

Teenijate tüdrukute liikumine algas selsamal ajal. Ka nende ühisus asus aastal 1898 Helsingis. Hoolimata wõitluse raskustest herrasrahwaga ja teenijate eneste rumalusega, kogus ühisus enese ümber omefi hulgakese liikmeid. Juba järgmisel aastal asutas ühisus „töömuretsamise kontori“ ja selle juurde „Teenijate kodu“, kus teenistusega naisterahwad odawa raha eest korterit wõisiwad saada. Et seda „kodu“ hõlpsamine ülewal pidada, asutati wäike pesemise- ja triikimise-äri, kus need, kes seda tööd oskasiwad, ajutist teenistust wõisiwad leida. Nüüd on teenijate ühisusi juba igas linnas ja isegi maal mõnes kohas. Ja ühisuste kaudu on teenijad ka mõnda oma nõudmistest läbi suutnud wiia. Ja iga wäikenegi wõit lisab töölistele julgust ja waimustust juurde. Et liikumine nii hästi edeneb, julgustab ja kihutab niihästi teenijaid kui ka neid, kes juba algusest saadik liikumise sees seisawad, hooga edasi. Üleüldise healeõiguse saamine tõstis teenijate iseenese wäärtuse tundmist märksa. Teadmine, et tema ja ta käskija heale walimisel ühesugune wäärtus on, laseb teenijat enese kui ka teiste silmas rohkem inimese paista. Huwitus üleüldiste asjade wastu kasvab, sellega ühes laieneb arusaamine ning kerkib wõidulootus, aga ka julgus seda nõuda. Teenijad ootasiwad, et uus riigipäew ka nende kasuks midagi teeb. Sellepärast wõtsiwad nad walimiste eeltöödest elawalt osa ja tutvustasiwad endid selle juures ikka enam oma raske

seisukorraga, iseäranis ka nende wanaaegsete seadustega, mis otse teenijate — pere — tarwis tehtud ja neid nagu teise klassi inimesteks tembeldawad.

Naistööliste ametiühisustest kõige paremine korraldatud on pesunaliste oma. See on kaunis suur, hästi organiseeritud ja on selle tõttu ka head kasu saanud. Pesunaised ühendasiwad endid 1900. Nad määrasiwad otsekohe oma tööhinnad ja 10-tunnilise tööpäewa kindlaks. Prouad wihastasiwad ja turtsusiwad, aga ei olnud midagi perata. Pesunaised hooldasiwad hästi kokku ja prouad ei wõinud pesuga kaua oodata, waid pidiwad ilma suurema wastupanemiseta tingimised wastu wõtma.

Ehituste juures ametis olewad naisterahwad on üleüldise ehituselõõliste ametiühisuse liikmed. 1906 a. ehituselõõliste streigiga wõitsiwad nad 9-tunnilise tööpäewa ja tunni palgaks 40 penni, s.o. 15 kop.

Õmblejad astusiwad 1906 oma ühisustega ülemaalisesse ühisusesse. Nõndasama asutati ka 1906 nais-wabrikutööliste ülemaaline ühisus.

Isegi juba saunanaised on organiseeritud ja ka nemad on juba mõned wäikesed parandused selle läbi wõitnud.

Naistööliste-liikumise esimesed tähtsamad eestwõtjad oliwad äd Ida ja M a n d i A a l l e (Åhlstedt), kellest esimene siinamaale oma kohale jäänud, ja 1908 juba teist korda riigipäewa saadikuks waliti. Ågara ja waimuka partei kõnelejana rändab ta terwel Soomemaal ümber ja organiseerib igal pool naistöölisi. — Üks wäga wäljapaistew ja anderikas partei tööline on rahwakooliõpetaja H i l j a P ä r s s i n e n. Ta on anderikas kirjanik, luuletaja ning osaw rahwakõneleja, kelle tööil suur mõju on. Pärssinen on „Työläisnaisien“ praegune peatoimetaja. Ka tema on juba teist puhku riigipäewa saadik, ainus „koolitatud“ naisterahwas praeguste sotsialdemokraatliste naissaadikute seas. Ta on kooliõpetajate seminari ja tütarlaste kooli lõpetanud, kuna teised enamiste rahwakooliga on pidanud leppima. Siis wõime weel nimetada A n n i H u o t a r i, O l g a J o k i s a l o,

Mimmi Kanerwo, Auro, Kiiskinen, Sandra Lehtinen, Siina Pietikäinen, Anni Savolainen ja palju teisi nooremaid, wärske jõuga liikumisesse tulijaid, kellest palju wõib loota.

Kodanlised naisõiguslased tarwitasiwad iga abinõu, et nais tööliste ametiühisuste asutamist nurja ajada. Iseäranis suurt agarust näitasiwad selles suometarlaste naisõiguslased üles. Need ei põrganud misõigususe abinõu eest tagasi.

See waenulik olek oli seda arusaamatam, kuna ameti nende programmis ka alama rahwa naisterahwa seisukorra parandamine ja hariduse tõstmine seisis. Nad mõtlesiwad selle all aga nähtawaste ainult majapidamist ja lastekasvatamist. Ja selles — töölisele perenaise kasvatamise mõttes tegiwad nad tõeste mõndagi head. Aga niipea kui nende kasulapsed, need „rumalad“ teenijad ja tööliised oma pead julgesiwad püsti tõsta, iseseiswusest ja klassiwõitlusest sõnakese laususiwad, arwasiwad kodanlised proudad ja preilid eneste püha kohuse olewat, niisugusele püüdmisele „isamaa“ ja „kõik-rahwa“ kasuks wastu astuda. Aga — sellest ei tulnud suurt wälja. Tööliised läksiwad oma teed.

Juba 1900, 4—6. juunil, peeti Helsingis esimene nais tööliste ühisuste asemikkude kongress ära. 21 seltsi poolt oli 33 saadikut ilmunud. Harutamise all oliwad osalt poliitikalised, osalt majandusliised küsimused. Naisterahwa walimiseõigus oli üks tähtsamatest, mille kohta järgmine otsus tehti: Naisproletarlased nõuawad ühes oma meestesugust seltsimeestega üleüldist, ühetasast, otsekohest healeõigust salajase healetamisega, mõlemile sugule. Kodanliste seltsidega wõitllemises ühinemist arwati ainult niisugusel korral wõimalikuks, kui partei programm selle läbi tumestatud ei saa. (Naisterahwa ametiühisused oliwad kõik tööliste ühisuste osakonnad ja ühendasiwad endid ka ühes tööliste ühisustega partei külge.)

Kongressil asutati üleüldine „Naistöölise ühisus“, kelle walitsus Helsingisse asus.

Uhisuse walitsus asus peagi agaraste tööle. Ta saatis rändajaid agitatorisi igale poole maale wälja, laotas proklamatsioonid ja kirjandust laiale ja äratas huwitust poliitikaliste küsimuste wastu. See oli liikumise edenemisele suureks kasuks.

Teine kongress peeti 1902. a. 17—19. juulil Turus ära. Siingi oli healeõigus peaküsimus. Otsustati tungiwalt laste ja naistööliste kaitseaduseid nõudma hakata. — Ühisuse walitsus asub peale seda kongressi Wiiburisse.

Wiimase kongressiga ühtaegu pidasiwad ka teenijad tüdrukud oma esimese kongressi ära, kus üleüldiseid, teenijate elusse puutuwaid küsimusi harutati. Kõige põlewam küsimus oli tööpäewa lühendamine, sest selleaegse pika tööpäewaga ei olnud teenijatel ei edasiharimise wõimaluse ega ka koosolekutel käimise peale mõteldagi. — Töömuretemise kontorite kohta otsustati nõuda, et erainimeste kontorid kinni pandaks ja et kogukonnad selle wahetalituse eneste kätte wõtaksiwad. Erainimeste asjatalituse all kannatasiwad teenijad, sest et need ainult oma kasu peale waatawad ja töötsijaid oma kurnamise ohwiteks tarwitawad. Tööpäewa lühendamise küsimuses hoiti põhjusmõttelikult sotsialdemokraafia nõudmise poole ja lähemaks sammuks määrati 12-tunnilist tööpäewa ja ületunni töö eest otsustati 25 penni tunnis lisamaksu nõuda.

Agiteerimine kestis omasoodu edasi. Kodanlised naisõiguslased tegiwad wahetewahel jälle uusi ühendamise ettepanekuid, aga sihtide ja ilmawaadete lahkumine ajas katsed igakord nurja.

Naistöölised tahtsiwad oma kolmat kongressi 1904 ära pidada, kuid walitsew wäewõim takistas seda, kuberner keelas selle ära. Kuna walitsus sinnamaale naisterahwaste wastu. mädudkam näis olewat, hakkas ta nüüd ka nende poolt „hädahoitu“ kartma.

Äga keelust hoolimata peeti kongress siiski Helsingis 1904 ära. Keelu ja üleüldise ärewuse tõttu oli see kongress meeolelu poolest põnewam ja kõikides otsustes peegeldas

ennast rahulolematuse politikalise rusumise pärast. Iseäraline oli ka korteri saamine. Kongress pidi ju salajane olema ja sellepärast oli raske korterit saada. Waewarikka otsimise järele leiti wiimaks — nagu saatuse naeru all — korter ühe W e n e a m e t n i k u juurest, kes kui suur Bobrikowi sõber tuttawa oli!

Kuna sügisel 1904 seisuste maapäew kokku tulema pidi, oli selle kohta seisupaika wõtta. Naistöölisel otsustasid ka siin töölistepartei nõudmisi toetada ja mitte iseäraiste nõudmistega wälja astuda, nagu kodanlised naisterahwad seda tegiwad. Töölistepartei nõudis üleüldist walimiseõigust mõlemile soole ilma waheta ja meie — naisterahwad — wõisime seda ainult toetada.

„Union“ kutsus 7. nowembriks 1904 üleüldise naisterahwaste kongressi Helsingisse kokku, kus üleüldise walimiseõiguse üle pidi harutatama. Et kongressile suuremat mõju anda, kutsuti ka naistööliste ühisusi sellest osa wõtma.

Me wõisime oma kongressi otsuse järel kutse wastu wõtta, sest siin oli mõlemate nõudmine: „walimiseõigus ka naistele“ üks ja seesama. Aga juba effe-walmistawate tööde juures tuli kokkupõrkamisi effe.

Kodanlased tahtsiwad küsimust järgmiselt ära piirata: „Naisterahwad saawad niisamasuguse walimiseõiguse nagu meestel on“, s.o. walimiseõiguse, mis waranduse jne. läbi piiratud on. Meil wõis aga ainult üleüldisest, piiramata walimiseõigusest juttu olla. Kodanliste naisõiguslaste nõudmist toetades oleksime ainult kodanliste klasside kasuks tööd teinud. Sest sellega oleksiwad ka kodanlised naisterahwad, kellel warandust on, healeõiguse saanud ja nende klass oleks jõudu wõitnud, kuna töölisteklass mitte midagi poleks saanud. Iseenesest mõista, et meie oma partei kasude wastaste heaks wälja astuda ei wõinud. Wiimaks leppisime kokku, et kongressil mõlemad pooled küsimust oma seisukohalt walgustada wõiwad.

Koosolek läks hästi korda. Osawõtmine niihästi tööliste kui ka kodanlaste poolt oli elaw, ja suure healteenamusega tehti otsuseks naisterahwaid üleüldise, otsekohese ja ühefasase healeõiguse ning salajase walimise wiisi nõudmisele üles kutsuda. Aga hiljem, kui „Union“ oma „nõudmise“ maapäewale ära andis, räägiti seal jällegi naisterahwale niisama sugusest healeõigusest, nagu me esterahwal on! Kongressi otsus ei awitanud midagi. Kodanlased jäiwad oma seisukohale truuks.

Sellega sai naistöölistel ikka selgemaks, et selle klassi naisterahwastega, kes töölisi wälja kurnab, midagi üheskoos peale hakata pole. Kodanlased püüaksiwad ka siin töölisi aina oma kasuks tarwitada.

Ka suometarlaste naisõiguslased andsiwad omalt poolt maapäewale „palwed“ ära. „Unionil“ oli siiski weel „julgest“ naisterahwale ühes walimiseõigusega ka walitud saamise õigust nõuda. „Soome Naisterahwaste Selts“, kes juba nii kaua, nagu ta ise ütles, naisterahwaste õiguste eest oli wõidelnud, astus nüüd nende wastu. Ta seletas, et kui naisterahwas walimiseõiguse saab, siis muidugi ilma walitud saamise õiguse ta! Naisterahwas ei olla weel parlamendi töö tarwis küps. Naisterahwaste riigipäewale walimine sünnitaks seaduseandlisele tööle ainult kahju! Seltsi kõnelejad pidasiwad terwel maal koosolekuid ja seletafi, olla kardetaw liig palju „paluda“. Kutsuti „mõetu pidama“. Sellest hoolimata lasksiwad naisterahwa parlamenti walimise wastased Griepenbergi, Käkiköski, Alakulju jne. pärast, kui naisterahwad hoolimata nende wastutööst ka walitud saamise õiguse oliwad wõitnud, endid parlamenti walida. Aga — nad ei teinud seda wastutööd mitte eneste, waid tööliste pärast! Endid ei pidanud nad mitte kõlbmatakse, aga naistöölisi küll... Naistööliste riigipäewale walimine näis neil nii suur kõlwatus olewat, et nad walmis

oliwad selle kuulmata sündmatuse ärahoidmiseks oma õigustest parem osa ohwerdada...

Naistöoliste keskel tehti aga hoopis selle wastast kihufusetööd. Siin selgitati wäsimata, kui tähtis see on, et naisterahwas mitte ainult ühekülgsel õigusega ei lepi. Ja tegelikult astuti otsekohe selle tee peale. Naisterahwast waliti kõikides tööliste ühisustes, kus naisliikmeid oli, eestseisustesse ja feistesse usaldatud kohtadesse ja naisterahwad ei leppinud ka sellega enam, et neid mõnesugustele koosolekutele ei tahetud lasta. Naisterahwad nõudsiwad, et neile kõikide koosolekute üksed, kus terwesse rahwasse puutuwatest asjadest räägitakse, awataks, sest et nemad pool osa sellest terwest rahwast on ja mitte enam tagasilükatud waeselapse osaga ei taha leppida. Koosolekutel tegiwad naisterahwad selgeks, et Soomemaal niihästi naiskui mees-kodanikkusid on ja et nendel, kes naisterahwaid teatawate küsimuste harutamises osa wõtta ei taha lasta, mitte õigust ei ole enestest ütelda, et nemad terwe rahwa nimel rääkida.

Naisterahwad ei olnud mitte ainult oma nõudmistes kindlad, waid nad täitsiwad ka oma kohuseid eestseisustes ja feiste usaldusekohtade peal hoolega, nii et meesseltsimehed nende tegewusega täitsa rahul oliwad ja nende peale kui täisõigusteliste seltsiliste peale waatama õppisiwad.

1904/5 taliste suurte meelewalduste ajal, mis üleüldise healeõiguse kättesaamiseks toime pandi, oliwad ka naisterahwad suurel arwul wäljas. Ja 14. aprillil, kui äritatud rahwahulgad seisustemaja ümber piirasiwad ja põnewusega ootasiwad, missuguse otsuse seisused walimiseõiguse asjus teewad, ei olnud naisterahwaste hulk meestest mitte wähem. Kui wiimaks teada saadi, et waimulik seisus naisterahwa healeõiguse wastu on, kõlas tuhandete naisterahwaste suust pahane hüüd: „Maha papid, kes naisterahwast mehega ühe wääriliseks inimeseks ei pea!“ — Nõnda oliwad naisterahwad oma õiguse eest igal pool agarusega wäljas.

Kolmas awalik naistöõliste asemikkude kongress peeti Tampere 17—19. juulini 1905 ära. Sellest wõtsiwad juba 82 saadikut osa. Siingi oli walimise-küsimus esimese koha peal. Otsustati, proletariat peab järgmise seisuslise maapäewa poolt nõudma, et see walimiseõiguse üle otsusele jõuaks. Et asjale weel rohkem hoogu anda, wõeti, nõuks kihutusetööd weel suurema hoolega teha.

Seks otstarbeks jaotati kogu Soomemaa 13 ringkonda, kus igas ringkonnas oma agiteerimise toimekond ametis oleks, kuna iga ringkond seks otstarbeks raha muretsema peaks. Keskoimekonna hooleks jäi rändawaid kõnelejaid otsida ja igale poole wälja saata. Sel kombel pidiwad Soome naistöõlised üle kogu maa walimiseõigusest ja awaliku politika tähtsusest seletust saama.

Eelolewate seisuslise maapäewa walimiste aegu otsustati suuri meeleawalduse koosolekuid toime panna, kus nõndasama üleüldise walimiseõiguse üle pidi kõneldama. Kongressil walitses äritatud meeleolu nagu ennegi, sest üleüldised olud andsiwad selleks ikka rohkem asja.

Wenemaad selle kaswawa wabaduseliikumisega peeti alatasa silmas. Politikalise rõhumise wastu peeti waimustatult kõnesid ja selle peale ei pandud enam rõhku, kas kuulajad kõik usutawad oliwad, wõi oli nende seas ka nuuskurid. Sündmustega käsikäes käies kaswis julgus, ja elaw soow, midagi parema tulewiku tarwis teha, kosufas jõudu.

Jällegi peeti teenijate naisterahwaste asemikkude kongress üks päew enne üleüldist kongressi ära. Asustati ülemaaline teenijate ühisuste keskkoh, kelle walitsus Helsingisse waliti. Tööpäewa pikkuse nõudmine lühendati nüüd 10 funni peale ja otsustati waljult selle kasuks kihutusetööd teha, et kõik wanad iseäralised seadused teenijate — pere — palkamise kohta, mis üleüldistest seadustest iselaadi on, ära kaotataks.

Kewadel peeti üle terve maa suuri teenijate naisterahwaste koosolekuid, kus kongressi otsuste täitmisele üles kutsuti. Ka teenijate tüdrukute ühisused astusiwad tööliste

partei juurde, mis need kodanliste perewanemate meelest weel hirksamaks tegi. Nõnda oli meeolelu ka nendes ringkondades juba enne nowembri suurstreiki ärew üle määra — osalt amefiühisulise liikumise, osalt politikalise olukorra tõttu.

Wiimaks tuli suurstreik.

See muufis seisukorra ühe löögiga teiseks. Streigi komiteedesse waliti igal pool ka naisterahwaid, nii et nad meesterahwaga täitsa ühetasaselt nende raskete päewade koormat kandsiwad ja Soomemaad tegelikult üheskoos juhtisiwad. Ka sel ajal peeti igapäew üleüldiseid naisterahwaste koosolekuid, iseäraldi weel teenijate koosolekuid, kuhu neid käskjalgade läbi osa wõtma kutsufi. Küll sünnitas see pere-naiste seas formilise maru; aga aeg oli teenijate kasuks kohane ning prouad pidiwad ärewate streigi-päewade ajal muu seas ka sellega leppima, et nad oma teenijate iseseiswust kaswama nägiwad. Oli tööliste streigist-osawõtmine prouadel arusaadaw, siis ometi mitte see, et „nende“ teenijad töölistega ühes nõus oliwad. Sest nõnda kaugele ei arwanud nad teenijate iseseiswust ometi mitte ulatama. Kas oli siis nende emalik mõju ainult niisugust wilja kandnud? küsisiwad nad õhates. Sest olgugi, et teenijad ei streikinud, aga nad käisiwad igapäew koosolekutel, kõnlesiwad pärast aina koosolekutel kuuldud asjust, üleüldisest politikast, mis prouadele selgeste küllalt näifas, kui suures hädaohus herrasrahwa majad sotsialismuse pärast seisiwad. Selgemine kui kunagi enne wõis nüüd näha, kui wähe need ringkonnad oma „perele“ iseseiswust lubawad, kus muidu juba eluaeg naisterahwa iseseiswuse eest wõideldud oldi. Teenijad ei ole nende meelest naisterahwad ega inimesed, waid — asjad!

Sel ärewal ajal arapeetud üleüldisel koosolekul seati ärgmised nõudmised teenijate poolt kokku ja anti herrasrahwale ära:

1) Iseäralised, teenijate kohta antud seadused, mis neid teistest inimestest nagu ära eraldawad ja raskemate

määruste alla panewad, tulewad ära kaotada ja teenijad peawad täied kodaniku-õigused saama, ka õiguse walida ja walitud saada.

2) Teenijad tüdrukud peawad waba aega saama: ühel pühapäewal hommikust kuni kella kolmeni, teisel pühapäewal kella neljast peale hakates, ja ühel argipäewal kella wiieist peale.

3) Maja tööd tulewad nii korraldada, et tööpäew 10 tundi pikk on. Töö wõib hommikul kell 7 alata ja õhtul kella 9-ni wäldata. Üleaja töö eest, mis peale 10 tunni tehtakse, tuleb 25 penni tunnis maksta.

4) Teenijad, kes wähemalt pool aastat perekonnas teeninud, saawad suwel 8 päewa prii aega, ilma et selle aja eest palka maha wõetaks.

5) Erainimeste tööotsimise kontorid tulewad kinni panna. Ainult ühisuste ja kogukondade kontorid wõiwad seda äri ajada.

6) Seaduslik prostitutsion tuleb ära keelata.

7) Praeguste olude juures on teenijatel õigus ilma takistamiseta koosolekutel käia.

Et need nõudmised prouasid otse ilma piirita pahan-dasiwad, on arusaadaw. Ohates pidiwad nad nendega lep-pima. Oma südames palusiwad nad aga tuld ja tõrwa sotsialdemokraatliste kihutajate peade peale maha.

Enamiste kogusiwad naisterahwad ametkondade wiisi kokku, kus juures neid, kes weel ametkondade liikmed ei olnud, liikmeteks kirjutati. Nõnda kaswis ametkondade liigete arw sel ajal mitme wõrra.

Wälimine korrapidamine streigi ajal langes muidugi suuremalt osalt meesterahwaste õlade peale; aga naisterah-wastel oli ka küllalt tegemist, et majapidamist korras hoida, abitarwitajate järele waadata, neid awitada, haigeid rawit-seda jne. Ka oma „punane rist“ asutati ja seati korda. Seda ei tulnud küll õnneks tarwis, aga effewaafuse pärast oli niisugune korraldamine wäga tähtis.

Kohe peale streigi lõppu hakkasiwad naisterahwad

oma organisatsioonide kallul uue usinusega tööle. Nowembri manifest sundis seisustekogu walimisediguse küsimust üleüldise healediguse mõttes otsustama. Naisterahwa asjaks jäi nüüd edasi töötada, et üleüldine healedigus mitte ainult meestele üleüldine ei saaks, nagu paljudes teistes maades, waid ka naisterahwale; ja teiseks selle eest hoolt kanda, et naisterahwad seda õigust ka tarwitada oskaksiwad. Mõlemad küljed nõudsiwad ikka edasi järjekindlat kihutustööd.

Naistööliste ühisuste keskwalitsus kutsus 2. detsembriks 1905 Helsingisse osakandade asemikkude kongressi kokku, et tulewase tegewuse kohta eeskawa kokku seadida. Silmas pidades, et kodanliste naisõiguslaste püüdmised naistööliste sihtidele wastu käiwad, tuldi sellel kongressil otsusele, et ühisused ega üksikud naistööliste ühisuste liikmed kodanlaste poolt toimepandud koosolekutest, toimekondadest ega etfewõtetest osa ei pea wõtma, waid et neil kodanlaste tegewusest eemale tuleb hoida.

Maapäewa kohta otsustati järgmist:

1) Kuna praegune maapäew ainult wähearwuliste, eesõigusliste klasside asemikkudest koos seisab, ei tunnista töölistepartei teda mitte rahwa asemikkudekoguks, mispärast meie maapäewale ka misgisuguseid ettepanekuid ei tee — ei aktiv- ega passiw-walimisediguse asjus, rahwa-saadikutekogu uuendamises, ega ka seaduste muutmises, mis mehelolewa naisterahwa eestkostmisesse puutub. Aga meie — kümnedtuhanded naistööliselised — jääme oma põhjasmõtteliste nõudmistega juurde kindlaks, mis järgmised on:

a) Meie, siiamuule ilma õigusteta rahwaklassi naisterahwad, nõuame oma maale täitsa demokraatlist, ühekojalist rahwaasemikkude-kogu ja üleüldist, otsekohest, ühetasast healedigust salajase healetamisega igale kodanikule — sugu peale waatamata —, kes 21 aastat wana on.

b) Oma nõudmiste teokstegemiseks saame meie järeleandmata nende abinõudega wõitlema, mis politikaline seisukord meie- ja Wenemaal meile kätte juhatab.

Walimiseõiguse igakülgne uurimine ja agiteerimise materjali otsimine oli nüüd elawalt päewakorral. Kongress tegi ametiühisustele iseäraliseks ülesandeks, liikmete seas walimise asjus wahetpidamata agiteerida. Otsustati 17. detsembril üleüldiseid, naisterahwaste meeleawaldusi toime panna. Seda tehti igal pool, kus wähegi iseteadwaid naisterahwaid oli. Ja hoolimata halwast ilmast läksiwad meeleawaldused hästi ja nende mõjuga wõis rahul olla. Igal pool oli tuhandeid näha, kes kodanlastele wäga selgeste mõista andsiwad, et nendel hulkadel walimiseõiguse nõudmisega tõsi taga on.

Helsingis pandi 30. defs. 1905 suur naisterahwa meeleawaldus toime, kuhu seks päewaks ka wäljastpoolt palju naisühisuste saadikuid kokku tuli, sest et seks ajaks jälle üks nõupidamise koosolek Helsingi ühisuste asemikkudega ära peeti. Sagedad nõupidamised oliwad tarwilikud, sest et iga silmapilk uusi ilmutusi tõi, mis wõitlusewiisi ja abinõude tarwitamise peale oma mõju awaldasiwad.

Sel ajal jõudis töölistepartei otsusele, et ta sunnitud on uut suurstreiki wälja kuulutama, kui seisuste asemikud oma eesõigusest lahkuda ja rahwale üleüldist walimiseõigust ei taha anda. See otsus tähendas uusi tõsiseid aegasid ja naisterahwastel oli asja küllalt, endid aegsaste ja hästi ette walmistada. Asi pidi lõpule jõudma.

Sellepärast oli naisühisuste asemikkudel sellelgi koosolekul rohkeste nõupidamise materjali ja tõsist tööd ees. Alles hilja-aegu lõpetatud lühikene suurstreik oli kõikidel elawalt silmade ees. Uus suurstreik pidi pikem ja raskem tulema, sest see oli omamaa wõimumeeste wastu sihitud, seda wõis igaüks arwata. Ja sellepärast oli tarwis hästi ette walmistada, milleks nowembri suurstreik head õpetust andis.

Koosolek otsustas eeltööde jaoks, igal pool, kus iganes

wõimalik, naisterahwa streigi organisatsioonid asutada, milleks järgmine eeskawa välja töötati:

§ 1. Naisterahwaste streigiorganisatsioonide siht on naisterahwaid suurstreigi majanduslise osa jaoks ette walmistada.

§ 2. Organisatsiooni liikmeteks wõiwad ainult tööliste ühisuste liikmed olla.

§ 3. Töö kergitamiseks jaotatakse organisatsioonid iseäralistesse osakondadesse, kellel igapähe oma teatud eesmärk on, näit. korterite muretsemine, majapidamise korraldamine, puudust kannatajatele abiandmine jne.

§ 4. Streigi organisatsioonid waliwad eneste seast wiieliikmelise toimekonna, mida iga osakonna asemikud täiendawad. Selle toimekonna, juhatuse ja ülewaatuse all teewad toimekonnad iseseiswalt oma tööd. See toimekond peab ka üleüldise streigikomiteega ja punase kaardi kantseleiga ühenduses seisma.

§ 5. Naisterahwaste streigikomiteed seisawad üleüldise streigikomitee all ja peawad neid juhatusi täitma, mis partei walitsus suurstreigi kohta annab.

§ 6. Streigikomiteed peawad liikumise käiku terawalt silmas pidama. Iga kohalik toimekond peab ette ära näha katsuma, kui palju moona streigi ajal tarwis läheb ja kust seda kõige paremine saada wõib; kui palju abitarwitajaid olla wõiks, kellele juba hakatuses abi tarwis ja missugusel wiisil abitarwitamine kaswada wõiks. Seda on streigikassade kurjaste tarwitamise wastu teada tarwis.

§ 7. Naisterahwaste streigi komiteedel on õigus oma tegewust kohalikkude tarwiduste järele seada.

Koosolekul tõusis küsimine, kas teenijad naisterahwad streigist tegewalt peawad osa wõtma wõi mitte. Selle peale waatamata, et teenijate streik walimisediguse wõitmises wäga tähtis wõiks olla, sest et streik ennast sel teel kodanlastele weel tuntawamaks teeks, jäeti selle üle otsustamine siiski teenijate eneste koosoleku hooleks. Teenijad otsustasi-

wad pärast oma koosolekul tõeSte streigist osa wõtta, niipea kui see wälja kuulutatakse.

Seda kuuldes ei olnud herrasrahwa ohkamistel otsa ega piiri.

Maapäewa koosoleku ajal pidasiwad naisterahwad selle tegewust hoolega silmas. Kui midagi kahtlast märgati, kutsuti protestikoosolekud sedamaid kokku. Walimiseõiguse uue seaduse ja saadikutekogu uuendamise plaani eeltõõde komisjon töötab maapäewa juures liig pikkamisi, mispärast teda awalikkudel koosolekutel wäga laideti. Iseäranis agaraste astuti kõigi kahtlustuste wastu wälja, mis naisterahwa küpsuse puudusest tunnistust pidiwad andma. Ühe sõnaga: naisterahwad ei jätnud midagi tegemata, mis nende õigustele kasuks wõis olla.

On arusaadaw, et meie kõikide oma soowide ja lootuste täideminemisesse ei wõinud uskuda. Seks on pettused liig sagedad olnud. Ei tohi sedagi imeks panna, et me isegi, oma meesseltsimeeste peale täitsa kindlad olla ei wõinud. Nende poolt oli ju wõimalik arwata, et nad wiimaks sellega lepiwad, kui meesterahwasgi üleüldise healeõiguse saab, ehk kui naisterahwas ainult aktiw-walimiseõiguse saab ja passiw- (walitud-saamise) walimiseõigusest ilma jääb. Nad wõisiwad ju ütelda, et seekord rohkem saada pole wõimalik — ja wäga wõimalik, et nad naisterahwa passiw-walimiseõiguse pärast suurtstreiki ette wõtta ei taha. See ei ole ju ka kerge asi, üleüldist streiki õnnelikult lõpule wiia. . . Niisuguseid arwamisi wõis sagedaste kuulda. Need ei olnud naisterahwastele mitte rõemustawad ega waimustusele äratawad! Sellepärast oli ärewus ikka edasi suur. Koosolekuid peeti alatasa ja koosolekute ruumid oliwad ikka puupüsti täis. Ja ärewusest puhkewatest rindadest kuuldus sagedaste ähwardusi, et naisterahwad kui ka nende mehed neid üleüldise streigiga ei taha toetada ja ärandjaks saawad, ilma meesteta streigi toime panema peawad, aga ilma täieliku walimiseõigusega ei taha nad enam leppida. . .

Sel ajal ilmus naistöölise ajalehes kiri, mis selleaegset meeleolu omalkombel peegeldab. Kiri ilmus nende ridade kirjutaja poolt ja ta sisaldab järgmist:

Kõigi wõimaluste wõimaluse wastu.

Ikka laiemale tungiwad kuulujutud, et üks jagu meie mehi — parteiseltsimehi — naisterahwa wõitluse wastu aktiiv- ja passiiv- walimiseõiguse asjus külmad ja osawõtmatud on. Räägitakse, et kui kõik teised nõudmised täidetakse, naisterahwaste nõudmiste pärast suurstreiki ette wõtta ei maksa. Olla nad ju sedawõrt wähe haritud, et nende walitud-saamise õigus üleüldse kasulik wõiks olla.

Meie ei taha uskuda, et meie arusaajate meestöölise seas nii tagurlike mõtete awaldajaid wõib olla, et nad sellest programmipunktist nüüd lahkusiwad, kuna nad seda enne nii tähtsaks pidasiwad. Me ei taha uskuda, et nad oma emade, naiste, õdede ja tütarde eest nüüd korraga enam wõidelda ei tahaks! On siis meie nõudmised tõeste meeletumad? Mida me nõuame? Me nõuame, et tulewikus, mille eest meie meestega käsikäes wõitleme ja edasi wõidelda tahame, kõik wähemalt üheõiguslised oleksiwad, niipalju kui seadusteandmine terve rahwa asemikkude läbi seda üheõiguslist olekut wõib anda. Me tahame seaduseandlisest tööst osa wõtta — naisterahwa kasude kaitseks. Wana sõna ütleb, et igaüks ise enesele kõige parem kohtumõistja on. Seda arwame meie ka seadusteandmisest. Ja seda ei wõi ometi meie isad, wennad, mehed ja pojad liiaks pidada!

Wiimasel naisterahwakongressil harutati küsimust, mis niisugusel korral teha, kui kõik loofused nurja lähewad ja meid weel 20. aastasajal sedawõrt harituteks ei peeta ega meie seltsimehed meile üleüldise streigiga mitte appi

ei taha tulla. Kongress oli selles arwamises, et naisterahwad niisugusel korral ilma meesteta streikima hakkawad ja et streik niisugusel korral ka oma meeste wastu sihitud peab olema kui need mitte enam nõus ei ole, meiega ühes wõitlema.

Kui meile tahetakse walimiseõigust ilma walituse saamise õigusega anda, siis on meie otsus walimisi boikoteerima!

Kodanlised naisterahwad — prouadeõiguslased — on oma meestele teada andnud, et kui nemad walimiseõiguse saawad, nad walimistel iseenesest mõista oma heale neile kandidatidele annawad, keda nende mehed — herrad — selleks nimetawad. See on loomulik, sest nemad wõitlewad ju ühes oma meestega proletariadi wastu. Nõndasama loomulik on, et meie oma heali mitte proletariadi wastastele ei annaks, waid meie saaksime neid kandidatisid toetama, keda töölistepartei, s. o. mees- ja naistöölised, endi asemikkudeks määrawad. Meie mehed wõiwad siis meie toetuse peale wõitluseks kodanliste klasside wastu julged olla. Aga kui me märkame, et meiega mängitakse ja et meid peffa tahetakse, wõtame meie enestele teise seisukoha. Meie jääme walimistest nõndakaua eemale, kui meil õigust ei ole ka eneste seast neid otsida, kellele meie eneste ja partei kasuks endi heali tahame anda. — Soome naistöölised saawad näitama, et nad tõeste iseseiswaks saanud on ja seda mitte ei mängi. Me oleme walmis oma õigusi kindlaste kaitsema. Me oleme lastekingadest wäljas, lapsepõlw on määdas, elufõsidus on käes, sellega nõudmised ka seadusliku iseseiswuse peale.

* * *

Kui wiimaks walimiseõiguse lõpulik otsustamine maapäewal kätte jõudis, kogusiwad tööliste hulgad jällegi seistustemaja ümber kokku, et otsust rutemalt teada saada. Naisterahwaid oli seekord — wõib olla — rohkemgi kokku kogunud kui enne. Sest asi oli nende kohta iseäranis täh-

tis. Kui maapäew neile ainult pooliku õiguse oleks andnud, oleksiwad nad üleüldise sreigi wälja pidanud kuulutama. Sellekohaseid etteawaldustest koosolekuid peeti sagedaste, meeleawaldustest wõtsiwad ikka suuremad hulgad osa ja streigi waimustus oli elaw. Iga maapäewaliikme peale jooksti formi küsimistega, kas see õige on, et seisuste asemikud naisterahwast enam alaealisteks ei pea, waid et nende õigused seekord meesterahwaga ühesugused saawad. Jaatawat wastust saades tundsiwad küsijad suurt kergitust.

Muidugi teada, et kodanlikud klassid tööliste poolt toimepandud koosolekust ega meeleawaldustest osa ei wõtnud. Neile sai mõnest enne jõulu ärapeetud koosolekust küllalt. Naistöölised sellewastu ei hoidnud aega ega raha. Nad paniwad ühe koosoleku teise järel toime ja tegiwad kõigi abinõudega tööd, et sihile saada. Nad saiwad wäga hästi aru, kui tähtis see silmapilk oli. Seda mõõda minna lastes oleksiwad nad kaua pidanud ootama, kus aeg nende nõudmiste läbiwiimiseks jälle nii päri oleks olnud.

Üsna kindel, et maapäew ainult tööliste ühemeelset nõudmist silmas pidades kõiki rahustawa otsuse tegi. Ta ei kartnud mitte wähem suurstreiki kui töölised ise, kes selle raskusi wäga hästi tundsiwad, aga ka tema mõju sisse uskusiwad. Seda silmas pidades ei julenud ka ägedad naisterahwa walimiseõiguse wastased oma tagurlisi mõtteid enam awaldada ja sellepärast wõeti seadus ka nende poolt ilma protestita wastu. Ainult senatis oli naisterahwa õigustel weel wastaseid, aga sealgi jäiwad need wäheimusesse.

Maapäewa ühemeelne otsus sundis ka kodanlist ajakirjandust järgmist tunnistust andma:

„Ka naisterahwad saawad walimiseõiguse. Komisjonis selle wastu enam ei waieldudgi, waid hoopis wastupidi fähendati, et maa praegused olud seda nõuawad. Meie maa naisterahwa noorsugu saab ju ka tegelekult meesterahwaga ühesuguse hariduse, ja mis laialistesse rahwahulkadesse puutub, siis wõib ütelda, et ka seal naisterahwad meesterahwaga ühesugused praktilised teadmised

omandawad. Meie oleme juba aastate wältusel wõinud tähele panna, et naisterahwas oma kohuseid mitte ainult seltskondlikes elus, waid ka riigiteenistuses meesterahwaga ühewäärilise wastutuse tundmisega ja hoolega täidab. Sedasama wõime siis ka walimiseõiguse tarwitamisest oodata.“

Sellega olime need raskused ära wõitnud. Selle teadmisega kaswas meile jõud tulewate tööde tarwis — walimise eeltööde tegemiseks. Naisterahwa streigiorganisatsioonid said enestele teise ülesande, need muudeti nüüd walimise kihutusetöö tarwis ümber.

Oli tarwis kõike jõudu kokku wõtta, sest et kodanlased naistööliste ja teenijate ridades lõhesid sünnitada püüsiwad ja püüawad. Nemad katsumad selle osa naistööliste juures, kes poliitikalisele mitte küllalt haritud pole, oma kasuks kihutusetööd teha ja neid eneste wõrkudes kinni hoida. Nad rehkendawad nimelt selle trumbi peale, et naisterahwad aina naiskandidatidele heali annaksiwad ja et nende kandidatide tuttawad nimed kõigi naisterahwaste healed enestele koguwad. S. o. nad töötawad selle wastu, et naisterahwad oma healed parteide kandidatidele annaksiwad.

Sotsialdemokraatlikud naisterahwad sellewastu teewad oma parteiga käsikäes tööd ja agiteeriwad selle kasuks, et naistööliste jne. oma healed partei kandidatitele annakiwad, selle peale waatamata, kuipalju nende kandidatide seas naisterahwaid on.

Parteiga sedawiisi käsikäes käies ei kaota naisterahwad oma liikumise iseseiswust mitte ära — nõnda kaugelt, kui naistööliste iseäralised olud seda nõuawad.

Peale eelkirjeldatud tähtsate aegade peeti neljas naistööliste kongress 8.—10. okt. 1906 Wiiburis ära. Ta peeti uue saadikutekogu walimise pärast aasta warem ära, kui otsustatud oli. Koosolek oli selle tõttu iseäranis huwitaw, et siin partei walimisteprogramm kokku seatud pidi saama. Niihästi terve partei kui ka naisterahwad seisiwad esimeste walimiste eel ja pidiwad hoolega selle peale waatama,

et walimiseprogramm puudulik ei saaks. Kongressist wõtsiwad seekord 130 saadikut osa. Walimise kihutusetöö korraldamine ja walimiseprogramm oliwad päewakorra peapunktid. Kuna nüüd ka naisterahwad saadikutekogusse wõisiwad peaseda, oli tähtis ka nende punktide üle selgusele jõuda, mis naisterahwaste poolt kui otsekohe nendesse puutuwatest küsimustest walimiste programmi üles wõtta tuleksiwad. Abielunaiste seisukorda peeti sedawõrt tähtsaks, et selle kohta järgmine otsus tehti:

Hoolimata sellest, et naisterahwas meesterahwaga walimise asjus ühedõigusliseks on saanud, jääb ta praeguse abieluseaduste järel siiski mehe eestkostmise alla. Kuid poliitikaltselt waba naisterahwas peab ka selle ikke alt wabaks saama. Sellepärast tulewad praeguste abieluseaduste asemele uued asetada.

1) Wanemate eestkostmise õigus abielusse astumise asjus tuleb ära kaotada ja see mõlema abielusse astuja eneste asjaks teha

2) Mehe eestkostmine naise üle tuleb ära kaotada, naisterahwale tuleb õigus anda ise enese eest kosta, ennast kaitsta, enese eest wastutada ja enesele ise oma tahtmise järele eestkostjat walida. Abieluliste ühise waranduse kohta peal mõlemal abielupoolel ühesugune õigus olema. Abielusse astudes peawad mõlemad pooled abielu lepingu tingimised seaduslikult wastu wõtma.

3) Abielu lõpetamine peab jällegi abielupoolte eneste asi olema ja lahutamine peab täide saadetama, kui üks pool kahe tunnistaja poolt tõendatud kaebtuse awaldab, olgugi et asi täielikult seletatud pole ja sellekohane kohtuotsus alles tegemata on.

a) Lahutamiseaegne abieluliste ühine warandus tuleb perekonna liikmete wahel ühetasaselt ära jaotada. Isiklikkude laenude eest, mis kumbgi pool isiklikult teinud, wastutab iga pool ise, kui tehtud laenud mitte ühise majapidamise kasuks ei länud.

b) Lastekasvatamiseks on emale eesõigus anda, kui mitte selgeks ei tehta, et ta selleks kõlbmata on. Sellel poolel, kelle hooleks lastekasvatamine jääb, on õigus teise poole käest laste ülespidamise kulude katmiseks raha saada.

c) Kui mõlemad abielupoolel lastekasvatamiseks kõlbmata leitakse olevat, peab kogukond ehk riik lastekasvatamise eest hoolitsema.

Walimise kihutusetöö kohta otsustati:

1) Igasse walimisepiirkonda walimise kihutusetöö toimekonnad asutada. Igas toimekonnas olgu üks kongressi poolt walitud liige, kes ühisuse keskjuhatuslega ühenduses seisab.

2) Kongress kohustab iga naistöliste ühisuse liiget wabal ajal agaralt naisterahwa õiguste kasuks tööd teha, töökodades ja teistes kohtades agiteerides, kus iganes kolm ehk rohkem inimest koos on. Igaüks püüdku kümneliikmelisi salkkondasid asutada ja nende keskel selgitada, kui tähtis naisterahwastel nende walimiseõiguse tarwitamine on. Iga niisuguse salgakese liige asutagu jälle oma poolt niisamasuguse salgakese, kuni kõik naistöliselised organiseeritud ja oma õigustega ning kohustega tutvustatud on.

3) Walimise agiteerimise toimekonnad peawad oma ringkonnas naisterahwa-koosolekuid toime panema, kus sündsate inimeste üle läbi räägitakse, keda rahwaasemikku-deks kõlbaks walida. Ülesantud nimed antakse ringkonna walijate üleüldisele koosolekule teada, kus nende üle lõpulikult otsustatakse. Ühes sellega peawad toimekonnad wõimalikult sagedaste naisterahwaste walimisekoosolekuid ja läbirääkimiseõhtuid toime panema.

4) Ühsuste juhatused peawad selle eest hoolt kandma, et tarwilikku walimisekihutuse kirjandust saadawal on, mida toimekonnad ja üksikud liikmed laiale wõiwad laotada.

5) Naisterahwad peawad peale oma toimekondade ka üleüldistest walimiste toimekondadest, mis nende piirkonnas asuwad, osa wõtma. Sellepärast peawad nad sinna walitud olema.

6) 1907. a. peawad naisterahwad esimesel märtsi pühapäewal ja järgmistel aastatel esimesel juuni pühapäewal üleüldist walimiseõiguse wõidupäewa mälestama. Sel päewal pandagu naisterahwaste meelewalduisi ja koosolekuid toime, kus naisterahwaid walimiseküsimusega tutvustatakse ja neid walimiseõigust tarwitama kutsutakse. Koosolekud pandakse kogu maal ühel ajal toime.

1095. a. asutatud naistöliste healekandja, „Teenijate tüdrukute leht; „Miina Sillanpää toimetusel sai nüüd „Naistöliste ühisuse“ omaks. Koosolek andis lehele nimeks „Työläisnainen“ (naistöline) ja otsustas seda 1907. a. alates üks kord nädalas wälja anda — ametkondlisi ja politikalisi küsimusi harutades.

Kongress otsustas töolisteparteiga ühes kandidatisid üles seada ja ühes healetada, seda sündmataks pidades, kui naistölised aina oma — naiskandidatisid — üles seada tahaksiwad. Siisgi awaldas aga kongress soowi, et walimisingkonnad ka naiskandidatisid nimetaksiwad.

Sedasama otsustas ka palgateenijate kongress 6.—7. now. 1906 Lahtis. 6000 palgateenijat oliwad 70 asemikku kongressile saatnud, kes järgmised otsused tegi:

„Uuelt rahwaasemikkude-kogult tuleb siimaalseid „palgatöölise-seaduste“ ära kaotamist nõuda. Maa-palgateenijatelt ärgu nõutagu aastalepingut. Kuukaup 14-päewase mõlemapoolse ülesütlemise kohusega. Tööpäewa pikkus maal olgu suwel 10, talwel 7 tundi. Teenijatel olgu igas kuus kaks prii päewa.“

Waba aja kohta otsustati järgmist:

„Teenijad pühendagu üht osa oma waba aega selleks, et endid ametkondlise ja politikalise liikumisega tutvustada.“

Toidu ja korteri asjus nõuti parandusi.

Walimiste asjus otsustati järgmist:

„Teenijate seas walimise kihutusetööd tehes tuleb neile siimaalseid palgatöölise seadusi ja sotsialdemokraatlise partei walimiseprogrammi nõudmisi seletada.“

Kohalikkude töölisteseltside ja hiljuti asutatud „Teenijate ühise“ ülesandeks tehti selle järele walwata, et teenijaid walimisele minemast ei keelataks, mis nende kodanikukohuste täitmise takistamine oleks. Süüalused tulewad kohtule karistamiseks üles anda.

Asutatud „Teenijate ühisus“ liideti sel kombel juba enne asutatud „Teenijate tüdrukute ühise“ külge, et selle juhatusel maal liikmeid juurde waliti. Liikmemaksuks määrati 60 penni aastas. Raha tarwitatakse kõneleja palgamiseks, kes maal ümber reisima ja uusi teenijate ühise asutama peab.

Kongressi wõib hästi kordaläinuks nimetatada ja temal saab teenijate seas agiteerimises hea mõju olema.

Lõpetades wõib ütelda:

Soome naistöliste liikumine on rasketest wõitlustest wiimaks nii kaugemale jõudnud, et ta tulewikus wist ka suurtele tuultele ja tormidele wostu suudab panna. Ta juured on juba sügawasse ajanud, neid ei saa enam wälja tõmmata. Tuulesid ja on meil muidugi ka tulewikus küllalt oodata. Kuid me ei lase endid nendest hirmutada ega endid teelt kõrwale tõugata. Esimesed sammud oliwad kõige raskemad. Need on õnnelikult astunud. Awaldan ainult soowi et see päew ligidal oleks, kus naisterahwad kõikides maades enestele täiskodaniku õigused saaksid. See on sedawõrt tähtis, et selle eest maksub wõidelda.

Täienduseks olgu juurde lisatud, et Soome rahwaasemikkude-kogu oktoabri lõpul 1908. a. uue kogukonna-seaduse wastu wõttis, mille põhjal üleüldine healeõigus — ka naisterahwale — niisamasugustel tingimistel, nagu rahwaasemikkudekogu walimisel, ka kogukondade walitsuste walimistel maksusele peaseb. S.o. sellekohane seadus on rahwaasemikkude poolt wastu wõetud.

Selle juures oli wõitlus iseäranis raske. Ühinenud kodanlased tegiwad kõik, mis iganes wõimalik, et see seadus 1908. a. istumiste ajal teoksile ei saaks tulla. Tööliste parteil oli niihästi parlamendis kui ka wäljaspool tarwis oma jõudu iseäranis kokku wõtta ja kõige suurema waljusega nõuda, et see seadus walmis tehtaks. Suurte raskustega ja alaliste wõitlustega läks see wiimaks korda. — Hoolimata kõigist katsetest ja wastupanemisest sotsialdemokraatliselt poolt sai seadus, nagu see niisuguse kodanlise enamuse juures teisiti ei wõinud olla, täitsa kodanlise iseloomu. Kodanlased kinnitasiwad, et kogukonna-seadus tingimata kitsam, wanameelsem, tagurlisem peab olema, kui riigi walimise-seadus. Kogukonnas pidada jõukamatel tingimata suurem õigus olema. Ja neil läks ka korda kogukondadele kahekambriolist wärdja-walitsust luua. Ühe walimisel on kõigil elanikkudel healeõigus, kas nad kogukonna heaks maksusid maksawad wõi mitte. „Teise kambri“ waliwad ainult need, kes maksusid maksawad. Ja see „ülemkammer“ otsustab rahalised asjad . . .

Üleüldist healeõigust ei saanud aga herrad siisgi täitsa wälja wisata.

Tööliste asemikud oliwad wiimaks ka selle tagurlise seaduse poolt, ette ära nähes, et niisugusegi kättewõitlemine iga päewaga raskemaks läheb, sest et kodanlus ikka ülbemaks muutub ja oma lubamised kõige suurema südamerahuga ära salgab.

Kuid — missugune tähtsus on sellel seadusel! Paraku on ta saatus wõimu poolt sellega otsustatud, et laialesaadetud saadikutekogude otsused kinnitust ärgu oodaku! Nõnda on sellel uuel seadusel ainult põhjusmõttelik tähtsus. Ja sellest asjaolust selgub, et ka naistöliste wõitlus raugeda ei tohi! Terwel liinil wõib ainult üks põhjusemõte maksta: **E d a s i !** ikka edasi! Raskustest ja takistusest wõitu saada püüdes.

VI. Maaküsimus Soomes. ¹⁾

Kirjutanud mag. Edw. Gylling.

ähtsam kui teised tööstuseharud on Soomemaal põllutöö ja põllutöö edenemisel on Soomes laialine võimalus. Seda peetakse õigusega tulevase maa edenemise aluseks ja juba nüüd rajavad kõik ühiselüküsimused endid peasjalikult põllutöö peale.

Soomes maapinnast on siamaale ainult väike osa, umbes 3⁰/₀, põldudeks tehtud, kuna 4—5⁰/₀ heinamaadeks on. Soomemaal heinamaid aga isäraliselt ei harita, heina niidetakse wäetamata maa pealt. — Hoolimata sellest, et ainult wähe maad harimise alla wõetud, on siiski 57⁰/₀ rahwast põllutöölised ja kui neile weel nõndanime-tatud „lahtised inimesed“, kes ühest paigast teise rändawad, et tööd otsida, juurde arwata, siis tõuseb põllutööliste arw 70⁰/₀ peale.

Maatööliste arw on aga wiimasel ajal alatasa wähenemas, kuna linnaelanikkude ja tööstusetööliste arw kasvamas on. Seda kasvamist näitab linnaelanikkude arwustik.

1) Järeldrükk ja Wene ning Saksa keelde tõlkimine keelatud.

Linnaelanikkude protsent oli terwest rahwast järgmine:

1805	5,5 ⁰ / ₀
1860	6,3 „
1880	8,4 „
1905	13,8 „

Nagu need arwud näitawad, wõib suuremast linnaelanikkude arwu kaswamisest alles peale 1860. a kõneleda; nende arw kaswab wiimastel aastatel jõudsamine, aga teiste maadega wõrreldes ei ole see arw suur. Igatahes näitab see, et kapitalistlik tööstus kaswamas on. Kuid seda tähele pannes, et Soomes põllutöö parandamiseks ja laiendamiseks nii suur wõimalus on, ei wõi arwata, et tööstus põllutööst. suurema tähtsuse wõiks saada.

Soome põllutöö tehnika on teiste Skandinawia maade sarnane. Rahwamajandusliselt täitis ta alles mõnekümne aasta eest kõiki maa tarwidusi, põllutöö oli perekonna tööstus, kauplemine oli wäike. Tarwitusel oli kolme ja isegi weel kahe wälja harimisewiis, s. o. üks põld oli kesa, teise peal kaswas rukis. Osalt tarwitatakse neid põlluharimisewiisisid praegugi weel. Selle järel on arusaadaw, et ka Soome põllutööriistad alles hiljaaegu üsna wanaaegsed ja wiletsad oliwad.

Üleüldiselt on aga asjaolud sest saadik wäga muutunud. Nagu teistes Skandinawia maades, nõnda kaswas ka Soome põllutööstus wäljaweo tööstuseks. Loomatalituse peale hakati suuremat rõhku panema, sest et loomatalituse produktid tähtsamateks wäljaweoaineteks said. Wiimastel aastatel on wõi wäljavedu märksa kaswanud. See tõuseb aastas 25—35 miljoni margani ja teeb 15—20⁰/₀ terwest wäljaweo-summast wälja.

Wõi wäljavedu oli wiimastel aastatel järgmine ja näitab 1905. a. saadik langewat.

1902	9,668,700	kg.	wäärtus	markades	22,599,000
1903	10,296,800	„	„	„	23,601,000
1904	12,197,900	„	„	„	27,370,000
1905	15,937,400	„	„	„	38,047,000

1906	15,055,700	kg.	wäärtus	markades	37,485,000
1907	12,711,900	"	"	"	31,500,000

Muidugi teada, on põllutöö seisukord selle tagajärjel märksa teiseks muutunud. Ta ei ole enam perekonna tööstis perekonna tarwiduste täitmiseks, waid kapitalistline tööstus ilmaturu tarwis. Inimese toiduwilja harimine läheb tagasi, kuna looma toiduwilja ja taimete harimine rohkeneb. Selle tõttu läheb tarwidus mujalt sissetoodawa toiduwilja jures suuremaks. See tarwidus hakkab iseäranis metsasaaduste wälja wõetud kaswamisega paisuma, millega suurtööstuse edenemine käsikäes käis ja tööstuseproletariat elule tärkas. Kui wähe omamaa põllutöö nüüd weel maa tarwidusi täidab, seda näitawad järgmised arwud.

Aastad.	Jga elaniku rukki tarwitamine kilogrammides.	Omamaa rukkidest sai:
1891—93	154,4 kg.	71,0%
1894—96	176,3 „	72,3 „
1897—99	175,4 „	64,7 „
1900—02	181,9 „	54,3 „

1902. a oli küll kehwa wiljasaak, mislābi 1900. ja 1902. a. omamaa protsent wāhem on, kui ta harilikku saagi juures oleks olnud; aga me näeme siisgi, et omamaa wiljaand aast-aastalt ikka wāhem leiawilja tarwidust täita jõuab ja et seda wāljast ikka rohkem sisse tuua tuleb. See näitab aga selgeste, kuhu poole Soome põlluasjandus seitsaadik sihib, kus wāljawedu rohkem maad hakkas wõtma. Wanaaegse kolme ja kahe wālja harimise asemele astus kaheksa wālja harimisewiis, kus pooled wāljad heina all on, mislābi põllumees hoopis rohkem loomatoitu saab. Nelja põllu peale külwatakse heinaseemneid, kahe peale kaeru, ühe peale nairid ja muid juuretaimi, kuna üks põld kesas on. Et loomatoitu weel rohkem saada, laiendatakse muidugi põldusid. Aga sellest hoolimata jäi rukki harimine endiseks, ehk jäi rahwa kaswamisega wõrreldes weel wāhemaks. Järgmised arwud wāitwad seda iseäranis

piltlikult näidata, kuidas rukki kui siinamaale kõige tähtsama teravilja kasvatamine endisele seisukohale jäi ehk koguni alanes, kuna kaera kasvatamine tõusis.

Aastad.	Rukkisaak hektoliitrites iga elaniku kohta.	Kaerasaak hektoliitrites iga elaniku kohta.
1880	1,99	1,50
1890	1,93	2,41
1900	1,52	2,37

Kuna põllutöö esialgul esimeses liinis omamaa tarvidusi pidi täitma, muutub ta nüüd ikka enam ja enam väljawaetoöstuseks ja rajab ennast seitsaadik ikka enam kapitalistilise aluse peale.

Hakatuses tungis kapitalistline majapidamine muidugi suurmaapidajate juures maad võtma. „Pellervo“ selts on selleks palju kaasa awitanud, sest Soome „ühisalistused“ tulewad enamiste kõik selle wiljaks lugeda. Need on aktsia seltside taolised ühiseffewõtted ja nende liikmed on enamiste keskmise klassi talupojad. Neid võib demokratiseeritud aktsia seltsideks nimetada. — Järgmised arwud annawad väga kujuka pildi Soome kapitalistlisest põlluasjanduse edenemisest, nagu ta ennast ühispiimatallitustes awaldab:

1902	oli ühispiimatallituste arw	28
1903	„ „	75
1904	„ „	144
1905	„ „	221

Kuid selle peale waatamata, et ühiseffewõttete arw alatasa kaswab, ei ole kapitalistline tööstusewiis siiski veel kõikide talupoegade juurde wõinud tungida. Väikepõllumees on wisa wanast kinni hoidma, paremad tööriistad, masinad, uued loomatoidu-taimed jne. ei suuda väikepõllumehe majapidamisesse nõnda hõlpsaste teed leida, isegi üks osa kesk-põllupidajatest ei ole selles veel kuigi kaugele edenenu. Suurelt osalt oli selleks ka maa-omandamine oma kitsendawate mõjudega takistamas.

Me wõime aga julgeste loota, et Soome põlluasjandus tulewikus, kui takistused kõrwale saadetud, suureste edeneda wõib, iseäranis seda fähele pannes, et sellel esialgsetest tööriistadest lahkudes ja uusi tarwitusele wõttes — lihtsast majatalitusest kapitalistliseks aparadiks saades — ainustgi tõsisist kitsikust läbi elada pole olnud.

Enne praeguse maaküsimuse juurde minemist on tarwilik maapidamise tingimisi, maaomandust tundma õppida.

Enam kui $\frac{1}{3}$ Soome pinnast on riigi oma, nimelt 13,800,000 hektarit. See maa on suuremalt osalt metsadega ja soodega kaetud. Eesõigustega eraomandus ja riigimaksudest waba on ainult wäike osa — 300,000 hektarit — maad. Uudenmaa läänis, kus niisugust eraomandust kõige rohkem on, ei ole seda ka mitte rohkem, kui 11% terwest lääni (kubermangu) maast. Suur osa sellest maast on talupoegade käes. — Umbes nõndasama palju — 346,360 h. — maad on ka kirikutel. Suurem osa maid — 21,900,000 hektarit — on harilikud pärandatawad kroonumaad ilma misgisuguste eesõigusteta. Need maad on peaaesjalikult talupoegade, wäike osa ka mõisnikkude ja teiste kõrgemate isikute käes, ja lähewad fäie eraomanduse-õigusega päranduse teel ühe põlwe käest teise kätte.

1901. a. lugemisel leiti Soomes 271,154 iseseiswat põllu-majapidamist olewat, mis maa suuruse järel järgmisesse peagrupidesse jagunewad:

Kohtade suurus hektarite järel.	Nende üleüldine arw.	Maa omanikud	Maa rentnikud.
0,05 — 3 hektarini	106,462	5,603	100,859
3 — 10 „	78,778	35,232	43,546
10 — 25 „	56,790	43,948	12,842
25 — 100 „	27,269	24,200	3,069
100 ja üle selle	1,855	1,646	209
Kokku	271,154	110,629	160,525

Nagu need arvud näitavad, on suurem osa maad kesk- ja väike-põllupidajate käes, mis nende seisukohast waadates õige õnnelik ärajaotamine on. Aga üksikutes maanurkades ei ole jaotamine mitte ühtlane, waid põhjahommiku pool on rohkestes väike-maapidajaid, kuna lõunaõhtu pool enam suurte ja keskmiste maade omanikud asuwad, väike-maomanikka on siin ainult 5—10%.

See nähtus laseb ennast sellega ära seletada, et Õhtu-Soomemaal kohtasid ei jaotatud, rahwa kombes ja seadused oliwad selle wastu, kuna see Põhjahommiku-Soomemaal harilik oli, et kohtasid pärijate wahel jaotati. Ka seda tuleb tähele panna, et Õhtu-Soomes suur osa kohtasid eesõiguste seisuste käes oli. Selle lõpulik tagajärg oli see, et jõukam talupojaklass külaelanikkude kõrgemaks aristokraatliseks osaks muutus, ja et siin suur väike-maaharijate klass tekkis, kes oma maa esimeste käest sai ja selle eest neile pidi tegu tegema ja maksusid maksuma. Arwame nende väike-maapidajate juurde weel töölised, kes teiste maapidamistes teenistuses ja metsatööstuses ametis on, siis saame külaelanikkude alama kihhi, kes, nagu me eespool nägime, terwest elanikkude arwust umbes 70% wälja teeb. Ja see ongi see klass, kes Soomes maaküsimuse sünnitas.

Et peale mõisniku-, waimuliku- ja kodaniku-seisuste ainult talupoegadel kui väike- ja kesk-maomanikkude-seisusel õigus oli saadikuid maapäewale saata, kuna kaugelt suurem hulk rahwast sellest wõimalusest täitsa eemal seisis, laskis klassiwahesid maal seda terawamine wälja paista. Ei wõi mitte ütelda, et talupoja-seisuse saadikud eneste paremat seisukorda selleks oleksiwad tarwitanud, et alamate rahwakihtide elu parandada, waid otse selle wastu, nad käisiwad sedasama omakasu teed, mida suurtegi parlamentide agrarlased käiwad.

Ülemalnimetatud väike-maapidajaid, kes suurte maomanikkude maade peal elawad ja neile oma maalapikeste eest tegu teewad, nimetatakse torpariteks ja ilma maata maatöölisi lahtisteks inimesteks. Ja need mõlemad tõiwad „torpariteküsimuse“ ning „maata

inimeste küsimuse" päewakorrale, mis mõlemad kokku Soome maaküsimuse sünnitawad.

Ametliku arwustiku järel on Soomes torparite majapidamisi 67,083. Kui aga nende hulka ka „mägitoalased“ arwata, kelle maalapikene alla ühe hektari suur on, siis tõuseb nende arw üle 160,526 ja on maaomanikkude arwust hulga suurem. -- Torparid ja mägitoalasi leidub üle terve Soomemaa. Nende suurem osa asub aga Lõunaõhtu- ja Kesk-Soomemaal, kus, nagu tähendatud, suuremad talunikkude kohad asuwad.

Torpariteklassi elule tõusmist ja olemist wõib Soome maaomanduse iseäraldustega seletada. Maakohad on siin harilikult kaunis suured: nii tõuseb, näit., harilikult talupoja maakoha suurus 200—300 hekt., kuna suuremad maakohad isegi 10,000—15,000 hekt. suurused on. Oma tarwiduste täitmiseks harib peremees harilikult, 20—30% maad, kuna ülejäänud maa metsaga kaetud ehk omaniku enesele harimiseks tuluta näib olewat. Juba aastasade jooksul rendib omanik niisuguseid metsaga kaetud ja harimiseks kõlbmata maid enam-wähem kasulikkudel tingimistel soowijatele ära, harilikult ikka wäikeste tükkide kaupa. Wäga sagedaste maksab rentnik oma rendi tööga, s. t. ta on kohustatud teatud päewadel aastas oma peremehele tööd tegema. Torparite arw mitmesugustel maakohtadel muutub maakoha suuruse järel. Keskmiselt tuleb Õhtu-Soomemaal 2—3—5 torparit ühe hariliku talupojakoha peale. Suurematel kohtadel on neid 40—50, suurtes mõisates aga juba 100—200 ja weel enam.

Torpid on osalt kaunis suured. Nii on kõige suuremate torpide haritaw maa 20—30 hekt. suurune. Aga neid tuleb wähe ette, sest et 60% torparitel alla 3 hekt. haritawat maad on. Peale haritawa maa on torparitel wahest ka muud maad; peremehe metsasid ja karjamaid on neil ainult õigus oma tarwiduste täitmiseks tarwitada.

Torparite alamaf kihti nimetatakse harilikult mägitoalasteks. Nende renditud maa on wäga wäike,

nimelt 10—30 aari*); seda maad on ainult niipalju, et majakest üles ehitada ja väikest kartulipõldu harida võimalik on. Suuremal jaol maatöölistel, osalt ka wabriku- ja käsitöölistel, on niisugused maalapikesed, kuhu nad oma majad peale on ehitanud. Harilikult on neil ka õigus karjamaad ühe lehma jaoks ja isegi küttepuid väikesel määral tarvitada.

Oma põldusid, mida torpar wanaaegse kolme wälja sistemi järele harib, harib ta nii suure hoolega, nagu see puuduliste õiguste juures võimalik on. Loomade kaswamine, mida nõndasama wanaaegse wiisi järele aetakse, on ka torpari majatalituses tähtis osa. Ainult lõuna pool on torparid maaomanikkude mõjul uuemaid põlluharimise abinõusid tarvitusele wõtnud. Kooperatiivlisest liikumisest ei wõta torparid praegu peaaegu sugugi osa. Suurem osa torparitest, kellel liig wähe maad, on sunnitud omale kõrwalteenistust otsima. Niisugune juhtumise kaupa leitud teenistus teeb tähtsa osa torpari aastasissetulekust wälja.

Sellest näeme, et torp küll torpari pea-sissetulekuhalikas on, aga selle harimine jätab siiski weel palju soowida üle. Need põhjused, mis torparit üleüldisele maaomanikkude wastu sihitud liikumisele sunniwad, ja need tõkked, mis tema majatalituse edenemist takistawad, on maaomanduse tingimised, torpari puudulised rendiõigused ja kõik muu, mis nendega ühenduses seisawad.

Rendikontrahtisid tehtakse harilikult määratud aja peale, kas suusõnalikult ehk kirjalikult. Maa sees, kus enam maaomanikka-talupoegi on, tehtakse lepingud harilikult pikema aja peale, s. o. 30, 40 ja 50 aasta peale. Mitmel pool wõib uut lepingut kas torpar ise ehk ka tema pärijad teha. Oli koguni n.n. „pärandamise“ rendilepinguid olemas; need tunnistati ka seaduse poolt makswateks, aga need kadusiwad peale selle ära, kui 1895. a. niisugune seadus wälja anti, mille järele pärandatud torpised mõisatest ära lahutada ja

1) Üks aar — 21,97 ruutsülda. Üks hektar — 0,915 dessatiini.

iseseiswateks maakohtadeks teha wõis. Praegu on niisugused lepingud seaduse poolt ära keelatud ja kõige kõrgem lepinguaeg on 50 aasta peale määratud.

Enamiste on aga lepinguajad palju lühemad, nimelt 10, 5 ja 1 aasta. Iseäranis sagedaste tuleb n.n. „äraütlemise“ lepinguid ette. Need on niisugused lepingud, mille järel torpar peremehe nõudmise peale teatud aja jooksul oma torpist ära peab kolima. Loomulikult on torpari seisukord seda enam kindlusega ja seda enam on ta maaomaniku omawoli all, mida lühem lepinguaeg on. Niisuguseid lühikesi lepinguaegasid ning halbu tingimisi leiame enamiste ikka suurtes mõisates kapitalistlike tööstusewiisiga, aga neid tuleb ka talupoegade juures Lõuna-Soomemaal ette. Niisugusel korral, kui lepinguaeg lühikene, on torpari õigused oma torpi peale wäga kindlusega, ja lepingud tehakse ainult suusõnalikult. Überpöörduvalt, seal kus lepinguaeg pikem on, seal tehakse neid harilikult kirjalikult. Kuid makswa seaduse peale waatamata leiawad maaomanikud alati abinõusid seda tähele panemata jätta ja ajawad sagedaste torpari enneaegu torpi pealt ära. Me näeme siis, et torparid ka kirjalikkude lepingute juures oma õigustes kindlad ei ole.

Torpariteklassi peatundemärgid on rendimaks ja kõik teised sellega ühenduses seiswad maksuwiisid. Renti maksab torpar osalt rahaga, osalt looduse saadustega, aga peaauglikult tööga peremehe heaks. Niisugune tööga rendimaksmine, „päewasundus“ (dagswerksskyldig heten) kui ka muud maksu wiisid seletatakse lepingus ligemalt ära. Wähemates torpides peab torpar oma peremehe heaks 10—30 päewa aastas, sagedaste isegi 52 päewa (1 päew nädalas) tööd tegema. Suuremates torpides peawad torparid 3—4 päewa nädalas (umbes 200 päewa aastas) peremehele tööd tegema, wahest jala, aga harilikult hobusega. Peale selle peawad torparid suurtes mõisates nõudmise peale ka lisatööd tegema; mõnikord ei saa nad selle töö eest ühtegi maksu, teine kord kõige alama palga, nimelt $\frac{1}{2}$ ehk kõigest $\frac{1}{4}$ harilikust päewa-palgast.

Peale päewasunduse maksetakse ka teiste kohustatud töödega rendimaksu, nagu näit. linnasõitudega peremehe tarwiduste jaoks jne.

Peale aasta-rendimaksu peawad torparid mõnes kohas lepingu tegemise juures ka weel n.n. „ostusumma“ (покупная с.) ehk ettemaksu maksuma, mõnikord 2000 kuni 2500 marka. Isegi niisugusel korral, kui torparil täielik õigus on enne lepinguaja lõppemist oma torpi teisele ära anda, peab ta oma peremehele, et tema käest nõusolemist saada, iseäralist maksu maksuma, mõnikord 50—100 marka. Niisuguseid rahamaksusid tuleb kõige enam seal ette, kus lepingu aeg pikem ja torpari õigused üleüldse natuke suuremad, kindlamad on.

Rendimaksu suuruse kohta saadawad statistikalised arwud ei käi mitte heaste tõega kokku, sest et neid erainimeste ettevõttel korjati. Suurtes mõisates on keskmine rendimaks 75 marka hektari pealt aastas põllumaa eest, kuid tõuseb mõnikord 120 margani*). Suurtes talukohtades on keskmine maks 40 m. hektari pealt, väikestes 26—36 marka. Seal, kus ettemaksusid makstakse, on mõnikord terwed küllakogukonnas olemas, kus keskmine rendimaks mitte kõrgem kui 11 m. hektari pealt ei ole. Rendi kõrgus on ka torpi suuruse järel ja sagedaste pandakse vähemate peale mitu korda kõrgemad maksud, kui suuremate peale.

Juba üksi renditingimiste põhjal on torpar niisuguses seisukorras, et ta täieste maaomaniku mõju all on. Niisugune olukord sai weel tuntawamaks päewasunduse mõjul, mis teda iseäranis allasuruwasse seisukorda tõukas. Päewasunduse sisseandmisega on torpar täieste köidetud moonamehe seisukorda sattunud.

Wähemates talukohtades, kus peremees ja torpar ühte

*) Selle järel tuleb umbes Riia wakamaa suuruse põllutüki rent 9 rbl. 25 kuni 14 rbl. 80 kop., mis weel hulga kallim on, kui meie maal. Talumaadel asuwate torparite rent on umbes meie kõrgema rendiga sarnane, s.o. 5 rubla Riia wakamaa põllumaa eest. Ümberpanija.

tööd teewad ja kus vähem torparisi on, ei ole peremehe ja torpari wahekord mitte nii tunda, sest et nad ligidal üksteise kõrwal seisawad. Aga suuremates mõisates on see wahekord väga selgeste tunda, kus torpar nagu suure tööperekonna üks liige, peremees kui herrasmees on; seal seisawad torparid tööjuhatajate ja teiste torpari ja maaomaniku wahemeeste walitsuse all ja seal ei astu maaomanik mitte oma torparitega isiklikusse ühendusesse. — Ehk küll torparid maal kõige alam rahwakiht on ja talupojad nende peale ülewalt alla waatawad, — kui näit. talupoja tütar torparile mehele läheb, siis on see temale teiste waate järele väga alandaw abielu, — siisgi ei tule see wahe nii nähtawale, nagu seda suurtes mõisates tähele wõib panna, iseäranis peab siin ka tõsist klassi ja rahwatõu wahet tähele panema, mis ühes keelte wahega maaomanikkusid torparitest kõrge seinana lahutab.

Iseäranis selgeste on see wahekord torparite ja maaomanikkude wahel rendilepingutes näha. Kuna talukogukondades väga harwa lepingutes isiklikka wahekordasid maaomaniku ja torpari wahel puudutakse, ja kui seda ka juhtub, siis tehtakse torparile kohuseks ainult nendes asjades, mis töösse puutuwad, oma peremehe sõna kuulda, nõutakse suurtes mõisates, et torpar oma lugupidamist peremehe wastu awaldaks ja mitte ainult maaomaniku wastu, waid ka tema perekonna liikmete ja walitsejate wastu. Need tingimised tuletawad väga seda seisukorda, mis Soome lahe lõunarannal walitseb. meelde: nii näit. on see päris harilik nähtus, et torpar mõisa maja akende eest mõõda minnes kohustatud on oma mütsi tõstma. Seal juures kohustab koguni weel maksew seadus igauhte, kes mõisnikuhoost herrade juures teenistuses on, tema sõna kuulma, nagu wiimasel näit. õigus on isiklikult oma talupoegadele ja teenritele vähemate asjade pärast trahwi määrata ja neid karistada.

Torpari õigused oma torpi peale on ka väga kitsenda-

tud. Nõnda ei ole tal õigust wæraid oma juurde wõtta, ei loomade toitu müüa, ei liigidates kohtades kalu püüda ja elukombete kohta nõuab maaomanik, et torpar „wiisakat, laitmata elu“ pead elama; ta ei tahi oma perekonna liikmeidgi enese juurde wõtta, kui neil misgi „pattu“ on. Sarnased lepingu tingimiste täitmata jätmised ei lähe ka mitte kohtu uurimise alla; maaomanik ise walwab nende täitmise üle ja wõib nende tingimiste kõige wäheha üleatsumise eest torpari oma maa pealt ära ajada. Harwa wõib torpar mõne uue kohustusega, mis tema peale pandakse, natukese kergema trahwi osaliseks saada. Sellepärast on ju päris loomulik, et niisugune omawoli torpari seisukorda weel wähem iseseiswaks ja weel enam kurnawamaks teeb. Kõige selle juures peab ka weel majanduslist iseseiswusefa olekut meeles pidama. Maaomanik wõib seda tarwitades ka torpari isiklikku wabadust märksa wähendada ja koguni niisugusel mõedul, et see allasurumine tumedaid teoorjuse aegasid Õhtu-Europas elawalt meelde tuletab.

Torpari ja teoorjuse-talupoja juures leiame küll wäga palju sarnadust, kuid lähema waatamise järele tulewad nende juures siiski tähtsad wahed ilmsile. Kuna teoori maa külge oli seatud ja peremees tema üle täieste walitses, on torpar selles mõttes waba: tema wõib elada, kus ta tahab, ja ära minna, kui ta tahab. Seaduse järele on torparil needsamad õigused, nagu tema peremeheigi. Aga teoorja õigused oma maa peale oliwad weel wähem kitsendatud, kui torpari omad oma torpi peale. Teoorja õigused oliwad wärandatawad, kuna torpari õigused rendilepingus üles tähendatud on; kuid rendileping ei kindlusta peaaegu sugugi torpari õiguseid oma torpi peale, ja kui wiimane mitte oma maa pealt ära aetud ei taha saada, siis peab ta nii kui ori oma peremeest teenima. Nii siis ei olnud teoori seaduslikult mitte waba, kuna ta majanduslik seisukord enam kindlustatud oli kui torpari oma.

Niisugust asjalugu wõime sellega ära seletada, et torpariteklass alles wiimasel ajal on sündinud, kui Õhtu-Euro-

pas teoorjus juba kaduma hakkas; pealegi ei ole Soome-
maal teoorjust, sõna täies mõttes, iialgi olnud. Torparite-
klass sündis niisugustel tingimistel, mis endid ainult maa-
omaduse läbi ära lasewad seletada. Et kõik haritaw maa-
kellegi „omandus“ oli, pidiwad need, kes maad harimiseks
tarwitasiwad, seda maaomanikkude käest kõiksuguste ras-
kete tingimistega wõtma. Selle läbi on siis ka arusaadaw,
et torparid aja jooksul peaaegu niisamasugusesse seisukorda
sattusiwad, nagu teoorjuseagne talupoeg. Sellepärast on
torpari seisukord, tema ja ta peremehe wahekord, umbes
niisamasugune, nagu töölise ja tööandja wahel suur tööstuses.

Alles wiimasel ajal tuli torpariklassi majanduslik ise-
seiswusesta olek ilmsile. 19. aastasaja wiiekümnendate, ko-
guni seitsmekümnendate aastateni jäi põllupidamine uu-
test wooludest ning maa elawamast edenemisest peaaegu
puutumata; sellepärast jäi ka torparite seisukord endiseks.
Niisugustel tingimistel harisiwad torparid suurema osa maast,
ja see klass sai warstigi tugewaks ja kindla aluse oma
jalgade alla. Tema muutus seltskondliseks klassiks, kelle
kui maaharija tähtsust enam ei saanud ära salata; üle-
üldise arwamise järele saiwad ka õigused haritawa maa
kohta laiendatud. See peegeldab meile ennast ka Soome
uuemas ilukirjanduses wastu.

Kuid sellega kui põllupidamises kapitalistline tööstuse-
wiis edenema hakkas, ei paranenud torparite seisukord
mitte. Ka metsa wäljawedu, mis aegamööda suureks pai-
sus ja talupoegade seisukorda muutis, jättis torpari oleku
endiseks. Metsa wäljaweol oli ainult see tähtsus, et met-
sad nüüd õige suure wäärtuse saiwad, kuna nad enne pea-
aegu wäärtusesta oliwad, ja maad wõis nüüd põllutöö kõrwal
ka metsa müümisega rahasaamise abinõuks tarwitada.
Need tagajärjed, mis sellel põhjusel tekkisiwad, on kolme-
pidi tähtsad.

Esiteks puudutasiwad need uued woolud maaoman-
duse-õigust ja renditingimisi. Mitmel pool, kus enne torpa-
ritele head renditingimised walitsesiwad, tuliwad nüüd hal-

wemad asemele, kuna jälle seal, kus maaomanikkudel enne halb sissetulek oli, neil nüüd wõimalikuks sai oma sissetulekut torparite õiguste kitsendamise läbi suurendada. Torparite õigusliselt nõrk seisukord tegi maaomanikkudele wõimalikuks nüüd oma kaswawat wõimu torparite üle eneste kasuks järsku tarwitada.

Mõnel pool aeti torparid kohtadest wälja ja nende põllud wõeti peremehe maa külge. Nõnda pidi siis suurpõllupidamine Soomemaal nagu ka mujal, silmanähtawalt kaswama, oli ju torparite maade omandamine ilma nende wäärtuse tasumiseta maaomanikkudele wäga kasulik.

Rendimaks kaswas nüüd osalt, aga iseäranis kaswas päewasundus, mida ju peremees nüüd, kus ta maakohta laiendas ja oma majatalitust paremine sisse seadis, muidugi palju enam tarwitas. Sel wiisil kaswas päewasundus, aga iseäranis kaswas töö hoolsuse nõudmine — intensiwiit — mida enamiste harilise kurnamiseabinõuga — tükiwiisil töö kättemääramisega — kätte saadi. Torparid oliwad sunnitud niisuguseid töösid ühe päewa peale enda teha wõtma, mille tegemine igatahes enam kui ühe päewa, nimelt poolteist kuni kaks päewa nõudis. Tööpäew sai nõnda kolepikaks; alles mõne aasta eest leiti kohtasid, kus torpar 13—14 tundi päewas tööd pidi tegema, ja siia peab weel 2—3 tundi juurde lisama, mis käimise peale ära kulus, kui torpar oma töötegemisekohast kaugel elas.

Lõpuks saiwad ka torparite õigused uuenduste läbi wäga kitsendatud. Nõnda näit. oli neil enne õigus oma saadustega teha, mis nad tahtsiwad, kuna neilt see õigus pikkamisi ära wõeti; iseäranis kitsendati nende ilma hinnata metsa tarwitamise õigust. Seda ei wõi ju mitte salata, et torparid sagedaste oma õigust tarwitades metsa häwitasiwad; aga et waba metsa tarwitamist loomulikult õiguseks arwati, siis ei ole seal midagi imeks panemise wäärilist, kui torparid oma hariliku õiguse kitsendamise juures wastu hakkasiwad, seda enam, et sellega ainult metsa wäärtust tõsteti, kuna torparid sellest misgisugust kasu ei saanud. Torparite

hinnata metsafarwitamise õiguse kitsendamine sai mõlemal pool tähtsaks küsimuseks, mis vastuolemist ja rahunust ka nendes kohtades sünnitas, kus teised üleval tähendatud kitsenduste nähtused veel mitte selgeste funda ei olnud.

Niisugune kapitalistline õiguste ärawõtmise suurendas ainult torparite rahulematust ja sünnitas wähehaawal nende seas päris liikumise. Juba kaheksakümnendatel aastatel oli rahulolematust märgata, ehk küll ainult kohati, s. o. suuremates mõisates, kus suuremad wahed omanikkude ja torparite wahel ja kapitalistline õiguste ärawõtmise iseäranis nähtawale tuliwad. Ainult suure waewaga tuli see rahulolematust ilmsile, ehk küll põhjust selle jaoks küllalt oli. Et majanduslised muutused torparitele kõige tuntamawad oliwad, nende majandusline kui ka õigusline seisukord nende all wäga halvaks muutus, et see üleüldse terve maa majapidamisele kahju tõi, siis oli sellega rahunustele kõwa põhi alla pandud ja algas laialine äratus selles asjas.

Üheksakümnendatel aastatel, osalt ka juba waremine, hakkas see halb majandusline seisukord maal üleüldist tähelepanemist enese peale tõmbama; osalt tuli see ka sellest, et ilma kindla elupaigata inimeste seisukord, mis ka üks majanduslike elu halb külg oli, üleüldse huwitust äratas.

Algas ka torparite eneste ärkamise. Üheksakümnendaid aastaid wõib õigusega tõsise liikumise ajajärguks torparite seas nimetada. Ühes üleüldise huwituse kaswamisega nende seisukorra wastu kaswas ka nende eneste arusaamine. Nimelt ajatasiwad seks need isikud kaasa, keda torparite seisukord kõige enam huwitas, kes torparitele kõiksugu küsimusi ette paniwad, mis nende eneste pealehakkamise ja enesetundmise elule kutsus. Tagajärjeks oli see, et hulk palwekirjasid senatisse saadeti. Selles aastakümnes ei läinud torparite ärkamise mitte kaugele. Üks parematest asjatundjatest kirjeldab selleaegset torparite seisukorda järgmiselt: „Kui torparite eneste käest küsida, kuidas nad oma seisukorra peale waatawad, siis peab küll ütlemä, et nad selles asjas veel täieste arusaama-

tad on. Torparid saavad küll väga hästi aru, et nende seisukord halb on, kuid nad ei leia mitte selle põhjusi ega tea, kust abi otsida. Neil on tume lootus, et oodataw abi kusagilt wäljastpoolt ehk „Wene seadustest“ ja kõige paremine maa ärajaotamisega tuleks.“ Kust niisugune rumal mõte on tulnud ja kuidas ta omale poolehoidjaid on leidnud, on raske ütelda; aga arwata wõib, et see 1860. a. suurte reformide mõjul on tõusnud; wõimalik, et see nende kuulujuttude mõjul, mis Baltimaalt Soome tuliwad, tärkas. Üheksakümnendate aastate jooksul on niisugust tumedat rahulolematust tunda, kuid ka see aastakümme ei wiinud maaküsimust mitte kaugemale kui endisedgi aastakümned.

Juba 1885. a. astus maapäew selleks sammusid, et walitsus torpariteküsimuse otsustamiseks mõne projekti sisse annaks. 90. aastate jooksul oli see küsimus maapäewal harufuse all, kuid otsusele ei jõutud.

Kui 1899. a. Bobrikow oma tegewusesse astus, algas torpariteküsimuse kui ka terve maa uus ajajärk. Wenestamisepolitikat ajades leidis see mõistusetu, kuid ühes sellega ka wäewõimuline administrator warstigi meie selfskondlise elu nõrku külgesid. Torparite ja ilma kindla elupaigata inimeste seisukorda järel uurides nägi ta, et temal siin lai tegewusepõld ees on, nimelt, et waenu rahwakihtide wahele külwada. Kohe, iseäranis 1899. ja 1900. a. wahel, ilmus maale suur hulk rändawaid kaupmehi, enamiste Arhangel'ski ja Olonetsi kubermangudest, kes ka endistel aegadel meie maal kauplesiwad. Warsti tuli ilmsiks, et need wenestamisepolitika abilised oliwad, kelle kohus oli kuulujuttusid laiale laotada, et torparitele ja ilma kindla elupaigata inimestele Wene seadustest abi ning et warsti maa-ärajaotamine tulewat. Niisugusel kihutusetööl oliwad head tagajärjed ja paljudes maakohtades hakkasiwad torparid ja maata inimesed seda uskuma. Maa-ärajaotamise kohta saadeti hulgawiisil palwekirjasid wenestamisepolitika ajajatele kätte. Liikumine alamate rahwakihtide seas oli wast

ehk kardetawam, kui ülemate kihtide liikumine. Aga aru ei saadud sellest mitte, ehk ainult osalt.

Kohaliku walitsuse tegewus oli selles küsimuses wäga iseloomulik. Alguses ei teinud ta muud, kui käskis neid kaupmehi kinni wõtta, kelle amet iseenesest juba seadusewastane oli, ja saatis neid Wenemaale tagasi. Aga kui pärastpoole nende kauplemine ülema wõimu poolt seaduslikuks tunnistati, siis jäi Soome walitsus abifa ja tegewuseta olekusse.

Awalik arwamine suutis wähe kaugemale ette ära näha. Maal hakati äratustööd tegema: seletati ära, kui wäikest osa „Wene seadus“ Soome olude parandamises wõib mängida, kui rumalad maajaotamise kuulujutud on, kui koledaste Baltimaal need petetud saiwad, kes neid külgetõmbawamaid juttusid uskusiwad, jne.

Kuid ei kohalik walitsus ega ka awalik arwamine jõudnud niikaugele, et uuenduste abil wenestamisepolitika wastu töötada. Just überpöördult, nad lubasiwad ilma kindla elukohata inimeste küsimuse otsustamiseks komiteed ja 2 milj. margalise kapitali asutada, et rahalist laenu maaostjatele wõimalikuks teha. Senatist passiwlise wastupaneku poolt olewa w a n a s o o m l a s t e erakonna teenistus on see, et senat uuenduste kallal enam töötama hakkas; selleks oli ta ka sellepärast sunnitud, et ta oma kõikwas seisukorras tingimata opositsionis pidi olema.

Isegi maapäew jättis selle hea juhtumise, kus tal wõimalus oleks olnud kindlate määruste tarwitamisele wõtmisega edasi tungida, tähele panemata. Torpariteküsimuse harutamine, mis üle poolteise aasta kestis, oli nüüd muidugi juba lõpetatud ja üleüldine rendiolude parandamise seadus wõeti wastu, mida walitsus 1902. a. kinnitas. Kuid see seadus ei ole sugugi uuendusi läbi suutnud wiia. Ainus uuendus, mida see rendi tingimistesse tõi, oli see, et maaomanikkusid nüüd kohustati torparitele nende wäljaminekuid, mida nad oma torpi parandamise juures tegiwad, ära tasuda, aga see sundus maksis ainult sel korral, kui maad lepingu tegemisel

ja peale tema lõpetamist üle waadati; kuid seda seadust ei ole kunagi tegelikult tarwitatud. Isegi see väikene parandus, mis aga oma mitmesuguste kitsenduste pärast peaaegu kätte saamata jäi, ei suutnud sel viisil torparite olukorda parandada. Peale muu tegi uus seadus torparite seisukorra mitmes tükis veel halwemaks, sest et paljud maaomanikud selle seaduse kui oma õiguste kitsenduse peale waatasiwad ja uusi torparisi enam oma maa peale ei wõtnud ning wanadest lahti katsusiwad saada.

Sel viisil kaswas uue seaduse mõjul rahutus ja see seadus näitas, et maapäew, kus küll maaomanikkude ja talupoegade saadikud oliwad, aga mitte torparite omad, loodetawate uuenduste asjus täieste oma klassi kasusid kaitseks. Siitpoolt ei olnud siis torparitel midagi loota.

Nõnda jäi torparite küsimus otsustamata. Aga oma endisele paigale ei jäänud ta mitte. Laialine kihutusetöö, mida mõlemalt poolt tehti, puudutas torparite kasusid, äratas neid oma unest ja kutsus niiviisi nende seas liikumisele. Ainult see, mis teed käia, jäi neile veel tumedaks.

Ühes sellega ilmus üleüldise wäljakurnamise, lõhede ja parteiliste tülide sees tõsise töölisteklassi seas uus jõud — see oli proletariat. Suurtööstuse töölised oliwad muidugi eesotsas. Wiimased ütlesiwad endid juba 90. aastatel burshuasiasist lahti ja asusiwad klassiwõitluse alusele. Pärastpoole 1903. a. forssas ärapeetud kongressil tuliwad nad veel kindlamale alusele. Töölised astusiwad iseseiswa sotsialdemokraatlise parteina wälja ja ei olnud mitte ainult wenesamisepoliitika, waid ka maapäewa wastu oppositsionis, mida nad awalikult mitte Soome rahwa, waid ainult tema eesõigustega vähemuse saadikute koguks wälja kuulufasiwad. Sellest selgus, et töölised, kes sotsialdemokraafia parteisse astusiwad, kellele, niisamuti nagu torparitele, kapitalistline tööstusewiis waenuline oli ja kes maapäewa wastu waenulised oliwad, warem ehk hiljem oma püüdmistes kokku pidiwad leppima.

Et töölised hästi organiseeritud oliwad, siis oliwad nad

torparitest kaugel ees ja seisiwad liikumise eesotsas. Korraldaw jõud, mis üle terve maa laiale lagunenud ja kaugel eemal üksteisest elawaid torparisi ühendaks, pidi siis töölisteparteist wälja tulema.

Töölistepartei wõttis juba 1899. a. torpariteküsimuse oma programmi üles ja nõudis, et torparite lepingud kirjallikult ja vähemalt 50 aasta peale tehtaks. Peale lepinguaja lõppemist peawad kõik tööd, mis torpar oma koha parandamiseks teinud, temale tasutud saama. Torparite tööpäew ei tohi üle 10 tunni pikk olla. Sorssa kongressil — 1903 — wõeti weel järgmine nõudmine torparite asjus wastu: Torparil peab täielik õigus olema oma maasaaduseid müüa ja nendega ülepea teha, mis ta ise heaks arwab.

Mida laialisemaks töölistepartei kihutusetöö maal läks, seda rohkem ligines ta torparitele. Kihutusetööd ei tehtud küll mitte torparite, waid maatöölaliste seas. Aga torparid kaldusiwad ikka enam töölistepartei poole ja leidsiwad, et neil töölistepartei kaasabil hõlpsamine wõimalik on oma olukorda parandada, kui oma lootusi maaomanikkude ilusate lubaduste peale panna. Uus seadus, mis nende asja pidi parandama, näitas selgeste, et sealt poolt midagi oodata asjata oleks, ja Wene walitsuse wildakad maajaotamise lubadused seadis sotsialdemokraafia kihutusetöö õigesse walgusesse ja häwitaw need ära.

Sotsialdemokraatlisele töölisteparteile oli see asjaolu üsna soowitaw, sest Soome tööstuse proletariat ei ole wäga suur, mispärast ta ka talupoegade ja torparite seas kihutusetööd teeb ja sealt poolehoidjaid otsib.

Sotsialdemokraatlise partei kongressidel arwustati torpariteküsimust kõigist külgist ja partei ajakirjanduses oli see küsimus üks alalistest kõneainetest. Torparite seisukorra tumedad küljed, nende rõhumine ja kurnamine toodi ilma armuta päewawalgele.

Selle töö tagajärjed hakkasiwad peagi awalikuks saama. Ära nähes, et töölistepartei nende käekäigust nõnda elawalt osa wõtab, hakkasiwad torparid ikka rohkem töölistepartei

ja selle ühisuste poole hoidma ja nende ühisuste liikmeks astuma. Nende usk iseeneste sisse ja nende jõud, nende iseteadmus hakkasivad ühes organiseerimisega kasvama. Nad hakkasivad oma klassilisest seisukohast ja mõitluse paratamatusest aru saama.

1903. a. suvel peasesivad esimesed torparite streigid, esioftsa suuremates mõisates, lahti. Nõudmine käis tööpäeva lühendamise kohta. Nõudmine läks kaunis kergeste, pea-aegu ilma streikideta läbi, tööpäeva lühendati 11 ja 11^{1/2} tunni peale. Tööandjate vastupanek oli nõrk, kohati andsivad nad ilma otsekohese nõudmise avaldamiseta järele.

Kui uus rendiseadus maksususse pidi astuma, tuliwad tõsisemad kokkupõrkamised. Uus seadus ei olnud maomanikkudele meelepärast, nad hakkasivad rentnikkusid kohtadest wälja ajama ja uutele torparitele weel raskemate tingimistega lepinguid enne uue rendiseaduse maksuhakkamist peale suruma. Kahes suuremas mõisas, kus torparid uusi nõudmisi wastu ei tahtnud wõtta, jäeti töö seisma. Mõlemas paigas oli streikijate arw wõrdlemisi õige suur. Torparid jätsiwad oma päewade tegemise seisma, ja et nemad suurem tööjõud oliwad, oli nende töö seismajätmisel suur mõju. Asjaoludest wõis aga ka seda näha, et torparite töö seismajätmisel ainult suuremates mõisates rahuloldawad tagajärjed wõiwad olla.

Esimesed töö seismajätmised oliwad nagu märguandmiseks. Nende järel hakkasivad streigid sagedaste korduma ja igakord suurema jõuga.

Üks kõige tähtsamatest töö seismajätmistest oli Hommiku-Soomes, Kartanoniküla mõisas — suwel 1905. Osawõtjate arw oli kaunis suur ja torparid oliwad wisad ning järjekindlad. Torparid nõudsiwad tööpäeva lühendamist, kõrgemat tasu tööde eest, rendiaja pikendamist ja tööde äraandmise juures tingimiste kergendamist. Streik algas kibedal tööajal, wältas mitu nädalat ja lõppes sellega, et tööliste tähtsamad nõudmised täitmist leidsiwad.

Üleüldise nowembrikuu politikalise suurstreigi ajal jätsivad kahe Hommiku-Soome mõisa, Vuojoki ja Lawila töölised töö esite politikalistel põhjustel seisma, ei lõpetanud seda aga ülemaalise streigiga ühtaegu ära, waid jäiwad oma majandusliste nõudmiste pärast edasi streikima, mis terve nowembrikuu läbi wältas. Siin oli torparite olukord weel halwem kui Kartanokülas, nõudmised oliwad aga peasjalikult needsamad. Halwa aastaaja pärast lõppes streik torparite kaotusega. Sellele järgnes profsess, palju torparisi mõisteti oma kohtadest wälja, mõned koguni wangi. Kohtuotsused tunnistasid rahwa poolt tooreks ja need sünnitasiwad torparite seas weel rohkem meeleärewust ja rahunust, mõedusiwad seega torpariteküsimuse üleüldiseks saamiseks palju kaasa.

Nõnda tuli siis wälja, et ka torparid oma olude parandamiseks muud abinõu ei leidnud, kui töö seisma jätmist, seda tuttawat tööstuseproletariadi wõitluseabinõu; see sai ka nende sõjariistaks. See abinõu kogus torparid ühte ja seadis nad ritta.

Äga hoolimata sellest, et tööstusetöölise mõju torparite ja maatöölise peale küll suur on, jääwad nad ikkagi oma eneste arwamistele ja oma iseloomule truuks ning wõitlewad oma plaanide järele. Nad tarwitawad tööliste mõju ainult eeskujuna, lisawad aga omalt poolt rohkest jõudu juurde, nõnda kuidas nende wõitlus kapitalismusega oma iseloomu järele nõuab.

Vuojoki streik kestis küll peale üleüldist nowembri-streiki edasi, aga teda peab ometi nende sekka lugema, mis torparite liikumine enne suurstreiki sünnitas, kuna üleüldise streigi¹⁾ lõppu torparite liikumise kolmandema ajajärgu algu-

1) Üleüldise, suur- ja nowembri-streigi all tuleb seda 1905. a. rewolutsionillst streiki mõista, mis Soomes ühtaegu Wenemaa oktoobrikuu üleüldise raudteelaste streigiga algas, terve nädala wältas ja mille lõpul Wene walitsus soomlaste nõudmisele järele andis, Bobrikowi politikast lahkus ja Soome n. n. konstitutsioni jälle makswaks tunnistas. Soomlased nimetawad seda politikalist, üleüldist streiki „suurlakko“, s. o. suurstreik.

seks peab lugema. Seda ajajärku wõib organiseerimise ajajärguks nimetada, sest et sest ajast peale wäga laialine organiseerimise püüdmine nähtawale tuli.

Nõwembri-suurstreik andis seltskonnale wäga tuntawa tõuke ja wapustas teda ta alusteni. Iseäranis madalamad seltskonnakihid — maal kõigepealt töölised ja torparid — ärkasiwad nagu unest. Ja sotsialismus, see suur walgustaja ja selgitaja wõim, hakkas imekspanemist äratawa kiirusega ka maal enesele teed murdma ja poolehoidjaid leidma. Nagu kate langes tööliste ja torparite silmade pealt, nad nägiwad selgeste ära, kus nende häwitajad ja kus nende sõbrad leida on.

Torparid oliwad paremine ette walmistatud kui maatöölised, liikumine tõmbas nad esimestena kaasa ja nad oliwad walmis üleüldist streiki peale muu ka eneste kasuks tarwitama. Juba paar kuud peale suurstreigi, jaanuaris 1906, oliwad torparite asemikud enam juhtumisekaupa kokku tulnud kongressil ja tegiwad seal otsuseid, mis edaspidise liikumise kohta suure tähtsusega oliwad.

Seal otsustati nimelt, et tarwilik on üleüldist torparite asemikkude kongressi kokku kutsuda, kus torparite hädasid läbi rääkida ja abinõude üle ühiselt nõu pidada saaks; nõndasama leiti tarwilikuks torparisi kindlaste organiseerida. Sest neil oli selge, et nad ainult ühiselt oma nõudmistele tähelpanemist suudawad wõita. Koosolek otsustas sotsialdemokraatlisele töölisteparteile ette panna, et see kongressi organiseerimise ja päewakorra kokkuseadmise ning läbitõotamise enese peale wõtaks.

Torparite üleüldise kongressi mõte wõeti terwel maal rahulolemisega wastu. Hakati suure elawusega torparite koosolekuid pidama, kus nende olukorda harutati ja tähtsamate küsimuste kohta enam-wähem ühesugused otsused tehti, nagu nad ühesugustest oludest wälja kaswasiwad. Juba koosolekute otsused, mis ju kongressi saadikutele juhtnõõriks pidiwad saama, näitasiwad, missuguses waimus kongress wõiks töötada. Teiseks wõis kongressi waimu üle

ka saadikute järele otsustada, keda koosolekutel waliti. — Kongress oli wäga tähtis, sest seal pidi terwe keeruline torpariteküsimus walgustatud ja nende organiseerimine ning faktika kindlalt ära määratud saama.

Torparid hakkasiwad eneste kui iseäraliku selfskondliku klassi peale waatama, kellel oma iseäralised, teistest kihtidest enam-wähem lahkuminewad kasud on, ja sellest aru saades hakkasiwad nad oma tegelikka sammusid oma olukorra parandamises järjekindlalt juhtima.

Aprillikuul 1906 peeti torparite üleüldine kongress Tampere ära, mida torparite ringkondades nii suure elawusega ette walmistati. Kongress oli kõigiti nende lootuste ja ootuste kohane, mis torparid tema peale paniwad. Ta oli õieti suurepäralisem, kui ette arwata wõidi. 233 kogukonda, s. o. umbes 50% oli saadikuid walinud, neid oli umbes 400, ja neid oliwad 51,064 torparit ja mägitubalast walinud, s. o. ka umbes 50% poolt. Wõrdlemisi lühikese aja kihutusetöö oli siis hästi mõjunud. See on arusaadaw, sest ühesugused rõhuwad olud lasusiwad kõikide peal, see tõeasi oli kihutusel wäga mõjuw.

Terwe maa ei wõtnud kongressist mitte ühtlaselt osa. Lõunaõhtu-Soomemaa ja sisemaa saatsiwad näituseks 50—98% kogukondade ja 65—90% torparite poolt asemikkusid, kuna Põhjahommikupoolsete läänide kogukondadest ainult 20—30% ja torparitest 15—40% seda tegiwad.

Kõige pealt harutati kongressil muidugi torparite rasket seisukorda. Kui see selge oli, mindi organiseerimise ja faktika küsimuste juurde. Iseäranis elawalt waieldi selle üle, missugust teed torparid oma olukorra parandamise püüdmises peaksiwad käima. Tuli otsusele jõuda, kas riigi poolt abi ja wahesobitust nõuda, et torparid selle maa, mis praegu nende käes teo- ja raharendi eest tarwitada on, ära wõiksiwad osta, nii et nad selle maa täielikkudeks omanikkudeks saaksiwad, mille peal nad praegu rentnikkudena elawad, ehk jälle nende kui rentnikkude olukorda ja nende majanduslist seisukorda ilma maa omandamiseta parandada

püüda. Sotsialdemokraatlise partei poolt selleks walitud komitee, kes, nagu me teame, terwet kongressi ette walmistas, tegi wiimase ettepaneku ja jõudis hea osawusega kongressile ära näidata, et parem on nende kui rentnikkude olukorda kindlustada, kuna maa ostmiseks raha saamine raske oleks ja suure kapitali täitsa ilma kasuta maa alla kinni paneks, kuna teisiti nõndasama wõimalik on torparite elu rendimaa peal kindlustada ja wäljakurnamise eest kaitsta. Sotsialdemokraatide ettepanek wõeti 300 healega wastu, kuna esimese ettepaneku poolt ainult 25 healt anti.

Selle otsuse põhjal mindi rendiolude parandamise küsimuse juurde. Tähtsamad otsused, mis selles asjas tehti, on järgmised: Rendiaeg ei tohi alla 50 aastat olla; torpari naisel, lastel ehk teistel täisealistel pärijatel on õigus kontrahhti uuendada; torparil on õigus lepingu kestwuse ajal oma lepingut, s. o. oma kohta, edasi anda. Koha parandused wõi rikkumised tulewad ühe wõi teise poolt wälja maksta, selle järel, kuidas asjatundjad ülewaatajad õige leiawad olema. Rendi kõrgust ei määra mitte maaomanik ega rentnik, waid sellekohane walitud asjatundjate komitee. Niisugused asjatundjate komiteed peawad igas kogukonnas ametisse seatama ja nendes peab maaomanikkude ja torparite poolt ühepalju liikmeid olema. Enne rendiaja lõppu wõib renti ja muid lepingutingimisi ainult mõlemate poolte rahulolemisel muuta. Rendikomiteed peawad ka teiste lepingupunktide täitmise üle walwama ja neid kinnitama, iseäranis seda tähele panes, et torparite õigused maksuta metsatarwitamise kohta mitte maha tallatud ei saaks. Torpi wäärtuse kohane rent tuleb rahas maksta. Ainult sel korral, kui mõlemad pooled sellega nõus on, wõib renti produktidega ja tööga tasuda, kus juures tööpäew suwel 10 ja talwel 7 tundi pikk wõib olla. Kõik tüliasjad maaomaniku ja torpari wahel peawad kõige pealt rendi-komiteede poolt läbi katsutud ja otsustatud saama, alles peale selle wõib neid harilikkude kohtute kätte anda, kes komiteede otsuseid muuta wõiwad.

Nende nõudmiste maksmapanemist otsustas kongress seaduseandelisel teel nõuda ja enne mitte rahule jääda, kui see läbi on viidud. Et need nõudmised aga maaomanikkude kasude vastu käisiwad, pidi kartma, et maaomanikud ennem oma torparitele üles ütlewad, kui et nad endid selle seaduse alla paenutawad, kuigi wõimalik oleks olnud seda seaduseks teha. Kongress pidi siis ka seda silmas pidama. Niisuguse wäewõimulise torparite kohtadest wäljaajamise ärahoidmiseks arwas kongress järgmise otsuse maksmapanemise nõudmist farwilikuks :

Maaomanikud, kes enne uue seaduse maksmahakkamist oma torparite lepingud üles ütlewad, talitawad kuritahtliselt torparite kahjuks; neid sunnitakse ühe uue seaduse punkti põhjal sel kombel wäljaaetud torparitele kahjutasu maksma.

Äga torparid otsustasiwad niisuguse omawoli farwitamise korral ka omalt poolt tegudega vastu astuda ja seal, kus torparitele üles üteldakse, otsekohe streikima hakata.

Nagu seda kartma pidi, et maaomanikud torparite lepinguid üles ütlema hakkawad, nõndasama pidi ka seda kartma, et nad oma maa peale enam uusi torpiseid asutada ei luba. Juba sest saadik, kui metsade hind tõusma hakkas, ei lubanud maaomanikud enam heameelega uute torpide asutamist, olgu küll, et mitte maa puudus seda ei keelanud teha. Põldudeks kõlblikku maad oli erainimeste käes weel wäga palju, nõndasama ka soosid ning rabasid, mis metsa kaswatamiseks kõlbmatad ja mida maaomanikud ise mitte niipea harimise alla ei wõta, kuna aga torparid sagedaste heameelega sinna oleksiwad asunud.

Nõnda oleks siis kartma pidanud, et uus seadus torpide ja torparite arwu wähendab ja nende arwu weelgi suurendab, kellel mitte maad ei ole. Et seda ära hoida, mahutas torparite kongress oma otsustele järgmise wäga tähtsa nõudmise juurde ja nimelt, et kõik maatükid, mis harimiseks kõlblikud on ja mida nende omanikud ise ei hari, seaduse poolt ära-

määratawatel tingimistel nendele wälja tulewad rentida, kes maad soowiwad harida, olgu need maad riigi wõi erainimeste omandus. — Selle otsuse teokstegemisel ei ole mitte üksi torparite, waid terwe maa ja rahwa edenemise kohta suur tähtsus.

Kuid terwe plaan, mis torparite kongressil walmistati, oleks tähtsusefa olnud, kui tugewat organisatsiooni, mis seda täide saada wõis, olemas ei oleks olnud. Sellepärast anti kongressil organisatsiooni ja taktika küsimustele esimene tähtsus.

Et tulewases politikalises wõitluses üleüldine healeõigus esimene tarwilik abinõu oli, siis otsustas kongress ühes sotsialdemokraatlise parteiga üleüldist healeõigust ja ühekambriolist rahwasaadikute-koda kätte wõita; selle eesmärgi kättesaamiseks otsustati üleüldise streigi lahtipeasemisel streiki toetada.¹⁾

Kongress arwas iseseiswate torparite organisatsioonide asutamist soowimataks ja koguni wõimataks, seda silmas pidades, et selle jaoks liig palju töötajaid tarwis läheks, keda aga niisugustes maakohtades wäga raske leida oleks. Otsustati just ümberpöörduvalt, et torparid igal pool sotsialdemokraatlistesse tööliste ühisustesse astuksiwad ja et nad wiimastes oma iseäraliste küsimuste harutamiseks iseäralised osakonnad asutaksiwad. Need osakonnad peawad oma usaldusemeestega torparite kasuks töötama ja nendel kõikidel kokku peab üks ühendatud keskjuhatus olema, kes sotsialdemokraatlise partei keskasutusesse wiis saadikut healeõigusega saadab. Uusi torparite kongressid peab lähemas tulewikus tarwiduse järele kokku kutsuma.

Kuid sellel kongressil, mis, nagu me nägime, oma loomu poolest kaunis kindlaste klassiwõitluse alusele astus

¹⁾ Kongress peeti enne seda ära, kui maapäew 1906. a. uue seaduse wastu wõttis, mille järele saadikutekoda rahwalikus (demokraatlikes) waimus ümber tuleb muuta.

ja sotsialdemokraatlaste poole hoidis, tuli tähtsamate küsimuste otsustamise juures ka wähearwuline oppositsion ilm- sile, kellel aga tõeste wäga wähe poolehoidjaid oli. Nemad kaitsesiwad püha eraomanduse-õigust ja õliwad ka sundus-liku maaharimise wastu, kuna nad torparite lõpusihiks oma torpide äraostmist seadsiwad. Siin peab selle peale tähenda- dama, et oppositsioni liikmed põhjapoolsete maakohtade walitud mehed õliwad, kus üleüldse torparite liikumisest tui- malt osa wõeti. Seda nähtust wõib aga ka sellega ära seletada, et nende maakohtade torparite arw wäga wäikene on, kuna seal enamiste wäikefalupojad maaomanikkudeks on. Silmapaistwat klassidewahet ei ole seal sellepärast mitte märgata.

Suuremat tähtsust peab wähemuse püüetele andma, kui me seda tähele paneme, et nende waated mõne kodan- liste partei omadega ühte lähewad, nagu me seda allpool näha saame.

Tampere ärapeetud kongressiga algas torparite liiku- mise uus ajajärk — wõitluse ajajärk. Ülestähendatud sihti- dest saadi üks warsti kätte, nimelt üleüldine healeõigus. Nõnda sai proletariadile wõimalus antud uuenduste andmises kaastegew olla. Kuid torparitel õliwad iseäranis kaks küsi- must tähtsad, mille otsustamist nad harilikku seaduseandmise teel ei wõinud ega ei tahtnud oodata: need küsimusnd õli- wad nimelt tööpäewa lühendamine ja keelamine maaoma- nikkudel torparid oma kohtadest wälja ajada.

Ühes suure organisatsiooniföõga, mille kallale uued torpariteühisused astusiwad, awasiwad ka need kaks üle- maltähendatud küsimust, iseäranis aga esimene, torparitele suure tegewusepõllu, kus neil wõimalik oli oma jõudu kat- suda.

Enne kui selle kõige uuema torparite küsimuse aja- järku harutamise alla wõtta, peab weel üleüldise pilgu üle- jäänud maaproletariadi olukorra peale heitma, ehk küll praegusel ajal nimetatud küsimus mitte nii põlew ei ole, kui torparite küsimus. Peale seda, kui Tampere ära-

peetud kongressil torparid sotsialdemokraatlise liikumisega ühinesivad ja sunduslikku maaharimist otsustasivad nõuda, mis kõige pealt maata töörahwa kohta käib, peab tingimata arwama, et need klassid tulewikus weel enam kokku lepiwad ja käsikäes käima hakkawad kui siamaale.

Kõige suurearwulisem maaproletariadi osa, kelle olukord kõige halwem on ja kellest kõige enam räägitakse, on nõndanimetatud „ilma kindla elupaigata inimesed.“ See nimetus, kui ko üleüldse arusaamine sellest rahwakihist on kindlusteta ja tema all tuleb kõige pealt ilma maata maarahwast mõista. Niisuguseid inimesi wõib teatawas mõttes kapitalistlise tööstusewiisi tagajärjeks arwata. Sest ajast saadik, kui maad suuremal arwul harima, iseäranis peale selle, kui metsa wälja wedama hakati ning metsatööstus sündis, wäheneb alatasa nende inimeste juurdekaswamine, kes maa külge on seotud ja weel täitsa harimata maad peawad harima. Selle asemel tekkis maal ilma maata töölisklass, kes oma igapäewast leiba peaasjalikult päewatöölisena metsa- ja põllutööstuses pidi teenima. Ehk küll suurtööstus suurel määral edenes, ei wõinud ta siiski mitte kõikidele ilma maata inimestele tööd pakkuda, nii et wiimaste arw warsti suuremaks tõusis, kui töölisi tarwitada wõimalik oli. Sellepärast oli nende majandusline olukord iseäranis halb. Statistikaliste arwude järele, ehk nad küll wäga puudulikud on, on selle klassi töölise aastasissetulek umbes 370 — 400 marka, s. t. peaaegu pool suurtööstuse-töölise aastasissetulekust. Nõnda wõib ilma maata inimesi suurtööstuse töölise klassi, torparite ja harilikkude maatöölise „tagawarawäeks“ nimetada; see rahwakiht on üks seltskondline klass, mis kõige halwemates tingimistes peab elama. Ilma maata töölised oliwad kaua aega wäljarändajate kiht, nõnda näit. oliwad kõikidest wäljarändajatest 78⁰/₁₀ ilma maata inimesi, kuna wäljarändajaid wiimasel ajal 18,000—20,000 aastas oli.

See ilmatu suur ilma maata inimeste wägi, kelle arwu kindlaste ära määrata ei wõi, kuid umbes wõib ütelda, et

nende arw 600—700,000 peale, tõuseb, on walitsusele ja riigipäewale suureks murekoormaks, kuid nagu näha, ei ärita see neid mitte wäga, sest et siamaani weel mitte midagi selle halbtuse wastu ei ole tehtud. Katseks osteti mõned suured mõisad ja jaotati wäikesteks maatükkideks, mida torparitele ja ilma maata inimestele anti, ja peale selle asutati Bobrikowi ettepanekul wäike laenuandmise kassa, et ilma maata inimesed selle abil maad wõiksid osta.

Teiselt poolt peab ütleva, et selle peale waatamata, et ilma kindla elupaigata inimeste arw wäga suur ja nende majandusline seisukord wäga raske on, nemad siiski mitte niisugusel kindla klassiwõitluse alusel ei seisa, nagu me seda torparite juures tähele panime. Mitmesuguseid põhjuseid on seks olemas. Üheks põhjuseks oli nende raske majandusline seisukord, mis kõrgemate püüete tekkimist takistas, osalt aga ta wäljarändamine. Lõpuks peab weel selle peale tähendama, et need inimesed nii mitmesuguseid töösid tegiwad, nagu puusepatööd, metsa- ja põllutööstuses tegewad oliwad, et nende juures ühesugused kasud mitte silmapaistwad ei olnud.

Äga siiski läksiwad ilma kindla elupaigata inimesed osalt sedasama teed, mis torparidgi. Kuulujutud maajaotamise üle kaswatasiwad nendes niisamasuguseid juuri ja wõitsiwad niisamuti nende usaldust. Peale selle, kui sotsialdemokraatia õpetus ikka enam ja enam nende sekka tungis, wõitsiwad nemad ka mõnedest torparite streikidest osa ja astusiwad hulgakaupa, iseäranis peale üleüldise poliitikalise streigi 1905. a., endistesse töölisteühisustesse, mis 1899. a. sotsialdemokraatia parteiga oliwad ühinenud. Nad asutasiwad koguni uusi ühisusi. Sagedad streigid, mis 1906. a. talwel metsatööstuses ette tuliwad, oliwad nende poolt organiseeritud ja nendest peajasjalikult seisis „punane kaardiwägi“ maal koos.

Töölisterparteis ei ole nemad mitte endile iseäralist seisukohta wõtnud, nagu torparid, waid nad oliwad partei kongressidel alati pahemal pool. Nende seisukord on meile

arusaadaw, kui me seda silmas peame, et ilma kindla elupaigata inimesed sõna tõsisel mõttes tööliste klass on, ja sellepärast peawad neil ka niisugused kasud ja nõudmised olema, mis sotsiaaldemokraatia partei püüetega kokkukõlas seisawad. Kuid arwatawaste saab tulewikus sellel rahwakihil suur mõju partei seisukoha peale olema, iseäranis harimata maakohdadesse — era- kui ka kroonumaadesse — asumise küsimuses, selle peale waatamata, kas see ekspropriatsiooni mõttes otsustatud saab wõib mitte.

Ilma kindla elupaigata inimeste kõrwal näeme ka ülejäänud maaproletariati, nagu teenistuses olewad töölisel ja teenijad, kellele loodusesaadustega palka maksetakse.¹⁾ Tampere arasteetud torparite kongressil awaldasiwad mitmed torparid mõttet, et nende püüded, oma seisukorda parandada, tahtsusetu tagajärgega oleksiwad, iseäranis weel niisugustel kordadel, kui nad oma nõudmisi streikide abil kätte tahawad saada, kui wõimata oleks palgatud teenijad ja töölisi, kes loodusesaadustega oma palka saawad, kaaswõitlusesse tõmmata. Kui aga peale seda wiimaste seas agaralt tööd hakati tegema ja; wõib ka olla, torparite streikide mõjul, mis suwel 1906. a. oliwad, siis oli sellel tööil palju wilja. Nagu pool aastat tagasi torparid, nõnda awaldasiwad nüüd aastapalgalist püüet endid organiseerida; nad panjwad mitmesuguseid programmiprojektisid sagedatel kohalistel koosolekutel ette ja tahtsiwad ülemaalist nais- ja meesteenijate kongressi kokku katsuda. See peetigi juba nowembrikuu algul 1906 ära.

Et see liikumine hakatuses kaunis korraldamata oli ja et nende kihtide seas põhjusemõtete poolest weel mitte selgus ei walitsenud, ilmusiwad sagedaste kurwad ja soowimata nähtused. Neid pidi aga wabandama, sest need kaswasiwad

---

¹⁾ Niisugused töölisel teewad aasta peale lepingu, ei ela aga oma peremehe juures, waid saawad tema käest korteri, puid ning tarbeasju mõnikord ka wähe raha. Enamiste on nad naisemehed, kuna teenijad harilikult poissmehed on.

nende rahwakihtide esimestest organiseerimise katsetest wälja, mis juhtiwate elementide poolt täitsa hooletusesse jäetud oliwad. Kuid selle põhjapanewa töö majanduslised ja kulturalised tagajärjed saawad kindlaste head ja edulikud olema, seda enam, et nüüd ju ka need kihid oma walitud asemikkude läbi maa walitsemisest ja korraldamisest tegelikult osa wõiwad wõtta. Uue maapäewa saadikute seas on hulk torparid, kuna kõik sotsialdemokraatlised saadikud selle peale rõhku panewad, et torparite ja maatöölise küsimus selles mõttes korraldatud saaks, kuidas see nendele kihtidele kasulik on.

Peale Tampere arapeetud torparite kongressi kestis liikumine, mis juba enne seda algas, edasi, ja niipea kui maikuul põllutööd algasiwad, kaswas liikumine kõige kõrgema tipuni. Alles hiljuti tekkinud torparite keskasutus pidi alatasa torparite ühisuste liikmeid rahustama ja neile ära seletama, et nad oma ettewõtteid enne nende täidesaatmist hästi läbi kaaluksiwad, sest et streigid igakord ei õnnesta ja kasu asemel kahju toowad. Streikidega murtakse lepinguid, millele kohtulik uurimine ja kohtadest wäljatõstmine sagedaste kannul käib.

Juba maikuu lõpul peasesiwad streigid mitmes kohas lahti. Nagu tähendatud, oli tööpäewa äramääramine suwel 10 ja talwel 7 tunni peale nüüd esimeses reas, aga ka teisi, kohalistest tarwidustest tingitud nõudmisi pandi ette. Streikisid oli rohkestes ja paljud jäiwad hoopis algamata, sest et torparite nõudmisi otsekohe täideti. Üleüldiselt aga selgus siingi, et streigid tugewate organisatsioonide käes hea sõjariist on, kuna nõrgad streikidega endid weel enam nõrgestawad. Torparitel puudus sagedaste see tugi, kuna nende streigid ka muidu ilma kindla ja üleüldise plaanita ette wõetud oliwad, nõndasama puudus neil ka asjatundlik juhatus sagedaste. Seda kiiduwäärilisem on, et palju streikisid siisgi eeskujuliku üksmeelsusega lõpule wiidi. Iseäralist tähelpanemist teeniwad suurte mõisate streigid, nagu J ö k i s e s, kus umbes 350, ja L a u k k o s, kus umbes 100 torpa-

rit on. Mõlemad mõisad on wanameelsete mõisnikkude päralt ja sealne seisukord läks peale seda wäga kardeta- waks, kui mõisnikud torparite saadikud, kes neile torparite nõudmisi awaldama tulnud, häbiga tagasi saatsiwad. L a u k- kos läks seisukord sellepärast iseäranis põnewaks, et ilma maata töölisel streikijate torparifega üksmeeles ei olnud. Mitmed mõisnikud tellisiwad iseeneste ja streigimurdjate kaitseks politseid maale.¹⁾

Nende streikide mõju kodanlise selfskonna arwamise peale oli wäga suur. Elawates wärwides hakati seda kahju ette kujutama, mis näit. wiljakoristamise seismajätmine üksi- kutele ja terwele riigile wõib sünnitada. Kuna streigid wäga laiale üle maa ulatasiwad ja tugewat jõudu awaldasiwad, tekkis kodanlaste seas kartus, et maata inimesed wiimaks tõeste maa omawoliliselt enestele wõtawad ja ära jaotawad. Isegi „aktiwistid“, kõige radikaalsem erakond, oli selle ar- wamise mõju all. Ja seda kartust kaswatas weel Wene riigiduuma radikaalne olek maa asjus. Otsustas ju see, et maaküsimuse lõpetamiseks muud teed pole, kui maa eraini- meste käest ära wõtta. Sedasama kardeti duuma mõjul ka Soomes, ja maaomanikud hakkasiwad oma omanduse pärast tõsiselt muretsema ja oma kasude pärast wärisema. Mõned wabameelsed soowitasiwad parandusi, wanameelsed näi-

---

1) L a u k k o mõisa omanik kaebas oma torparid lepingu rik- kumise pärast kohtusse ja nõudis nende kohtadest wäljatõstmist. Jaanuarikuul 1907 saadeti see otsus täide. Helsingi ja Tampere poli- tsei abil tõsteti torparid 30—35 graadi külmaga wälja. Majade ukсед, aknad ja ahjud lõhuti ära, et torparite elamist wõimataks teha. Kohus ja politsei tarwitasiwad waljust, mis terwel maal suurt meelepaha sünnitas. Asi jäi wiimaks soiku ja torparid, kes kõige wiletsusega harjunud on, asusiwad oma lõhutud majadesse tagasi. 19. aprillil wõeti aga uus wäljatõstmine ette. Nüüd ei lepitud enam wähemaga, kui politsei lõhkus majad põhjani maha. Majad on mõisnikkude puudest torparite poolt ehitatud, nad on aga nagu meiegi rentnikkude ehitatud hooned, mõisniku omad, ta wõib nendega teha, mis ta tahab. Ta laseb nad maha lõhkuda ja 83 torparit jääwad ilma peawarjuta ja ilma kohata. Ü.p.

fasiwad aga Baltima poole ja arwasiwad, et niisugune „tõsine karistus“ ka Soomes kohane oleks. Nad arwasiwad selles ruttu terwekstegewa rohu leiduwat. Nende ringkondade kasud oliwad maaküsimuses kaalu peal ja — sellepärast pole ime, et nad duuma wastu, mille poolt nad muidu Soomemaale head lootsiwad, külmemaks hakkasiwad jääma, ja peab arwama, et paljud kergemalt hingasiwad, kui Wene walitsus duuma laiale saafis ja jälle kord lubas „maaküsimuses tõsiseid parandusi ette wõtta“.

Torparite streigid kestiwad aga oma soodu edasi ja wõis näha, et nad oma nõudmiste juurde kindlaks jäiwad. — Jokioiste mõisas mõistis kohus mitukümmend torparit kohtadest wälja; nad oliwad lepingu murdmises süüdlasteks tunnistatud. Aga kohtuotsust ei saadetud täide, sest maaomanik ja torparid leppisiwad warsti kokku. Nad saiwad oma suwise tööpäewa 10¹/₂ tunni peale lühendada. Ka palju feisi streikisid lõppesiwad kokkuleppimisel ehk torparite wõiduga. Laukkos ja mõnes feises mõisas kestiwad streigid kaemine edasi. Ka nendes kohtades mõistis kohus torparid lepingu murdmise pärast kohtadest wälja, aga otsuste täidesaatmine wiibis, neid saadeti wõrdlemisi wähe täide. Teiselt poolt tuli aga ka nähtawale, et torparid oma nõudmisi igal pool weel läbi ei suutnud wiia ja et Tampere kongressi otsus, torparite kohtadest wäljatõstmist üleüldise streigi läbi tagasi hoida, igal pool wastuwõtmist ei leidnud. Peet küll koosolekuid ja tehti otsuseid — mitte üksi torparite waid kõigi maatööliste poolt — streikijaid torparid tööseisma jätmisega toetada, kuid nendel ettepanekufel ja otsustel ei olnud tegelikka tagajärgesid. Sellepärast arwasiwad paljud, et esialgusline soojus jahtuma kippus. Organisatsiooni puudused tuliwad nähtawale, iseäranis maata tööliste juures, kes ka streigist osa wõtsiwad. See ei olnud ime, sest terwe liikumine oli alles noor. Seda puudust asuti aga sedamaid parandama ja nimelt suure hoolega. Wõib arwata, et maatöölised tulewikus ühes meeles, mees mehen üksteise kõrwal organiseeritult üles astuwad. Sügise ligine-

misega wähenesiwad streigid ja üleüldine fähelpanemine oli maapäewa walimiste eeltööde peale juhitud. Arwata wõib aga, et walimiste kihutusetöö ka torparite organiseerimise peale edendawalt mõjub.

Maaküsimuse peale mõjusiwad streigid sel kombel, et see nüüd põlewaks päewaküsimuseks sai, mille kohta kõik parteid seisukohta pidiwad wõtma. —

Seda pildikest Soome maaoludest lõpetades on wast kohane ka seda lühedalt fundma õppida, missugune seisukoht üksikutel parteidel maaküsimuses on.

Sotsialdemokraatline partei heitis maatöölise ja torparite liikumisega ikka enam nõusse. Partei programm, mis enne teiste maade sotsialdemokraatliste parteide programmidega täitsa kokkukõlas oli, sai sellega, et temasse torparite ja maatöölise nõudmiste kohased punktid üles wõeti, nii ütelda, rahwastatud — rahwa soovide awaldajaks, kuna üksteise wastu rääkijad punktid wälja langesiwad. Maatöölise püüdmised leidsiwad nüüd programmis täielikult ruumi ja wõisiwad endid selle kaudu awaldada. Oulu kongressil — 1906 — wõttis partei Tampere torparite kongressi nõudmised ilma muutmata oma programmi wastu. Maata inimeste kasuks otsustas kongress nõuda, et riik nendele maad harimiseks nõutaks, nii et maata inimesed omale kindla tegewuse saaksiwad. Et aga kõigile maad muretseda, seks ei oleks harimiseks kõlblik riigimaa üksi ette lõõnud, sest suur osa riigimaad on kaugel põhja pool ja ei kõlba sellepärast põlluharimiseks. Nii peab siis tahes ehk tahtmata eraomandust appi wõtma. On ju erainimeste käes terwelt $\frac{2}{3}$ maad ja see on umbes 20 miljonit hektarit suur, millest ainult 16% haritud on. Siit on siis maad lahedaste wõimalik saada. Umbes niisamasugust nõudmist, nagu torparite kongress otsustanud, ka omalt poolt üles seades tahtis partei ilma maata inimestele wõimalust muretseda erainimeste maad harida saada. Asujad ei pidanud mitte maad omanikkudeks saama, waid nad pidiwad maad niisamasugustel tingimistel rendi eest tarwitada saama, nagu Tampere

torparite kongress torparite tarwis üles oli seadnud. Kongress otsustas ka maade sunduslist ärawõtmist nõuda, kuid sellel nõudmisel ei wõi, nagu arwama peab, suurt tegelikku tagajärge olla, see ripub Wenemaa agrarküsimuse lõpuliku arendamise küljes. Peaasjalikult pidi riigi tegewus maata inimestele maa muretsemises selles seisma, et ta asujatele uute maade harimisele wõtmiseks ja maade melioreerimiseks — parandamiseks — odawat laenu muretseks ja teiseks seaduseandmise läbi kooperatiwlist — ühismaaharimist — toetaks.

Kodanlistest parteidest astus kõige pealt noorsoomlaste partei oma agrarprogrammiga kewadel 1906 wälja. Selle agrarprogramm põhjened suuremalt osalt teiste maade kodanliste parteide agrarprogrammide peal. Wanasoomlasi wõib agrarküsimuses riigi-sotsialistideks nimetada. Rootsi rahwapartei seisukoht on kõikuw, aga ta kaldub noorsoomlaste poole. Peaasjades on nende parteide nõudmised üheloomulised. Nad loodawad maaküsimust nimelt maaomanikkude-talupoegadega käsikäes ära kosta. Nad nõuawad sellepärast nimelt maaomanikkude-talupoegadele kõiksugu parandusi riigi poolt, maamaksude ärakaotamist, abi maaharimiseks jne. Talupoegade-maaomanikkude käekäigu paranemisega loodawad nad ka torparite ja maata inimeste seisukorda paranawat¹⁾. Torpariteküsimuse eest hoiawad nad kõrwale, nad ei taha otsekohe selle kallale asuda. Noorsoomlased nõuawad küll üleüldiste sõnadega, et torparite seisukord õigusliselt paraneks, aga kuidas seda teha, selle kohta walitseb tumedus. Nende seisukoht on selles asjas vähemalt segane. Wanasoomlaste nõudmised, mis rohkem wälja paistawad, tuletawad wäga sotsialdemokraatia nõudmisi meelde, kuid see partei ei pane nende nõudmiste teokstegemise peale järjekindlalt rõhku, ei usalda edasi as-

¹⁾ Nähtawaste seesama seisukoht, mis meie rahwuslik edu-erakond enesele selles asjas on wõtnud. Ka nemad nõuawad kõige pealt kohaomanikkude seisukorra parandamist, millele maatöölise seisukorra paranemine iseenesest järgneda. Ü.p.

fuda. Kuna sotsialdemokraatia maa sunduslist rendile andmist nõuab, et torparite wäljatõstmist enne põhjalikkude uuenduste läbiwiimist takistada ja nende seisukorra kindlustada, lepiwad wanasoomlased tähtsuseta poole abiga. Torparid peawad riigi abiga maaomanikkudeks saama. Ja seda wäike-maaomandust tahawad nad sellega kindlale alusele seada, st selle peale wõlgade tegemist raskendada.

Noorsoomlased tähendawad sellepärast õigusega, et wanasoomlaste poolik agrarprogramm torpariteklassi hukatusesse wõib wiia ja et kahju, mis maaomanikud selle juures saaksiwad, nõnda suur oleks, et nad selle tõttu sellest parteist peawad lahkuma.

Peale selle ei lepi noorsoomlased sellega, et wanasoomlased maaomanikka ja torparid ühendada loodawad, kuna ometi mõlemate kasud täitsa üksteise wastu käiwad. See ühinemise loofus on noorsoomlaste arwafes liig kõikuw. Nad järeldawad, et wanasoomlased aegamööda täitsa talupoegade-maaomanikkude parteiks saawad. Igatahes on maaomanikkude ja torparite ühendamine wäga küsitaw, olgu küll, et wanasoomlased seda wäga soowiwad.

Paremine kokkukõlas on kodanlised parteid selles, kuidas maata inimestele maad muretseda.

Nad on muidugi kõik selle poolt, et riigimaad maata inimestele asumiseks ära jagataks. Kuid erainimeste maa sekssamaks otstarbeks wõtmise puhul soowiwad nad riigi poolt waranduslist abi, ja nimelt sel kombel, et riik maata inimestele raha laenaks, millega need erainimeste käest maad wõiksiwad osta. Waheltsobitajateks soowitawad nad riiki, maakogukondasid ja ka erainimesi. Riik peab seks otstarbeks suurema kapitali muretsema, mida ta osalt juba ongi teinud. Mõte ja eesmärk, mida selle kapitaliga kätte tahetakse saada, on Wenemaa talurahwapanga sarnane. Suured mõisad, mis müügile tulewad, peawad ära tükeldatud ja maata inimestele asumiseks kätte antud saama. Raha, mis riik mõisa eest maksis, tasub asuja aegamööda ära. Kuni siinamaale on noor- ja wanasoomlased niisuguse

maamuretsemisega täitsa kokkukõlas. Aga edasi soowivad noorsoomlased, et maa, mis sel kombel asujate kätte saab, nende täielikuks eraomanduseks peab saama. Wanasoomlased on aga kitsenduste poolt, nimelt nõuawad nad, et maa peale laenu tegemine ja päranduste juures ärajaotamine ära saaks keelatud jne. See on, mis neid sotsialdemokraatidele wähe lähendab.

Nõnda on nende parteide waated maata inimestele maa muretsemises peajoontes ühed ja needsamad ja lähewad sotsialdemokraatia nõudmistest põhjusedmõttelikult lahku. Aga kodanliste parteide agrarprogrammi täidesaatmine näib Soomemaal weel wõimatam olema kui wäljamaal. Maata inimeste arw on päratu suur, kuna aga warandusel, mida sel kombel maa muretsemiseks tarwis läheks, piirid on. Waewalt on 15 miljoni margaga, mida noorsoomlased niisuguse maa muretsemise põhjuskapitaliks soowivad, maata inimestele sel määral maad muretseda wõimalik, kuidas tarwis on ja kuidas noorsoomlased enestele ette kujutawad. Nad arwawad, et selle rahaga kui mitte miljonile maata inimesele, siis ometi poolele miljonile wõimalik oleks maad muretseda.

Peajoontes lähewad siis kodanliste parteide nõudmised selles asjas ühte. Ja neid kõiki wõib enam-wähem talupoegade parteideks pidada, sest ka talupojad ei ole maata inimeste seisukorra parandamise wastu, waid on selle poolt, kui see nende kasudesse ei puudu. Sellepärast peab arwama, et need parteid warsti ühinewad, mille peale ka juba mitmed nähtused 1906. a. kewadest saadik näitawad. Siinamaale oliwad keele ja rahwuse wahed — peale teiste — tugewad küllalt politikalist ühinemist keelama. See, mis neid aga praegu weel tahus hoiab, on ainult mõõdaminewate kasude ja kokkupõrkamiste jäfised; nende tõsised kasud nõuawad juba praegu, weel enam aga tulewikus, nende ühinemist. Kuna siinamaalne parteide jagunemine täitsa politikaliste põhjuste pärast sündis, astub tulewikus selle asemele ühinemine majandusliste kasude pärast. Ja see klass, kes peajasjalikult selle partei sünnitab, on keskmiste maaomanikkude klass

oma kasudega. Iseenesest mõista, et maaproletariat selle vastu seisukohta peab võtma; ühinemisest ei või siin juttugi olla. Ja niisugune parteide kujunemine saab kindlasti ka linnade ja tööstuseproletariadi meeleolu ja seisukoha peale mõju avaldama, sest et põllutöö sedavõrt tähtis ja temas palju inimesi tegewad on, mis mõlemat pidi wäga terawalt töölisteklassi käekäigusse puutub.

Eelolewale kirjeldusele, mis mag. Gylling 1906 kirjutanud, olgu täienduseks uuemast ajast mõnda lisaks, mis olukorda weel enam selgitab.

Riigipäewasaadik Aatto Sirén awaldas sept. 1908. a. maata inimestele maamuretsemise asjus „Työmiehes“ järgmist.

Walitsuse poolt maata inimeste olukorra parandamiseks ettewõetud töödest on kõige pealt alamkomitee ja pärast agrarkomitee asutamine nimetada. Mõlemad on juba aastad otsa maata inimeste olukorra parandamise kallal tööd teinud, aga nende tööil pole muud tagajärge olnud, kui et nad sellele arusaamisele on jõudnud, et maata inimeste seisukord alafatasa pahemaks läheb.

Juba 1900. ja 1901. aastatel müüdi, nagu statistika näitab, aastas ligi nelja miljoni marga eest iseseiswaid maa-kohti oksjoni wiisil ära. Selle ja koguni halbade rendiolude tagajärjel tõuseb wäljarändajate hulk aastas 20,000 peale. Ja see ongi, mis kodanlasi maata inimeste käekäiguga tegemist tegema sunnib.

Sotsialdemokraatlise partei nõudmised maa asjus on järgmised:

Piirita maaomanduse õigust tuleb piirata. Maa oma iseäraldustega on seltskonnaomanduse laadi. Seda ei või mitte suurte rahwahulkade kahjuks ja hukatuseks üksikute omanduseks lubada. Nõndasama takistada tuleb maaomanikkude hulga kaswamist. Piiramata maaomanduse õigus ja piirita maaga sahkerdamise õigus on need kaks põhjust, mis meil maaküsimuse nii põlewaks teewad. Aga sellest hoolimata ei mõtlegi kodanlised parteid nende põhjuste kõrwaalesaatmise

peale, waid otse selle wastu põhjened nende maapuuduse wastu wõitlemise abinõud just nende peal ja nad loodawad piirita maaomanduse õigust ja piiramata sahkerdamise wõimalust weelenam kaswafades seda seisukorda parandada!

Kuna walitsuse ettepanek maata inimestele maa muretsemiseks põhjasmõtteliselt suometarlaste plaanidega wäga ühtlaadi on, astuwad suometarlased¹⁾ Gebhard ja Kairamo ometi selle wastu ja kinnitawad eneste poolt riigipäewale sisseantud ettepanekus, et nemad walitsuse plaani wastuwõetawaks ei wõi funnistada.

1906 oli Soome maakogukondades — ametliku arwustiku järel — ilma maata leibkondasid 367,000, peade arwu järel siis umbes 1¹/₂ miljonit. Neist oliwad 233,000 leibkonda ilma oma korterita, sellega umbes miljon inimest, s.o. kolmas osa Soome rahwast, kellel oma ulualune puudus!

Seaduseplaani ettepaneku tegija arwe järel tarwitaks walitsus maata inimestele maa muretsemiseks järgmisi summasid:

160,000 maarentnikust on 50,000 perel niisugused kohad, mis umbes 6000 marga alla hinnatakse. Need kokku maksaksiwad juba umbes 300 miljonit marka. Wähemate kohtade keskmine wäärtus on 2000 marka ja nende üleüldine summa tõuseks 220 miljoni marga peale. 150,000 ilma maata perekonnale ei tuleks mitte ainult maad, waid ka hooneid muretseda. Iga uue koha peale 3500 marka arwates teeb see 525 miljonit marka. Selle järel oleks walitsusel 1045 miljonit tarwis, kui ta maata inimestele maad omanduseks tahaks osta.

Aga ka nendele on abi tarwis, kelle kohad eeltähendatud wiisil oksjoni teel iga aasta 4 miljoni wäärtuses ära müüdakse. Peale selle on wabatahtlikult müüjaid vähemalt 1 miljoni eest, kokku 5 milj. aastas. Kui walitsus sellegi summa eest iga aasta maata inimestele maad ostma hak-

¹⁾ Suometarlased ehk wanasoomlased on üks ja seesama.

kaks, kuluks tal $2\frac{1}{2}$ sada aastat selleks ära ja siis ei oleks veel maaväärtuse kasvamist arvesse võetudgi.

Suometarlaste awitamise plaan on nõndasama võimata.

Ühes 1907. a. riigipäewa ettepanekus ütles suometarlane Kairamo, ja temoga ühes kinnitasivad seda umbes kakskümmend suometarlast, tähelepanemine Euroopa ja Amerika kulturamaades näitab, et väike-maapidamine praeguse aja suur-maaharimisega võistlust välja ei kannata, ja „et meiegi awalikus elus nähtuseid on ilmunud, mis asja küll annawad Soomesgi ähwardawat hädaohtu tähele panna ja selle wastu abinõusid otsida“.

Näituseks nimetab ettepaneku tegija muu seas: Wiiburi kubermangu kingitud maad on suurel määral tööstuse-ettewõtjate kätte läinud. Päriseks ostetud kroonukohtadest on 40 aasta jooksul Häme, Mikkel, Kuopio, Waasa ja Oulu läänides 9355 niisugusest kohast 501 ärimeeste kätte läinud.

Ettepaneku tegija soowitab seaduseandlisel teel majanduslise käigu takistamist.

Suometarlane Dr. Hannes Gebhard ütles sellele lisaks: „See asumisepolitika, kus kroonumaa päris eromanduseks ära anti, ei olnud sünnis. Niisugust kingitud ei osanud maata inimesed tarwitada, waid sattusiwad wõlgade sisse. Kohad on olude sunnil haamri alla läinud ja — palgiühisustele (suured kapitalistide metsaostu aktsia seltsid) saagiks langenud.“

Sellega lükkawad suometarlased oma plaanid, mille järel nad maata inimesed maaomanikkudeks lubawad teha, ise ümber, kuna nad näitawad, et edukäik nende wastu on juhitud. Siin ei pane nad aga seda tähele, waid on walmis seda majanduslist edukäiku seadustega kinni panema.

Nende põhjusede maaküsimuses on ju nõndasama: maata inimestele oma maad! Nad piirawad asja ainult nõnda, et kõik rendikohad jääksiwad uue rendiseaduse alla, kuid walitsus peaks maata inimestele maamuretsemise kassasse

rohkem raha andma, kust need laenu wõiwad saada, millega majasid ehitada ja uut maad harimisele wõtta — nende seletuse järel piiratud omanduseõigusega.

Kuid tagajärg oleks seesama, mis wäikemaaharija tulewiku kohta nii sagedaste seletatud ja mida suometarlaste eestwõtjad nüüdsama nende seisukorra langemisest kõnelesiwad.

Sotsialdemokraatide programmi järel käies oleks maal kõige hoogsam edenemine wõimalik. Misgi muu abinõu ei kihutaks nõnda kiirele ja laialisele maaharimisele, kui maaharimise sundus, nagu sotsialdemokraadid soowiwad. Mitte üksi ei asutataks uusi kohtasid suurel arwul, waid ka maaomanikud laiendaksiwad oma haritawat maad, kartes, et ilma maata inimesed nende kõlblikku maad, kui see harimata seisab, enestele hakkaksiwad nõudma. See hulk inimesi saaks uueste asutatawate kohtade peal tööd ja leiba, kuna teised hulgad seda suurmaaomanikkude laiendatud majapidamistes leiaksiwad. Walitsuse, s. o. noorsoomlaste ja suometarlaste plaanide järel, maad ikka edasi eraomanduse ja sahkerdamise kütketes pidades, saab aga maata rahwa hulk ikka kaswama ja igakülne edu jääb edasi kammitsasse.

Kui maaharimise sunduse seaduse abil kõik Soome-maa wiljakandjad, aga siinamaale harimata maad adra ja seemendamise alla tulewad, siis muutuks see õnneus, mis maata inimeste sajadtuhanded praegu sünnitawad, arwamata suurepäraliseks õnnistuseks, ja ainult selle läbi, et maaharimine selle seaduse tõttu hoopis suuremal mædul edeneks kui walitsuse sajamiljonite abil. Pealegi oleks selle juures weel küllalt wõimalusi walitsuse warandusega seda edene-mist toetada — niihästi maad harimisele ette walmistades, kui ka paremate harimisewiiside toetamise läbi.

Mida maaharimise sunduse seadus weel puufumata jätaks, seda nihutaks tarbekorral sunduslise omandamise põhjusmõte liikuma. Me näeme, et sundusline eraomanduse seltskonna omanduseks lunastamise mõte edasi astub, olgugi alles aralt. See, et kodanlised klassid selle wastu on ja

ainult hirmuga selle peale julgewad mõelda, ei suuda sellegi nähtuse alalist edenemist kinni hoida.

Nende ja teiste sarnaste põhjuste pärast oleme meie kindlad, et maata inimeste maaküsimust mitte neile maa päriseks ostmisega ära kosta ei saa, waid maaharimise sunduse teel, seda neile parandamise õigusega rendile andes.

* * *

Waheajal on uus maarendi-seadus, nagu teada, walmis saanud, ja meil maksab küll selle peale pilku heita.

Uue seaduse kõige tähtsamad punktid on lepingu lühem kestwuseaeg, raharendi seaduslikuks määramine, mõlemapoolse töörendi soowimise puhul tööpäewa pikkuse äramääramine, rendi kõrguse määramine selleks walitawa rendilaudkonna poolt igas kogukonnas, selle laudkonna walimine ja tema õigused ja wiimaks seaduse tagasiulataw mõju.

Need oliwad peapunktid, mille ümber torparite eluparandamise küsimus ennast kogus. Ja nende otsustamise küljes ripub wäikerentnikkude tulewik. Rentnikkude elukorra parandamise küsimus oli üks nendest põlewatest küsimustest, mille kallal juba seisuste maapäewad päid murdma oliwad asunud ja mis torparite organiseerimise tõttu iga päewaga põnewamaks sai, iseäranis Laukko torparite toore wäljatõstmise, nende majade mahalõhkumise ja nende kaabaka wiisi metsades elama sundimise läbi, mis otse uue rahwasaadikute-kogu walimise aegus ja selle esimese kokkutulemise eel sündis. Nendel põhjustel asuti juba 1907 selle seaduse walmistegemise juurde. Aga maaomanikkude kasude kaitsjate wiiwitamise ja iga punkti halwendada püüdmise tõttu ei saanud seadus 1907 walmis. Teise rahwaseadikute-kogu esimesel istumisejärgul, 1. aug. 1908, wõeti asi uueste ette. Nagu me teame, tuli täitsa otsast peale hakata, 1907 tehtud tööd wõis ainult materjalina farwitada.

Nagu 1907, nõnda oli lugu kodanlaste wastuseimisega ka 1908. Hakatusest peale wiivitused ja nähtaw töötakistamine. Et see neil mitte sedawiisi ei õnnestanud, kuidas nad soowiswad, see on esimeses liinis sotsialdemokraatliste saadikutekoja liikmete ja teiseks terwe töölistepartei wäsimata wõitluse wili. Siitpoolt tehti nimelt kõik, mis wõimalik, et seadus walmis ja torparitele wähegi kasulik saaks. Ja see oli ainult sel teel wõimalik, et terwe töölistepartei parlamendi osakond kõige suurema südidusega wälja astus ja kodanlastele saadikutele igal wiisil meelde tuletas, missuguseid lubadusi nemad rahwale oliwad andnud. Partei ajakirjandus hüüdis walju healega üle maa ja näitas, kuidas maaomanikud uue rendiseaduse asjus mõtlewad. Kõik kodanlaste põiklemise-konksud toodi halastamatalt walge ette ja näidati ära, kuidas nad seadust wiivitada tahawad. Ja kui asi komisjonis ette wõeti, teatasiwad töölistepartei ajalehed igapäew, missuguste abinõudega kodanlased töötawad, kui sagedaste nad kõnelewad, kuidas nad aega wiidawad ja missugused waated neil üksikute küsimuste kohta on.

See sünnitas terwel maal niisuguse marusarnase liikumise ja üleüldise protesitormi rentnikkude poolt, et asi wiimaks nihkuma hakkas ja seadus walmis sai. Aga ta ei täida kaugeltgi rentnikkude ega töölistepartei nõudmisi. Kuid sellega on siiski samm edasi jõutud. Torparite seisukord saab kindlamaks ja seaduslikumaks.

Meil on asja küllalt selle seaduse ja ta siiamaise käekäigu peale ligemalt waadata. Põleb ju meie maa selle sama küsimuse otsustamise all. Ja olgu küll, et Soome rentnikud ja töölised uue seadusega kaugeltgi rahul ei ole, meie olusid silmas pidades on ta siiski niisugune, mille sarnase awalik s o o w i m i n e meie maaherrade juures ihukarwad püsti ajaks ja kasakate abi nõudma paneks. Seda tähtsam on aga, et meie rentnikud sellega tuffawaks saaksiwad. Ja ma ei suuda seda etteheidet Eesti ajakirjandusele mitte tegemata jätta, et see nii w ä h e r õ h k u selle

peale paneb, mis soomlaste juures tõeste tähelepanemiseväärton ja mis meie rahwa silmi wõiks awada! Niisugused asjad jääwad meil aga tähelepanemata, kuna peaaegu ainult kirjandusi uudisilmumisi silmas peetakse.

Enne rahwaasemikkude-kagu uuendamist ja uue saadikutekogu kokkutulemist oli maa- ja torpariteküsimus peajasjalikult selles mõttes tähtis, et parteid oma plaanisid kiitsiwad. Niihästi suometarlased, kui ka noorsoomlased lubasiwad rohkeste ja püüdsiwad näidata, et nemad just tõsised torparite sõbrad on. Nõnda paniwad suometarlased nimelt selle peale suurt rõhku, et nad rendiseadusesse punkti nõuawad, mis lühemat kui 50 aasta peale tehtud rendilepingut ei luba teha. Aga nüüd, kus see aeg käes oli, et kõiki neid ilusaid asju seadusesse üles wõtta, kõnelesiwad herrad maaomanikud hoopis feist keelt.

Suometarlaste programmis on praegugi nõudmine, rendileping tehtagu vähemalt 50 aasta peale. Aga nad ühendasiwad selle ühe teise nõudmisega, mis esimese tühjaks tegi. Nad ütlesiwad, jah, leping tehtagu vähemalt 50 aasta peale, aga maaomanikul olgu õigus 25 aasta pärast renti tõsta. Nad põhjendasiwad seda nõudmist maa wäärtuse tõusmisega. Maa wäärtus kaswada 25 a. jooksul umbes 50%, iseäranis wabrikute, raudteede, kanalite jne. ehitamise ja linnade ning rahwahulga kaswamise tõttu.

Sotsialdemokraadid seletawad selle wastu, et see wäärtuse tõusmine sugugi maaomanikkude töö ega waewa läbi ei sünni, waid selle läbi, et terve seltskond edeneb ja kaswab. Maaomanik saab juba selle juurdekaswawa wäärtuse muidugi oma kätte, mis selle maaosa peale langeb, mida ta ise harib. Rentniku käes olewa maa kaswaw wäärtus jäägu rentnikule, sest et sellel nii kaua, kui seltskond seda juurdekaswawat wäärtust omale ei nõua, selle peale oma töö põhjusel kõige suurem õigus on. Nad selgitawad seda järgmise näitusega:

Kui kapitalist oma raha panka intressi kandma paneb,

siis saab ta iga aasta oma intressi, aga kapital jääb selleksamaks. Ostab aga kapitalist oma raha eest maad ja rendib selle välja, siis ei saa ta selle eest mitte üksi oma iga-aastast renti, vaid ta nõuab, et see rent iga aasta wõi paari pärast tõuseks, just nagu kaswaks tema kapital, millega ta maa ostis. Aga kapital wõib ometi siin nõndasama wähe kaswada, kui ta pangas kaswab. Sellepärast peab seltskond oma enese tulewiku kasude pärast waatama, et ta niisugused seadused maksma saab, mis niisuguse ülekohtu wõimataks teewad.

Aga see asjalik seletus ei suutnud suometarlaste ega teiste kodanlaste waateid selles küsimuses mitte muuta. Ei otsusta ju niisuguses asjas põhjusemõtted ega asjalik olek, vaid kasud, rahalik, ainelik tulu.

Selle nõudmisega ühendasiwad suometarlaste järgmise konksu. Kui rentnik rendikõrgendamise korral — 25 a. pärast — kohta enam edasi ei taha pidada, wõib ta oma lepingust takistamatalt tagasi astuda; aga tal ei ole õigust kohal tehtud paranduste eest tasu nõuda. Seda wõib ta alles peale lepinguaja lõppu, s. o. 50 a. pärast teha.

Nõnda arwasiwad nad, et rentnik juba seda tähele pannes rendikõrgendamisega lepib, kuna ta wastu seistes oma parandusetöö maaomanikule peaks jätma. Eks kujuta see konks selgelt küllalt, kui suguwennalikult suometarlaste-maaomanikud oma suguwendade-torparite tulude peale waatawad!

„Suguwennad“ noorsoomlased nõudsiwad otsekohe ainult 25-a. lühemat rendiaega ja seadisiwad paranduste tasu otsustamise siia üles.

Sotsialdemokraadid seisiwad 50-a. lühema rendiaja eest, ilma et maaomanikkudel õigust oleks lepingu kestwuse ajal renti kõrgendada. Nõnda seisiwad kolm nõudmist üksteise wastu. Ja arwata oli, et suometarlaste ja noorsoomlaste wiimaks ühinewad, sest et suometarlaste plaan noorsoomlastele igatahes kasulik on ja ligemal seisab kui sotsial-

demokraatide oma, mille vastu mõlemad kodanlised parteid olivad.

Mis tegivad suometarlased?

Nad wiisivad komisjonis läbi, et lepinguaja lühema kestwuse üle üksi healetatakse, ilma et selle juures näit. rendikõrgendamise küsimus lepinguaja wälfusel kõne alla tuleks! Suometarlased lootsiwad, et sedawiisi healetades sotsialdemokraadid 50 a. eest healetawad ja et noorsoomlaste ettepanek sel kombel wähemusesse jääb. Pärast, kui rendikõrgendamise küsimus iseäraldi healefamise alla tuleb, lootsiwad nad noorsoomlaste abil enamuse saama, ja nõnda oleksiwad sotsialdemokraadid löödud olnud ning suometarlaste plaan oleks wõitnud.

Sotsialdemokraadid nõudsiwad aja üle healetades ka seda ära otsustada, et lepingu kestwuse ajal rendikõrgendamine wõimata oleks. Aga siin awaldas ennast suometarlaste ja noorsoomlaste kasudesugulus, suometarlaste healefamise ettepanek wõitis.

Sellega olivad aga sotsialdemokraadid sunnitud oma ettepanekust lahkuma ja 50 a. vastu healetama. Sest noorsoomlaste plaan — 25 a. ja selle lõpul paranduste tasu — näis kasulikum olema kui soometarlaste oma. Ja sel kombel sai noorsoomlaste ettepanek wõidu.

Sel ajal ärapeetud rentnikkude koosolekutel tunnistati sotsialdemokraatide healefamise taktika õigeks. Kõik arusaajad torparid nägiwad ära, et suometarlaste kurnamisehimu kaugemale sihtis.

Seaduses sai see küsimus järgmise kuju. Uute, asutatawate torpide esimene lepinguag ei tohi alla 50 a. olla. Wanade torpide ja muude rendikohtade lühem lepinguag wõib 25 aastat olla. Sel korral, kui maaomanik alaealine on, wõib lepinguag weel lühem olla — kuni maaomaniku täisealiseks saamiseni, siiski mitte alla wiit aastat. Lepinguaja pikkus ei tohi üle 100 a. ulatada.

Raharent on seaduslikuks määratud, kus juures föörent mõlemate poolte soowitusel lubatud on. Töö- ja naturalrent

wõib osaline ehk täielik olla ja sellest wõib igal ajal lahkuda, kui raharendi soowija seda aasta aega ette teada annab. Teadaandmine rehkendatakse „teenijate lepingu ajast“ peale. Kui pooled töö- ja naturalrendi wäärtuse kohta kokku ei lepi, otsustab rendi laudkond. Tööpäew ei tohi suwel üle 11 ja talwel üle 9 tunni ulatada. Lühem tööpäew ei ole muidugi keelatud.

Olgu küll, et tööpäewa pikkus, nagu ta seaduses ära on määratud, mitte see ei ole, mis rentnikud soowisiwad ja mis sotsialdemokraadid nõudsiwad, waidlesiwad suometar-lased siiski iga seadusliku ärapiiramise wastu. Nad oliwad kangeste waba kokkuleppimise poolt. Nad teadsiwad wäga hästi, et neil siis ka sel teel hõlpsam oleks olnud rentnik-kusid edasi wälja kurnata, sest töörent jääb wäga paljudes kohtades esiotsa maksma. Ja rentnikkude tööpäewa sea-duslik pikkus mõjub ka maaomanikkude teenijate tööpäewa pikkuse peale, nii et ka need enam pikemat tööpäewa or-jata ei taha. Sellepärast on see määrus suometarliste maa-herrade meelepaha sünnitaja.

Paljudes kohtades on aga töölisel ja rentnikul juba lühema tööpäewa kätte wõitnud, ja seal ei saa maaomani-kud seda — lootuse järel — ka selle seadusepunktiga enam pikendada.

Ka „teenijate lepingu aeg“ wõeti wastu sotsialdemo-kraatide rahulolemist seadusesse wastu. Sellega tunnistawad maaomanikud, et nad wananenud pereseadusest ei toha lah-kuda, ja loodawad, et neil ka tulewikus aastalepingust kinni-hoidmine wõimalik on, hoolimata sellest, et „pere“ ise ja töölisteklass igasuguse pereseaduse ärakaotamist nõuab.

Rendi-laudkondade ametisse walimise wastu ei julenud kodanlased olla, waid need tunnistati tarwilikuks. Aga kuidas neid walida, see oli keerulisem, nimelt laudkonna juhataja walimine. Et laudkonna liikmeid maaomanikud ja rentnikud mõlemad ühepalju, nimelt kaks ehk neli liiget, peawad walima, sellest saadi hõlpsaste jagu. Selle laudkonna kokkuseade juures on aga juhatajal otsustandew tähtsus, sest et tema

iga asja otsustamise juures oma healega enamuse wõib anda, kui, nagu arwama peab, maaomanikkude ja rentnikkude poolt walitud laudkonna liikmed oma walijate kasusid kaitses kaks kahe wastu seisawad. Mõlemalt poolt soowiti, et juhataja erapooletu peab olema. Aga erapooletuse mõiste on paenduw. Iga inimese ilmawnade ja otsustamine kujuneb tahes ehk tahtmata selle järel, missuguse klassi seas ta elab, missuguse seltskonnakihi tulud ka tema tulud on. Need ei pruugi wälja paista, aga nad on olemas.

Seda fähele pannes soowitas sotsialdemokraatia, et laudkondade juhatajad üleüldise healetamisega walitaks. Mitte ainult maaomanikud ja rentnikud, waid kõik kogukonna healeõiguslised elanikud waliksid need eesistujad.

See muidugi maaomanikkudele ei meeldinud. Nad teawad, et waeste inimeste hulk igas kogukonnas suurem on ja et see enamus torparite poolehoidjad isikud eesistujateks waliks. Sellepärast nõudsid kodanlased, et kihelkonnakohus laudkonna juhataja nimetaks.

Seadus sai muidugi kodanlise wärwi. See määrab, et laudkonna liikmed ea poolest wanema eesistumisel laudkonna juhataja ning selle abi wäljastpoolt waliksid. Ei lepi nemad aga kokku, s. o. lähewad nende healed kaks kahe wastu lahku, siis nimetab kohalik kihelkonnakohus laudkonna eesistuja. — Laudkonnad walitakse kolme aasta peale.

Kihelkonna kohtu sekkaastumisega on muidugi maaomanikkudel nendes rendi-laudkondades wõit. Kihelkonna kohtud on wäljaotsitud kodanluse kasusid kaitswad asutused ja on iseenesest selge, et need asufused rendi-laudkondade eesistujateks ka niisugused isikud määravad, kes maaomanikkudele mitte kahjulikud pole.

Sotsialdemokraadid wõtlesiwad kõige jõuga selle wastu. Aga midagi ei olnud teha, sest kodanlased hoidsiwad tugewaste ühte ja wiisiwad oma soowi läbi.

Selle juures tuli ka see kõne alla, kuidas rendi-laudkonnad suuremate ja wähemate rendikohtade rendi kõrgust peawad määrama. Kuna sotsialdemokraadid nõudsi-

wad, et wäikeste maalapikeste rent mitte kõrgem ei tohi olla kui suuremate kohtade oma, oliwad suometarlased hoopis teises arwamises. Uks suometarlaste esitaja ütles lausa wälja, et paljud wäikeste lapikeste rentnikud käsitöölistena päewas 4—5 marka teenida ja selle tõttu kõrgemat renti wõida maksta, kui niisugused, kes ainult 2 marka päewas teeniwad. Tema ja tema selfsilised oliwad selles arwamises, et makomanikul õigus on, käsitööliste tööwaewast ühte osa omale kiskuda, sest et need juhtumisi nende maa peal elawad! Sotsialdemokraatline komisjoniliige, Sulo Wuolijoki, astus selle nurjatu nõudmise wastu wäga osawaste wälja ja näitas ära, et seesugune nõudmine awalik tunnistus maaomanikkude piirita häbematusest on. Nad ei nõua mitte oma maa eest renti, waid maksu rentniku tööjõu pealt, mida see hoopis kusagil mujal tarwitab, selle osawuse pealt, mida keegi käsitööline enesele on omandanud! Siia maale on lugu tõeste nõnda, et mõni $\frac{1}{2}$ hektari rentnik maaomanikule 160 marka hektari eest peab maksma, kuna suuremate kohtade harilik rent sealsamas mitte üle 10 marga ei tõuse!

Wuolijoki seletused leidsiwad partei ajakirjanduses nii walju wastukaja, et suometarlaste häbematust igapähele nagu peeglipildis selgelt wastu paistis. Ja selle mõjul suutsiwad sotsialdemokraadid selle määruse seaduses läbi wiia, et rendi-laudkonnad renti määrates wähematele kohtadele mitte kõrgemat renti ei wõi määrata, kui haritawa maa hektari rendiwäärtus põllumaana kusagil on. See määrus alandab kahtlemata kümnetuhendete mägitubalaste maksukoormat ja nende rõem selle üle oleks niisama suur, kui maaomanikkude meelepaha.

Meie maaherrad ja kohaomanikud nimetaksiwad seda seadust muidugi nende õiguste riisumiseks ja mässamiseks. . .

Uue seaduse järel ei wõi Soome maaomanik oma rentnikule mitte keelata, näit. oma õlgi, heinu ja muid saaduseid müümast, nagu siia maale.

Seaduse tagasiulataw mõju pidi niisugune olema, et

rentnikud, kellele kohad 14. märtsiks 1909 üles oliwad üteldud ja kelle lepinguaeg lõppemas oli, uue seaduse põhjal weel 7 aastat oma kohtadele pidiwad jääma ja et rendilaudkonnad nende rentnikkude rendilepinguid rewideerima ja seadusega kokkukõllasse seadma pidiwad, kui sellekohast soowi awaldati. Sellepärast soowiti ja oodati, et uus seadus enne 14. märtsi awaliku kuulutamise läbi jõusse astuks. Selle läbi oleks wäga palju rentnikkusid oma kohtadele paigale wõinud jääda ja see oleks neile suureks õnnistuseks olnud.

Hoolimata andeksandmata wiiwitustest saadi walitseja kinnitus tõeste enne 14. märtsi kätte. Aga Wene ministrite tarkuse tõttu oli kinnitamise juurde seletus lisatud, et seegi seadus õiguse pärast kinnitamata peaks jääma, sest et selle walmistaja rahwaasemikkude-kogu laiale saadetud ja sellega kõik tema tööd ilma seadusliku jõuta olla. Aga seda tähele pannes, et uus maarendi-seadus Soome waesematele rahwakihtidele mõnda hõlpu pakub, saada see erakorraliselt kinnitatud.

Soome senat, kelle asi nüüd uue seaduse awaldamine ja selle läbi jõusse astuda laskmine oli, leidis, et juurdelisatud seletus seaduseawaldamise wõimataks teeb. Senat leidis, et see Soome põhjusseaduse seletamine on. Et aga selle seletamine mitte walitseja ainuasi ei olla, waid see wõida rahwasaadikute-kogu nõusolemisel sündida, sellepärast takistada see seaduse awaldamist ja jõusseastumist. Torparite kahjuks oli aga sellel see mõju, et need, kelle kohad 14. märtsiks üles oliwad üteldud, wälja pidiwad kolima. Maaomanikud saiwad ühe hulga rentnikkudega weel kord oma tahtmise järel, ilma seaduse kitsendamist tähele panemata, talitada.

Küsitaw on, mis senatil rohkem südame peal seisis, kas maaomanikkude kasu wõi põhjusseaduse rikkumata hoidmine?

Suometarlased oliwad seaduse awaldamise poolt. Nad soowisiwad põhjusseaduse seletamise ühekülgsuse küsimust

pärast, sõbraliku sobitamise teel äiendada. Põhjusseaduslased kinnitawad aga, et põhjusseaduse pühadus kõige pealt tähelepanemist nõuab. Sotsialdemokraadid ütlevad: Põhjusseaduse seletus on siin ainult arwamine ja ei puutu seadusesse ega poleks seda tarwis olnud seadusega ühes awaldada. Senat oleks seaduse hariliku sissejuhatusega wõinud awaldada. Aga ta kartis seda teha. Senat ja ministerrüigisekretär kartiswad oma soojade, kullaste kohtade pärast. Neid kaotada oli neil hirmus. Wäljaaetud torparid, jah! see ei tee senatorifele walu . . .

Siisgi kuulduw sotsialdemokraatlaste poolt ka wastupidist arwamist. Senat olla äieti teinud; et ta põhjusseaduse seletamisest otsekohe mööda ei läinud. Sest selle küljes ripub ju terve rahwaesitamise küsimus. Kui see waade maksma peaseb, et laialesaadetud rahwasaadikutekogu tööd mitte seaduslikud pole, hoolimata sellest, et walitseja asemik selle kogule igakord, kui saadikutekogu kokku tuleb, walitseja nimel õnne ja edu soowib ja selle tööde peale Jumala õnnistust palub — selle juures aga ühe saadikutekogu teise järel enneaegu koju saadab, siis on Soomemaal rahwaesitamise küsimus uueste põlew. Sest rahwal ei ole muud kui iga aasta uued parlamendiwalimised, kokkukogumised ja ka agar parlamentlik töötegemine, aga — ilma tagajärgedeta! Seisukord oleks niisugune, nagu poleks rahwal esitamiseõigust olemas.

Aga hoolimata sellest wahejuhtumisest on arwata, et uus maarendi-seadus pea maksma peaseb. Ja hoolimata seaduse suurtest puudustest, mis maaomanikkudele ikka edasi suure wõimu rentnikkude üle kätte jätab, wõib ta ometi suuri parandusi ja suurt muudatust edu mõttes tuua. Selle peale rõhku pannes wõtsiwad ka sotsialdemokraadid uue seaduse wastu, ega lükanud seda mitte järgmisele saadikutekogule uueste harutamiseks edasi, nagu kord nõu oli. — Aga see seadus ei kosta maaküsimust weel kaugeltgi ära. Sadade tuhandete maata inimeste seisukorra jätab ta hoopis puutumata. Nende seisukorra paranemine ja Soome maa-

harimise päris uuendamise algus seisab selle küljes, kuidas rahwasaadikute-kogu sotsialdemokraatide poolt ette pandawa maa harimise sunduse seaduse peale waatab ja missuguse seaduse ta sellest wälja teeb. Sajad tuhanded rahjawad oma paremad tulewikulootused selle seaduse peale. Aga karta on, et kodanline enamus ka sellestgi seadusest seda teha takistab, mis maa ja rahwa heale käekäigule kasuks oleks.

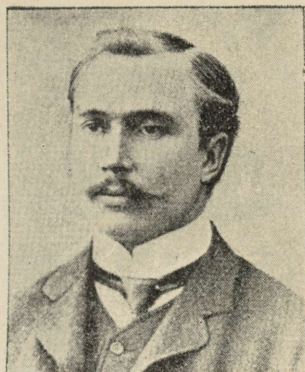
Olgugi et see seadus sotsialdemokraatia lõpusihist — sotsialismusest — kaugel on, piiraks ja kitsendaks ta ometi maaomanikkude maaga sahkerdamist, kapitalismuse peaks maaga sahkerdamisest teatawates piirides lahkuma. See on aga kitsendus, millega kapitalismuse leppida ei wõi. Sellepärast wõime juba julgeste ette ütelda, et seegi seadus niisugune ei wõi saada, nagu rahwaelu edenemise tõsised sõbrad soowiwad ja kawatsewad.

28. III. 09.

Miina Sillanpää.

Yrjö Sirola.

Ivar Hörhammer.

Edvard Gylling.

VII. Karskuse liikumine, keeluseadus ja töölistepartei seisukoht selles asjas.

Wähe on sotsiaalses elus neid küsimusi, kus töölistepartei ja kodanlikud klassid käsikäes wõiwad töötada. Pealiskaudu waadates näib lugu karskuse küsimusega Soomemaal niisugune olewat. Peaaegu terve rahwas nõuab n. n. keeluseadust, see on seadust, mis alkoholiliste jookide walmistamise, wõderalt maalt sissetoomise, sellega kauplemise jne. joomise otstarbeks ära keelaks.

Nagu teada, nõuti seda seadust töölistepartei poolt juba partei asutamisest saadik, kus see nõudmine otsekohe partei programmi üles wõeti. Kodanlik karskuse liikumine wõttis selle nõudmise 1906, tegelikult alles 1907. a. algusel oma põhjuskirja punktina wastu. Maapäewa walimised sündisiwad (1907) just keeluseaduse hüüdsõna nõudmise all ja üleüldise healedigusega walitud uus rahwaasemikkude-kogu wõttis walmis seaduse oma esimese istumiseaja wiimasel istumisel $\frac{9}{10}$ healtega wastu. Terve maa oli seda kuuldes pidufujus, majasid ehiti lippudega ja ilutuledega, peeti pidukoosolekuid ja rõemustati juba ette alkoholi tulewiku üle.

See oli seekord wiimane samm sellel teel, mida juba ammu enne oldi astuma hakatud.

See teekond on väga huwitaw, eestlastele seda huwitawam, et meie karskuse liikumist juba hakatusest saadik Soome karskuse liikumise näitutuseks nimetamisega elustada ja toetada katsutakse.

Mul on nõu järgmiste ridadega Soome karskuse liikumisest mõnda kujutada, iseäralist rõhku selle peale pannes, missugusest seisukohast Soome töölistepartei karskuse peale waatab ja missugune seisukoht temal selle soowitamiseks ja toetamiseks on. See on seda tähtsam, et ka Eesti töölistel selles küsimuses seisukohta tuleb wõtta.

1. Alkoholi seadused ja walitsus.

19. aastasaja algul põletas iga Soome mõisnik, talupoeg ja pops omale kodus, ise oma „wiinaköögis“ wiina. Seda nimetati „koduse wiinapõletamise õiguseks“. See õigus oli wanast Rootsi ajast pärit. Lühikese monopoliaja järel andis walitsus Gustaw III ajal rahwale selle „koduse wiinapõletamise õiguse“, sest et ta monopoliiga nõnda palju kasu ei saanud, kui ta lootis. Selle „õiguse“ peal oli maks, mida iga maapidaja oma maa suuruse järel pidi maksma, kas ta wiina põletas wõi mitte. Sedasama maksu pidiwad ka linnad oma elanikkude arwu järel maksma ja oli seega ka neil wiinapõletamise õigus.

See wiinamaks edendas muidugi wiinapõletamist, sest keegi ei tahtnud ilma asjata maksu maksta. Nõnda põletati kümnetes tuhandetes wiinaköökides „koduseks tarwiduseks“ wiina ja see edendas — teadagi — wiinajoomist väga.

Aastal 1800 korraldati asja selleaegsel seisuste maapäewal ja anti wiinamüümise ainuõigus selle pruulijatele. Peale nende wõisidwad ainult weel küüdi jaamadega lubatud

Mõned endised ja nüüdsed Soome senatorid.

Y. K. Yrjö-Koskinen. Edv. Hjelt. Aug. Hjelt.
K. J. Ståhlberg. J. K. Paasikivi. Rautapää. W. Stenroth.
J. R. Danielson-Kalmari. Leo Mechelin.

kõrtside pidajad wiina wäiksel wiisil müüa. — Sagedaid ikalduse-ja näljaaastaid tähele pannes jättis walitsus enesele õiguse teatawatel kordadel wiinapõletamist kas kitsendada ehk ka mõneks ajaks hoopis ära keelata.

Wiinapõletamist ja selle tarwitamist peeti sel ajal wäga tähtsaks asjaks. Wiin oli kosutaw hädatilgake inimesele ja — mõnelt poolt soowitati isegi koduloomadele tipsukest anda. Põllutöö seisukohast peeti wilja wiinaks kurnamist kasulikuks, wiina eest sai raha ja — loomad said praaka! Asjaolud olivad niisugused, et rahwas wäga jooma hakkas. Mõõdaläinud aastasaja algul oli Soomemaa üks nendest maadest, kus alkoholi tarwitamine wäga suur oli. Sel ajal tarwitati Soomemaal alkoholi 6—8 korda rohkem pea kohta ära kui nüüd.

Niisugune suur alkoholi tarwitamine äratas tähelepanemist juba selleaegses seltskonnas ja tulewik ei tõotanud midagi head. Kodumaal ja ka wäljamaal, kuhu teated soomlaste suurest wiinatarwitamisest ulatasiwad, hakati sellest kui ebaloomulikust asjaolust kõnelema ja sellele piiripanemist soowitama.

Nagu sel ajal kõik idealistlikes inimesearmastuse õpetuses tehti ja kawatseti, nii ei ole ka seda imeks panna, kui ka wiina wastu wõitlemise etteotsa niisugused inimesearmastajad astusiwad. Weel rohkem kui praegu usuti sel ajal, et kahjuliku asjaolu kõrwalesaatmiseks muud suuremat tarwis pole, kui inimestele ära seletada, et joomine kahjulik ja patt on, mis inimese pärast surma põrgu wõib saata. Waimulikud tegiwad siis esiotsa wiina wastu wõitlemise ja inimeste sellest patust peastmise eneste asjaks. Nad wõtsiwad joojatelt, kellele nad enne wiina kahju selgeks teinud, sõna, et nad enam ei jooks.

Inglise-Amerika karskuse liikumine jõudis Rootsi kaudu ka Soomemaale, ja kui sellel ka muud suuremat mõju ei olnud, siis ei lasknud see ometi asja enam ära unustada.

Üleüldse oli aga rahwa isetegewus sellel wäljal minewase aastasaja esimesel poolel nõrk. Maa oli alles 1808

Wene walitsuse alla saanud, ja olgugi, et Aleksander I seisuste asemikkudele pühalikult kinnitas, et maa siiamaalne iseseisaw walitsemisewiis Rootsi walitsuse poolt 1772. a. antud põhjusseaduse järel puutumata jääb, pidi rahwas ometi kaua ootama ja kannatama, enne kui see tõeks hakkas saama. Wene walitsus kartis Soomemaa Rootsi külge tagasi ihaldamist ja walitses sellepärast maad niisuguste abinõudega, mis rahwa iseseiswusele ja isetegewusele risti wastu käisiwad. Et maa ülemad seisused, mõisnikud, papid ja linnakodanikud rootsiwaimulised oliwad, ei olnud see Wene walitsuse kartus ka mitte põhjata.

Alles 60. aastate algusel pani Aleksander II Soome põhjusseaduse jälle maksma. Seisuste asemikud tuliwad maapäewadeks kokku ja hakkasiwad maa ja rahwa kasude eest hoolitsema, nii kuidas nemad seda heaks arwasiwad. Sel ajal tegi Poola mäss Wene walitsusele suurt peawalu ja sundis jõudu poolakate wastu kokku wõtma. Soomlastele suurema wabaduse andmine oli siis tark politikaline samm ja Aleksander II wõitis enesele sellega soomlaste juures hea lugupidamise. Temale asutati Helsingis Senati turul mälestusesammas, ja Bobrikowi materdamise ajal sai Aleksander II pilt ja kuju nagu amulefiks, millele soomlased igasugusel wiisil au pakkusiwad ja mõista andsiwad, et ülem walitsus Aleksander II politikale truuks peaks jääma.

Kuni seisuslise maapäewa esimese kokkutulemiseni 1863 oli wiina wastu wõitlemise mõte siisgi juba nõndapalju alust wõitnud, et talupojaseisuse asemikud maapäewale seaduseplaani ette paniwad, mille järel siiamaalne koduse wiinapõletamise seadus ära kaotada ja kogukondadele wiinamüümise keelu õigus kogukonna piirides anda tuleks. Ettepanek wõeti seisuste asemikkude poolt wastu, ja uus seadus, mis wiinapõletamise koduseks tarwiduseks ära keelas ja kogukondadele tähendatud õiguse andis, hakkas 1865 maksma. See on üks tähtsamatest sammudest alkoholi wastu wõitlemises Soomemaal. Selle tagajärjel ei jäänud mitte üksi need mitukümmend tuhat

wiinakööki ja -köögikest kinni, mis üle terve Soomemaa aurasiwad, waid ka teised kihwikurnad, müügipaigad, suluti kinni, sest peaaegu kõik maakogukonnad tarwitasiwad keeludigust ja keelasiwad wiinamüümise oma piirides ära. Linnades tarwitati seda digust vähem.

1865. a. seadus on meie oludega wõrreldes nii iseäralik, et me arwama peaksime, nagu oleksiwad Soome ülemad klassid vähemad omakasupüüdjad, kui meie omad. Peaks arwama, et seisuste asemikud oma eneste kasu pärast selle seaduse wastu oleksiwad pidanud healetama.

Me peame meeles pidama, et wiinapõletamise digus siin mitte ühe seisuse ees digus ei olnud, nagu ta meie maal mõisnikkude ainudigus on. Et igamees wiina põletada wõis, ei olnud sellega suurt äri teha. Kahju oli aga kättega katsutaw. Pealegi tegi tehnika edenemine wana wiisi wiinapõletamise täitsa kasutaks. Põllusaaduseid teisel wiisil rahaks teha oli juba kergem. Pead tõstew industrialismus — suurtööstus — awas aga ettewõtte-waimule ja ka kapitalile palju awaramad teed, kui wiinapõletamine „koduseks tarwiduseks“ iial pakkuda wõis.

Äga seesama seadus sai ühel hoobil siiski ka wiinapõletamise kui kapitalistlise tööstuse elulekutsujaks. Seadus ehk küll vähendas wiina tarwitamist, aga ei kaotanud seda mitte ära. Koduste wäikeste kihwikurnade asemele astusiwad nüüd suured wabrikud, mis kõige paremate abinõudega tööle hakkasiwad.

Wõitlus alkoholi wastu läks edasi ja 1883 sai seadus maksma, mis maakogukondadele ka õllemüümise ärakeelamise diguse andis. 450 Soome maakogukonnast oli ainult 15, kes seda digust mitte ei tarwitanud. Kõik teised keelasiwad oma piirides õllekauplemise ära. Ainult hobustejamadel jäi weel õllemüümise digus. 1895. a. saiwad kogukonnad ka nendes õllemüümise ärakeelamise diguse ja sedagi digust tarwitasiwad peaaegu kõik kogukonnad. — Kuidas rahwas alkoholi müümist takistas, näitab iseäranis selgelf see asjaolu, et aastal 1892, kui wiinamüümine maal

seaduslikult ära keelati, s. o. kui niisugune seadus maksma sai, ei olnud enam midagi seaduslikult keelata, sest kogukonnad olivad oma keeluõigust nõnda laialt tarwitanud ja wiinamüümise juba ära keelanud. Seadus lonkas siingi ainult tagajärel.

Ka linnakogukondadel on alkoholi müümise keeluõigus, kuid linnades ei ole seda õigust mitte nõnda tarwitatud, nagu maal. Ainult mõned linnad, nagu Tampere, Kotka, Lahti jne., on seda katsunud tarwitada. Tampere lahkus sellest, et Hämeenlinnast palju wiina Tampereesse wiidi ja kauplemise keelust hoolimata joomine õitses. Linnades ei tarwitata seda keeluõigust, sest et linnades wõimrikaste Rootsi kodanikkude käes on, kes ise wiinaga kauplewad ja ka muidu alkoholilõbust ei jaksa lahkuda. Neis linnades, kus sellega katsufud on, oli enamus linnade walitustes tööliste klassi käes.

Linnad on joomist seega püüdnud kitsendada, et nad müügikohtade arwu ja kohad ära piirasiwad ja wiinamüümise Gøteburi süstemi järel selleks asutatud seltside kätte andsiwad, s. o. nendes joogikohtades, kus alam rahwas joomas käib. Toredad trahterid rikaste ja rikkamate kodanikkude tarwis on erainimeste käes, ja nendes õitseb joomine päris lopsakalt. Muusikakontsertide ja nilbete näitelawaetenduste waral tõmmatakse inimesi weel rohkem jooma kui meie juures. — Ka üliõpilaste seas tuleb joomist küllalt weel ette, olgu küll, et nende elu wäljastpoolt selle läbi kaine kuju saab, et üliõpilaste majast alkoholi-einelaud mõne aasta eest wälja heideti.

Ka wiinamüügi ühisused Gøteburi süstemi järel ei ole joomise kaotamiseks palju suutnud teha. Nad raskendawad küll wähe purjujoomist. Aga inimesed harjuwad nende raskendustega ära ja oskawad teesid leida. Et wäljamüügikohad — wiinapoed — alla kahe liitri korruga müüa ei tohi, awateleb sagedaste weel rohkem jooma. Töölised rutawad palgapäewadel kiireste enne nende poodide kinnipa-

neki veel lastma ja siis juhtub sagedaste, et rohkem jookdakse kui mujal.

Ühes alkoholiliste jookide müümise keeluõigusega said kogukonnad ka õiguse oma piirides uute wiina- ja õllekõõkide ehitamist keelata. Ja sest saadik on juurdeehitamine ka niihästi kui keelatud. Iseenesest mõista, et endised õlle- ja wiinawabrikud selle tõttu otse monopoli omanikkudeks on saanud, kelle käes nende produktide hinnamääramine ja muud eesõigused seisawad. Siiski näib aga nende käsi halwemine käima, kui nad ise soowivad. Kewadel 1908 andsiwad nimelt õllewabrikandid senafille seletuse sisse, et wiimne õllepruulimise seadlus nende elu kibedaks ja teenistuse kitsaks teinud. Neil ei olla enam võimalik õlut pruulida. Ja et see walitsuse seadluste põhjal nii tulnud, ei jääda neil muud üle, kui walitsusele ette panna, et see nende õllekõõgid ära ostaks, s. a. wälja maksaks! Nad toetawad endid seal juures ühe põhjusseaduse-punkti peale, mis seletab, et seaduseid mitte üksikute kahjuks ei wõi anda... Saame näha, kas Soome õllewabrikantidel on nii hõlpus walitsuselt miljonid saada, kui meie maa mõisnikkudel oma kõrtsides wiinamüümise õiguse kaotamise eest võimalik oli saada.

Wiimane ja kõige tähtsam samm seaduseandlisel teel alkoholi wastu wõitlemises oli alkoholi keeluseaduse wastu wõitmine rahwasadikute kogu poolt 31. oktoobril 1907.

Suurstreigi ajal, oktoobri lõpul ja nowembri algul 1905 oli esimene samm, mis rahwas, peaaesjalikult organiseeritud töölised ja nende ümber streigi ajal kogunud hulgad, kui nad siinamaalse politsei asemel korrapidamise eest hoolekandmise enese kätte wõtnud, astusiwad, oli see, et alkoholi müümine täitsa ära keelati. Ka peened trahterid ei tohtinud streiginädalal wiina ega õlut müüa. Selle käsu täitmise peale pandi kõige suuremat rõhku terwel maal. Ja just see samm andis keeluseaduse nõudmiseks suurt, uut hoogu. Kohe peale suurstreiki nimetatati sellekohane komitee,

kes keeluseadust pidi ette walmistama hakkama. Ka põhjusseaduslised walitsusemehed oliwad sellekordse rewolutsioonilise meeleolu all sunnitud oma pooltolemist awaldama. Nõnda oli siis ka wõimalik, et walitsus suwel 1906 kaks meest, Dr. Matti Helenius-Septälä ja kooliõpetaja Reijma, Amerikasse saatis, sealseid keeluseaduseid ja olusid isiklikult tundma õppima. Nad pidiwad uue keeluseaduse walmistamise juures oma uurimise wilja tarwitada wõima.

Soome esimese üleüldise healeõigusega walitud ühekambrilise saadikutekogu walimiste ajal pandi terwel maal iseäralist rõhku keeluseaduse peale. Iga partei saadikute kandidatifidelt nõuti, et nad keeluseadust nõudma ehk selle kasuks healetada lubama pidiwad. Üleüldine meeleolu oli niisugune, et ka need kandidadid, kes muidu wast mitte alkoholi wastu ei olnud, selle seaduse poolt olla pidiwad jubama. Ja terwel saadikutekogu istumiseajal tehti kibedaste tööd, et see seadus juba esimesel istumiseajal walmis saaks. Sest ilma keeluseaduse walmis tegemata ei oleks saadikud endid walijate ees näidatagi julenud.

Seadus sai wiimseks istumiseks walmis, s. o. lõpulik wastuwõtmise healetamine wõeti sellel istumisel ette. Wastu healetasiwad ainult Rootsi rahwa partei saadikud, s. o. Rootsi kõrgemate klasside asemikud, kes eneste parteile rahwa petmise mõttes selle kõlawa nime on wõtnud. Senat, kelle liikmed suurstreigi ajal keeluseadust kõigifi toetada lubasiwad, oli nüüd õmeti selle wastu. Senator Stålberg püüdis pikalt ja laialt seletada, et keeluseadus kuidagi ajakohane ega kõlblik polla. See äritada teistes maades pahameelt Soome wastu ja kaubalepingud takistada seda koguni maksma panemast. Keeluseaduse komisjoni poolt lükati aga need põhjused kõik ümber ja wõeti seadus wastu, mille tähtsamad paragrahwid järgmised on:

§ 1.

Selle seaduse järel peetakse kõik ained alkoholilisteks, mille sees 15 graadi (Celsiuse) sooja juures üle kahe ruumi

protsendi äfilalkoholi leidub. Linnastest walmistatud joogid, mis Ballingi skala järel üle wiieprotsendilisest wirrest on walmistatud, peetakse alkoholilisteks jookideks, ehk olgu siis, et nende walmistamise wiis niisugune on, mis alkoholi üle kahe ruumiprotsendi ei lase tõusta.

§ 2.

Alkoholiliste ainete walmistamine, wõderalt maalt sissetoomine, müümine, wedamine, hoidmine ja ladusse panemine on eelolewa seaduse järele ainult arstlisteks, tehnikalisteks ja teaduslikkudeks otstarbeteks lubatud.

§ 3.

Alkoholiliste ainete walmistamine ja sissetoomine on riigi monopol, mida mitte erainimestele edasi ei anta.

§ 5.

Riigi tagawara aitadest müüdakse ilma denatureerimata alkoholi ainult:

1) aptekidele ja haigemajadele ning teaduslikkudele asutustele, kellel senafi poolt luba on alkoholi riigi aitadest osta;

2) wabrikutele, kes lakki, polituri, ätherit, hamba-, juukse-, naha- ja lõhnawedelikkusid, äädikat ja muid niisuguseid aineid walmistawad, kui need senafi poolt luba on saanud oma tööstuse otstarbeks ilma denatureerimata alkoholi tarwitada, aga mitte vähem kui sada liitrit korraga ja selle tingimisega, et müüdaw produkt mitte vähem kui 50 ruumiprotsenti alkoholi ei sisalda.

Denatureeritud alkoholi võib riigi hoiukohtadest senafi poolt otsuseks tehtud määral müüa.

§ 7.

Aptekidest on alkoholiliste ainete müümine igakordse arsti õpetuse järel lubatud, peale selle § 5. punkt 1. all nimetatud asutustele ilma arsti lubatäheta.

Wäljaspool pruugitawaid ja sissewõetawaid arstirohtusid, mis mitte peaaesjalikult ätherist, lõhnawast ehk ärawär-

witud alkoholist pole walmistatud, wõib ilma arsi retseptita müüa nende määruste järel, mis terwishoiu-walitsuse poolt selleks on wälja töötatud, sissewõetawaid rohtusid aga mitte rohkem korruga kui 50 grammi.

Alkoholiliste ainete kinkimise peale waadatakse nagu müümise peale.

§ 8.

Ainult need aptegid ja rohukauplused wõiwad denatureeritud alkoholi põletamise, walgustamise ja puhastamise otstarbeks, nagu ka § 5. tähendatud tehnikalisteks otstarbeks peale ätheri-, laki- ja politureiwalmistamise müüa, kes selleks kogukondade poolt luba on saanud.

§ 11.

§ 7. teises järgus (ja §§ 8. ja 9.) nimetatud aineid ei tohi ostjale mitte müüa, kui arwamine põhjendatud on, et neid joowastawateks jookideks mõeldakse tarwitada.

§ 15.

Kes seadusewastasel wiisil alkoholilisi aineid walmistab, puhastab (destilleerib) ehk seda katsub teha, seda karistatakse mitte alla 100 marga frahwiga, järgmistel kordadel wangistusega mitte alla kolme kuu.

Leitakse kellegi juurest, kellel alkoholiliste ainete walmistamise ega puhastamise õigust ei ole, selle otstarbe kohaseid abinõusid ehk wiina walmistamise kohast hapu wirret, siis karistatakse teda esimesel korral mitte alla 100 ja pärastistel kordadel mitte alla 500 marga rahafrahwiga.

Seadusewastasel wiisil walmistatud alkoholilised ained, wirre ja ka walmistamise ning puhastamise riistad wõetakse ära.

§ 16.

Kes alkoholilisi aineid ilma lubata maale toob ehk seda teha katsub, langeb esimesel korral mitte alla 100 marga rahafrahwi ehk wangistusetrahwi alla mitte alla nelja kuu.

Kaup ühes nõudega, nõndasama ka hobune sõiduriis-
taga ehk laew, mille koorem peasjalikult alkoholilistes
ainetes oli, wõetakse ära. Ei olnud aga tooja sõiduriista
omanik, siis ei kaota omanik, kui ta teo juures kaassüd-
lane pole, oma omandust mitte, waid süüdlane peab hobuse,
nõude ehk sõiduriista hinna riigile maksma.

§ 17.

Kes alkoholilisi aineid ilma lubata müüb, müüa pakub
ehk neid milgi wiisil raha asemel tarwitab, langeb esime-
sel korral rahatrahwi alla mitte alla 100 marga, järgnewa-
tel kordadel aga wangistuse karistuse alla mitte alla
kolme kuu.

Kaup ja nõud wõetakse ära.

§ 19.

Kes seadusewastasel wiisil alkoholilisi aineid alaliselt,
ärilisel wiisil walmistab, puhastab, maale weab, müüb ehk
saadawal hoiab, langeb wangistusekaristuse alla mitte alla
6 kuu ehk tuhthoonekaristuse alla mitte üle nelja aasta.

§ 20.

§ 11. üleastujad langewad rahatrahwi alla 50 kuni
500 margani.

§ 21.

Kes kohustatud on sellest seadusest üleastumise ehk
selle wastu tehtud süüteo korral kaebtust tõstma, aga ise
seadusest üle astub, ehk süüteo teeb, langeb selles seaduses
määratud karistuse alla ja kaotab kordamisel ühel hoobil ka
oma ameti.

§ 24.

Ilma denatureerimata alkoholi, mis wõla pandiks on
wõetud, peab riigile müüa pakutama.

Kui kohus on denatureerimata alkoholi otsustanud ära võtta, aga selle veo kulud riigi hoiukohta suuremaks läheksivad, kui selle väärtus on, siis tuleb see aine tunnisfajate juuresolemisel maapinna peale välja kallata.

Denatureeritud alkohol, mis võla pandiks võetud on, tuleb awalikul väljapakkumisel ära müüa.

§ 28.

Senat peab seadlused ja määrused välja töötama, mis maal lubatud alkoholi müügi korraldamiseks ja ülevalvamiseks, nagu ka selle seaduse üle astumiseks tarvilikud on.

Linnade- ja kogukondade-wolikogud, ehk kus neid ei ole, seal linnade- ja kogukondade-täiskogud, wõiwad iseäralikud ametnikud ametisse panna, kellel ülesandeks on selle seaduse täitmise üle walwata ja seks otstarbeks eeskirju kokku seada, millele kubeneri kinnitust tuleb nõutada.

§ 29.

(Lühendatud sisu.)

Selle seaduse maksmastumisega kaotawad kõik endised seadused alkoholiliste jookide walmistamise, müümise jne. kohta maksuuse, nagu ka kõik teised seadused, mis selle seadusega wastupidi käiwad. Eelolew seadus hakkab maksuma 1. juulil 1910, ja nimelt nii, et alkoholiliste ainete walmistamine ja maale toomine, mis selle seaduse wastu käib, 1. juulil 1909 ära lõpetada tuleb —

Nõnda on selle seaduse peaparagrahwid. Ruumi puuduse pärast pidiwad mõned välja jääma, nimelt mis Wene sõjawäele wiina toomisesse puutuwad ja muidu rohkem seletawat laadi on.

See seadus on aga nagu endiste seaduste loomulik lõpusamm, mille poole juba nendegagi püüti. Sest wiinajoomise kitsendamises oli juba selle täieliku ärakeelamise idu olemas.

See seadus on esimene niisugune Europas. Isegi Ameerikas ei ole alkoholi keeluseadused nii kauge ulatusega. Ja see ongi, mis ta maksusele peasemise raskeks teeb. Terwe Soomemaa on selle poolt, ihaldab seda. Aga Soomemaa on osa Wene riigist. Wene Keiser peab seaduse enne heaks tunnistama, enne kui see maksusele wõib peaseda. Wenemaa on aga alkoholimaa. Neljas osa terwest riigi sissetulekust tuleb alkoholist. Ei ole raske mõista, et see walitsus, kelle sissetulek nii kõwaste alkoholi peale on rajatud, ühes osas oma wõimualuses maas alkoholi keeluseadust heameelega näha ei wõi. Kui Soomemaa käsi ilma alkoholita hästi käima hakkab, mille juures soomlased ise sugugi ei kahtle, siis on see Wene opositsioniparteide heaks agiteerimise abinõuks Wene walitsuse wastu. Niisugust head abinõu ei taha aga walitsus ise opositsionile kätte anda.

Teiselt poolt on aga soomlased oma nõudmises nii kindlad, et nad, kui seekord keeluseadust ei peaks kinnitama, sellesama seaduse jälle uueste kinnitada saadawad, ja enne järele ei jäta, kui see seadus kinnitust peab leidma.

Mis kaubalepingutesse puutub, siis olgu tähendada, et isegi Wene wälimiste asjade minister seletas, et kaubalepingud, mis Wene walitsus teiste maadega on teinud, keeluseaduse maksmapanemast mitte ei keela. Sedasama on ka mitmed rahwastewahelise õiguse tundjad kinnitanud.

Dr. Matti Seppälä, kes kewadel 1908 Norras, Rootsis, Daani- ja Saksamaal, Austrias ja Schweitsis „Karskuse Sõbrade“ ülesandel kodanlistes walitsuse-ringkondades Soome keeluseaduse üle kõnesid pidamas käis, on oma teekonnal niihästi nende maade walitsuse-ringkondade kui ka kohaste õigusetundjate arwamisi selle kohta järele kuulanud, kas nende arwates mõni kaubaleping Wenemaa ja teiste maade wahel keeluseadusele takistuseks wõiks olla. Ta on igalt poolt niisamasugused wastused saanud, nagu Soome oma seaduse-tundjad juba keeluseaduse komitees andsiwad, nimelt et kaubalepingud keeluseadust maksuma panemast ei wõi keelda.

2. Seltskonna töö alkoholi vastu wõitlemises.

Alkoholi vastu wõitlemise katsetel, mis üksikute inimeste õhutamisel kuni minewase aastasaja seitsmekümnendate aastateni tehti, on ainult ajaloolik tähendus. Nendel ei olnud kuigi suuri tagajärgi. Praegune karskuseliikumine, mis alles 1882 oma aluse sai, lahkus endistest wõitlemisewiisidest — ära tundes, et need sihile ei wii. Sellega ei ole muidugi tahetud ütelda, nagu oleks kõik endine kõlbmataks tunnistanud. Palju abinõusid on endisteks jäänud, aga põhjusmõtted peajoontes on teisteks saanud. Parajusest ja mõdukuse püüdmisest on täitsa lahkutud ja täis absolutkarskuse alusele asunud. Ka ei tarwitata enam kiriklik-usulikka jutlustamiseabinõusid seesugusel wiisil, nagu esialgul wiisiks oli. Mitte funduste, waid arusaamise peale katsetakse mõjuda.

Järgmised arwud näitawad karskuse liikumise kaswamist. Karskuse seltside liikmeid oli

1884. aastal	210
1885. „	2,304
1890. „	8,058
1895. „	18,572
1900. „	10,277
1905. „	34,288

1905. a. lõpul oli Soomemaal 517 karskuse seltsi. — [1906. a. lõpul oli kõiksuguste karskuse seltside liikmete üldine arw 63,000.

Soomemaal on — hoolimata Bobrikowi aegsest rusumisest — wähemalt siin tähentatud karskuse liikumise aja-järgul niisugune koosolekute- ja sõnawabadus walitsenud, et karskuse seltsid ilma kitsendamata tööd wõisiwad teha. Koosolekute ega kõnepidamise keeldu nad ei tunne. Selle tõttu oli neil wõimalik hoopis teisiti ja ka teiste taga-ärgedega töötada, kui meie karskuse seltsidel wõimalik on.

Soome karskuse seltsid on ühise keskkoha — „Karskuse Sõbrade“ — ümber organiseeritud. „Karskuse

Sõbrad“ on seltside poolt walitud keskjuhatuse, kes Helsingis asub ja kelle ülesanne karskuse liikumise üleüldine juhatus on. Karskuse seltsid saadawad igal suwel oma saadikud kongressile, kus peale mitmesuguste muude küsimuste läbirääkimise ka keskjuhatuse walitakse, kes järgnewa kalendriaasta algusega ametisse astub. Sel keskjuhatusel on 12 liiget, kes omalt poolt palgatud sekretäri, ühe asjaajaja, karskuse-healekandja „Külväjä“ toimetaja ning tarwiliku arwu kantselei- ja muid ametnikka palkab. — Peale „Külväjä“ annab keskjuhatuse ka igasugust muud karskuse kirjandust wälja. Keskjuhatuse kirjastus on suur, ta on suurema osa Soome karskuse kirjandust kirjastanud. Kuni 1905. a. lõpuni oli ta 174 kirjatööd, mis kokku 6521 lehekülge suured oliwad, wälja andnud. Wäljaannete suurus kõikus 2,000 kuni 10,000 eksemplari wahel. — Kuni 1908. aastani oli 26 karskuse kongressi ära peetud.

Keskjuhatuse siht on tema põhjuskirjas ära määratud. Praegune põhjuskiri wõeti 27. juunil 1906 Oulu kongressil wastu. Ta on järgmine :

§ 1. „Karskuse Sõbrade“ püüdmine on joowastawate jookide wastu wõitlemine — niihästi toidu- kui maitseainetena, terwislikkusid ja karskeid elukombeid edendada ja laiendada, karskuse ideesid sotsiaalses elus teoks teha, joomise ohwrid peasta ja oma liikmeid tegelikule sotsiaalsele kaastööle kaswatada.

§ 2. Organisationi püüdmine on ettelugemisi, õpekursusi, koosolekuid ja pidustusi toime panna, karskusekoolisid ja Lootuse ühisusi (laste karskuse ühisusi) ülewal pidada, ajakirjasid wälja anda, raamatuid ja õpeabinõusid kirjastada ja müüa, alkoholi keeluse aduse teokstegeviseks tööd teha ja selle üle walwata, et alkoholi wastu wäljaantud seaduseid ei rikutaks jne.

Selle tegewuse toimesaatmiseks jaguneb organisation kohalikkudeks seltsideks, karskuse ringkondadeks ja ühendusteks, kelle ühine keskpunkt keskjuhatuse on. —

Sotsialdemokraatlise tööliste liikumise mõju all, mis juba enne suurstreiki tähtis oli, seitsaadik aga väga jõudsaste kaswama hakkas ja mitte üksi karskuse seltside, waid ka keskjuhatuse peale mõju awaldas, wõeti põhjuskirja muutmise ette. Keskjuhatuse selleaegsed tähtsamad liikmed, Dr. V. Voionmaa ja Dr. Matti Seppälä-Helenius, tunnistasiwad endid sotsialdemokraatideks ja ka sotsialdemokraatia partei tegewatest usaldusemeestest ja naistest oliwad mitmed keskjuhatusesse walitud, nii et enamus keskjuhatuses kuni 1007. a. lõpuni sotsialdemokraatide käes oli. Peale selle wõttis sotsialdemokraafia partei kongress juba 1903 keeluseaduse nõudmise oma programmi wastu. See sundis ka karsklasi järele sammuma. Muidugi oliwad karsklased ammuigi selles arwamises, et ilma keeluseaduseta sihile ei saa. Aga faktikalistel põhjustel ei nõutud seda weel mitte esimeses liinis. Sagedaste awaldati koguni mõtteid selle wastu. Nüüd aga ei saanud sellest enam mõõda. Ühes sellega wõeti ka esimese paragrahwi lõpulause — liikmete tegeliku sotsial tööle kaswatamise kohta — wastu. Sellega pidi sotsialdemokraatidele karskuse liikumises laiilisem töowõimalus awatud ja — teiselt poolt — töölistelt sotsialdemokraatliste organisatsioonidesse minemise põhjus ära wõetud saama.

Kohalikud karskuse seltsid ühinewad — „Karskuse Sõbrade“ põhjuskirja § 2. tähendatud wiisil — 23 karskuse ringkonnaks ja 3 ametkonna sarnaseks ühenduseks. Wiimaseid on siinamaale raudteelaste seas kaks ja kolmas on kooliõpetajate karskuse ühendus. — Karskuse ringkonnad peawad iga aasta konferentsisid ja nende eesotsas on asjaajajad komiteed ametis.

Soome karskuseseltside töö on oma liikmete hariduse tõstmine ja karskuseaate laiale laotamine wäljapoole. Seks otstarbeks on seltsidel mitmesugused osakonnad, kes mõnesuguse eriülesande oma sihiks on teinud. Näituseks laulu ja muusika, kõnekunsti ja ilulugemise, õmblemise, turnijate ja tubaka wastu wõitlejate osa-

konnad. Raamatukogud ja ajalehed on iseenesest mõista seltsidel olemas. Tähtsam on, et seltsid kirjutatud ajalehti välja annavad, kus kõik tähtsamad läbirääkimiseained ruumi leiavad. 1905. a. anti 1052 nummert kirjutatud ajalehti välja.

Karskuse aateid rahwa sekka laiale laotada püüawad karskuse seltsid kõnede, teaduslike seletuste, koosolekute, awalikkude läbirääkimiste ja pidustuste läbi, millest rahwast osa kutsutakse wõtma. Koosolekuid jne. peetakse iga aasta tuhandeid. 1905 tõusis nende arv 9043 peale. Kuidas rahwas nendest osa wõtab, näitab see, et 1565 kõnet, mis keskjuhatus 1905 toime pani, 200,000 inimest kuulamas käisiwad.

Kuna endist karskusetööd nagu heategevaks peastmisetööks peeti ja täiskaswanud inimesi õnnestusest peasta katsuti, jõuti wiimasel ajal arusaamisele, et alkoholi wastu wõitlemise peatähtsus kaswatuses seisab. Sest saadik püütakse kaswatusel teel karskuse kasuks tööd teha. Ja nagu kõige kaswatusetöoga, alatakse ka siin laste juures.

Warsti peale praeguse karskuse liikumise algust hakati juba ka siin ja seal laste juures tööle. Asi edenes pikamisi ja sai alles elu, kui Alli Trygg-Helenius ja Maffi Helenius (1895 — 1898) maad mööda ümber rännates rahwale seda mõtet seletasiwad ja selleks jõudusid katsusiwad koguda. 1900. a. saadik on ka selle asja arendamine keskjuhatusel hooleks, kelle kõrwal alaline „Lõotuse ühenduste komitee“ selle ülesande kallal töötab. 1907. a. saadik on sellel komiteel alaline palgatud sekretär (mag. H. Aulanko) ametis ja ka mitmel karskuse ringkonnal on oma kindlad ametnikud selles mõttes töötamas. Kaunis rikas kirjandus ja näitlike õpeapinõude kogu — „Karskuse Sõbrade“ poolt välja antud — on seks otsustavaks saadawal.

Õpetus on aegamööda kujunenud. Õpetuse siht on lapsi karskusele kaswatada, neile elust ja elu ülesannetest

wõimalikult laialist arusaamist anda, neid ühise ühiskonna tööks ette walmistada ja seda kõike ühenduses õpetusega alkoholi kahjulikust mõjust iga üksiku organismuse ja terve seltskonna peale. Õpetus algab jowastawate jookide kahjuliku mõju selgitamisega, lapsi nende eest hoiatades ja neid aste-astmelt edasi wiies, kuni nad „Lootuse ühenduste“ liikmeks astuwad, kus nad lastekoolides alustatud õpetust ja kaswatust edasi saawad.

Aastal 1905 oli 60 niisugust kooli 4413 õpilasega ja 114 „Lootuse ühendust“ 9370 liikmega olemas.

„Lootuse ühendused“ on laste ehk nooresoo karskuse seltsid. Neid juhatawad wanemad, wilunud karsklased, laste isetegewusele ja iseseiswusele wõimalikult laiu tegewusepiirisid jättes. Koolide tööd jätkatakse siin edasi, kuid nõnda, et ka need, kes koolis käia ei saanud, karskuse algõpetusega tuttawaks saawad. Siht on liikmeid karsketeks ja tublikeks karskuse kaaswõitlejateks kaswatada.

Peale praegu kirjeldatud koolide ja „Lootuse ühenduste“ on karskuse liikumise püüdmine selle peale sihitud, et kõikides riigi- ja erakoolides karskuse õpetus sunduslikuks õpeaineks saaks. Wäga kaugele ei ole sellega weel jõutud, aga esimesed sammud on igatahes tehtud. Kooliõpetajate seas on asi head wastukõla leidnud, mõnes õperaamatus on karskuse õpetusele juba wähe ruumi antud ja isegi mõned karskuse õperaamatud on ilmunud. Kuid ilma ülema kooliwalitsuseta ei wõi karskuse õpetus koolide õpekawades ruumi leida, see on selge. Ja see ongi ka juba wähe nihkuma hakanud, aga mitte nõndapalju, kui karskuse liikumine tarwitaks.

1898 kirjutas kooli ülemwalitsus rahwakoolide inspektoritele ette, kooliõpetajaid üles kutsuda, et nad rahwakoolides looduse õpetusega karskuse õpetust ühendaksiwad, ja kohalikkude koolide juhatustele käskida, et need „Karskuse Sõbrade“ poolt kirjastatud anatomialised tabelid õpeabinõudeks muretseksiwad; peale selle tehti inspektoritele ülesandeks täiendusekursuste õpekawa nõnda seada, et

joowastawate jookide omaduste ja mõju peale tarwilikku tähelpanemist wõimalik oleks juhtida. 1904 kirjutas kooli-ülemwalitsus ka elementarkoolide, seminaride ja tütarlastekoolide juhatajatele ette, selle peale tähelpanemist juhtida, et terwise ja looduse õpetusega ühes lapsi ka joowastawate jookide loomuga tutvustataks, kus juures neile ka lubati koolide kulul tarwilisi õpeabinõusid muretseda. Kuid sellega ei ole karskuse õpetus ikka weel sunduslik õpeaine, ja teiste ainetega ühes ehk teiste kõrwal sellega wähe tegemist teha, see ei wii kaugele. Aga hoopis teine mõju on karskuse õpetusel, kui seda põhjalikult ja hoolega antakse.

Helsingi ja Turu linnade poolt on, esimeses 1905. ja teises 1906. a. saadik, iseäralikult seks otstarbeks palgatud õpejõud ametis, kes nende linnade rahwakoolides karskuse õpetust annawad. Karskuse liikumise toetajad ja edendajad loodawad ja ootawad, et mitte enam kaua aega ei lähe, kus karskuse õpetust kõikides riigi ja kogukondade ning erakoolides nõndasama antakse, nagu iga muud õpetust.

Nimetada on weel karskuse eksamid, mis „Karskuse Sõbrade“ poolt wiimastel aastatel toime pandi. Eksamid on kahesugused, esiteks üleüldised, nendele, kes karskusekoolis käinud, ja teiseks neile, kes karskuse õpetajateks soowiwad saada. Mõlemad eksamid langewad weel ise oma ette kahte liiki, alamatesse ja kõrgematesse. Eksamitegijatele antakse tunnistused. — Eksamitega ja tunnistustega mäeldakse rahwast karskuse wastu rohkem äratada ja huwitust tõsta. Nendestgi on osawõtmine wõrdlemisi elaw.

Lõpuks olgu weel karskuse liikumine üliõpilaste seas nimetada. Üliõpilaste karskuseselts on juba üle 20 aasta wana, aga alles 1901. a. saadik on selle seltsi tegewus elawamaks saanud. Sest saadik kujunes karskuse liikumine üliõpilaste seas sedawõrt elawamaks, et 1903 joowastawad joogid üliõpilaste ühismajast wälja heideti. Sinnamaale oli selles majas alkoholi-einelaud ja seal joodi wähemalt nõndasama priskeste, nagu mõnes muus kodanlaste trahteris.

Üliõpilaste karskuse organisatsiooni töö on seda tähtsam, et ta keskkoolides osaletsid asutab, nendes kihutuse-tööd teeb ja seal ka karskuse kursuseid ning eksamisi toime paneb. Peale selle on ta hulga karskuse kirjandust wälja andnud ja 1906. a. saadik ilmub tema poolt kuukiri „Pohjan Tähti.“ — Peaseltsil oli 1906 a. 423 liiget, selle kõrwal aga 67 haruseltsi 7292 liikmega.

3. Karskuse liikumise mõju ja siht.

Karsklased ise on karskuse liikumise kohta järgmises arwamises: Hakatuses asutati karskuse seltsid joodikute peastmise otstarbeks. Kui ära nähti, et see sihile ei wii, wõeti seaduseandmine appi; ja kui peale selle arusaamisele tuldi, et seadused ilma õige tarwitusele wõtmiseta ja ilma tarwiliku arusaamiseta ka sihile ei wii, wõeti karskuse õpetuse andmine käsile.

Siin on põhjusemõte awaldatud, et inimesele on tarwis õpetuse läbi selgeks teha, mis hea ja mis paha on, siis oskab ta ise walida, missugust teed temal käia tuleb. Seda põhjusemõtet on teistesgi küsimustes tarwitatud, aga enamaste ei ole sellega üksi sihile jõutud. Kuid sellega ei ole üteldud, nagu poleks õpetuseandmisel tähtsust.

Alkoholi wastu maksmapandud seadustel on Soomes kahtlemata suur mõju olnud, olgu küll, et need seadused joomist mitte ära pole suutnud kaotada. Iseäranis tähtis nende seaduste juures on see, et nad alkoholist kasusaawat ja sellest elawat kihti suureks ei ole lasknud kaswada. Selle tõttu, et alkoholi-burshuasias wäike on, on tema wastu hoopis kergem wõidelda. Wiinawabrikuid oli Soomes wiimastel aastatel ja need walmistasiwad wiina järgmisel arwul:

Wabrikute arw. Põletatud wiin üleüldse. Liitr. inimese kohta.

1891—1895 läbistikku	35	6,327,956	2,6
1896—1900	28	7,954,576	3,0
1901	26	6,833,543	2,5
1902	25	6,518,554	2,3
1903	24	5,062,998	2,2

Nendes wiinawabrikutes oli 1903 kõigest 445, 1906. a. aga 454 töölist ametis. Walmistatud wiina wäärtus arwati 1903. a. 2,181,200, 1906. a. — 2,408,900 marga peale. Teisi wiinawabrikuid — wiina puhastamiseks ja likööride tegemiseks — oli 34, tööliste arw nendes 140 ja kauba wäärtus 740,200 marka. Õllewabrikuid oli 1903 — 90, 1906 — 86, töömehi 1903 — 1464, 1906 — 1280; õlut walmistati 1903 — 19,200,000 liitrit 6,641,900, 1906 aga 7,507,000 marga wäärtuses. Üleüldse oli 1903 148 joowastawate jookide wabrikut 2049 töölisega tegewuses. See tööliste arw on nii wäike, et neid alkoholi wastu wõitlemises tähele ei maksa panna. 148 wabriku juurde tulewad küll hulk weinikaupmehi ja trahteriomanikke, aga nende hulk ei paisu siiski mitte wäga suureks, sest et suur hulk wiinakaupluseid ja alamaid joogikohtasid ühisuste käes on, kes nendes Gõteburi süsteemi järel teenijatega joowastawaid jookisid müüwad. Neid ei wõi mitte alkoholist kasusaajate hulka lugeda, kes alkoholi wastu wõitlemises alkoholi poole hoiaksiwad. On ju need seltsid ometi alkoholi wastu wõitlemiseks asutatud.

Ja kas ei pea ka alkoholi tarwitamise langemist osalt sellekohaste seaduste arwesse panema? Kuna Soomemaa saja aasta eest üks nendest maadest oli, kus alkoholi kõige rohkem tarwitati, on ta nüüd selleks saanud, kus alkoholi kõige vähem tarwitatakse. — Alkoholi tarwitamise kaswamise wõi kahanemise kohta leiame „Karskuse Sõbrade“ poolt wäljaantud 1908. a. „K a n s a n K a l e n t e r'is“ järgmised arwud:

Maad, kus alkoholi tarvitamine kasvab:

100% - list alkoholi tarvitati elaniku kohta liitrites:

	1885—89	1900—05 (04)
Prantsusemaal	15,73	22,42
Italias	12,32	14,13
Belgias	11,56	12,97
Inglismaal	9,86	10,84
Saksamaal	8,54	9,54
Austria-Ungrias	8,36	9,00
Ühendatud riikides	4,92	6,40
Rootsimaal	4,51	6,15

Maad, kus alkoholi tarvitamine mitte ei kasra ehk kahaneb:

	1895—99	1890—04
Schweitsis	12,19	11,99
Daanimaal	10,78	10,73
Wenemaal	3,36	2,65
Norramaal	2,25	2,15

Soomemaal tarvitati a. 1885—89 veel üle kahe liitri alkoholi inimese kohta, aga nüüd on see 1,7 liitri peale alanenud ja sellega on Soomemaa see maa, kus alkoholi kõige vähem tarvitatakse.

(Eeloleva tabeli kokkuseadmise juures on joowastawate jookide keskmine alkoholi protsent järgmiselt rehkendatud: wiin 50%, wein 12% ja õlu 6%. Nõnda saadud puhas alkohol on elanikkude peale ära jagatud.)

Alkoholi tarvitamise vähenemise juures on muidugi niihästi kitsendawad seadused, kui ka õpetus mõjunud. Kumma mõju suurem on olnud, seda on wõimata tõendada. Et ka karskuse liikumises eeltähendatud põhjasmõttest kinni ei peeta, seda tunnistab keeluseaduse nõudmise „Karskuse Sõbrade“ põhjuskirja wõtmine ja selle seaduse elaw nõudmine.

Äga ka muidu wõib ütelda, et kitsendawatel seadustel, mis alkoholi wastu anti, karskuse liikumise elustamiseks

suur mõju pidi olema. Mida rohkem rahwas nägi, et tema püüdmistel tagajärgi on; mida rohkem ta nõudmistest seadusteks said, seda suurema agarusega asus ta uute püüdmiste kallale, sest ta nägi, et ta püüdmised mitte ilma-aegsed ei ole. Saadud võidud on võimsad edasikihutajad, kuna püüdmised ilma võitudeta, ilma wiljata, waimustuse-waased ja wäsitawad on, olgu idealid kui kõrged ja ilusad tahes.

Ja missuguse elawusega rahwas neid seaduseid ootas, seda ei näita meile mitte üksi keeluseaduse nõudmine wiimastel aastatel, waid seda näitab meile ka see asjalugu, et kõik kogukonnad otsekohe oma keeluõigust alkoholi kitsendamises tarwitasiwad — peale rikaste linnakodanikkude, kes alkoholist ja sellest saadawast kasust ei raatsinud lahkuda. 87% Soome elanikkudest, kes maal elawad, ei oodanud mitte seaduslikku alkoholi müümise ja tegemise keeldu, waid niipea kui neile õigus osaks sai seda oma kogukondade piirides ise keelda ehk lubada, keelasiwad nad niihästi selle tegemise kui ka müümise ära. Nõnda võib ütelda, et Soome karskuse liikumine, s. o. alkoholi wastu võitlemine, seadusteandwa kogu peale sellekohast mõju awaldas ja et alkoholi tagasisurumiseks antud seadused jälle karskuse liikumist edendasiwad. Mõlemad nähtused toetasiwad teineteist wastakute.

Meie leidsime eelpool, et Soome karskuse liikumine enam sellel määral kiriklik-usulikul alusel ei seisa, kui waremal ajal, s. o. mõõdaläinud aastasaja esimesel poolel, ja et sotsialdemokraatline tööliste liikumine karskuse liikumise peale mõju on awaldanud. Mõlemad tähendused tarwitasiwad ligemat seletust.

Karskuse liikumise eesotsas ei seisa küll enam usulikkude sektide juhatajad ega waimustusest usu wastu ühekülgsed waimulikud, kes joomist wõi mittejoomist üheks nendest küsimustest tegiwad, mille küljes inimese hingeõnnistus rippus. Siisgi ei wõi aga seda salata, et liikumisele oma tuntaw kiriklik külg alles on jäänud. See ei ole ka

sugugi ime. Karskuse liikumises on palju waimulikka mehi ja kooliõpetajaid tegewad, kelle käes niisugune laialine liikumine tahtmata enam-wähem usuliku laadi omandab. Sagedaste algawad karskuse seltside koosolekud palwe-sarnaste sissejuhatustega ja mõnikord seatakse pidustused kirikuteenistusega ühendusesse, karskuse kursustel arutatakse küsimusi, kas ristiniimesel kõlbab karskuse seltsi liikmeks olla, piibel ja karskus jne.

Peale selle kannab Soome karskuse liikumine rahvuslikku wärwi. Suometarlaste, s. o. wanameelsete Soome rahwuslaste mõju on karskuse liikumises ikka suur olnud, 1908. aasta algusest peale on ka enamus keskjuhatuses jälle nende käes. Ja et nemad oma partei sihtisid ka karskuseliikumises ära ei unusta, selle tunnistuseks nimetan ainult seda, et Dr. *V o i o n m a a*, kes wiimastel aastatel keskjuhatuse esimees oli, sel aastal mitte enam walimist vastu ei wõtnud, sest ta teadis, et suometarlaste enamus karskusetööd oma e r a s i h t i d e g a raskendab.

Nagu wanameelsed rahwuslased — nimetagu nad endid peale liberalideks — igalpool ka kiriku autoriteedi alleshoidmise kasuks töötawad, nõnda ja weel enam teewad seda Soome rahwuslased. Soome kirik on neile partei toeks wäga tarwilik. Selle järel ei ole midagi imeks panna, kui see püüdmine ennast ka karskuse liikumises awaldab.

Walimiste kihufusetöö ajal teewad suometarlaste karskuse seltsides oma partei kandidtide heaks kihufusetööd, mis suwel 1908 iseäranis selgeste nähtawale tuli ja sotsialdemokraatlikes ajakirjanduses protesti äratas. Ka „*Kylwäjä*“ toimetus tegi selles mõttes tööd. Ta seadis nõudmise üles, et ainult neid kandidatisid walifaks, kes keeluseaduse poolt on. Aga ülesseatud kandidtidest leiab ta ainult suometarlaste kandidadid kõlblikud olema. Sotsialdemokraatliste kandidtide kohta tegi ta tähendusi, et need mitte küllalt tuttawad ei olla, kuna aga sotsialdemokraatline saadikutekogu fraktsion keeluseaduse kasuks kõige agaramine tööd tegi. Suometarlaste täitsam saadik, prof. *D a n i e l s o n - K a l m a r i*, kõneles

koguni keeluse aduse vastu, mida temale sotsialdemokraatide poolt väga pahaks pandi. Sellest ei lausu aga „Kylw äj ä“ sõnagi. — See kõik näitab, et „Karskuse Sõbrad“ aasta algusest saadik, kus enamus suometarlaste käes on, oma parteipoliitikaga üsna awalikult wälja astuwad, nagu Voionmaa ette nägi.

Sotsialismuse mõju kohta karskuseliikumises peab aga seda ütlemata, et see mitte väga wäljapaistew ei ole. On osakondasid ja seltsisid, kus enamus sotsialdemokraatide käes seisab. Nendes ja ka teistes käib sotsialdemokraatia kõnemehi kõnelemas, lauldakse tööliste laulusid jne., aga kaugeemale see ei ulata. „Karskuse Sõbrade“ juhatus annab terwele liikumisele ühise wärwi. See ei arwanud aga ka siis, kui enamus keskjuhatuses sotsialdemokraatide käes oli, tarwilikuks wõi heaks karskuse liikumist pähemale poole juhtida. Palju enam oliwad „Karskuse Sõbrade“ juhataja Dr. Voionmaa ja sekretär Dr. Matti Seppälä-Helenius selles arwamises, et karskuse liikumist erapooletuks tegewusewäljaks tuleb pidada, kus kõik parteid üksteise kõrwal tööd wõiksid teha. Kahjuks ei lase aga see ennast hästi teoks teha. Seltskonnas ei ole misgisugust nurka, kus need püüdmised ja sihid endid ei kujutaks, mis mis seltskonna elule selle mitmekesiduse annawad. Partei poliitikalistest püüdmistest armastatakse küll kui kõlbmata, mustadest asjadest rääkida, aga ometi awaldawad need püüdmised endid iga sammu peal. Lugu on ainult see, et teatawat laadi parteipüüdmisi mitte mustadeks ei peeta, kuna teisi otsekohe nendeks nimetatakse. Nõnda oli ka Soome karskuse liikumises. Voionmaa aegne keskjuhatus wõis seda, et karskuse liikumine klassiwõitluse õpetuse wäljaks ei saanud, aga ta jäi seal juures ometi kodanliste parteide õpetuste ja aadete tööpõlluks, kus juures muidugi seda ei wõi unustada, et otsekohene töölistepartei vastu wõitlemine siin maad ei saanud. Püüfi wõimalikult karskuse õpetuse juurde jääda.

See taktika oli ka sellepärast tarwilik, et liikumist mitte kaheks lõhkuda ei tahetud. Karskuse seltside liikmed

on tööliste ja väikekodanlaste kihtidest pärit. Kui ühe ehk teise poole poliitikalist seisukohta terawalt toonitama oleks hakatud, siis oleks wäga hõlpsaste lahkumine wõinud fulla. Sügisel 1907 oli nendes seltsides, kus enamus sotsialdemokraatliste tööliste käes on, rohkest eselle poolt healt kuulda, et sotsialdemokraatlikud karskuse seltsid endid üleüldisest liikumisest ära eraldaksiwad. See oleks wõinud hõlpsaste sündida, kui sotsialdemokraatiline ajakirjandus selleks hoogu oleks andnud. Ta ei teinud aga seda mitte. Parteil ei ole selleks mitte ülearu jõudu küllalt, et peale teiste tööliste organisatsioonide ka weel karskuse liikumise juhtimist oma kätte wõtta. Pealegi tuleks siin osalt teistele teedele astuda, mis iseäralist jõudu tarwitaks. — Ja kodanlised kihid omalt poolt peawad ka paremaks mitte wäga suurte trumpidega wälja astuda. Tasa ja targu mõtlewad nad karsklaste ridades olewate sotsialdemokraatide peale mõjuda ja neid sel wiisil eneste külge tõmmata.

Ja see seisukoht on ka Dr. Voionmaale ning Dr. Seppälale kohane.

Voionmaa on teadusemees, kes sotsialdemokraatlisi raamatuid kirjutab ja ülikoolis, niipalju kui läbikodanlises Helsingi ülikoolis wõimalik, sotsialismuse üle mõnda loeb. Partei tegewusest ja wõitlusest seisab ta aga eemal. Ja ta läheb osalt ka oma arwamistes partei usaldusemeestest enamwähem lahku. Ta on selles arwamises, et wabameelsemate ja radikalsete kodanlastega käsikäes sotsialismuse kasuks mõndagi wõimalik on teha, kuna aga teised kodanlaste poolt midagi head ei oota. — Dr. Seppälä on, nagu sotsialdemokraatide ringkondades üteldakse, ainult nime kaudu sotsialdemokraat. Suurstreigi ajal, sügisel 1905, astus tema ja ka palju teisi kodanlasi sotsialdemokraatlise partei liikmeks. Üleüldine seisukord nagu nõudis seda. Suur hulk nendest n. n. oktoobri-sotsialistidest on jälle kodanliste parteide külge liitunud, Seppälä oli kuni 1908 juulikuu walimisteni, kus ta kristliku töölistepartei saadikuks sai, weel nime kaudu töölistepartei liige, kuna ta aga partei

awalikust tööst ja tegewusest ennemalt juba eemal seisis. Wõib ju olla, et ta sisemine inimene wäga sotsilademokraat on, aga wäljapoole see ei paista. On ju ka sotsialistid, kes enestele sotsialdemokraatiat teisiti ette kujutawad, kui see ennast oma päewawõitlustes ja heitlemistes awaldab. Nad soowiksid, et töölisteklassi wabastamisewõitlus ainult ilusaid, salongikõlblika wormisid tarwitaks. Et aga päewawõitlused kibedad ja waljud on, ei meeldi see neile ja nad süüdistawad siis partei juhtisid, et need liikumisele toore, harimata kuju annawad. See ei meeldi neile ja nad hoiawad endid sellest kõrwale, kaebades, et kõrge ideal nii igawakuju saanud.

1908. a. saadikutekogu walimistel laskis Dr. Matti Helenius-Seppälä ennast kristlikke tööliste partei poolt saadikutekogusse walida. See laseb arwata, et ta sotsialdemokraatiast on lahkunud. 1907. a. walimistel soowis ta enesele sotsialdemokraatia poolt heali, ago seal ei wõetud tema kandidaturat wastu. — Saadikutekogus on temal muidugi wõimalik tegelikult näidata, kui kaugele tema sotsialismus ulatab. —

Kui kaua ülemal kirjeldatud käsikäes käimine karskuse liikumises suometarlaste ja sotsialdemokraatide wahel kestma jääb, on muidugi teadmata. Aga arwata wõib, et kui suometarlastel oma taktikat ei muuda, waid karskuse seltsisid oma partei kihutusetöö kasuks edasi tarwitawad, siis siimaalnegi kokkukõla kaua kesta ei wõi. Wäga wõimalik, et selle kokkupõrkamise tagajärg karskuse seltside nõrgemaks jäämine on. Sotsialdemokraadid jääwad karskuse seltsidest eemale.

4. Karskus ja sotsialdemokraatia.

Soome sotsialdemokraatial on karskusekõsimuses teistsugune seisukoht, kui teiste maade töölisteparteidel. Saksa sotsialdemokraatia seisis kuni wiimase ajani sellel seisukohal,

et alkoholismus üks kapitalismuse halbade kaaskülgedest on, mis kapitalismusega ühes langeb. Nii halb kui see ka iseenesest on, ei ole otsekohesest wõitlemisest selle wastu ameti mitte midagi kasu, sest et kapitalismus ikka edasi neid põhjuseid sünnitab, mis töölisi alkoholi jooma ajab. Sellesamas arwamises on ka suurelt osalt Austria, Prantsuse, Belgia, Schweitsi ja teiste maade töölisteparteid oma enamuses. Osalt on nende maade alkoholi tööstus ja kauplemine pärafu suur, osalt põhjeneb suur osa tegewust weiniwalmistamise peal. Alkoholist kasusaajate ja sellest elajate arw on wäga suur ja joo wastawate jookide tarwitamine on nii üleüldine ja igapäine, et kõige selle wastu wõitlema kakata ilma lootuseta näib olewat. Wäga suured tööliste hulgad on alkoholi tööstuses tegewad ja ka suur hulk trahteripidajaid on partei liikmed. Siia juurde tuleb weel see, et paljudes nendes maades just trahterid tööliste klubideks on saanud, kus nad mitte ainult õhtuti ja pühapäiwiti kokku ei saa, waid kus nad ka oma koosolekud ära peawad. Isegi töölistemajad, mis ametiühisused suurtes linnades enestele nimekaudu ehitada on suutnud, ei suuda endid alkoholi orjusest wabad hoida, waid ka nendes majades on õllejoomine koosolekute ajal wiisiks. Töölised on siin nagu nõiaringis. Muid kooskõimise kohtasid neil ei ole kui trahterid. Ja sagedaste peawad töölised seda oma õnneks pidama, et neil oma trahteris käimisega wõimalik on saali omanikku sundida seda koosolekuteks töölistele andma. Ja õllepaleede omanikud, kes ju oma sissetuleku suurelt osalt tööliste krossidest saawad, on ka sunnitud, nii wastumeelt kui tööliste liikumine neile ka muidu on, oma ruumisid tööliste koosolekuteks awama, muidu ei joo töölised nende õlut.

Selle tõttu on alkoholiliste jookide tarwitamine nimetatud maade töölistel nii luusse ja lihasse kaswanud — õlut ja weini peetakse enamiste fingimata tarwilisteks toiduaineteks — et nende wastu wõitlemist kaua aega koguni soowimataks peefi, olgu küll, et juhtumisi selle peale tähendati,

et need joogid kahjulikud on. Wiimasel ajal on aga ka nendes maades alkoholi wastu wõitlemine tööliste seas ikka rohkem maad leidnud. Sotsialdemokraatlikud töölised on isegi Saksa maal ja Schweitsis hulga karskuse seltsisid asutanud, olgu küll, et nendes maades õllejoomine suurem kui kusagil mujal on. Austrias ja Belgias näib karskuse liikumine kergemine edenewat.

Soomemaal on olud sellepoolest täitsa teist laadi. Esi- teks ei ole joomine mitte igapäine komme. Soome tööline joob arukorral, aga siis enamiste nii palju, et ta purju jääb ja enese üle walitsemise täitsa kaotab. Sakslane joob iga päew, aga purju joob ta enese arwa. Keegi wõrdles mõlemaid järgmiselt: Sakslane tunneb joomisest, soomlane aga purjusõlemisest lõbu. Sakslane tahab wõimalikult kaua joomisest maiku funda; soomlane soowib wõimalikult ruttu purju jääda. Muidugi on see wõrdlus lonkaw, nagu kõik wõrdlused. Aga ometi trehwab ta mõlemate rahwaste waadet joomise peale üsna kujukalt. — Teiseks ei ole Soomemaal niisuguseid trahterisaalisid olemasgi, kus töölised oma koosolekuid wõiksid pidada. Soome alkoholi kitsenduse seadused ei lasknud trahterid nii wägewaks saada. Herrastrahterid, kellel suured ja ilusad saalid on, oma ruumisid töölistele tarwitada ei anna. Sellepärast oliwad Soome töölised juba algusest peale sunnitud omale iseruumisid muretsema. Neil on kas oma majad ehk üüritud korterid.

Kuni 1898 oli tööliste seltside korterites jooastawaid jookisid saada. Tööliste seltsid oliwad kodanlaste poolt asutatud ja ligikoudu sinnamaale oli ka nende seltside juhatus kodanliste effewõtjate käes. Ja need oliwad enam-wähem ikka karskuse wastu. Aga 1899 muutus asi. Põhjus oli õige lihtne. Helsingi tööliste ühisuse korter üteldi üles ja sinna pandi trahter sisse. See sünnitas suurt pahameelt. Matti Kurikka, see utopistlik sotsialist, oli sel ajal „Työmiehe“ toimetaja. Oma sule ja kõne osawusega mõjus ta nõnda kaugele, et 1. mail 1898 üleüldine alkoholi

boikott wälja kuulutati. Umbes 70,000 inimest andsiwad kirjaliku tõotuse, et nad alkoholi enam ei tarwita. Selle suurepäralise liikumise ajal heitsiwad ka tööliselised alkoholi igasugusel kujul oma seltsimajadest wälja ja ta on sest saadik wälja jäänud, ega pease wist enam iial sinna sisse.

Nõnda on Soome tööliselised kahest kütkest, mis teiste maade töölisi alkoholi küljes kinni hoiawad, wabad. Kolmandaks wõime seda nimetada, et alkoholi tööstus wäike on ja tööliste seas kuigi palju neid ei ole, kes aina sellest elawad. Soome tööliselised wõiwad siis palju wabamalt alkoholi wastu üles astuda. Ja selle peale waadates ongi nad enestele hoopis alkoholiwastase seisukoha wõtnud ja teiste maade wennasparteide waadetest lahkunud, kuna nad muidu kõigifi teistega ühesuguste põhjusmõtete peal seisawad.

Juba töölistepartei asutamisest peale awaldati selle liikmete poolt soowi, et partei programmis ka alkoholi wastu wõitlemisele ruumi antaks. See küsimus ei kadunud päewakorralt. Juba 1899, partei asutamise juures wõeti alkoholi keeluseaduse nõudmine partei programmi üles. 1906 nõuti edasi, et partei usaldusemehed täitsa karsked peaksiwad olema.

Et lugu nõnda on, see ei ole ka sugugi ime. Suur hulk karskuse seltside liikmeid on tööliselised. Wäga arusaadaw, et need inimesed, kes karskuse seltsidest tööliste organisatsioonidesse astusiwad, ka siin oma waadetele truuks jäiwad. Nõnda kaua kui töölisteseltsid weel tööliste ja ettewõtjate wahel kokkukõla sobitajate käes oliwad, peeti karskuse liikumist Soomemaal kõige radikalsemaks liikumiseks. Ühel tööliste seltside asemikkude koosolekul tehti niisugune tähendus, et töölistel mitte nõnda kaugele minna ei kõlba, see oleks küll karsklastele kohane. Küsimus seisis kogukonna walimise healeõiguses.

Siiski on tööliste ja kodanlisel karskusepüüdmisel oma wahe. Töölistepartei ei pane üksiku isiku peale mõjumise peale suurt rõhku. Partei kongressidel ei ole sellepärast ka

ilmasgi seda nõutud, et kõik partei liikmed karsked peaksiwad olema. Töölisepartei on selles arwamises, et — olgu õpetusel ja selgitamisel kui suur tähtsus tahes — sellega juba sellepärast sihile ei saa, et iga inimese juurde õpetama ei pease ega ulata. Töölisepartei ei ole karskuse õpetuse wastu, aga ta ei tee seda mitte enese otsekoheseks ülesandeks. Ta arwab, et õpetuse läbi üksi nii kaugele mõjuda ei saa, et alkoholismuse põhjused töölisi wiina juurde ei tõmbaks. Ta mõtleb siis esiteks nende põhjuste wastu üleüldse, nagu teistegi maade tööliseparteid, ja teiseks weel otsekohe seaduseandmise teel alkoholi walmistamise ja rahwa kätte toimetamise wastu.

Ma arwan, et lugejad Soome töölisepartei seisukohast karskuse küsimuses kõige paremine aru saawad, kui ma Soome sotsialdemokraatia teaduslisest kuukirjast — „*Sosialistinen Aikakauslehti*“ — ühe kirjatüki siia paigutan, mis üks selle partei liige peale keeluseaduse wastuõtmist sügisel 1907 kirjutas. See on järgmine ¹⁾:

Keeluseaduse asjus.

Rahwasaadikute-kogu on keeluseaduse ettepaneku seadusena wastu võtnud. Niikaugele oleme siis jõudnud.

See küsimus oli algusest peale meie maa sotsialdemokraatial südame peal. Juba siis nõudsiwad organiseeritud tööliselised keeluseadust, kui kodanlised karskuseapostlid alles kartlikult isiklikku karskust jutlustasiwad ja ainult ehk kogukonna keeludigust nõudsiwad, üleüldise keeluseaduse nõudmisele koguni järsku wastu oliwad. Sotsialdemokraatia oli sel ajal nõrk, walitsusewõim herrade käes ja meie lootused selle nõudmise täitmise peale niisama wäikesed, nagu partei teiste nõudmiste täitmise peale. Me teadsime ja tundsimme wäga selgeste, et selleaegsed klassiasemikud seisuste maa-päewal sellesarnaseid tööliste soowisid kuuldagi ei võta.

¹⁾ *Sosialistinen Aikakauslehti*. Toimitus: Edv. Gylling, O. W. Kuusinen, Sulo Vuolijoki, Yrjö Sirola. Toinen vuosikerta. Helsinki Nr. 10—11. 1907. „Kieltolakiasia“.

Äga meie ümbertõukaw suurstreik kahe aasta eest muutis seisukorda keeluseaduse kasuks ühe hoobiga. Sel ajal wõitis töölisteklass enesele üleüldise healeõiguse ja saadikutekogu uuendamise, mis keeluseaduse asjas suur samm edasi oli. Teine suur samm oli see, et suurstreik rahwast äratas ja suured hulgad sotsialdemokraafia ridadesse tõi. Ja kolmas suur samm oli see, et töölisel suurstreigi ajal keeluseaduse tegelikult maksma paniwad. Peale streigi lõppu, kui kõrgemad klassid walitsuseohjad jälle eneste kätte said, algasiwad küll ka wiina-hallikad jälle jooksuma, aga keeluseaduse mõte, selle mälestus enam rahwa meelest ei kadunud. Suurstreigi nädal muutis meie kodanluse waadetes mõndagi ja sundis nendest üht osa ka keeluseaduse nõudmist toetama, just nagu ta neid ka saadikutekogu ümbermuutmist toetama sundis. Sest saadik sai keeluseaduse nõudmine sõna tõsisel mõttes rahwa üleüldiseks asjaks, nii et isegi pea kõik kodanlised parteid keeluseaduse nõudmise ka oma walimise programmi wastu pididwad wõtma, ja et herrad ka muidu tarwiliseks leidsiwad, oma taktikat selle järele seadida. Selle rahwa nõudmise wastu on nüüd weel wiinaherrad kui selle kildkonna kasude kaitsejad ja awalikud wälja astujad, kes oma isiklikkude kasude pärast, joomise kui neile armsa maitsemise pärast, ehk mõistuse madalusest keeluseaduse wastu on. See on aga tähtsusetu kildkond, kes ka igas muus eduküsimuses ikka mustast tagurusest kinni hoiab. Mõõdamannes olgu tähendatud, et ka praegune senat selle kildkonna hulka kuulub, kes nähtawaste wiina ja politsei abiga kaswawat tööliste liikumist kinni tahab pidada.

Praegu nimetatud asjalugu selgitab seda, kuidas sotsialdemokraatia kaks aastat peale suurstreigi nädalat seaduseandlisest esimesest seaduseandlisest läwest õnnelikult üle upitada suutis.

Mispärast Soome sotsialdemokraatia keeluseaduse niisuguse waimustusega enese asjaks tegi, see on Soomes igal arganiseeritud töölisel selgeste teada. Äga paljud wäljamaa

seltsimehed ei näi meid mõistma. Näituseks wiimsel Saksa sotsialdemokraatia parteipäewal awaldati keeluseaduse kohta niisuguseid arwamisi, nagu oleks see midagi naeruäärilist wäikekodanlist, millest tõsised sotsialdemokraadid endid aegsaste eemale hoidma peaksivad. Ja hoiatades tähendati, et Soome sotsialdemokraatia seda ehk weel kord kahetsema pidada, et ta selkombel keeluseaduse eest wälja astunud. ¹⁾

Meile näitab see wäga iseäralik olema ja laseb ennast ainult sellega seletada, et wäljamaa seltsimehed meie olusid ei funne ega ka oma kodustest oludest neid sügawusi kätte ei leia, kus rahwa alkoholi tarwitamises makswad arwamised juurduwad, et nad wõimatuks tunnistawad seda seltskonna haigust ja hukatust enne kapitalismuse kõrwalesaatmist ära wõita. Iseäranis Saksamaal — suurel õlletootmise maal, kus see tööstus üks suurematest tegewuse harudest ja kus õllejoomine rahwa suurema hulga igapäewane kehakinnifuse tarwidus on, wõib keeluseaduse nõudmine küll

1) E. Wurm seletab „Die Neue Zeit“ nr 37, 1908, asja järgmiselt:

Wististe on Soome seltsimehed Essen'i parteipäewa üle niisuguseid teateid saanud, mis neile asja ofse ümberpöördukt kui ta tõeste oli, on kujutanud. Protokoll'i järele oliwad minu sõnad järgmised:

„Soome seltsimehed püüamad niisugust seadust läbi wiia, mis alkoholi walmistamise ja müümise sootuks ära keelaks. Kui alkoholi wastu—seda kõigist sotsialsetest tingimistest ära lahutades—wõidelda tahetakse, siis on see radikaalne nõudmine ainult kohane abinõu. Selle juures jääb minul ainult soovida, et alkohol salakaubana Soome seltsimeeste arwest kriipsu läbi ei tõmbaks. (Wäga õige!)“

Wastuolemist awaldasini ma kogukonna keeluseaduse lokal optioni, kohta. „See sünnitaks ainult sisemist tüli kogukondades ja kogukondade wahel, ning wõiks tööliste tähelepanemist hoopis tähtsama asja, s. o. tööliste waenuliku kapitalismuse mõju wastu wõitlemise juurest eemale tõmmata. Joogikohtasid sel teel kitsendades kaswaks salajoomine seda lopsakamalt.“

Oma raamatukeses „Alkoholfrage und Sozialdemokratie“ lisasin ma sellele weel järgmise tähenduse juurde: „Wae-walt saawad Wene suurmaapidajad ja wiinapõletajad sellega leppima, et Soomemaa nende wiina eest kinni pandaks. Nende kasu

imelik paista. Meile toodakse aga suurem hulk jookwastawaid jookisid wäljast sisse ja neid farwitatakse siin ainult uimastawateks maitsejookideks. Sellepärast sünnitawad nad meil ka palju õnnetust ja hädaõhtu, mis teistpidi alkoholi wastu nii sügawa waenu ja wõitlusehimu elule on kutsunud.

Meie teame wäga hästi, et joomise põhjuseid praeguse seltskonna olukorra sügawustest tuleb otsida, et meie aja alkoholismus kapitalistlikes seltskonna korralduses juurdub. Just meie juures on nende paari, kolme aastakümne jooksul, kus kapitalismus edenes, kus palgatöölise hulk suurenes, nende iseseiswus wähenes ja tööprodukti tööliste käest ärakiskumine kaswas, kus tööliste korterite ja ülespidamise olud alatasa wiletsamaks saiwad, kus töö-

---

nõuab igatahes ka selle turu lahtijäämist. Peale selle waatawad weini ja konjakiga kauplewad maad niisuguse seaduse peale kui kaubalepingute wastu tõukawa määruse peale, mispärast kaunis kindel on, et Wene walitsus seda otsust seaduseks ei kinnita."

Soome seltsimehed eksiwad, kui nad arwawad, et Saksa parteipäewal (1907) Soome keeluseaduse üle laitwalt oleks kõneldud. Kogukonna keeluseadust ei kaitse aga nemad isegi, nagu siin M. Martna kirjast selgub. E. Wurm.

Kogukonna keeluseaduse kohta olgu järgmist seletuseks: Karskuse liikumise juhid andsiwad 1904./05. a. seisuslisele maapäewale seaduseplaani sisse, mille põhjal igal kogukonnal õigus oleks olnud selle kohta üleüldisel healetamisel otsustada, kas alkoholi walmistamist ja müümist lubada wõi mitte. Seaduseplaani sisseandjad lootsiwad, et kogukonnad alkoholi wastu healetaksiwad. Nad ei tahtnud weel üleüldise keeluseaduse nõudmisega ette astuda, waid pidasiwad seda waraseks. — Sotsialdemokraadid aga ei pidanud kogukonna keeluseadust mitte mõjuwaks küllalt. Neil oli wõimalik selle peale näidata, et need linnade kogukonnad, kes praeguste seaduste najal alkoholi kauplemise kõige kitsamatesse piiridesse surusiwad, sellest ometi jälle lahkuma pidiwad, sest et naabriinades wiina ja muid alkoholilisi jookisid edasi müüdi ja sealt ka neisse linnadesse toodi, kus awalik müümine keelatud oli. Keelamine ei foonud loodefud kasu. Umbes sellesarnast tagajärge ootasiwad nad ka uuest, laiemast, üleüldise healetamise alusele rajatud kogukonna keeluseadusest ja oliwad sellepärast niisuguse puuduliku seaduse wastu.

puudus ja sellega ühes perekonna viletsus kasvas, alkoholismuse otseselt niisuguseks ühiskonna katkuks saanud, mille all töölisteklass kõige rohkem kannatab. Alles nendel aastakümnetel edenes kangete jookide tööstus selleks, mis ta praegu on, see on kapitalistlikeks äriks kauplustes ja trahterites, ja kõrgemate klasside pealmine kord, kes selle oma ülespidamise hallikaks on teinud, laiendab alkoholismust oma handlangerite ja teiste seltskonna söödikute läbi eht kapitalistlikel viisil, s.o. ilma armuta ja kõiksugu äri-liste reklame abinõudega rahwa seas laiale. Et keeluseadus alkoholismuse sotsiaalseid põhjuseid ära kaotada ega idealilist olukorda sünnitada ei wõi, seda teame meie ja keegi meist ei oota, et seadus nagu suur maailma parandus oleks. Et kapitalismuse niihästi pärast kui enne viletsust, hukatust ja kurjust sünnitama jääb, seda teame meie väga hästi.

Äga hoolimata sellest oleme meie põhjaliku järeloomumise järel ometi tingimata tarwilikuks leidnud, üleüldise wõitluse kõrwal veel erawõitlust alkoholismuse vastu pidada. Me wõime seda wõitlust väga hästi sellega wõrrelda, mida teiste maade töölisteparteid militarismuse vastu peawad. Niihästi militarismuse kui ka alkoholismuse on kapitalismuse sünnitused. Üleüldine wõitlus, mida töölised oma wabastamiseks peawad, on siis ka nende mõlemate vastu sühitud. Äga sellest ei ole mitte küllalt, waid sotsialdemokraatia peab peale üleüldise wõitluse veel otseselt wõitlust selle kapitalismusest sündinud kurja wennaspaari vastu pidama, nagu üleilmiline sotsialistlik kongress Stuttgartis 1907 ühel meelel militarismuse kohta otsuseks tegi.

Militarismuse maade seltsimehed ei jäta silmapilgukski rahwamiilitsa sisseseadmise, s.o. sõjariistade rahwa kätte andmise nõudmist järele, lootes, et seega militarismusest üle saab — kui selleks ülepea lootust on — ja just nõnda tahame meie alkoholismusest wõitu saada. Meie püüdmine keeluseaduse kasuks ei ole meid silmapilkugi takistanud üleüldist wõitlust kapitalismuse ja alkoholismuse sotsiaalsete põhjuste vastu edasi pidamast, nõndasama wähe loodame meie keelu-

seaduse maksuma saamisest sotsialdemokraatlise wõitluse kergitust.

Äga juba see teadmine, et keeluseaduse makswusele saamisega joojad ja joomisest tekkivad õnnetused wähenewad, oli mõjuw põhjus küllalt selle kasuks suurt waewa näha. Kes meie seast ei näeks igapäew, kui palju töolisteklassi liikmeid ka selle wiletsuse ja nende puuduste all peawad kannatama, mille otsekoheseid põhjuseid me joovastawatest jookidest peame otsima ja mis keeluseaduse läbi suurelt osalt kõrwale wõib saata.

Kuid keeluseadus toob meile veel muud kasu, wast ehk rohkemgi, kui me praegu ette wõime näha. Ta saab alkoholi herraswäe wõimu igatahes wähe kärpima. Meie majandusline olukord peab selle läbi wististe wähe paranema, sest jääwad ju mitmed miljonid margad wälja andmata, mis siamaale mitte ainult ilma misgisuguse kasuta, waid koguni kahjulikkude maitsejookide eest wälja anti, pealegi veel wäljamaale. Äga kõige tähtsam on see, et keeluseadus proletariadi wõitlusejõudu ja -osawust, tema majanduslikku ja kulturalist seisukorda tõsta wõib. Me teame äranägemisest ütelda, et töölisel, kes joomise wastu wõidelda ei suuda, ka wõitluses kapitalismuse muude surumiste ja wäljakurnamiste wastu jõuetumad on. Streigimurdjad ja muud töölisteasja ärasalgajad on enamiste joojad; ja nõndasama teame, et joojaid raske on nõndakaugele walgustada ja nende silmi selgitada, et nad jäädawalt tööliste organisatsioonide liikmeteks heidaksiwad. Keeluseadus wõib äga nii mõnegi kodanlisest alkoholiwingust wabastada ja klassiteadliselt wõitlejate tööliste ridadesse tuua. Nõnda tähendab keeluseadus meile õiete mitmest küljest nagu tõsist wäike-rewolutsioni. Ja kõik see oli meid taga kihutama, kui me keeluseadust wäsimata taga hakkasime nõudma.

Et meie püüdmine asjata ei olnud, seda tunnistab see, et saadikutekogu keeluseaduse wastu wõttis. Teadagi, see saadikutekogu otsus ei ole meie õnnetu politikalise seisukorra juures veel mitte seadus. Wäga wõimalik, et meil

raskem osa wõiflust alles ees seisab. Kui meie alkoholi-herrad ja nende kasusid kaitseja senat Wenemaa mustemate elementidega endid ühendawad ja Peterburis kõigi abinõudega keeluseaduse wastu agiteerima hakkawad, siis tuleb karta, et neil mitte raske ei ole Wene walitsuse poolt eita-wat otsust saada, walitsuse poolt, kellel ju peale muude kuulsate omaduste ka kõigekõrgem ainuõigus wiinawalmis-tamiseks pühal Wenemaal on.

Kuid meie oleme nüüd igatahes sammu edasi jõudnud. Ja nüüd, rahwaasemikud ja organiseeritud töölisel, tuleb käsikäes edasi wõidelda, kuni lõpuni! See töö ei wõi poolele jääda.

Nõnda „S o s i a l i s t i n e n A i k a k a u s l e h t i“.
Siin on aga terve töölistepartei seisukoht karskuseküsimu-ses ja keeluseaduse asjus selgeste wälja üteldud.

Soome organiseeritud töölisel waatawad alkoholismuse kui abinõu peale, millega kapitalismusel wõimalik on töölisi kehalikult ja waimlikult wõimetus olekus hoida. Joo-wastawate jookidega riisutakse tööliste käest needgi krossid ära, mis nad oma higi ja waewa eest saawad, et oma töö-jõudu ja sugu alles hoida. Juba siis on seda wähe küllalt, kui terve palk töölise enese ja ta perekonna ülespidamiseks ära kulutatakse; juba siis tuleb sagedaste puuduste all kannata. Kui aga üks osa palgast joo-wastawate jookide eest ära kulutatakse, siis jääb teine osa, millega tarwilikka ülespidamiseaineid, riideid, korterit, kirjandust muretseda ja millega lapsi kaswatada, sedawõrt vähemaks. Iseenesest mõista, et tööline ise ja iseäranis tema perekond selle all hirmsaste peab kannatama. Toit, riided, korter, waimuwal-gustus wõiwad jooja juures ikkagi weel halwemad olla kui kaine töölise juures, kes ka juba kõiksuguste puuduste all kannatab. Jooja ja ta perekond jääwad seeläbi tingimata kehalikult nõrgemaks ja waimu poolest walgustamata. Kapi-talist seal juures kosub aga seda paremine. Ta ei saa mitte ainult töölise krossid alkoholi kaudu kätte, waid tal

on töölist alkoholi abil ka wõimalik niisuguses seisukorras hoida, et tööline paranduste nõudmiseks wõimetu on ja nende tingimistega peab leppima, mis kapitalist ette paneb.

Nõnda püüab siis organiseeritud tööliste kogu seaduseandlisel teel mõjuda, et töölised vähemalt sellest wiletsast seisukorrast wälja saaksivad. Selle poolt on ka need, keda mõedukateks joojateks nimetatakse. Ka niisugused on keeluseaduse poolt.

Maakogukondades oli küllalt neid, kes heameelega wiina ja õlut jõiwad ja kes seda praegugi teewad; nimelt kui nad linnast tulewad, ostawad nad sealt enamiste wiina koduteete kaasa. Et nad seda aga alla kahe liitri ei saa, siis joowad nad endid teel purju. Ja purjus linnast tulija talupoja peale waadatakse koguni lugupidamisega, teda peetakse j o u k a k s meheks. Selle tõttu moonutawad teised endid joobnuks, kuna nad kained on. Neile meeldib jõukuse kuulsus. Aga hoolimata sellest wiskasiwad nad alkoholi igasugusel kujul oma kogukondade piiridest wälja.—Nõndasama nagu maa-kogukondade liikmed kogukonna koosolekul mõisfusega asja peale waadates mitte meie maa herrasrahwa seisukohta ei wõtnud, et wiin ega õlu kellegi peale ei tule, kui inimene tahab, wõib ta need puutumata jätta, waid nad nägiwad selgeste ära, et külakõrts wäga peale tungib, just nõndasama mõistawad ka töölised, et joowastawad joogid igatahes niikaua peale tungiwad, kui nad saadawal on. Ka mõedukad joojad teawad seda ja on kindlad, et nad mitte midagi ei kaota, kui alkohol maalt wälja saab, waid ainult wõidawad.

Neile, kes keeluseaduses inimese wabaduse kitsendamist näewad — selle seisukoha peal seisawad meie maa kirikherrad —, ütlewad Soome töölised, et organiseeritud töölised niisugusest wabaduse aatest ammuigi on lahkunud. Waba kokkuleppimise asemele tööliste ja tööandja wahel seab föölistepartei heameelega sundusliku hulgalepingu; wabade haige- ja teiste kinnifuste kassade asemele on sunduslik kinnifus astunud;

sunduslik tööpäewa pikkuse äramääramine on üks tööliste nõudmine; sunduslikult püütakse läbi wiia, et keegi odawamine ega kauemine tööd ei teeks, kui üleüldiselt otsuseks on tehtud; sunduslikku kooliharidust nõuawad just töölised, nõndasama ka sunduslikku laste-, alaealiste- ja naisterahwatöö keelamist kas üleüldse ehk teatawates piirides. Organiseeritud töölised ei ole mitte piiramata wabaduse nõudjad piiramata wabaduse aate pärast. Nad on ammugi ära tundnud, et nad just piiramata wabaduse juures kapitalismuse piiramata orjad peaksiwad olema. Sellepärast nõuawad nad seaduse sunduslikku kaitset selle piiramata wabaduse wastu ja nimelt iseeneste poolt walitud asemikkude kui seaduseandja wõimu poolt. Selles mõttes ei leia nad siis ka keeluseadust wabaduse kitsendaja olema, waid see on just nende waba soowi ja terve mõistuse otsustamise tagajärg, seaduseks saanud wabalt walitud asemikkude seaduseandelise wõimu läbi.

5. Wõrdlus.

Kui meie nüüd Soome karskuse liikumist ja nimelt seda tundes, mis Soomes alkoholi wastu korda saadetud — Eesti karskuse liikumise kõrwale seame, siis peame tunnistama, et Eesti karskuse liikumine — hoolimata Soome pärmist, millega seda aegajalt uue hooga kergitada püütakse — mitte midagi sellesarnast korda pole suutnud saata, mille peale soomlased oma maal rahulolemisega tagasi wõiwad waadata. Eesti karskuse liikumine on algusest peale kidur ja armetu olnud, tal on waewalt hing sees seisnud.

Äga imeks panna ei ole selle juures midagi. Kes meie ja Soome politikalisi olusid ja rahwa wabadusi siin ning seal pool lahte tunneb, see teab küll, mispärast lugu nõnda on. Hoolimata sellest, et Soomemaa juba 100 aastat Wene ülemwalitsuse all on, et ta põhjusseadus sage-

daste ainult armas mälestus on olnud ja et seegi kõik wõimu eesõigusliste seisuste kätte andis, peab Soomemaad ometi demokraaflikuks maaks nimetama, kus rahwas enesele tähtsad wabadused, mis seltskonna edene-
miseks nii tarwilikud, alles hoida on suutnud. Kuigi kark-
kuse liikumine minewa aastasaja esimesel poolel ka siin
armetu oli, siis mõjus ta ometi niipalju, et seisustegi ase-
mikud alkoholi wastu wõitlemist tarwilikuks hakkasiwad
pidama.

Ka nemad ei olnud just pühast waimust walgustatud, waid käisiwad eksiradasid, joomist karistuseseadustega ära wõita katsudes. Näituseks anti 1829 seadus wälja, mille järel joodikuid, kes uueste oma joomahimule ohwriks langesiwad, jalapakkudega ja aastase tuht-
h o o n e -trahwiga karistati. Kärtsimehed pandi nende juur-
res joobnult leitawate inimeste eest karistuse alla jne. 1840
—1860 katsus walitsus meelituste ja mõistlik-
kude seletuste teel wiinapõletajate peale mõjuda, et nad wiinapõletamise järele jätaksiwad. — — Kuigi need eksiteed oliwad, siis oli neid ometi wõimalik teha ja ka nendest lahkuda, paremate abinõude juurde minna. Rahwal oli wõimalik oma tahtmist awaldada, seda näha, kuidas see tahtmine teoks sai, seda tegu arwustada ja uusi plaanisid otsida ning neid uueste teoks teha, nõnda aste-ast-
melt kuni üleüldise alkoholi keeluseaduseni.

Mida wõisiwad Eesti karskuseapostlid Soomest ees-
kujuks wõtta? Ainult jutlustamist ja kõnedepidamist kars-
kuse seltsides selle üle, et alkohol kahjulik on! Isegi meie karsklaste jutlused ja alkoholi kahjuliku oleku seletused oliwad nõrgad, sest et need ainult asjaarmastajate poolt ette kanti ja nõnda ei sisu ega wormi poolest kuulajate peale suurft mõju ei awaldanud. Seaduse läbitungiw jõud puudus. Asi oli seda nõrgema aluse peale rajatud, et karskuse kuulutajad oma õpetuse w a b a t a h t m i s e peale rajasiwad. Nende õpetuse järele pole joomisel muid põh-
juseid, kui teadmise puudus, et joomastawate jookide tar-

witamine kahjulik on. Seda puudust tahtsiwad nemad ära kaotada ja see näis neil hõlpus olema. Karskuse seltsides inimestele ütelda, et alkohol kihwt on, ja—asi ongi korras! Kui inimene teab, mis hea ja mis halb on, siis jätab ta halwa tegemata; kui ta teab, et alkoholi joomine temale kahjulik on, siis jätab ta selle joomata!—ütlesiwad ja ütlesiwad meie karsklased.

Kahjuks ei ulata aga inimese tahtmise wabadus niikaugele, et ta oma sammusid selle järel seaks. Pealiskaudu waadates näib ju nii olewad. Aga sügawamale asja sisse tungides näeme, et tuhanded põhjused ja mõjud meie sammusid määravad, olgu need ka kes teab kui lihtsad. Tuhandesugused on ka põhjused, mis inimesi jooma wiivad. Ja neid ei saa sellega mitte olemataks teha, kui me lihtsalt ütleme; joomine on kahjulik, ära tee seda! See teadmine peab isiklikuks tundmiseks, äramõistmiseks, iseloomu omaduseks kaswatatama, siis alles on sellel oma mõju, ja siisgi weel mitte niisugune, mille sarnast karsklased soowiwad. Sest inimesed ei ole mitte üksikud olewused, waid nad on ühiskonna liikmed. Mitte nende eneste iseloom üksi ei ole nende samude juures määraja, waid palju enam ühiskonna oma, ümbrus, milieu. Nõnda wõib siis karskuse õpetus juba palju enam ümbruse, milieu läbi mõjuda. See tähendab, karskus peab seltskonnale omaseks saama, nagu temale praegu jooastawate jookide tarwitamine omane on, siis mõjuwad juflused ja kõned ka üksiku peale palju suuremal mõedul. Aga seltskonda nõnda kaugele wiia, seks on rohkem tarwis kui jufluseid. Seks on nimelt seltskonna olusid endid muuta tarwis.

Karskuse wastaste poolt laotatakse meie juures heameelega neid juttusid laiale, et karsklased ise salaja joowad. Tartus oliwad niisugused jutud hiljuti kohtu seletada. Loodame, et need jutud mitte õiged pole. Aga seda ei saa waleks ajada, et waimukas õpetaja kantšli pealt joomise wastu juflustas ja wälja rehkendas, kui pika rea tühjaks joodud

õllepudelid sünnitawad, kui need üksteise kõrwale seatakse. Aga seesama wägew jutlustaja wõis oma kantslist ja oma kirikumõisast lahedaste seda kõrtsi näha, mille rendina ta iga aasta kuulu järele tuhat rubla renti wastu wõttis. Selle kopikate rea ulatuse jättis ta wälja rehkendamata, mis ta ise alkoholi joomisest kasu sai. Arusaadaw, et niisuguste karskusemeeste jutlused ainult naeru wõiwad sünnitada. Just nende kohta käib Heine tuttawa laul: nad jutlustawad awalikult wett ja salaja joowad nad weini . . .

Et rohkem tarwis on kui jutlustamist, seda tunnistab meile iseäranis selgeste Soome karskuse liikumine. Waewalt kusagil on nii palju ja nii sistematikalikult alkoholi wastu jutlustatud. Aga ometi ei ole see aidanud. Joojaid on ikka. Ja isegi need joowad, kes ise juba keeluseaduste heaks on healetanud.

Et rahwa kaine, tark arusaamine alkoholi wastu on, seda ei näe meie mitte üksi Soomes, waid ka oma juures. Kui meil enne monopoli sisseseadmist mõisnikkude kõrtsiõiguseid rewideerima ja wähe kärpima hakati, tundis rahwas sellest rõemu ja ei oleks midagi armsamine näinud, kui kõigi kõrtside sulgumist. Kogukondade walitsused ja -kogud saatsiwad koormate wiisi kõrtside kinnipanemise palweid walitsuse kätte. Ajalehtedes kirjutati selle liikumise kasuks palju tinti paberi peale. Monopoli tulekust loodeti alkoholi wastu abi. Rahwas ja ajakirjandus awaldas — nõnda kuidas olud iganes lubasiwad — oma pahameelt kümne miljoni fasu üle Balti mõisnikkudele wiinamüümise õiguse eest meie maa kõrtsides. Töölised on wiimasel ajal isekeskis joomise tagasitõrjumiseks sammusid astuma hakanud. See on neil aga wäga raske, sest igas kohas, kus rahwast rohkem liigub, on alkoholi saadawal olemise eest hoolitsetud. Ærewuseagadel pukkes waen niisama meie juures kui Soomes alkoholi wastu lahti. Kuid — meil puudub see wõimalus, et rahwas oma alkoholismusewastasest olekust niisuguseid tunnistusi wõiks anda, mis jäädawad oleksiwad ja mõju awaldaksiwad, ei mitte ainult karskuse liikumise õhu-

tamiseks, waid ka alkoholi tarwitamise wähenemise peale, meil puudub see punkt, mille ümber rahwa mõistuse wili koguda, nähtawaks saada wõiks.

Ja isegi wiina wastu kõnelemine ei ole meie juures nõnda wõimalik nagu Soomes. Alles rewolutsion tõi wõimaluse, et karskuse seltsid kongressisid pidada ja kestoimekonna kaudu ühenduses olla wõiwad. Tegelikult ei tunta aga seda tegewuse wabadust weel mitte, waid ta on kohati weel kitsam kui enne. Ja keegi ei wõi julge olla, et sedagi wõimalust tagasi ei wõeta. Kuid selletagi on meil karskuse koolid, karskuse eksamid, karskuse õpetus koolides, laste karskuse seltsid, üliõpilaste karskusetöö ülikooli ümber ja keskkoolides ilus unenägu, mis ärgates ainult kurwastab. Soome eeskuju wõiwad ainult need selles asjas tarwitada, kelle efekujutuse wõim nii suur on, et nad selles elada ja tõelikku olukorda seal juures unustada wõiwad.

Wiimasel ajal näib asi elawamaks saama. Peetakse rohkem koosolekuid, kõneldakse karskuse ajalehegi wäljaandmisest. Eelarwed on juba walmis, ainult toetajate ringkond puudub. Seda peab leht ise enesele soetama. Selleks kulub aga enne suur summa raha ära. Niisugust rahahalikat ei ole Eesti karskuse liikumine weel suutnud leida, nagu duuma alkoholi wastu wõitlemise komisjoni esimees wälja töötanud: riigiwalitsus pangu iga wedru wiina hind ühe rubla kallimaks, tuleb peale 50 miljoni rubla sisse. Ja sellega wõib kõik alkoholi wastu wõitlemise aparadid käimas hoida ning ulatab weel muudeksigi otstarbeteks! Puudub weel, et hinda mitte rohkem tõsta ei soowita. 3 rubla pange pealt juurde, teeks juba peale 150 miljoni rubla wälja. Selle summaga wõiks juba — sundusliku kooliõpetuse sisseseade peale mõelda, kui mitte Amuri raudtee wõi uue sõjalaewastiku ehitamine „tarwilikum“ ei peaks olema. . . . Tõsisemalt asja peale waadates fikuks aga küsimine ette, kas niisuguse kasuliku asja wastu, mis nii hõlpsaste miljonid foob, üleüldse wõidelda tohib. Ja

selle küsimise kostis rahaminister duumas eitawalt ära. Ta näitas terwele duumale, et walitsus wiina sissetulekust lahkuda ei wõi, mis aastas oma 600 miljonit rubla suur on ja neljanda osa terwest riigi sissetulekust wälja teeb. Ja walitsus, kelle fugi rahalisest seisukohast waadates nii kindlalt alkoholi peale rajatud on, ei wõi ometi lubada, et seda alust tõsiselt õõnistama hakataks. Ehk ta lubab seda ainult sel kahjutumal wiisil, kuidas n. n. karskuse-kuratoriumid wiina wastu wõitlesiwad — nii et alkoholil sellest midagi karta pole.

Karskuse-kuratoriumide poolt olla ju ka Eesti karskuse liikumine abi saanud. Missugust wilja see abi on kandnud, selle jätan ma teiste otsustada. Karskuse ajalehe asutamine peaks aga teistsuguste aluste peal põhjenema.

Mida walitsus meie karskuse liikumisele lubab, see on n. n. salakõrtside ülesnuuskimine ja politseile teadaandmine. See ei too walitsusele suurt kahju, trahwiraHAD katawad kahju kinni. — Seda „wabadust“ näib ka Eesti karskuse liikumine wiimsel ajal nobedaste tarwitama. Karskuse seltside koosolekutel ja iseäranis ajakirjanduses tehtakse selleks tööd. Heameelega teatawad ajalehtede kirja-saatjad salakõrtsite ülesleidmistest ja ajalehed trükiwad need teated niisama heameelega ära. Selles arwatakse hea wõilusetee alkoholi wastu leitud olema. Kuna teised teed kinni on, langeb ka kõik jõud selle peale. Ja seegi sünnib enamwähem „Soome eeskujul“ Sest on ju Soome „Karskuse Sõbrade“ põhjuskirjas ka see siht ette täiendatud, et nad alkoholi wastu antud seaduste täitmise üle walwata tahawad.

Kahjuks ei tea ma ligemalt ütelda, kuidas Soome „Karskuse Sõbrad“ nimetatud seaduste täitmise üle walwawad. Aga meie juures ei näi asi mitte kõige aatelisem olewat. Tal on kibe nuuskuri maik juures. Inimene tahab karskuse heaks midagi teha. Ametlikud wiinapoed, lubatud trahterid ja õllepoed, wabrikud ja terwe awalik alkoholiäri, mille tegewus igatahes kõige laiemat joomist kõige seaduslikumotes piirides lubab, seisab tema ees nagu pühadus

ja ilm-puutumata kaljumürakas. Selle külge ta hammas ei hakka. Seal kuulab ja luurab ta siis, kus keegi lubamata wiisil lubatud wiina wõi õlut müüb. Sellest annab ta politseile teada ja on wast peale selle weel kes teab kui rahul iseenesega, et tal wõimalik oli „õigust“ awitada ja wiina salwata! Selle kõrwal kuuleme, et mõned politsei-ametnikud salajoogikoopaid nii taga ei kiusagi, waid neid „kohase tasu“ eest sagedaste elutseda lasewad.

Tallinna linna wolikogu katsus alkoholi wastu sellega wõidelda, et ta mitmesugused kitsendused joogikohtade kohta maksmata püüdis panna, nagu näit. toolide ja laudade tarwitamise keeldus õllepoodides ühelt poolt, teiselt poolt aga niisugune müügiruumi kõrgus, et neid ainult täieliku ümberheitamise järele seks otstarbeks tarwitada oleks wõinud.

Niisugune alkoholi wastu wõitlemise wiis on muidugi selle häda läbi peale sunnitud, et muud, paremat wõimalust selle wastu wõitlemiseks pole. Rahaministril tähendatud põhjus, et alkohol riigi tähtsam sissetuleku hallikas on, teeb alkoholi wastu wõitlemise wõimataks. Walitsus ei wõi ometi seda heaga näha, et niisuguse hea sissetuleku hallika sooni kinni toppida tahetakse! Küll kinnitas minister, et ka tema alkoholi kahju juures ei kahtle. Aga niikaua kui teist niisamasugust miljonite toojat teada pole, on wõimata sellest lahkuda, just nagu Eesti seltsides . . . Nõnda kauaks kui walitsus juhtumisi teise niisama tulusa sissetuleku hallika leiab, ei waluta meie hambad wist mitte enam, nõnda siis on raske loota, et Eesti karskuse liikumine tõeste Soome omast eeskujuga wõib wõtta. Kuid wäikesed ringkonnad, kes selles arwamises kindlad on, et „sõna wõidab“, et õpetamine kõnede ja jutluste läbi mõjub, saawad oma tööd wäheha ehk suurema mõjuga edasi tegema — ja wististe mitte üsna ilma tagajärgedeta. Nähtawate tagajärgede puuduse pärast, mis tingimata selle kitsa ja ühekülgse tööga ühendatud on, jääwad aga laiemad hulgad sellest liikumisest eemale.

Saab aga rahwal ometi wiimaks wõimalikuks enesele

wähegi tegewusewabadust wõita, siis tõuseb terwel Wene-
maal wõiflus alkoholi wastu ja wististe demokraatlikumal
alusel, kui praegune Eesti karskuse liikumine on. Ja sellega
ühinewad siis muidugi ka Eesti rahwa laiemad hulgad —
Soome eeskujul.

6. Keeluseaduse käekäik.

Keeluseaduse wastuwõtmine Soome rahwaasemikkude
poolt 31. okt. 1907 oli oma kombel nagu lõpujaam teata-
wal teel. Sest saadik on nüüd hulk aega möödas ja selts-
konnakihtide seisukoht karskuse asjus on just keeluseaduse
saatusega iseäraliselt arenenud. Meie ülewaade ei oleks
mitte täielik, kui me selle tähele panemata jätaksime.

Meile selgub keeluseaduse saatusest, et kodanliste
parteide asemikud otsustawal silmapilgul ka selles asjas oma
klassi-seisukohale fruuks jäiwad. 31. oktoobril healetasiwad
nad rahwa suurte hulkade tungiwa mõju all seaduse
poolt, aga suurelt osalt pidi see wastu tahtmist sündima.
Klassitulud ei olnud sellega kokkukõlas.

Senati asemikuna kõneles senator Stahlberg seaduse
wastuwõtmise eel selle wastu. Olgu küll, et teised sena-
torid oma arwamist ei awaldanud, oli ometi juba seekord
arwata, et Stahlbergi seisukoht terve senati seisu-
koht on. Mechelin ja teised senatorid mängisiwad
weel parlamentlise ministeriumi mängu. Nad ei astunud
oma arwamisega wälja, sest nad nägiwad ette ära, et kee-
luseadus ometi wastu wõetakse, ja selle wastu olles oleksi-
wad nad ametist pidanud taganema. Keeluseaduse pärast
ei tahtnud nad aga seda teha. Parlamentliku oleku kait-
seks oli neile sellest küllalt, et senator Sthalberg tagasi
astus. Ametisse edasijääjad teadsiwad, kuidas nad keelu-
seadusest jagu saawad.

Seadust walitsejale kinnitamiseks ette pannes peab
sellel senati arwamine juures olema. Senat, kui walitseja
nduandja, peab oma arwamist seaduse poolt ehk wastu

awaldama. Ja sellega, kuidas senat oma arwamist põhjendab, wõib ta seaduse wastuwõtmise ehk tagasilükkamise mõttes oma mõju awaldada. On senat selles arwamises, et uus seadus hea ja rutulise makswusesse-astumise wääriline on, kiirustab senat asjakäiku sellega, et ta oma arwamise ruttu ära annab ja ka feisi tarwilikka sammusid teeb.

Mis tegi senat keeluseaduse asjus?

Otsekohe ei teinud ta esiotsa mitte midagi, s. o. ta wiitis aega! Selle asemel, et oma arwamist ruttu walmis teha ja seadust walitseja poole kinnitusele saata, seadis ta iseäraliku komisjoni ametisse, kes senati arwamiseks materjali koguma ja eeltööd tegema pidi. See oli ju tarwilik. Aga et selle komisjoni tähtsamad liikmed „puhkusele“ lasti ja et neil „teiste tähtsate tööde“ juures palju aega ära kulus, ei edenenu keeluseaduse asi sugugi.

Mechelini senat astus osalt suwel 1908 ametist ära ja selle järel ajas Hjelti senat keeluseaduse asja just nõndasama, s. o. ta wiitis aega edasi. Et see ajawiitmine täitsa kodanliste parteide mõttes sündis, seda näitas asja harutamine augustikuul 1908 rahwasaadikute kogus.

Kohe peale teise rahwaasemikkude-kogu istumiste august tuli Dr. M. Seppälä-Heleniuse järelepärimise põhjal keeluseaduse asi harutamise alla. Küsimise peale miks senat asjaga wiivitab, miks ta asja ei kiirusta, mille taga terwe rahwas seisab, wastas herra Hjelt, rohkete tähtsate tööde pärast ei olla senat weel oma arwamist walmis saanud. Materjal on rikkalik ja küsimus ülepea keeruline. Näituseks tõi ta pärmiküsimuse. Kuidas pärimi saada, kui keeluseadus makswusele peaseb?! Sotsialdemokraadid hakkasiwad Hjelti senatit sest saadik selle tõttu „pärimisenatiks“ nimetama.

Sotsialdemokraadid näitasiwad selle arupärimise ajal, et senat keeluseaduse wastu on ja et ta, kui rahameeste walitsus kunagi, seda ka loomulikult olema peab. Kapital, mis alkoholi teenistuses on, annab kõige paremat kasu. Ja selle kasu peale on niihästi Rootsi rahwapartei,

kui ka noorsoomlaste ja suometarlaste ärimehed ühtlasi maiad. Peale selle on alkohol nende käes ka teistpidi heaks abinõuks, et töörahvast edasi orjastada ja nõõrida. Mitte üksi ei ole neil alkoholi abil hõlpus tööliste teenistust oma kukrutesse saada, waid see on ka kõige parem abinõu töölisi waimliselt madalas hoida. Trahteris istujad ja seal endid uimastajad ei tee politikaga ega tööliste liikumisega tegemist. Need ei ole kapitalistidele mitte üksi kahjuta, waid nende ridadest leiawad kapitalistid just „tööhimulisi streigimurdjaid“, kes walmis on, oma tööseltsiliste selja taha astuma ja nende wõitluse wilja ära rikkuma. Kõike seda tähele pannes ei tee senat muud, kui kaitseb nende parteide kapitalikasusid, keda ta esitab. Ja nende parteide poolt rahwaasemikkude kogusse saadetud herrad leiawad muidugi senati tegewuse asjakohase olewat.

See otsekohene seletus sünnitas suure tormi. Kodanlus tundis enese haawatud olema. Juhataja andis Edw. Walpasele, kes neid mõtteid sotsialdemokraatlaste poolt iseäranis selgeste ette kandis, järgmisel istumisel noomituse. Aga juba sealsamas selgus, et Walpas tõtt rääkis: Kodanline enamus oli senati seletusega rahul ja jäi edasi „lootma“, et senat selles asjas teeb, mis tarwilik ja hea on. Sotsialdemokraatide ettepanek, asja komisjoni kätte uurida anda ja senatile laimust awaldada, kui uurimisel ilmsiks tuleks, et keeluseaduse wastu rahwa tahtmist, hooletumalt ja keeluseaduse wae nulikul on ajanud, lükati kodanlaste enamusega tagasi.

Arupärija, Dr. Matti Helenius-Seppälä, awaldas sel puhul oma tähelpanemise wäärt mõtte: nemad, s. o. need, keda tema esitab, kristlik töölistepartei, ei nõua midagi, waid nad paluwad...

Senat „töötas“ selsamal wiisil edasi. Ta korjas materjali, mis keeluseaduse wastu kõneleks, ja toetas kaude sõjakäiku, mis alkoholi-kapitalistid kodu- ja wäljamaal juba ammu keeluseaduse wastu ette on wõtnud.

Saadikutekoda wõttis keeluseaduse wastuwõtmise ajal

tasumaksu-küsimuses selle seisukoha, et keeluseadus ja tasumaks, kui see küsimuse alla peaks tulema, lahus otsustada tulewad. Tasumaksu nõudmise kartus ei wõi keeluseaduse wajadust kaotada. Tasumaksu küsimus tuleks saadikutekogu otsustada anda. — Üleüldse arwati aga, et saadikutekogu alkoholi-kapitalistide kahjutasu nõudmise tagasi lükkaks. 1863, kui kümned tuhanded wäiksed wiinaköögid kinni pandi, said nende omanikud fingimata ka kahju. Aga keegi ei mõelnud kahjutasu nõudmise peale!

Hjelti senat oli aga teises arwamises. Ilma et tal asjalikku põhjust oleks olnud, saatis ta alkoholi-kapitalistidele küsimised kätte, kas need keeluseaduse jõusse astumise korral kahjutasu mõtleksiwad nõuda ja kui suure summa nad nõuaksiwad. See oli wiinawabrikantidele muidugi soowitaw näpunäide, millest mitte üksi nemad, waid warsti ka õllewabrikandid ja isegi alkoholi-kaupmehed otsekohe kinni hakkasiwad. Wiinawabrikandid rehkendasiwad 43 miljonit marka wälja, mis riik neile sel korral peaks maksma. Riik peaks nende wabrikud, majad ja maad ära ostma, sest et need neile uue seaduse läbi wäärtusetaks saaksiwad. — Õllewabrikandid jne. awaldasiwad teised miljoniarwed.

Weebruari alguseks 1909 oli saadikutekogu uut kokkukogumist oodata ja senat wõis ette arwata, et teda uue järelepärimisega tülitama tuldakse. Ta hakkas siis rututama ja sai wiimaks — 15 kuu jooksuls oma arwamise keeluseaduse kohta walmis. Ja see arwamine oli nimelt niisugune, nagu sotsialdemokraadid ette ütlesiwad. Senat ei soowita selle seaduse kinnitamist, waid selle tagasilükkamist. Sellel olla palju puuduseid ja ta kannul wõiksid profsessid käia, mis riigile kümned miljonid kulu teeksid!

Selle eitawa otsuse tegemisest wõtsiwad ka need senatorid osa, kes rahwasaadikutena 31. okt. 1907 seaduse p o l t healetasiwad, nagu suometarlaste juhid Daniels on-

Kalmari, Paasikiwi, Koskinen ja teised. Eks paista sellest, et nad seaduse poolt healetades aina komefit mängisivad?

Et seadusel puuduseid on, seda tunnistati juba sel ajal, kui see wastu wõeti. Aga seal lisati ka otsekohe juurde, et need puudused seaduse makswusele astumist ei tohi takistada. Puuduseid wõib parandada!

Kuidas waadati rahwa seas senati eitawa otsuse peale?

Töölisterparteis ja rahwalikkudes karskuse seltsides peases otsekohe maruhoog senati wastu lahti. Nõuti ägedalt, et niisugune senat, kes rahwa soowide peale sedawiisi waatab, otsekohe ametist ära astugu ja nimelt ilma paui-kita. See nõudmine oli nii elaw ja üleüldine, et senati päewad juba sel põhjusel loetud näisiwad olema.

Kodanline ajakirjandus aga ja ka kodanlised „karskuse ametnikud“ oma kindlate kohtade peal oliwad ka seekord teises arwamises. Nad leiawad, et senatil õigus olla. Senat olnud kohustatud niisugust otsust andma. Seadus olla tõeste puudulik, seesama seadus, mida needsamad mehed ise teha awitasiwad, mida nad 15 kuu eest taewani tõstsiwad ja millest nad rahwa peastmist ette kuulutasiwad! Isegi mehed, kelle nimed Soome karskuse liikumises tuttawad, ei häbene senatit kaitsta!

Niipea kui saadikutekogu 16. weebr. 1909 kokku astus, andis Dr. M. H e l e n i u s - S e p p ä l ä jällegi arupärimise sisse. Tal oli nõu kodumaa walitsust uueste „paluda“, et see ometi keeluseadust hoopis ära ei tapaks. Aga — see arupärimine, nii huwitawaks kui ta ka tõotas saada, langes wette, sest 21. weebr. saadeti Soome saadikutekogu laiale. Senatil oli aga juba enne wõimalik seletada, et ta enese peale mitte kui parlamentlise maawalitsuse peale ei waata, waid et ta ennast ainult walitseja nõuandjaks peab ja sellepärast ennast ka sugugi kohustatud ei tunne olema rahwa wõi rahwa-saadikute-kogu arwamist selles mõttes tähele panna, et ta rahwa üleüldist soowi maale kasulikuks peaks.

Et üleüldist ärewust waigistada, andis senat ühtaegu

teada, et ta uue keeluseaduse kokkuseadmise kallal töötab ja selle „warsti“ saadikutekogule kätte saadab.

Senati siiamaalset „hoolt“ silmas pidades ei oodata sellest „lubamisest“ midagi paremat kui siiamaalsetest. — Uue parlamendi walimised sünniwad selle tõttu jälle keeluseaduse hüüdsõna all ja kodanliste parteide walimise agitatorid on hädas, sest et neile igal pool meelde tuletatakse ja awalikult ette heidetakse, et kodanlised rahwaasemikud ja senat rahwast häbemataft on pefnud. Kuna nad 1907 kõige pühamate lubadustega keeluseaduse kasuks töötada lubasiwad, kaewasiwad nad sellele aina hauda. Sellepärast on kodanlastel oma mehi karsklaste juures raske soowitada.

Rahwa suured hulgad nõuawad aga järelejätmata wisadusega keeluseadust. Senati äraandmise peale wastuseks plaanitsetakse üle üldisest alkoholi boikotti toime panna ja loodetakse, et see suurem ning mõjuwam peaks saama kui 1898. — Karskuse liikumine kipub wägise klassi-wõitluse alusele liginema, ja kodanlist kesta lõhki käristama. Ei ole ka ime. Karskuse liikumine oma lõpusihtides on kapitalismusele kahjulik. Ja niipea kui karskus kapitalile hädaohhtlikuks saab, ei wõi, ei suuda kodanlised karskuseideoloogid oma tõsisest iseloomu enam ära salata, nad peawad awalikuks laskma saada, et kapitali kasud neile ligemal seisawad kui karskus. Sellepärast wõib ainult töölistepartei wõitlust alkoholi wastu järjekindlalt edasi pidada.

29. III. 09.

VIII. Tööpäewa lühendamise wõitlus Soomes.

esti kodanline ajakirjandus ja Eesti kodanlased kes oma silmaga Soome elu tundma wõisiwad õppida, on meile juba aastakümned Soomemaad ja Soome rahwast nagu midagi imelist, luulelist, eeskujulist ette püüdnud maalida, olgu et nad ise maad ja rahwaelu hästi ei tundnud, ehk et seda neile enestele waleste ette kujutati. Nad oliwad nagu pühapäewakütid, kes oma jänese poest ostawad ja sellega tutawate ees nagu oma jahisaagiga kiitlewad.

Soomemaa maapind on nõndasama wäikese hulga eraomanikkude käes, kuna rahwa suured hulgad ilma maata ja peawarjuta on. Ametliku arwustiku järel oli maata perekondade arw 1901. a. 367,000, see on umbes poolteist miljonit hinge. Nendest elasid 233,000 perekonda ilma oma korterita — teiste kõrwal. Nendel ei ole muud omandust kui kehalik tööjõud, mida nad sunnitud on näljatasu eest ära andma, sest et tööjõu farwitajaid wähe, selle pakkujaid aga palju on. Tööstus on alles wäike ja wõib waewalt kunagi tõeste suureks saada, sest et loomulikud eeltingimised suurtööstuse tekkimiseks

enam-wähem puuduwad, nagu kiwisüsi, metallid jne. Suurte metsade tõttu on puutööstus palkide laudadeks lõikamise ja wäljamaale saatmise näol suurtööstuseks kaswanud, mis juures kümned tuhanded töölised ametis on. Siisgi on aga tööstusetöölise arw rahwa arwuga wõrreldes üsna wäike. Ka linnad on wäiksed ja üksteisest kaugel.

Siisgi on tööstuse- ja linnadetöölised endid juba kümnekonna aastate eest organiseerima hakanud ja wiimasel ajal läheb see suure hooga edasi. Ka põllutöölised, iseäranis torparid, wäiksed rentnikud, kes oma rendi orjusetööga ära fasuwad, hakkawad endid wiimasel ajal elawusega organiseerima ja töölistepartei külge liituma.

Kuidas Soome organiseeritud töölisel tööpäewa lühendamise kasuks wõitlesiwad ja kui „sõbralikult“ nende „suguwennad“ kodanlised ettewõtjad neile wastu astusiwad, seda näitab meile järgmine kirjatükk, mis Soome tööliste 1907. a. jõulualbumist „Luden ajan kynnyksellä“ (uue aja läwel) on wõetud.

*

*

*

Kui Soome tööliste wõitlust tööpäewa lühendamises tähele panna, siis on kõige pealt see üleüldine seisukord tähtis, kus wõitlus algas. Aastatel 1892—1894 walitses Soomes ja iseäranis pealinnas suur kitsikus. Tööpuudus oli suurem kui kunagi enne. Tööpalgad oliwad selle tõttu wäga madalad. Kesk suwel makseti puuseppadele ja müüris-seppadele Helsingis kõigest 2 marka 50 penni, s. o. 95 kop. päewas. Tööpäew oli 12 tundi pikk ja talwine palk oli kõigest 1 m. 30 p kuni 1 m. 80 p, s. o. umbes 49—68 kop. Ja õnnelik oli see, kes sellegi palga eest tööd leidis.

Iseäranis sügisel 1893 oli tööpuudus Helsingis lõpmata suur. Kord marssisiwad mitu sada tööta töolist Wanalinnast turule ja suurde turukauba-hoonese, kus nad maameeste koormate pealt omawolil leiba wõtsiwad ja maksmata jätsiwad. Linnawalitsuselt nõuti tööd, mida see ka lubas muretseda. Lubatud töö oli kiwide kildudeks lõhkumine.

Ka majaomanikkude käsi käis halvaste, sest üürilised põgenesiwad korteritest ära ja jätsiwad üürid maksmata. Majad seisiwad tühjad, toad ilma üürilisteta, üürid alanesiwad alatasa.

Maal oli wiljasaak halvapoolne. Leiba müüdi Helsingi turul 1 m. 30 penni leisikas. (Soome leib on poolkuuw, ta on sellepärast harilikult kallim, kui meie leib, sest et ta hoopis kergem on.) Aga toiduainete ja üüri odawus ei awitanud tööta töölistele midagi, sest neil ei olnud misgisugust sissetulekut. Kapitalismusel puudus igasugune osawõtmine tööliste hädast ja ta ajas mõnegi puudustkannataja näljasurmale. Organiseeritud töölisi oli weel wähe ja organisatsioonid oliwad nõrgad. Sotsialdemokraatiast weel palju ei teatud.

1894 algasiwad majanduslised olud aegamööda paremaks muutuma. Tööpuudus wähenes ja palk tõusis marga wõrra päewas.

Tööpäewa lühendamise wõitluse alustajaks sai müürisseppade ametkond. Müürisseppadel oli juba 1894. a. komitee, mille liikmed meistrite juures palumas käisiwad, et tööpäewa poole tunni wõrra lühendataks. Keegi meister oli selle üle wäga pahandanud, et nad oliwad julenud tema koju minna niisuguse palwega. Ta oli ütelnud, et teda ometi „korwitegijaks“ ei wõida pidada. Korwitegijaga mõeldi selleaegset töölisteseltsi juhatajat von Wrighti. Sellel ja Liveniusel olla iga päew kümneid tuhandeid tarwitada. Saatkonna käimine meistrid mööda ei õnnestanud. Katsuti kewadel 1895 tööplatsidel uueste õnne, et meistrid lubaksiwad 12-tunnilisest tööpäewast pool tundi maha wõtta. Kui palwed nüüdgi kuulmata jäeti, helistasiwad töölisel õhtul omawolil pool tundi waremine töökella ja läksiwad töölt ära. Sel kombel läks mõnes kohas tõeste korda tööpäewa lühendada.

Talwel 1896 asutasiwad ehituseföölised tööpäewa lühendamise komitee, ja see pani meistritele nõudmise ette, et nad tööpäewa 10 tunni peale lühendaksiwad. Meistrid

wastasiwad: kui teised sellega nõus on, olen mina ka; mõned ei andnudgi wastust. Tuli kewade ja töölised nõudsiwad selget wastust, kuid seda ei antud. Äwaldati soowi, et tööandjad ja tööliste usaldusemehed Arkadia teatris ühise koosoleku ära peaksiwad. Tööandjatest ei ilmunud peale arhitekti Nyströmi keegi. Teisel korral oliwad tööandjad juba üksi otsuse walmsis teinud. Kui tööliste usaldusemehed koosolekule jõudsiwad, andsiwad herrad neile oma otsuse järgmiselt teada: „Meie otsustasime tööpäewa 11 tunni peale lühendada.“ Tööliste usaldusemehed oliwad selle „Me oleme otsustanud“ üle wäga imestanud. See näitas töölistele tööandjate isemeelsust selgeste ja nad hakkasiwad aimama, et asja ilma streigita äiendada ei saa. Tööliste usaldusemehed ütlesiwad: „Wõi teie olete otsustanud? Mida teie otsustasite?“ Aga meil on ometi ka selles asjas sõnakene kaasa rääkida!“

Kui tööandjad töölistega üheskoos nõu pidades otsusele oleksiwad jõudnud, et tööpäewa 11 tunnini lühendada, siis streiki poleks tulnud. Aga et herrad ametnikkudena üles astusiwad, see kihutas töölistes rahwa isetundmuse üles ja selle tagajärg oli streik. 12. aprillil oli kaardi maneshis üleüldine ehitustööliste koosolek, millest üle 2000 inimese osa wõtsiwad. Kõnelejatena astusiwad üles peale teiste ka ehitusemeistrid R ä s a n e n ja K ö s s i K o s k i n e n. Otsustati järgmisest päewast peale mitte üle 10 tunni tööd teha. Kus sellega ei lepita, seal tuleb töö seisma jätta. Maneshist läks korraldatud töölisterong Männamäele (Helsingi lähedane mets), kus kõnesid edasi peeti ja ühtmeelt pidama kutsuti. Esmaspäewal 13. aprillil algas kõikides nendes kohtades ehitusefööliste streik, kus 10-tunnilist tööpäewa ei tahtud anda.

Ainult paar nädalat kestis ühemeeleline streigist osa-wõtmine. Niipea kui tööandjad palka tõstsiwad, hakkas streigimurdjate arw kasvama. Iseäranis woolas neid maalt kokku. Kirikutes kuulutati ja ajalehtedes anti teada, et Helsingis suur tööliste puudus on. Puuseppasid ja abitöölisi

tuli selle peale Helsingisse rohkeste streigimurdjateks. Streikijate julgus langes, kui nad nägid, et niipalju streigimurdjaid tuli, kes nende suust leiba ära võtta ähwardasivad. Et müürisseppasid Soomest nõndapalju ei saanud, toodi neid Wenemaalt laewatäied. Etfewõtjad ehitasivad nende tarwis Kampikaljule warjualuse, kuhu nad elama asusivad.

Kuu aja pärast lõpetasivad müürissepad streigi ära, sest et wenelased ikkagi tööd oleksivad teinud. Tööle hakati meistrite poolt ette pandud tingimistega. N need oliwad järgmised: tööpäew lühendatakse 12 tunni pealt 11 peale; tunni palk määratakse endise päewapalga järel; palk maksetakse nädalas üks kord wälja. — Töölised kaotasivad wõitluse, aga see wõitlus pani terve maa ärewusesse. Sel streigil oli Soome tööliste kohta suurem mõju, kui ühelgi teisel streigil pärast seda. Tööstreik oli sel ajal alles uus ja fundamata. Sellest kõneldi terwel maal. Wanameelsed ajalehed, kõik rootsikeelsed lehed ja „Uusi Suometar“ oma poolehoidjatega parastasivad töölisi nende kaotuse puhul. „Uusi Suometar“ kirjutas, et Soome tööstus hukka läheb, kui tööandjad tööliste nõudmisi täidawad. See ettekuulutus ei ole täide läinud. Soome töölised olla pikalised, saamatad aja wiitjad, laisad ja ilma osawuseta, kellele 10-tunnilist tööpäewa ei wõida anda. Kinnitati, et kui töölised rohkem waba aega saawad, nad siis seda kauemine trahterites jortawad. Pikem tööpäew hoida töölisi sellest pahast eemal. „Työmies“ ja „Päivälehti“ toetasivad töölisi nende wõitluses, rootsikeelsed lehed ja „Uusi Suometar“ aina haugutasivad neid. Töölised hüüdsivad oma koosolekutel Männa mäel: „Maha Suometar!“ Palju töölisi, kes „Suometari“ oliwad tellinud, jätsivad selle lugemise nüüd maha ja hakkasivad „Työmiest“ ja „Päivälehte“ lugema.

Ka papid, nagu iseenesest arusaadaw, ei maldanud tööliste wastu selles asjas erapooletud olla. Nad pidasivad hukkamõistmise jutluseid raske patu sisse langenud Helsingi ehitustööliste wastu ja nimetasivad neid mässajateks. Nad ütlesivad: „Heitke endid ülemate alla, sest ülemad on

Jumalast.“ Tööandja oli nende seletuse järel töölise otsekohene ülemus ja streik oli mäss jumaliku ilmakorra vastu. Töömehed otsustasiwad kirikutest eemale jääda ja suurelt osalt on nad sõna pidanud. Kui papid nüüd kaebawad, et sotsialdemokraadid neid arwustawad, siis tuleks neil seda meeles pidada, et nad ise wõiltust algasiwad. Nad pakkusiwad hakatusest peale oma abi, et tööliste liikumist surmata. Muidugi ei õnnestanud see neile.

Sel kewadel oli ka Helsingi maalritel streik. Üks nende nõudmistest oli 10-tunniline tööpäew. Nad wõitsiwad. Nõndasama streikisiwad ka kingsepad ja rätsepad. Aga nende nõudmised ei käinud tööpäewa, waid palga kohta. Üleüldse nimetatakse seda kewadet selleaegsete suurte streikide pärast: Suurte streikide kewade.

Järgnewal talwel tehti ehituste juures kohati 8, kohati 10 tundi tööd.

Kewadel 1897 algas uus wõitlus. Müürisseppade ametiühisus saatis meistriteklubile kirja ja nõudis selles 10-tunnilist tööpäewa. Waheajal oliwad mitmed tööliste wastased meistrid streigi kahju tagajärgedel ja muudel põhjustel pankrotiks jäänud. Nende seas walitses nüüd tööliste pärast kartus ja ühemeele puudus. Enne otsuse tegemist pidasiwad nad nõupidamise koosoleku ära. Wiimaks tegiwad nad oma koosolekul 6. mail otsuseks, 10. maist peale tööpäewa jälle 11-tunniliseks jatkata. Müürisseppade ametiühisusele saadetud wastusekirjas seletasiwad meistrid järgmist: „On palju töölisi, kes 10-tunnilist tööpäewa ei taha, sest et nende sissetulek, kuna palka tunni pealt maksetakse, seega wäheneks. Nende tööliste soowisid silmas pidades ei wõinud meie 10-tunnilist tööpäewa maksma panna.“ „Kaastundmusest“ tööliste vastu pikendasiwad siis ettewõtjad tööpäewa ja jätsiwad endise näljapalga maksma. Müürissepad ja krohwijad paniwad ehituseplatsidel järelpärimise toime kuipalju töölisi 10-tunnilise tööpäewa vastu oleksiwad. Järelpärimise kaudu teadasaamine oli järgmine:

Müürisseppadest ja krohwijatest	0
Kiwimeestest	5,7 ⁰ / ₀
Kirwesmeestest (puusepad)	6 ⁰ / ₀
Abitöömeestest	4 ⁰ / ₀
„ töönaistest	7 ⁰ / ₀
Keskmaäral	4 ⁰ / ₀

Nõnda oli siis ainult 4⁰/₀ töölisi, kes 10-tunnilist tööpäewa mitte ei soowinud.

Ehitusemeistrife klubi kutsus ka need meistrid 6. mail oma koosolekule, kes mitte klubi liikmed ei olnud. Tööplatsidel andsiwad meistrid 7. mai hommikul teada, et järgnewast esmaspäewast alates tööpäew 11-tunniliseks pitkendatakse. Seda kuuldes wastasiwad töölised: „Nagu näha, ei taha meistrid segadustest mitte lahkuda. Me wõime 10 tunni jooksul nõndasama palju tööd teha kui 11 tunniga.“ Kuid meistrid toetasiwad endid selle peale, et see olla nende ühine otsus ja keegi ei wõida sellest üle astuda. Töölistel oli 9. mail — pühapäewal — Kaivo uul. nr. 12 üleüldine koosolek, kus selle üle nõu peefi, kas tuleb nüüd kohe meistrife otsuse wastu streikima hakata, wõi tuleb esiotsa leppida, seda silmas pidades, et müürissepad talwe otsa ilma tööta oliwad ja kõik weel maikuulgi tööd ei olnud leidnud. Kirwesmeestel oli küll kiire töö ees ja ka abitöölistel oli tööd, aga kirwesmeestest oleks ainult neljas osa streiki toetanud, rootslaste poolt koguni ainult 10 meest. Abitööliste peale — üteldi — ei maksa loota; kuigi need streikima hakkawad, nädalapäewade pärast on nende asemel igal pool uued ametis. Kui kewadel streikima hakatakse, lõpeb see niisama nagu mullu, ütlesiwad wanemad mehed. Keegi müürissepp ütles: meil tuleb parast aega oodata. Ja paraja aja arwas ta juulikuul tulema. Siis on müüritöödega kõige kiirem. Mulluse streigiga oliwad töölised õppinud ja seda wõeti nüüd nõuks tarwitada. Ei hakatud enam kewadel, kus ehitusetöölistel nälg waraks, streikima, waid sellele kihutawad tunded suruti alla ja otsustati parast silmapilku oodata, kui

streik effewõtjatele kõige kibedam oleks. Igal tööpaigal oldi koosoleku otsusega nõus ja peeti seda kõige paremaks.

Maikuu 10. p. peale pitkendati siis tööpäewa. Mitmel ehituseplatsil tuli selle tõttu segadusi ette. Mõnes kohas helistasiwad töölistes 10 tunni järel omawoliliselt kella ja töölistes läksiwad ära. Aga need, kes meistrite otsusest selkombel mööda minna tahtsiwad minna, lasti ilma armuta lahti. Meistrid arwasiwad, et nüüd kõik rahulik on, ja näisgi kõik üsna rahulik olewat, kuid see rahu oli ainult formieelne rahu, rahu, millega parast uue wõitluse silmapilku soowiti tabada. Juulikuul hakkasiwad müürissepad J. Ahteeni juures, Kõrgemäe uul. 19, streikima, üteldes, et nad üle 10 tunni tööd ei taha teha. Meister laskis töölistes lahti. Müürissepade ametiühisus wõttis asja omaks ja foetas neid seltsimehi kõigiti. Nõndasama sündis paljudes teistes kohtades.

27. juulil oli müürisseppade ametiühisuse koosolek, kus selle üle aru peeti, missugust seisukohta tööpäewa lühendamise küsimuses wõtta. Otsustati meistrite koosoleku otsust ära oodata; nad pidiwad 29. skp. koosolekut pidama. Tähendatud meistrite koosolekul harutati Ahteeni ehituse streigist ja tööliste 10-tunnilise tööpäewa nõudmisest. Pärast kõneldi, et seal ühe heale enamusega otsustatud tööliste healetamise alla otsustada anda, kas tööpäew edaspidi 10-wõi 11-tunniline peab olema. See healetamine pandi warsti toime. Töölistes oli 1. aug. jälle üleüldine koosolek, kus nõuks wõeti kõik selle heaks teha, et 10-tunniline tööpäew maksma saaks. Healetusel oli 10-tunnilise tööpäewa poolt olijatel enamus. Ja see pandi juba augusti algul kõigis neis töökodades maksma, kus sellekohane healetamine ette oli wõetud. Kolm meistrit, Laine, Nyberg ja Johanson oliwad selle wastu ja ei pannud healetamist toime. Töölistes oli tarwis neile asja mitu korda ajalehtede kaudu meelde tuletada, kuni see wiimaks awitas. Jõukamad meistrid oliwad wõitlusehimulised, aga waesemad oliwad mullusest wõitlusest alles wäsinud ja seisiwad sellepärast wastu.

Umbes kuu aega enne seda kirjutas „Uusi Suometar“, et nüüd 10-tunnilisest tööpäewast enam suurt juttu ei wõi olla, sest meistrid olla kokku liitunud ja töölised ei suutwat neile enam midagi teha. „Työmiehes“ kinnitati aga, et 10-tunniline tööpäew ligemal on kui aasta eest. — Kui 10-tunniline tööpäew ainult üleüldise healetamise teel kätte oleks saadud, siis oleksiwad kodanlased sellest wälja seletanud, et ettewõtjad selle oma heldusest ja tarkusest on andnud. Töölised aga mõistsiwad asja nii, et ettewõtjad seda küsimust ilma wõitluseta sugugi healetamisele poleks andnud. Ja selle järel oli 10-tunniline tööpäew wõitluse wili.

Kui ehitusetöölised sel wiisil 10-tunnilise tööpäewa kätte oliwad wõitnud, saiwad ka tööstusetöölised selle umbes aasta jooksul — ilma iseäralise wõitluseta. See oli herrade meelest sündmata, et ehitusetöölised, kes talwel ainult 7 fundi päewas tööd teewad ja kes oma töö juures üleüldse alati wärske õhu käes on, lühema tööaja on saanud kui wabrikutöölised. Selle asjaolu mõjul hakkasiwad siis ka wabrikandid oma tööorjade tööpäewa 10-tunniliseks muutma. Kõik see oli aga peaasjalikult Helsingis. Kestis weel mitu aastat, enne kui teised linnad ka niikaugele jõudsiwad, et ka sealsed ehitusetöölised 10-tunnilise tööpäewa saiwad. Tampere oli 1900 äge wõitlus, kus üks Helsingi tööline Hanén, kes enne Helsingis tööliste esimestes ridades oli wõidelnud, nüüd streigirikkujaks sai, tööliste wõitlusele põigiti wastu astus ja nõnda mõjus, et töölisel streigi kaotasiwad. Teistes linnades on 10-tunniline tööpäew alles mõne aasta maksmas olnud. Maal ei ole seda praegugi weel igas kohas kätte saadud.

Läks kaua aega, enne kui Helsingi töölised 10-tunnilisest tööajast weel alamale minna usaldasiwad. 1905. nõudsiwad kirjaladujad (trükitöölised) oma tööandjatelt 9-tunnilist tööpäewa ja saiwadgi selle mitmes kohas ilma streigita. Laupäewase tööpäewa lühendamise wõitlus algas Helsingis selsamal aastal. Kõige enne saatsiwad raudtee masinawabriku töölised raudteede walitsusele sisseande, milles nad

laupäewast tööpäewa 7 tunni peale lühendada palusiwad, ilma et selle päewa palk sellepärast langeks. Raudteede walitsus oli selle ettepanekuga nõus, ja nõnda sai see terwe maa raudteede töökodades maksma. Niisamasuguse sisseande tegiwad ka kõik teised Helsingi ametkonnad oma tööandjatele. Laupäewase lühenduse saiwad ilma palga kärpimiseta: raua- ja metallitöötegijad üle Soomemaa metallitööstuse ühenduse wabrikutes, peenemate puutööde wabrikutes, ehitustöölised ja weel mõned käsitöö ametkonnad.

Need tööandjate „heast tahtmisest“ ettewõtetud parandused näitawad wäga hästi, missugused need „laitmata olud“ oliwad, mille sees sel ajal elati. Töölised püüdsiwad kõigist tülidest wõimalikult eemale hoida ja toetasiwad endid seaduslikkuse kaitse peale. Nende lahtist suud püüti aina wäikeste parandustega täis teppida, kuna neil wõimu ainult palumiseks jatkus.

Aga nende wäikeste parandustega siisgi kaua ei lepitud. Juba järgnewal kewadel, s. o. 1906, rühkisiwad mitmed ametkonnad Helsingis wõitlusesse, et 9-tunnilist tööpäewa kätte saada. Ehitustöölised ja maalrid nõudsiwad seda oma meistrilt, saiwad aga eitawa wastuse.

Ehitustöölised ei wõinud kewadel sellepärast streiki alata. Maalrid hakkasiwad küll streikima, aga kuupikkuse wõitluse järel leppisiwad nad oma nõudmises tööandjatega sedawiisi kokku, et kui kusagil töökohal teised ametmehed 9-tunnilise tööpäewa saawad, siis ka maalrid niisugusel töökohal ainult 9 fundi tööd pruugiwad teha.

Ka raua- ja metallitöölised nõudsiwad 9-tunnilist tööpäewa, kuid nad lahkusiwad wiimaks sellest nõudmisest.

Kiwimehed streikisiwad kewadel 9 nädalat. Kuid nad ei olnud 9-tunnilise tööpäewa pärast tülis, waid nende streigi põhjus oli palgatarifi ja organisatsiooni küsimustes. Ehituste alustööd, s. o. wundamendid seisiwad nii kaua, kui kiwitöömehed streikisiwad. Teisi ehitustöölisi ähwardas sel ajal tööpuudus. Ehitused jäiwad hiljaks. Tööd langesiwad sügise peale, ettewõtjad ei näinud aimamagi, mis sellest wõib järg-

neda. Kiwitööliliste 9-nädalane streik sai wiimaks otsustawaks punktiks 9-tunnilise tööpäewa wõitluses.

Sügise tuli peale ja tuletas meelde, et selle järel talw tuleb, kuna augustikuu lõpul müüritöödega sellepärast suur kiire oli. Müürisseppasid otsiti igal pool. Neile makseti 80 penni ja enamgi tunnist (s. o. 30 kop.). Nüüd paniwad ehituse töölisid oma nõudmise uueste ette. Muidugi teada, ei olnud tööandjad ka nüüd nõus 9-tunnilist tööpäewa andma, aga kaua ei wõinud nad tööd seista lasta, sest talw ei olnud enam kaugel. Kui ehituse tööd paariks kuuks seisma oleksiwad jäänud, poleks neid enam talweks katuse alla saanud. Kui töölisid $1\frac{1}{2}$ nädalat oliwad streikinud, andsiwad juba meistrid järele ja lubasiwad 9-tunnilise tööpäewa ja 51-tunnilise tööädala. Teine asi, mis selles wõitluses töölistele kaasa awitas, oli see, et suur osa ehitusel olewatest uutest majadest tööliste korterite osaühisuste omad oliwad ja suur osa osanikkusid oliwad tööliste nõudmistega rahul. Nende wäikest warandust ähwardas kahju, kui streik pikemale oleks weninud. Meistrid sellewastu oliwad nende osaühisuste ehituste juures kuupalga peal, neid ei oleks misgisugune kahju tabanud.

Töölisid wõtsiwad suure, peaaegu hulljulgusega selle streigi ette ja ta õnnestas. Silmapilk oli hästi walitud, aga kui streik oleks kuu aega kauemine kestnud, oleks lõpp hõlpsaste teine wõinud saada. Kui meistrid kewadel leplikuma seisukoha oleksiwad wõtnud, siis wast ei oleks töölisid kaugemale läinud kui $9\frac{1}{2}$ tunnini. Aga meistrid walisiwad enestele halwa tee ja selle tagajärg oli see, et nad kaotasiwad ja töölisid wõitsiwad.

Tööpäewa lühendamise wõitlus läks 1907. aastalgi edasi. Mitmes Soome paberiwabrikus seati 8-tunniline tööpäew sisse, kuna nendes kolme tööwahetusega (- kihiga) töötama hakati. Küll tehtakse seal 7 päewa, s. o. 56 tundi nädalas tööd, aga seda tuleb siiski suureks edusammuks pidada, sest et minewal talwel alles mitmes kohas 72- ja mõnes kohas koguni 84-tunniline tööädal walitses. Ehituse-

töölise tööpäewa lühendamise wõitlus ei õnnestanud 1907 mitte hästi. Wiiburi streigis kaotasivad töölised täieste, Tampere pidiwad töölised endid pärastise ajaga trööstima, Turus pidiwad nad üsna wäikese lühendusega leppima.

8-tunniline tööpäew, 48-tunniline töönaadal on mõnesgi paigas alles õige kaugel. Palju on weel tarwis organiseerimisetööd teha, waimustada ja streigikassasid asutada, enne kui nõnda wõitlusesse wõiks astuda, et terwe maa töölised 8-tunnilise tööpäewa saaksivad.

M. P—ri.

* * *

Eelolewatele ridadele wõib täienduseks järgmist juurde lisada.

Üleüldine tööstusekriisis, mis suwel 1907 Amerikas algas ja aegamööda üle terwe ilma laiale lagunes, ulatas muidugi ka Soomemaale ja sünnitas suure tööpuuduse. Juba suwel 1908, aga weel enam talwel peale selle, oli tööta töölise hulk terwel maal wäga suur.

Tööandjad tarwitawad seda töölisele õnnetumat aega selleks, et palkasid suruda ja tööpäewa pikendada. Suwel oli ülemaaline metallitöölise lockout, mis alles sügisel sellega lõppes, et töölised ainult üsna wähe paremate tingimistega tööle minna wõisivad, kui neil enne oli. Töölised oliwad õnnelikud, et neil wõimalik oli tööandjate pealetungimist tagasi lüüa. Aga see maksis peale 80,000 marga kulusid.

Waewalt oli see lockout õnnelikult mööda, kui Helsingi metalliwabrikute omanikud Helsingis kõik töölised lahti laskiswad, umbes 2000 töölist perekondadega! Oli Helsingi tööta töölise hulk ennegi suur, siis kaswas see selle läbi weel enam. Wiletsus oli wäga suur. Linna ja walitsuse poolt abipalumise peale wastati ainult sellega, et „asja“ seisukorda uurimise alla“ lubati wõtta. Kuni sinnamaale wõisivad töölised nälgida!

Muidugi püüdis töölisteklass ise oma liikmeid awitada. Töölolijad maksiswad wabatahtlist maksu, piduõhtuid ja awa-

likka korjandusi pandi toime, et aga sellest viletsusest üle peaseda.

Selsamal ajal hakkasiwad ka paberiwabrikandid oma tööliste olukorda halwendama. Kolme kaheksatunnilise töökihi asemele seadisiwad nad jälle kaks kaheteistkümnetunnilist kihti sisse. Et töölisel sellega rahul ei olnud, tuli siingi wõitlus. Wabrikandid laskisiwad kõik töölisel lahti, kes 12 tundi ei tahtnud tööd teha. Et nad aga tööaja pikendamisega leppijaid ainult wähe leidsiwad, kuulutasiwad nemadgi lockouti wälja.

Kapitalistid waatawad, kui neid endid hädaoht ei ähwarda, kriisise kui kapitali „puhkeaja“ peale. Soome pangad saiwad 1908. a. rohkem kasu, kui aastal enne seda. Ja kui ettewõtjatel õnneks läheb töölisti nälja abil pikema tööpäewaga ja odawama palgaga rahul olema sundida, rõemustawad nemadgi niisuguse kapitali „puhkeaja“ üle. Peale töölistele piitsaandmise laastab weel kriisis, nagu teada, nõrgemate ettewõtjate seas ja teeb neid suurkapitali sulasteks. Kriisised sunniwad ettewõtjaid syndikafidesse, kartellidesse, trustidesse jne. ühinema, mis läbi suurkapitali ikka laialisema wõimu oma kätte saab. Ja tööliste wõitlus nende rahatugewate rõngaste wastu läheb ikka raskemaks, ning sunnib töölisti weel suurema jõuga ühinema, kui wõitlus üksikute ettewõtjate wastu seda sundis tegema.

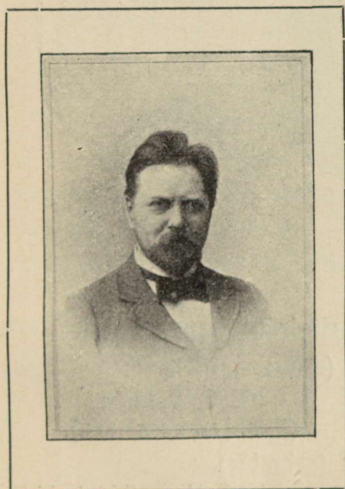

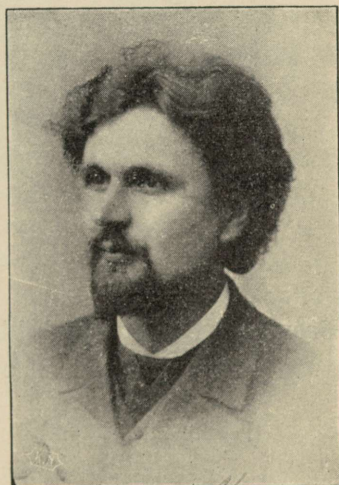
Töölite esimene partei-walitsus.

Seisawad: Aappo Kärmekangas. A. Nieminen. J. Jokinen.
A. Palmroos. J. Lindström. Reino Drockila. Yrjö Mäkelin. K. A. Leino.
A. Niemi.

Istuwad: M. V. Vuolukka. J. V. Hellberg. J. A. Salminen.
K. S. Hellsten. J. K. Kari. Ida Ahlstedt (Aalle). Matti Saarinen.

V. von Wright.

Matti Kurikka.

Soome esimese ühekambrilise riigipäewa presidium 1907.

P. E. Soinhufvud (esimees, ns.).

N. R. af Ursin
(I abiesimees, sd.).

G. E. Palmén
(II abiesimees, ws.).

Ph. Suurunen (sekretär).

(Soome rahwahariduse seltsi kalendrist.)

Lõpumärkused.

una raamatu trükkimine mitu kuud aega wõttis, on tarwilik mõnda seletuseks juurde lisada, mis puudutatud küsimuste edasikäiku kõige hiljema minewikuni — septembrini 1909 — walgustaksiwad.

U s k o g u k o n n a - s e a d u s on alles kinnitamata. Nagu kuulda, ei panda seda kinnituseks ettegi. Seda põhjendab Wene ministrite nõukogu sellega, et laiale-saadetud saadikutekogu tööd koostärasaatmise silmapilguga mitte-seaduslikkudeks saawad ja sellepärast Keisrile ette panemata jääwad. (Lhk. 21.)

S u o m e t a r l i s e senati eluiga kaugele ei ulatunud. Oktoobri algul (uue kal. j.), millal senatorisid uueste ametisse kinnitati, ei lasknud senati majanduslise osakonna liikmed endid enam ametisse kinnitamiseks ette panna. Herrad Hjelt, Danielson-Kalmari ja teised ei leppinud enam Stolõpiniga kokku. Stolõpin nõudis uusi miljonid Wene sõjawäe heaks. Suometarlased ei olnud raha andmise wastu, aga nad nõudsiwad, et asi Soome rahwaasemikkude-kogu otsustada antaks ja terve rahamaksu asi ajutiseks tunnistataks. Stolõpin selle wastu nõudis senati poolt rahaandmist ilma saadikutekogu ette minemiseta.

Tahes ehk tahtmata pidiwad suometarlased wiimaks ära nägema, et Stolõpini nõudmised nende järelandmisest kaugemale ulatawad. Seda tunnistas ka senatoride teadaandmine, et nad ametist lahkuwad. Nüüd on aga ameti näha, et mitmed suometarlased, nagu Yrjö-Koskinen, Danielson-Kalmari, Paasikivi j. t. edasi ametisse jääda mõtlewad. — Praegusel silmapilgul on Soome politika kardetawamasse kohta jõudnud, kui ta kunagi enne on olnud. (Lhk. 101.)

Töölistepartei kongress otsustas septembrikuus s. a. oma programmi m a a k ü s i m u s e asjas rewideerida. Siimaale on peajasjalikult forparite ja mägitubalaste olukorra parandamise peale rõhku pandud. Tulewik nõuab, et fähelpane-

mist veel arwurikkama põllutöölise kihi peale sihitaks. Sellekohase töö tarwis waliti komisjon, kes järgmiseks kongressiks parandatud põhjuskirja ette peab panema.

Kongress otsustas keeluseaduse nõudmiseks wäsimata tööd teha ja selle maksuusele saamist kõige jõuga nõuda. — Ülsaldusemeeste karskuse asjus uuendas ta oma endist (Oulu kongr.) otsust, mis iseäralise rõhuga soowi awaldab, et partei usaldusemehed karsked peawad olema.

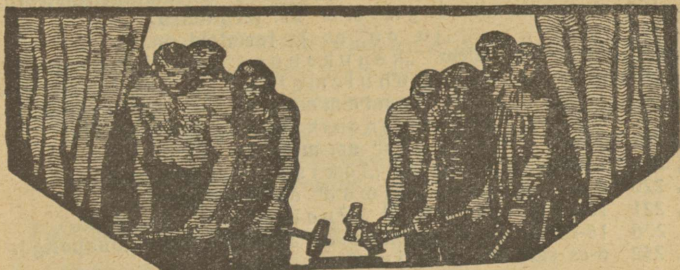
Elawate läbirääkimiste järel tunnistas kongress partei siinamaalse politika õigeks ja seadis sellesama politika ka tulewiku omaks: ei misgisuguseid sobitamisi kodanliste parteidega; maa konstitutsioni tuleb kaitsta ja kõige wastu wõidelda, mis seda ähwardab. Nagu enne, nõnda awaldab kongress ka seekord oma sooja poolehoidmist ja sõbrust Wenemaa wabaduse püüete wastu. Kongress näeb ainult selle wõidus Soomemaa takistamata edu panti. — Tööliste liikumise edendamiseks otsustab kongress partei kooli asutada, kus partei tegelased tarwilikku lisa-haridust wõiksid saada. — Ametkondade keskühisusega käsikäes otsustab kongress Soome tööliste sekretariati elusse kutsuda. Sekretariadi ülesandeks jääks kõiki praktikalisi ja teaduslisi töösid tööliste liikumise toetamiseks ja kindlustamiseks ette wõtta.

Juulikuu 20. p. 1909 oli partei kümne aasta asutamise mälestuse päew. Selleks päewaks anti piltidega kaunistatud raamat wälja: „Kymmenen Vuotta. Suomen Työväenpuolueen Muistoja ja Ennätyksia“. (Kümme aastat. Soome töölistepartei mälestused ja tööd.) Raamat walgustab partei esimest eluiga wäga mitmest küljest ja on igale Soome keelt oskajale tööliste-sõbrale wäga soowitaw lugeda. (Chk. 139.)

Rootsi tööliste liikumises on kahjuks juurde lisada, et 1907. a. uueste asutatud ajaleht „Social-Demokraten“ ometi seisma pidi jääma. Oli wõimata niipalju waranduslist tuge saada. Peale teaduslise kuukirja „Folktribunen“ on Soomemaa Rootsi töölistel ainult kaks nädala-

lehte, üks Turus, teine Põhja-Soomes. Kihutusetööd tehtakse hoolega edasi ja loodetakse, et alati selginewad klassiwahed ka rootslaste-tööliste silmi paistma hakkawad ja neid organisatsioonidesse tõmbawad. (Lhk. 146.)

Keeluseaduse asi seisab ikka otsustamata. Ei ole sellestgi kuulda, et seda Keisrile ette oleks pandud. — Ettetõdetud alkoholi boikott jäi leigeks katseks. Tööliste-partei nägi ette ära, et kodanline karskuse liikumine seda läbi wiia ei suuda ja jäi sellepärast boikoti asjas külmaks pealtwaatajaks. (Lhk. 275.)

Töölised kuulawad kuningas Nälja kihutust.

(Kymmenen Vuotta.)

Trükiwead ja parandused.

Raamatu kirjutaja kaugemal wiibimine ja mõni muu juhtuw takistus raskendas korrekturi lugemist, nii et raamatusse — ja nimelt mõnesse osasse eksemplaridesse — trükiwigasid sisse jäi, millest siin tähtsamad üles märgime ja lahket lugejat oma eksemplarisse juhtunud wead ära parandada palume.

- Lk. 27 ja 28: „Soome metsahoiu ühisus“ ja „Metsasõbrade selts Tapio“ on nüüd üheks seltsiks liitunud: **Soome metsahoiu ühisus „Tapio“**.
- „ 57 Suometarlased saiwad 1907 59 saadiku kohta (mitte 60).
- „ „ Noorsoomlased „ 25 „ „ („ 24).
- „ 41 1-ne rida alt „Aleksander Kiwi“ as. **Aleksis Kiwi**.
- „ 45 17 es „ „ „pergeli ryssä“ as. **perkele ryssä** (l.: pergele rüssä).
- „ 57 18-es rida alt „kagumiseks“ asemel **kogumiseks**.
- „ 59 15-es „ ülewalt „walgus“ asemel **waljus**.
- „ 60 Noorsoomlased saiwad 1908 14,1⁰/₀ heali (mitte 04,1⁰/₀).
- „ 62 2-ne rida ül. „Alli“ as. **Alli**.

- Lk. 69 2-ne r. ül. „paremale poole“ as. **pahemale poole.**
 „ 75 9-as „ „ „Svinhoufudt“ as. **Svinhufvud.**
 „ 94 15-es „ alt „Stånbock ja Tidermann“ asemel
Stenbäck ja Tiderman.
 „ 95 4-as rida ülewalt „sammusiwad“ asemel **sammusid.**
 „ 104 17-es „ alt „Castren“ asemel **Castrén.**
 „ 109 15-nes „ ül. „6,5⁰/₀“ as. 5,5⁰/₀.
 „ „ 5-es „ alt „118,617“ asemel **110,629.**
 „ „ 4-as „ „ „1746“ „ **2889.**
 „ 115 11-nes „ „ „Wright“ asemel **Wright.**
 „ 115 15-nes „ „ „eli“ asemel **oli.**
 „ 118 8-as „ ülewalt „13. punkti“ as. **13 punkti.**
 „ 129 15-nes „ alt „Ammatijärjestö“ as. **Ammattijärjestö.**
 „ 130 7-es „ ül. „suure streigiwälja“ „ **suurstreigi wälja.**
 „ 134 1-ne r. alt „Osterbottensfolk.“ as. **Österbotten folkbladet.**
 „ 135 5-es „ ülewalt „ammattijärjestö“ as. **ammattijärjestö.**
 „ 158 4-as rida alt „ärgmised“ as. **järgmised.**
 „ 171 15-es „ „ „ja on“ as. ja **tormisid on.**
 „ 182 21-ne „ ülew. „kogukonnas“ asemel **kogukor nad.**
 „ 187 6-es „ „ „rahulematust“ „ **rahulolematust.**
 „ „ 15-nes „ „ „tuntamawad“ „ **tuntawamad.**
 „ 192 8-as „ alt „Kartanoniküla“ as. **Kartanoküla.**
 „ 202 9-as „ ül. „wõib“ as. **wõi.**
 „ 203 1-ne ja 2-ne rida alt „Jökises“ as. **Jokioistes.**
 „ 220 6-es r. alt „wõtlesiwad“ as. **wõitlesiwad.**
 „ 221 10-es ja 11-es rida ül. „Vuolioki“ as. **Vuolijoki.**
 „ 226 15-es ja 14-es „ alt „monopoiga“ as. **monopoliga.**
 „ 232 6-es rida ül. „Reijma“ as. **Reima.**
 „ „ 9-as „ alt „Stålberg“ as. **Ståhlberg.**
 „ 238 11-nes „ „ „[1906“ as. **1906.**
 „ „ 5-as „ „ „ärgedega“ as. **järgedega.**
 „ 240 10-es „ ül. „1007“ as. **1907.**
 „ „ 12-es „ „ „1903“ as. **1899.**
 „ 256 6-es ja 5-es rida alt „seaduseandlisest esimesest“
 as. **keeluseaduse esimesest.**
 „ 268 14-es ja 13-es r. alt „wõilusete“ asemel **wõitlusete**
 „ 270 senator „Ståhlberg“ asemel **Ståhlberg.**
 „ 280 10-nes rida alt „Soumeta“ as. **Suometar.**

1. mai Soomes.

S i s u.

Seletuseks . . . . . Lk. 3—8.

I. Soomemaa iseseisvus . . . . . „ 9—38.

1. Ajaloolik ülevaade. Soomemaa Wene walitsuse alla saamise üle. Maa iseseiswuse riigiõigusline seisukord. 2. Soomemaa riiklise korralduse ülevaade. 3. Saadikutekogu, — riigipäewa õigusline korraldus. Parteide tugewus 1907., 1908. ja 1909. a. walitud riigipäewadel.

II. Politikaline arenemine Soomemaal.

A. Rahwused ja parteid. . . . . Lk. 39—67.

1. Soomlased ja rootslased: mõlemate rahwaste wahekord; Wene politika siht; rahwuslise wõitluse arenemine majanduslise edenemise mõjul. — 2. Suometarlased. Klasside ja parteide arenemine soomlaste seas. Suometarlaste partei iseloomus ja politika. — 3. Noorsoomlased — Soome kodanlise klassi lahkuminek. Wõrdlus suometarlaste ja noorsoomlaste wahel. — 4. Põhjusseaduslased — ühendus Soome wabameelsete ja rootslaste wahel põhjusseaduse rikkumise asjus. Kõikide edumeelsete ühinemine wõitluse parteiks. Põhjusseaduse jalaleseadmine saab ühiseks wõitlusesihiks. Wahekord suometarlaste ja põhjusseaduslaste wahel. Põhjusseaduslaste wõitluse abinõud ja nende omakasupüüdlane siht. — 5. Wäiksed kodanlised parteid. — 6. Sotsialdemokraatline töölistepartei. Partei edenemine ja mõju. Klasside ja parteide arenemise ülevaade.

B. Soome politika wiimastel aastatel. . . . . Lk. 67—87.

1. Bobrikowi aeg. Wene politikameeste püüdmised. Soome iseseiswus hädaohus. Rootslased astuwad walitsusest tagasi. Suometarlaste walitsuse aeg. Üleüldine ärewus kaswab. — 2. Soome suurstreik 1905. Peh-

mem aeg Bobrikowi ja Plehwe surma järel. Obolenski politika. Töölised saavad õiguse oma saadikuid kodanikuseisuse seas seisuslisele maapäewale walida, aga nad ei tarwita seda õigust. Tööliste meeleawaldused walimiseõiguse asjus. Politsei wõim rauged. Wene rewolutsioni mõju Soomes. Tööliste nõudmised lähewad julgemaks. Soomlaste ühinemine Wene oktoobristreigiga. Kodanlased ühinewad töölistega suurstreigie Streigiaegne meeleolu. Tampere „punane manifest“. Suurstreigi aeg Helsingis. Tööliste korrapidamine ja joowastawat jookide müügi keeld. Wäewõimu walitsus langeb. Soometarlaste senat langeb. Wene politsei asemele tuleb Soome politsei. Põhjusseadus pandakse maksma. Tööliste petetud lootused Põhjusseaduslaste „rahwa-sõbrus“. Töölistepartei kaswat.

C. Põhjusseaduslaste walitsus peale 1905. . . . . lk. 87—101.

Suurstreigi mõju. Obolenski astub tagasi, tema asemele tuleb Gerhard. Gerhardi politika. Wene põgenejate mõju Soome politika peale. Põhjusseaduslaste senat otsib abinõusid „sisemise waenlase“ wastu. Soome politsei „puhastamine“. Mechelini-senat ja kindralkuberner lepivad tagurluse kasuks kokku. Viaburi mäss. Punase kaardi ja kodanlaste kaardi kokkupõrkamine. Politsei suurendamine ja selle tarwitamine rahwa wastu. Wene põgenejate tagaajamine läheb suuremaks. Põhjusseaduslased on täitsa soometarlaste politika teel. Põhjusseaduslaste senati tegewus riigipäewal arwustada. Põhjusseaduslaste protesti- ja „lillepolitika“ kindralmajor Seyni abikuberneriks nimetamise ja Gerhardi lahkumise puhul. 1907. a. walitud riigipäewa laiale saatmine. Põhjusseaduslaste senati tähtsam osa astub ametist ära. Soome liberalismuse pankrot. Soometarlased uuesti senatis.

D. Uus, ühekambriline rahwasaadikute-kogu. . . . . lk. 101—107.

Rahwa ootused ja lootused. Saadikutekogu tegewus. Kodanlised parteid ühendawad endid sotsialdemokraatide wastu. Uute seaduste raske saatus. Kartused.

III. Soome töölistepartei tekkimine ja edenemine. *Yrjö Sirola*. . . . . lk. 108—139.

1. Esimesed püüdmised. Kodanlised tööliste seltsid. Kapitalistline edenemine. Wabrikute ja tööstustööliste arwu kaswamine. Kodanliste tööliste seltside liikmed muutuwad. 2. Püüdmised lähewad elawamaks. Bobrikowi aeg. Tööliste seltside asemikkude koosole-

kud. Kurikka tüli. „Työmies“. 1899 asutatakse „Soome töölistepartei“. Programm. Raskused walitsuse poolt. Forssa kongress. — 3. Taktika sekeldused. Helsingi erakorraline kongress. Waielused seisuslistest maapäewadest osawõtmise pärast. — 4. Wenemaa wabaduse liikumine. Suurstreik. — 5. Uue riigipäewa ootel. Rahutu talw. Liikumine peale suurstreiki. Torparid. Viaburi mäss. Oulu kongress. Partei uus põhjuskiri. Partei ajakirjandus. Torparid ja maatöölised hoiawad sotsialdemokraafia poole.

IV. Rootsi tööliste liikumine Soomemaal. *Jvar Hörhammer.* . . . . . [lk. 140—146.

V. Naisterahwa küsimus Soome tööliste ja kodanlaste juures. *Minna Sillanpää.* . . . . [lk. 147—172.

Kodanlaste naisõiguslaste püüdmised ja nende seltsid. Kodanl. naisõiguslased soowiwad naisterahwale kitsendatud walimiseõigust. Naistöölise ühisuste tekkimine, edenemine, kongressid, kihutusetöö ja kokkupuutumised kodanlastega. Naister. osawõtmine suurstreigist ja wõitlusest üleüldise healeõiguse kasuks. Suometarlaste naisõiguslased teewad kihutusetööd „mõedu pidamise“ mõttes. Prouade ja teenijate wahekord. Teenijad nõudwad. Naistöölise nõudmised. Naistöölise suurstreigi organisatsioonid. Teenijad tüdrukud otsustawad suurstreigist tegewalt osa wõtta. Naistöölise ajalehe kiri: Kõigi wõimaluste wõimaluse wastu. Naistööl. otsustawad ka ilma meesteta üleüldist streiki toime panna. Walimiseõigus. Kihutusetöö walimiseõiguse tarwitamise kasuks. Naistööl. nõudmised abieluseaduste asjus — jne.

VI. Maaküsimus. *Edw. Gylling.* . . . . [lk. 173—224.

Põlluharimise seisukord. Wõrdlus maa- ja linnaelanikkude kaswamises. Põllutöö muutub wäljaweo-tööstuseks. Terawilja harimine väheneb, heina harimine kaswab. Piimalituste kaswamine. Maaomandus. Kohtade suurus. „Maaküsimuse“ sünnitajad torparid ja mägitubalased. Nende seisukord. Bobrikowi maaküsimuse kostmise katsed. 1902. a. uus rendiseadus. Töölistepartei wõtab torparite asja oma asjaks. Torparid hoiawad sotsialdemokraafia poole. Torparite streigid peale suurstreiki. Torparite kongressid. Kongressi otsused. Torparite organiseerimine. Parteide lahkuminewad plaanid maaküsimuses. Riigipäewasaadiku *Atto Siréni* kiri walitsuse tegewuse üle maaküsimuses. Uus rendiseadus. Selle kinnitamine.

VII. Karskuse liikumine, keeluseadus ja töölistepartei seisukoht selles asjas. . . . . lk. 225—275.

1. Alkoholiseadused ja walitsus. Koduse wiinapruulimise õigus. Wiina rohke tarvitamine. Esimesed wõitlemise katsed alkoholi wastu. 1865. a. seadus: Kodune wiinapõletamine kaob. Wiinapõletamine läheb suurtööstuse kätte. 1883. a. seadus — kogukonnad saawad suuremad õigused alkoholi müügi ja wabrikute asjus. Keeluseadus. — 2. Seltskonna töö alkoholi wastu wõitlemises. Esimene karskuse liikumine. Praeguse karskuse liikumise algus ja edenemine. „Karskuse sõbrade“ siht. Karskuse seltside organisatsioon ja tegewus. Karskuse õpetus koolides. — 3. Liikumise mõju ja siht. Seaduste mõju alkoholi tagasisurumises. Wiinawabrikute hulk. Alkoholi tarvitamise wõrdlus. Karskuse õpetuse mõju. Karskuse liikumise keskjuhatus taktika. — 4. Karskus ja sotsiaaldemokraatia. Soome töölistepartei seisukoht karskuseküsimuses. Wõrdlus wäljamaaga. Soome teistlaadi olud. Töölised karskuse liikumises. Wahe tööliste ja kodanlaste karskuse sihi wahel. „Sosialistinen Aikakauslehti“ kiri: Keeluseaduse asjus. Tööliste partei seisukoha põhjendamine. 5. Wõrdlus. Meie ja Soome karskuse liikumine. 6. Keeluseaduse käekäik kuni märtsi lõpuni 1909.

VIII. Tööpäewa lühendamise wõitlus. . . . . lk. 276—288.

Tööpuudus ja kitsikus 1892—94. Tööliste häda. Üürid langewad. Müürissepad nõuawad tööpäewa lühendamist. Nad katsumad seda 1895 ise lühendada. 1896 asutatakse tööpäewa lühendamise komitee. Meistri l. tööpäewa lühendamise wastu. Streik. Wenemaalt tuuakse streigimurdjaid. Streik läheb nurja, aga t.p. lühendatakse 11 tunni peale. Suometarlased, papid jne. hurjutawad streikijaid terwel maal. Uus wõitlus 1897. 10-tunniline tööpäew. Trükitöölised saawad 9-tunnilise tööpäewa. Laupäewase t.p. lühendamine. 1906 nõuawad ka teised töööl. 9-t. tööpäewa; 1½-nädalase streigi järel saawad ehifusetöölised 9-tunnilise tööpäewa ja 51-tunnilise töönädala.

Lõpumärkused. . . . . lk. 291—293.

Trükiwead. . . . . „ 293—294.

Pildid.

Soome III ühekambrilise riigipäewa sots.-dem. fraktsion.
Walitud 336 tuhandel healel 1—3. mail 1909.

Soome III ühekambrilise riigipäewa sots.-dem. fraktsion.

Ida Aalle (Ahlstedt). V. Annala. M. Airola. V. Aro. E. Aromaa. N. Aronen.

V. Boman. E. Eloranta. J. Etelämäki. V. Eloranta. O. Eronen. E. Gylling. E. Helle. Hilda Herrala.

M. Hoikka. E. Hokkanen. Anni ja Anton Huotari. P. Huttunen. K. Hämäläinen. H. Häyrynen. J. Hörhammer.

O. Jalawa. Alma ja Väinö Jokinen. J. Järvinen. O. V. Kaipio. Mimmi Kanervo. A. Kannisto. K. S. Kellosalmi.

Aura Kiiskinen. J. Kirjarinta. J. Kirves. J. A. Komu. A. Koponen. S. Koskinen. A. Kotonen. E. Kronqvist.

O. V. Kuusinen. J. Lautasalo. Sandra Lehtinen. S. Lehtonen. O. Leivo. M. Lonkainen. K. J. Lumio. Lundqvist.

O. Lylykorpi. S. Nuorteva. A. Mäkelin. Y. Mäkelin. E. Mäki. P. Mömmö. O. Orasmaa. M. Paasivuori.

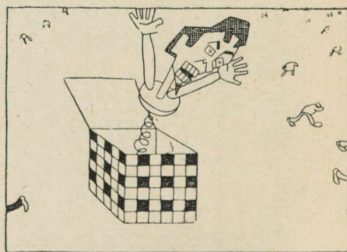
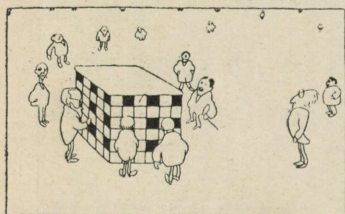
A. J. Partanen. M. Ripatti. J. Pohjola. Hilja Pärssinen. S. Rantanen. Maria Raunio. J. H. Saaristo. V. Sainio.

E. Salin. A. Salo. Anni Savolainen. Miina Sillanpää. A. Sirén. Y. Sirola. V. Tanner. V. Tichanov.

N. Telkkä. P. Tikkanen. O. Tuomi. O. Tokoi. Mimmi Turunen. O. V. Turunen. T. Typpö. H. Törmä.

V. Vainio. N. Valavaara. A. Valjakka. E. Valpas. S. Vuolijoki. V. Vuolijoki.

(Kymmenen Vuotta.)

Kuda esimeste valimiste tagajärg kodanlaste peale mõjus, kui nende põnewalt ootawate silmade ette sotsialistline peletis üppas.

(Kodanlisest naljalehest.)

A-4749/

U